

**MUHAFAZAKÂR BASINDA HEGEMONYA UĞRAKLARI: 12 EYLÜL 2010
REFERANDUMU VE YENİ ANAYASA TARTIŞMALARI**

Çağdaş CEYHAN

DOKTORA TEZİ

Basın Yayın Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Nejdet ATABEK

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kasım, 2014

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Çağdaş CEYHAN'ın "Muhafazakar Basında Hegemonya Uğrakları: 12 Eylül 2010 Referandumu ve Yeni Anayasa Tartışmaları" başlıklı tezi 17 Kasım 2014 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca Basın ve Yayın Anabilim Dalında, Doktora tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Prof.Dr.Necdet ATABEK
Üye : Prof.Dr.H.İbrahim GÜRCAN
Üye : Prof.Dr.Nadir SUĞUR
Üye : Prof.Dr.Kurtuluş KAYALI
Üye : Doç.Dr.İncilay CANGÖZ

Prof.Dr.Kemal YILDIRIM
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Doktora Tez Özü

MUHAFAZAKÂR BASINDA HEGEMONYA UĞRAKLARI: 12 EYLÜL 2010 REFERANDUMU VE YENİ ANAYASA TARTIŞMALARI

Çağdaş CEYHAN

Basın Yayın Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kasım 2014

Danışman: Prof. Dr. Nejdet ATABEK

Muhafazakârlık üzerine tartışmalar Cumhuriyetin kuruluşundan beri yapılmaktadır. Kendini muhafazakâr demokrat bir parti olarak tanımlayan AKP'nin 2002 yılında iktidara gelmesiyle beraber sosyal bilimlere ait disiplinlerde bir araştırma nesnesi olarak muhafazakârlığa olan ilgi artmıştır. Bu çalışma muhafazakâr söylemin muhafazakâr gazetelerin köşe yazarlarınınca nasıl kurulduğuna odaklanmıştır. Bunu yaparken Laclau ve Mouffe'un Gramsci'nin hegemonya kavramını radikalleştirerek kullandıkları ve ucu açık bir süreç olarak ele aldıkları şekliyle hegemonya kavramını kullanmıştır. Muhafazakâr hegemonya bir oluş ve eklemlenme ilişkileri pratiği içinde ele alınmıştır. Çalışma bu yönüyle muhafazakâr hegemonyaya alternatif bir bakış açısı geliştirmeye çalışmıştır. Çalışma iki temel uğrak üzerinden yapılandırılmıştır. İlk, muhafazakâr hegemonyanın bütünüyle tesis edildiği bir tarihsel moment olan 12 Eylül 2010 Referandumu incelenmiştir. 1 Eylül ve 20 Eylül 2010 tarihleri arasında Yeni Şafak ve Zaman gazetelerinin köşe yazarları incelenmiştir. İkinci bir tarihsel uğrak olarak da muhafazakâr hegemonyanın bir dizi tarihsel olayla kırılanlaştığı bir dönem olarak yeni anayasa yapım çalışmaları ele alınmıştır. Yeni anayasa yapım çalışmalarının sürdürüldüğü 20 Ekim 2011 ile 26 Aralık 2013 tarihleri Yeni Şafak ve Zaman gazetelerinde çıkan köşe yazıları Laclau ve Mouffe'un söylem kuramlarından yararlanarak analiz edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın sonunda özellikle 12 Eylül Referandumu sırasında biri sivil İslam geleneğinden gelen Zaman gazetesi, diğeri siyasal İslam geleneğinden gelen Yeni Şafak gazetesi köşe yazarlarının yazıları arasında tam bir koşutluk ve fikir birliği olduğu görülmüştür. İki yıl süren yeni anayasa çalışmaları sırasında ise bu fikir birliğinin özellikle başkanlık sistemi teması çerçevesinde ayrışmaya başladığı gözlenmiştir. Bu durum da muhafazakâr hegemonyanın ucu açık bir süreç olarak farklı eklemlenme ilişkilerine olanak sağlayacak bir biçimde işlediğini kapalı ve sonsuz bir sistem olmadığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Muhafazakârlık, hegemonya, popülizm, antagonizma, boş gösteren, muhafazakâr basın

Abstract

HEGEMONY MOMENTS IN CONSERVATIVE PRESS: SEPTEMBER 12, 2010 REFERENDUM AND NEW CONSTITUTIONAL LAW DEBATES

Çağdaş CEYHAN

Department of Journalism

Anadolu University, Graduate School of Social Sciences, November 2014

Advisor: Prof. Dr. Nejdet ATABEK

Since from the constitution of the Republic, conservatism debates continue. JDP which identifies itself as conservative democratic party, came into power in 2002, then now conservatism has become popular in social sciences as a research object. This study focuses on how conservative discourse has been constructed by conservative press' columnists. While analysing conservative discourse, this study utilizes hegemony concept as an open-ended process in terms of Laclau and Mouffe's radicalisation of the concept hegemony of Gramsci's. Conservative hegemony is discussed as a procession and within articulation relations practice. With this aspect, the study attempts to develop an alternative perspective to conservative hegemony. The study is structured out of two fundamental moments. Firstly, September 12, 2010 Referendum is determined as a historical moment when conservative hegemony is totally established. Columnists' of Yeni Şafak and Zaman dailies has been analyzed between September 1 and September 20, 2010. As a second historical moment, new constitutional law process has been analyzed when conservative hegemony has encountered historical events. In Yeni Şafak and Zaman dailies, columns about new constitutional law process has been examined by utilizing Laclau and Mouffe's discourse theory between October 20, 2011 and December 26, 2013. At the end of the study, it has emerged that Zaman Daily, which originates from a civic Islam and Yeni Şafak Daily, which comes out from political Islam tradition, considering both these dailies' columnists' columns have parallelism and consensus in terms of September 12, 2010 Referendum. In the course of new constitutional law process, that had continued for two years, it has been observed that this consensus had been started to differentiate particularly in presidential debate. In that case, conservative hegemony has been worked as an open-ended process that enables different articulation relations and demonstrated that it is not a closed and endless system as well.

Keywords: Conservatism, hegemony, populism, antagonism, empty signifier, conservative press

Etik İlike ve Kurallara Uygunluk Beyannamesi

Bu tez çalışmasının bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumunda bilimsel etik ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilmeyen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada, yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla tarandığını ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim.

Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Çağdaş CEYHAN

Önsöz

Bu tezin yazılmasındaki katkılarından dolayı danışmanım Prof. Dr. Nejdet Atabek'e teşekkür ederim. Prof. Dr. Halil İbrahim Gürcan'a tez jürilerimdeki katkılarından dolayı teşekkür ederim. Tezimin final jürisinde bulunarak tezime değerli katkılarda bulunan Doç. Dr. İncilay Cangöz'e teşekkür ederim. Tezimin final jürisine katılarak beni onore eden Prof. Dr. Kurtuluş Kayalı'ya babacanlığı ve üniversitelerimizde gittikçe kaybolan zarifliği ve samimiyeti için bir öğrencisi olarak teşekkürü borç bilirim. Her tez gibi bu tezin de bir hikayesi var ve her tez gibi bu tez de tek başına yazılmadı. Dostlarla, aileyle, sevgiliyle dayanışma içinde örüldü. Bana alın terine saygıyı, emeğin büyüklüğü ve yüce bir değer olduğunu öğreten, büyüsem de hep onun küçük oğlu olduğumu zor zamanlarımda yanımda olarak hissettiren babama; Ankara gibi, hep ona gitmek yuvaya geri dönmek olan acımasız bir dünyanın şefkati ve merhameti olan anneme; abisi olmama rağmen yıllardır hep bana ağabeylik yapan kardeşime Uygur'a, onun karanlık ve ürkütücü sazlıklar içinde yürürken bana uzattığı sihirli ele ve onun şirin karısı Tuba'ya çok teşekkür ederim. Kaan Sezyum'un karsının ardından yazdığı yazısında olduğu gibi zor zamanlarda arkadaşlar iyi gelir insana. Berkay'ın karamsarlıkların içinde bana 11 yıl önce mutlu olmayı öğreten hayat gibi acı-tatlı anılarda akan dostluğuna zor zamanlarımda yanı başımdaki yoldaşlığına, bana yıllardır verdiği emeğe ve can yoldaşı Duygu yengeye çok teşekkür ederim. İçinde Ankara olan tüm hikayelerin kahramanı ve çocukluğa ait güzel seslerin derin kuyusu Adnan'a çok teşekkür ederim. Tezimin son döneminde yaşadığım tüm sıkıntıları benle aynı odada paylaşan Ferhat'a çok teşekkür ederim. Tezimle ilgili her türlü teknik ve moral desteği sunan Naim'e tezimi bir gün bitireceğime beni inandıran Serdar'a, Motif'e, Gülcan'a, Gamze'ye ve Özlem'e çok teşekkür ederim. Öğle aralarındaki neşeli muhabbetleri için Özlem Ünal'a, Müge'ye, Sertan'a, Murat'a, Osman'a, Nurdan'a, Deniz'e, Elçin'e çok teşekkür ederim. 8 yıldır beraber çalıştığım, acı tatlı günler paylaştığım hocam Prof. Dr. Erkan Yüksel'e teşekkür ederim. Tezimi bitirmemdeki

katkılarından dolayı Dr. Emre Kızıl'a çok teşekkür ederim. Her şeyi bırakıp gitmeye karar vermişken bir Pinhani şarkısında olduğu gibi bana "dön bak dünyaya" diye fısıldayan, dostluğun seni senden çok düşünmek olduğunu hatırlatan, tezimi benden çok sahiplenen, tezde üşendiğim her şeyi şevkle yapan, tezimi en ince ayrıntısına kadar okuyan dostluğun, kardeşlikle de olduğunu bana gösteren Erhan'a; tezimde yazacağım her şeyi telefonda bana saatlerce üşenmeden anlatan, tüm yazdıklarımı üşenmeden okuyan notlar çıkaran ve bu tezi bitireceğime sonuna kadar inanan, hep bir telefon uzaklığında ama hep yanımda olan Nalan'a; okuldaki tüm sıkıntılarımı paylaşan en saçma fikirlerimi bile sabırla dinleyen, çayımı hiç eksik etmeyen, tezimi sıkılmadan en ince ayrıntısına kadar titizlikle okuyan, yorumlayan ve hep moral veren ve bana inanan nam-ı diğer dostum Müdür Züleyha'ya çok teşekkür ederim. Sizler olmasanız bu tez de olmazdı. Bir tribün klasiği olan takımın hala maçı çevirebileceğini oyunculara hatırlatan "bizler inandık sizler de inanın" tezahüratını kendi has üslubuyla bana söyleyen ve beni maçı çevirebileceğime inandıran Prof. Dr. Nadir Suğur'a çok teşekkür ederim.

Bir de öykülerin kahramanları vardır içinde ilham perilerinin yaşadığı. Bu tezin de bir ilham perisi vardı. Öyle bir periydi ki o Mohsen Namjoo'nun söylediği bir şarkıda olduğu gibi aşkının karar kılmadığı hiçbir yer yoktu ve aynı şarkıdaki gibi aşkın kıvılcımları yaşamın kendisi olmuştu. O hep elini tuttu çizgileri erimiş bir çizgi adamın bir gün nehirde kocaman bir gülümseme olacağına inandı, ona hep "yürümeye devam et" dedi kalbinde umutla. Çünkü "bir gece konmuştu kalbine bu sevda" ve asla yalnız yürütmeyecekti sevdasını. Onun sevdası benim sevdam oldu biz ikiye bir olduk. Ve haziran gecelerinde büyüttük sevdamızı. Çünkü ikimiz de biliyorduk "bir yarına gidenler kalırdı bir de yarın için direnenler". Senin beni terk etmeyen sevdan Aylilim, bir de Haziran gecelerinin çocukları bu tezde içinde ilham perilerinin yaşadığı kahramanlardı.

Özgeçmiş

Çağdaş CEYHAN

Basın Yayın Anabilim Dalı

Doktora

Eğitim

Y.Ls.	2008	Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basın Yayın Anabilim Dalı
Ls.	2002	Ankara Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü
Lise	1998	Ankara 50. Yıl Lisesi, Türkçe Matematik Bölümü

Kişisel Bilgiler

Doğum yeri/yılı	:	15.02.1980 / Ankara
Cinsiyet	:	Erkek
Yabancı dil	:	İngilizce

İçindekiler

	Sayfa
Jüri ve Enstitü Onayı	ii
Doktora Tez Özü	iii
Abstract	iv
Önsöz	v
Özgeçmiş	vii
İçindekiler	viii
1. Giriş	1
1.1. Problem	1
1.2. Amaç	7
1.3. Önem	7
1.4. Sınırlılıklar.....	8
2. Literatür	10
2.1. Bir İdeoloji Olarak Muhafazakârlık	10
2.2. Aydınlanma Aklı, Fransız Devrimi ve Muhafazakârlık	17
2.3. Muhafazakârlığın İlkeleri	19
2.3.1. Muhafazakârlık ve gelenek	20
2.3.2. Muhafazakârlık, hiyerarşi ve otorite	22
2.3.3. Muhafazakârlık ve mülkiyet hakkı	23
2.3.4. Muhafazakârlık ve din	25
2.4. Türk Muhafazakârlığı.....	26
2.4.1. Modern muhafazakârlık olarak Türk muhafazakârlığı	29
2.4.2. İslamcılık ve muhafazakârlık	31
2.4.3. Milliyetçilik ve muhafazakârlık	38
2.5. AKP Hegemonyası ve Türk Medyası	42
2.6. Türkiye Ekonomisi: Neoliberal Dönüşüm	47
2.7. Türk Medya Sektöründe Dönüşüm	53
2.7.1. Türk medya sektörünün genel görünümü: Büyük medya grupları	59
3. Yöntem	64
4. Bulgular ve Yorum	70
4.1. Hegemonyanın Yeniden Kuruluşu Olarak 12 Eylül 2010 Anayasa Referandumu	70
4.2. ‘Türk Sağının Ötekilik Figürleri’ ve Anayasa Referandumu.....	72

4.2.1. Aşınan Kemalist söyleme karşı muhafazakâr söylem.....	72
4.2.2. Araçsallaştırılan sivil toplum ve muhafazakâr muhayyile.....	82
4.2.3. Kökü dışarıdaki görünmez düşman: Masonluk.....	83
4.2.4. Ezeli öteki: Aleviler	85
4.3. Muhafazakârlığın Anti Komünist Restorasyonu: Türk-İslam Sentezi	86
4.4. Konjunktürel Bir Heyula Olarak Anti Semitizm	91
4.5. Darbe Karşıtlığına Sıkışmış Bir Demokrasi ve Sivil Toplum Vurgusu	94
4.6. Sarkastik Bir Figür Olarak Muhalefet	106
4.7. Hegemonyanın Kırılganlaşması: Yapılamayan Yeni Anayasa.....	110
4.8. Sivillik Uğrağındaki Muhafazakârlık ve Yeni Anayasa.....	114
4.9. Devletin Sınırlarının Çizilmesi Olarak Yeni Anayasa.....	130
4.10. Yeni Anayasada Hükümet Sistemi Tartışmaları.....	144
4.11. Reel Politika, Konjunktür ve Yeni Anayasa.....	160
5. Sonuç, Tartışma ve Öneriler	172
Kaynakça.....	184
Ekler.....	211

1. Giriş

1.1. Problem

2001 yılında kurulan Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) 2002 yılından 2014 yılına kadar girdiği tüm seçimlerden birinci parti olarak çıkmıştır. Bu 12 yıllık süreçte AKP, Türk siyasal hayatında hegemonik parti olmayı başarmıştır. AKP'nin hegemonik konumunu pekiştiren kırılma noktalarından biri de 12 Eylül 2010'da anayasada kısmi değişiklikler yapılmasını öngören 26 maddelik paketin halk oyuyla sunulması olmuştur. Anayasa'daki değişiklik paketinin % 57.93'lük bir oy oranıyla onaylanması AKP'nin yalnızca İslamcı-muhafazakâr tabanını değil toplumun milliyetçi muhafazakâr ve liberal kesimlerini de muhafazakâr demokrat söylemine eklemeyi başardığını ve bu kesimlerle siyasal bir himaye ilişkisi kurabildiğini göstermiştir. AKP'nin hegemonik konumunu anlayabilmek için İslami hareketin muhalefet konumundan çözüm sunucu konumuna geçişi şeklindeki bir dönüşümü analiz etmek gerekmektedir (Yavuz, 2010: 7). Böylesi bir analiz sınıfsal coğrafyada değişimlere ve yönetsel stratejilere işaret ettiği kadar AKP'nin kendi siyasal konumlanışını netleştirmek için kullandığı muhafazakâr demokrat kavramının Kemalizm'e karşı alternatif bir hegemonya projesinin içini doldurduğu boş gösteren¹ olma halini de göz önünde bulundurmaya zorundadır. İslami söylemin kurucusu dışarıda kavramı olarak kendini Kemalizm'le nasıl ilişkilendirdiği, bu ilişkilendirme halinin tarihin hangi anında muhafazakâr demokrat bir kimlik üzerinden halk inşasına dönüştüğü bu tezin analiz ettiği tarihsel süreçlerdir. Kemalizmin aşağıdan yukarıya bir devrim olmaması devletin milli olarak örgütlenmesine paralel olarak milletin siyasal bir varlık olarak yeniden tanımlanmasını gerektirmiştir. Kemalizmin siyasal toplumu yeniden inşa etme çabası halkın desteği olmadan bir halk inşa etmenin açmazıyla yüz yüze gelmiştir (Laclau, 2007: 234). Dolayısıyla Kemalist rejim kendi siyasal toplum projesini gerçekleştirebilmek için geleneksel güçlerin etkisi altındaki kitlelere güvenmek zorunda kalmıştır. Kemalist Devrim'in halkı inşa edememesi ve geleneksel güçlerin desteğine ihtiyaç duyması muhafazakâr

¹ Boş gösteren kavramı Laclau ve Mouffe'un söylem analizinde merkezi bir yer tutmaktadır. Bu çalışma da asıl olarak söylem analizine dayanmakta, Laclau ve Mouffe'un boş gösteren kavramı çalışmanın

reaksiyonerliği merkezden çevreye taşımış ve bu reaksiyonerliğin kendi alternatif hegemonya projesini kitlelerin gözünde her daim canlı tutabilmesini sağlamıştır. Kemalist Devrim'in bu paradoksu sağ siyasal partileri iktidara taşımış, belli ölçülerde de kitlelerin tepkilerinin düzen tarafından soğurulmasına imkân tanımıştır. Bu soğurulma hali 2002 genel seçimlerinden sonra sona ermiştir. Zira AKP, Cumhuriyet tarihi boyunca rejimin dışında kalmış ama Türkiye Sosyalist Hareketi ve Kürt Siyasi Hareketi gibi sistem karşıtı olmayan halk kitlelerinin kendi otantik temsilcilerine duydukları bir özlemin sonucudur. AKP lideri Recep Tayyip Erdoğan, Kemalizm'le ilişkisellik içinde var olmuş; Kemalizm karşıtı olmayan sağ liderlerin aksine Kemalizm'in dışında var olmuş; İslami bir söylemin lideridir. Bu gerçeklik onu Menderes'ten de, Demirel'den de ve Özal'dan da daha fazla olmak üzere, halkın kolaylıkla özdeşlik kurabileceği siyasal bir figür haline getirmiştir. Dolayısıyla AKP'nin ilk 5 yıllık dönemi sahici anlamıyla çevredekilerin yeni merkezi inşa süreci olarak geçmiştir. AKP ilk döneminde bir yandan temsilcisi olduğu halk kitlelerini siyasal olarak temsil ederken aynı zamanda İslami değerlere sahip sermaye oluşumlarını da çevreden merkeze taşıyarak burjuva fraksiyonları arasındaki mimariyi de dönüştürmeye çalışmıştır². Bu yanıyla bir boş gösteren olarak muhafazakâr demokrat kimlik Türkiye'deki İslami söylemin neoliberalizmle uzlaşma arayışlarının siyaseten karşılığı da olmuştur. Taşkın (2009a) da merkez sağı değerlendirirken merkez sağı fetheden AKP'nin DP'den bu yana merkez sağın; dünyanın egemen siyasi ve iktisadi yapılarının yanında yer alarak Türkiye'yi bunlara entegre etme tercihini aynen devraldığını; hatta bu tercihin sessiz muhafazakâr/Müslüman kitlelerin de tercihi haline getirilmesi imkânında belirginleşen hegemonik bir avantaj elde ettiğini vurgular. AKP bir yanıyla İslamcı muhalefeti soğururken bir yanıyla da İslamcı muhalefeti siyasal arenada

² Burjuvazi fraksiyonları arasındaki hegemonya mücadeleleri hala nihayete ermiş değildir ve devam etmektedir.

çevreden merkeze taşımıştır. AKP Türk sağının küllerinden³ muhafazakâr demokrat kimliği aracılığıyla yeni bir sağ inşa etmiştir.

AKP'nin ikinci dönemi olan 2007-2011 dönemi ise eski çevrenin merkezdeki yerini sağlamlaştırması olarak değerlendirilmeyi hak etmektedir. İlk döneminde liberal, liberal sol, milliyetçi muhafazakâr entelijansiyayı alternatif hegemonya projesine eklemeyi başaran AKP, bu entelektüel ve moral güçle seçimlerden elde ettiği halk desteğini birleştirerek 1980'lerden sonra belirgin bir şekilde Kemalizm'in politik bir aygıtı haline gelen ve 28 Şubat Darbesi'nden sonra siyaset üzerinde hegemonik bir güç olan Ordu'yu siyaseten tasfiyeye yönelmiştir. Balyoz ve Ergenekon gibi operasyonel davalarla Ordu'nun Türk siyasal yaşamındaki konumunu geriletmeyi başarmıştır. Bu aynı zamanda AKP'nin alternatif hegemonya projesinin kurucusu dışarıda kavramı olarak Kemalizm'i de tasfiyesi anlamına gelmektedir. Bu davaların sonucunda AKP artık hegemonya projesini Kemalizm'in olanakları ve zorunlulukları dolayısıyla inşa etme zorunluluğundan kurtulmuştur. Kapitalist devleti ve onun üstyapısal uğraklarını tam anlamıyla formasyona uğratacak siyasal güce erişmiştir. AKP'nin militarist inisiyatiflere direnerek ve onları engelleyerek iktidar olduğu, iktidar oldukça militarist inisiyatiflere direnme ve onları engelleme kapasitesini pekiştirdiği, bu kapasitesini pekiştirdikçe kendisinin ve tabanının varlığını güvenli kıldığı ve bu güvenliği sağladıkça destek/oy aldığı gerçeği AKP açısından bereketli bir döngüye dönüşmüştür (Çınar, 2011: 21). AKP hegemonyası için 12 Eylül 2010 Referandumu üst yapı uğrağında hegemonyasını kurmaya çalıştığı tarihsel bir ana işaret etmektedir. AKP muhafazakâr demokrasi söyleminde çubuğu demokrasi kavramından yana bükerek popülist aklın işler olduğu bir siyasal strateji izlemiştir. Bu kez halk inşasının temel boş göstereni muhafazakârlık değil demokrasi olmuştur. Sıra askeri bürokrasisi tasfiye edilen Kemalizm'in sivil bürokratik tasfiyesine gelmiştir. Darbelere mağdur tüm kesimler vesayet karşıtlığı kavramı aracılığıyla bir araya getirilerek (12 Eylül mağduru ülkücüler, 12 Eylül mağduru

³ Külleri kelimesi bilinçli olarak tercih edilmiştir. 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren Türk sağı parçalı bir yapı arz etmiştir.

solcular, Diyarbakır Cezaevi'nde 12 Eylül'ün en zalim yüzünü görmüş Kürtler, Avrupa Birliği yanlıları, tabii ki başat öge olarak inançları nedeniyle yıllarca dışlanmış olan dindar çoğunluk, askerin tasfiyesini olumlayan ve demokratikleşme sürecinin devamını bekleyen liberal sol yazarlar) geniş bir koalisyon kurulması başarılmıştır. 12 Eylül Referandumu bir halk inşa etme süreci olarak alınan oy oranıyla (% 57.93) AKP hegemonyasının tam olarak tesis edildiği tarihsel bir momenttir. Bu açıdan özellikle sivil anayasanın toplumsal bir talebe dönüştürülmesinde ve AKP'nin diskurunda önemli bir yer tutmaya başlamasında referandumdan elde edilen politik başarı belirleyici olmuştur. Dolayısıyla 12 Eylül 2010 Referandumu ile, hemen ertesinde yapılan 2011 seçimleri sırasındaki sivil anayasa talebi arasında tarihsel bir süreklilik ilişkisi vardır. 2010 Referandumu hegemonyanın tam tesis edilmesi ise, 2011 seçimleri sırasındaki sivil anayasa talebi ise muhafazakâr demokrat alternatif hegemonya projesinin resmi ideolojiye terfi etme talebidir. Pek tabii ki toplumun AKP'li olmayan kesimlerinden de yeni ve sivil bir anayasa talebi yönünde istek vardı. Ancak AKP tüm bu talepleri kendi eşdeğerlilik zinciri içinde birleştirmeyi başararak muhalefet partilerini de kendi hegemonik projesine içermeye çalışmıştır. 2011 seçimlerinde sivil anayasa talebi tüm partilerin ortak talebi haline gelmiştir. AKP bu talebin öncülüğünü yaparak tüm siyasal partiler arasında ayrıcalıklı bir yere oturmuştur. Çünkü muhalefetin aksine AKP bir hegemonya projesinin unsuru olarak sivil anayasa talebini toplumun gündemine dahil etmeyi başarmıştır.

Tezin araştırma kısmı ikiye ayrılarak ilk kısmında bir süreç olarak hegemonyanın tam tesis edilmesini incelenmiştir. Bunu yaparken özellikle AKP'nin ikinci döneminden sonra medyada etki alanı genişleyen muhafazakâr basın üzerinden hegemonyasını tesis etmeye çalışmıştır. AKP dönemi aynı zamanda İslamcı medyanın muhafazakârlaşma, muhafazakârlaşan medyanın da anaakımlaşma öyküsüdür. AKP'nin ikinci dönemi itibariyle muhafazakâr medya hem niceliksel hem de niteliksel olarak bir sıçrama kaydetmiştir. Eskinin anaakım medyası hızla çevreye doğru itilmiştir. Tezin araştırmasının ikinci

kısımında ise AKP'nin 2011-2013 yılları arasındaki yeni anayasa tartışmaları ele alınmıştır. Zira bu dönemde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yeni bir anayasa hazırlanmasına yönelik çalışmalar gerçekleşmiştir. 2011-2013 yılları aynı zamanda muhafazakâr demokrat boş gösterenin çubuğu muhafazakârlığa büküldüğü bir tarihsel dönem olmuştur. 2011-2013 yılları arası içki yasağı, kürtaj, eğitimin dinselleştirilmesi başlıkları etrafında muhafazakâr biyo politikanın toplumu gittikçe artan bir şekilde biçimlendirme niyetini açıkça beyan ettiği yıllar olmuştur. Anılan yıllar arasında muhafazakârlık tam anlamıyla hukuksal olmasa bile gündelik yaşamda egemen ideoloji haline gelmiştir. Dolayısıyla anayasa tartışmalarını incelemek aynı zamanda yaşanan tarihi incelemek anlamına da gelmektedir. Bu durum tezin hem özgünlüğünü oluşturmasını sağlamış hem de önüne bitmemiş bir dönemi kavramsallaştırmak gibi zor bir görev koymuştur. Tezin yazılması sırasında meydana gelen iki gelişme tezin amaçlanandan daha farklı kavramsal bir çerçeveye oturtulmasını gerekli kılmıştır. Yeni anayasa çalışmaları sırasında Türkiye tarihini etkileyecek iki önemli gelişme olmuştur. Bunlardan ilki 2012 yılında başlayan ikinci Kürt Açılımı, ikincisi ise 31 Mayıs tarihinde patlak veren ve kısa zamanda popüler bir halk hareketine dönüşen Gezi İsyanı'dır. Bu tez muhafazakâr basın aracılığıyla muhafazakâr hegemonyanın 12 Eylül 2010 Referandumu'nda ve yeni anayasa çalışmaları sırasında nasıl kurulmaya çalışıldığı sorusuna cevap aramaya çalışmıştır.

Bu tez kapsamında temel kavramların kullanımı şu şekildedir: *Hegemonya* kavramı Laclau ve Mouffe'un vurguladığı gibi var olmayan bir bütünlüğü, bu orijinal yokluğun üstesinden gelerek mücadelelere bir anlam ve tarihsel güçlere tam pozitiflik vermek için yapılan yeniden düzenleme ve yeniden ekleme girişimlerini akla getirecektir (Laclau ve Mouffe 1992: 13). Bunu yaparken hegemonya bir eşdeğerlilik zincirinin içinde işler. Laclau'ya göre eşdeğerlilik yaratan talepler, daha geniş bir toplumsal öznelik oluşturan, popüler taleplere adını vereceğimiz talep çoğulluğu, henüz başlangıç düzeyinde halkı potansiyel bir tarihi aktör olarak oluşturmaya başlar (Laclau, 2007: 92).

Popülizm: Boş gösterenler aracılığıyla hegemonik olarak temsil edilen eşdeğerlilik ilişkileri, yüzer gösterenleri, üretim aracılığıyla iç sınırlarının yer değiştirmesi, diyalektik tersine çevrilmeleri olanaksız kılan ve politik eklemlenmeye gerçek merkeziliğini kazandıran kurucu bir heterojenlik (Laclau, 2007: 177).

Boş Gösteren: “Tam tamına gösterileni olmayan bir gösterendir. Boş bir gösteren sonuç itibariyle ancak, bizzat anlamlandırmanın kendi bünyesinde kurucu bir imkansızlık varsa ve ancak bu imkansızlık kendisini gösterenin yapısında bir kesinti (yıkılma, bozulma, vb.) olarak anlamlandırabiliyorsa sökün edebilir” (Laclau, 2012: 95-96).

Muhafazakârlık: Muhafazakârlık Oakeshott’a göre bildik olanı bilinmeyene, gerçeği (*fact*) muammaya (*mystery*) fiili olanı mümkün olana, sınırlı olanı sınırsız olana, yakındakini uzağa, yeterliyi bolluğa, uygun olanı mükemmele, şimdiki sevinci ütopyacı mutluluğa tercih etmektir (Oakeshott’dan aktaran Güngörmez, 2004: 14).

Muhafazakâr Basın: 2011 seçimlerinden sonra Türkiye’de medyanın sahiplik yapısı oldukça değişmiştir. Artık medyayı, muhafazakâr medya ve merkez medya olarak ayırmak birkaç yayın kuruluşu dışında büyük ölçüde güç hale gelmiştir. Medyanın büyük çoğunluğu hükümet yanlısı bir tutum almış, birkaç gazete dışında hükümete karşı eleştirel haber yapan medya kuruluşu neredeyse kalmamıştır. Dolayısıyla tezde muhafazakâr kimlikleri daha belirgin olan iki gazete muhafazakâr basın olarak adlandırılmış ve incelenmiştir. Bu gazeteler biri sivil İslam geleneğinden gelip muhafazakâr anaakım gazetelerden biri olan Zaman; ötekisi ise kuruluşundan bu yana siyasal İslam geleneğini içinde belli ölçülerde muhafaza edip AKP rejiminin daha belirgin bir şekilde varoluş kazanmasıyla egemen muhafazakâr söyleme eklemlenen Yeni Şafak gazetesidir.

1.2. Amaç

Bu tez siyaset bilimine ait kavramlarla iletişim çalışmaları kavramlarının kesiştiği bir uğrakta yazılmıştır. Dolayısıyla bu tez siyasete ilişkin bir süreci muhafazakâr basın üzerinden; Laclau ve Mouffe'un kavramsal çerçevesini çizdiği bir perspektif ile muhafazakâr hegemonyanın sembolik seçkinleri olan köşe yazarlarınca nasıl inşa edildiğini anlamayı ve egemen muhafazakâr tarih yazımına karşı alternatif bir tarih yazımı ortaya çıkartmayı amaçlamıştır. Tezde bunlar yapılırken hegemonya mücadelelerinin kristalleştiği iki tarihsel uğrak olan 12 Eylül 2010 Referandumu ve yeni anayasa çalışmaları örnek olaylar olarak ele alınmış ve bu olaylar üzerinden muhafazakâr hegemonyanın nasıl inşa edildiğinin anlaşılması amaç edinilmiştir. Çalışma kapsamında yanıt aranan temel sorular şu şekildedir:

1. Muhafazakâr basın 12 Eylül 2010 Referandumu sırasında halk inşasını nasıl gerçekleştirmiştir?
2. Muhafazakâr basın 12 Eylül 2010 Referandumu sırasında eşdedeğerlilik zincirini nasıl oluşturmuştur?
3. Muhafazakâr basının 12 Eylül Referandumu sırasında halk inşasının karşısına konumlandığı ötekilik figürleri neler olmuştur?
4. Muhafazakâr basın yeni anayasa çalışmaları sırasında yeni anayasayı hangi kavramlar üzerinden dolaşıma sokmuştur?
5. Muhafazakâr basında yeni anayasa çalışmaları tartışılırken ne tür görüş ayrılıkları çıkmıştır?

1.3. Önem

Türkiye'de özellikle siyaset bilimi ve sosyoloji disiplinlerinde muhafazakârlıkla ilgili yapılan çalışmalar AKP iktidarıyla beraber ivme kazanmışsa da iletişim çalışmalarında muhafazakârlığı sorunsallaştıran çalışmaların sayısı oldukça azdır. Varolan az sayıdaki çalışma daha çok İslamcılığın söylem analizi şeklindedir. Kubilay'ın (2008) çalışması türban meselesi üzerinden kamusal

alanın kullanımına yönelik tartışmalar üzerinden İslamcı söylemin hegemonik mücadelesinin analizini sunmaktadır. Bir diğer çalışma ise Ova'nın (2011) dindar Müslüman kadın söylemin analizini gerçekleştirdiği çalışmadır. Dindar Müslüman kadın söyleminde Kemalizm'e, İslami cemaat içindeki erkeklere, başörtülü kadınlara karşı yürütülen hegemonik mücadele söylemsel olarak incelenmiştir. Ayrıca Sallan-Gül'ün (2001) Zaman Gazetesi'ni muhafazakâr gazete olarak ele aldığı "Muhafazakârlık tartışmaları ve muhafazakâr bir gazete olarak zaman gazetesi" makalesi bu alanda yapılmış ender çalışmalardan biridir. Bu tez muhafazakâr basını ele alarak literatüre mütevazî bir katkı sağlaması açısından önemlidir. Öte yandan bu çalışma siyaset bilimi ve iletişim çalışmalarına ait kavramların bir arada kullanılmasıyla da önemlidir. Bununla birlikte tezin ele aldığı muhafazakâr hegemonyanın inşası bitmemiş bir tarihsel süreçtir. Yaşanılan bir tarihi yazmak teze belli kısıtlılıklar getirirse de yaşanılan bir tarihsel süreci dönemleştirmesi açısından önemli kılmaktadır.

1.4. Sınırlılıklar

Bu çalışmada muhafazakâr basını temsil eden Zaman ve Yeni Şafak gazetelerinde 12 Eylül 2010 Referandumu süresince 1 Eylül-20 Eylül 2010 tarihleri arasında ve yeni anayasa yapım çalışmalarının sürdürüldüğü 20 Ekim 2011-26 Aralık 2013 tarihleri arasında çıkan, 12 Eylül 2010 Referandumu ve yeni anayasa çalışmaları ile ilgili köşe yazıları söylem analizi ile incelenmiştir. 12 Eylül 2010 Referandumu ile ilgili köşe yazılarına 1 Eylül ile 20 Eylül 2010 tarihleri arasında bakılmasının ilk sebebi 1 Eylül'den itibaren Referandum sürecinin her iki gazetede de köşe yazılarında sıklıkla yer almaya başlamış olmasıdır. 12 Eylül Referandumundan sonra 20 Eylül'e kadar olan köşe yazılarına bakılmış olmasının nedeni ise Referandumdan elde edilen sonucun nasıl değerlendirildiğinin anlaşılması amacıyla. 20 Eylül'den sonra köşe yazılarında belirgin bir azalma olmuştur. Anayasa yapım çalışmaları ise daha uzun bir sürece yayılmıştır. AKP, Anayasa Uzlaşma Komisyonu kurulması fikrini öne çıkararak, TBMM'de temsil edilen dört partiden, 10 Ekim 2011 tarihine kadar üçer milletvekilinin adını belirlemesini isteyerek yeni anayasa

çalışmalarını başlatmıştır. 19 Ekim 2011 tarihinde Uzlaşma Komisyonu ilk toplantısını yapmıştır. Anayasa Uzlaşma Komisyonu'nun görevi ise 25 Aralık 2013 tarihinde AKP'nin mazeretsiz olarak üç toplantıya katılmaması nedeniyle sona ermiştir ve yeni anayasa çalışmaları hukuken sona ermiştir. Bu çalışmada Uzlaşma Komisyonu'nun ilk toplantısını yaptığı 19 Ekim'in ertesi 20 Ekim tarihi ve yeni anayasa çalışmalarının hukuken sona erdiği 25 Aralık'ın ertesi 26 Aralık tarihleri arasında çıkan konu ile ilgili köşe yazıları incelenmiştir. Çalışmada öncelikle 4 gazetenin incelenmesi amaçlanmışken (Yeni Şafak, Zaman, Milli Gazete, Türkiye), Milli gazetenin Saadet Partisi'ne ve Milli Görüş çizgisine yakın bir yayın politikası devam ettirmiş olması, Türkiye gazetesinin ise Eylül 2013'teki değişimiyle beraber yayın politikasının daha liberal bir hal alması bu gazetelerin araştırmanın kapsamına dahil edilmemesinin ilk nedeni olmuştur. İkinci bir neden ise özellikle yeni anayasaya ilişkin tartışmaların daha çok Yeni Şafak ve Zaman gazetelerinin köşe yazarlarıyla sürdürülmüş olması, Türkiye ve Milli Gazete'den yeni anayasa tartışmalarına ilişkin yeterli veri toplanamamış olmasıdır. Öte yandan 2011'den sonra medya sahipliğinde yaşanan değişimlerle muhafazakâr basın hem niceliksel hem de niteliksel olarak Türkiye'deki medya sektöründe hakim konuma gelmiştir. Bu nedenle muhafazakâr basında da bir sınırlandırma yapmak gerekli hale gelmiştir. Zaman gazetesinin bu çalışma için seçilme nedeni en eski ve yayın hayatını devam ettiren muhafazakâr gazete olmasıdır. Zaman gazetesi 15 Nisan 1986 günü yayın hayatına başlamıştır. Gazete 1988'den itibaren Gülen Hareketi'nin eline geçmiştir (Sallan-Gül, 2001: 156). Zaman gazetesi ve Gülen Grubu tezin araştırma kısmının yazılmaya başlandığı 2011 yılında iktidar bloğunun bir parçasıydı. 7 Şubat 2012 MİT krizi, 17 Aralık ve 25 Aralık operasyonlarından sonra Zaman gazetesinin AKP ile olan simbiyotik ilişkisi tersine dönmüş bu durumda tezin analiz kısmı için yeni analiz olanakları yaratmıştır. Öte yandan Zaman gazetesinin sivil İslam savunusu onu diğer muhafazakâr basın kuruluşlarından ayıran önemli bir unsur olmuştur.

Yeni Şafak gazetesi ise kurulduğu 1994 yılından bu yana Refah Partisi'nden Adalet ve Kalkınma Partisi'ne (AKP) uzanan çizgideki tüm partilerin savunuculuğunu üstlendi. Aynı ekseninde yayın yapan Milli Gazete'nin resmi parti yayın çizgisinden ve Akit/Vakit gazetesinin “şeriatçı militan” tutumundan farklı bir hat izledi. Daha çok siyasal İslam'ın entelektüel ağırlığını temsil etti. 28 Şubat sürecinde kapılarını liberal ve solcu isimlere açan Yeni Şafak İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı'ndan itibaren Recep Tayyip Erdoğan'a yakın durdu. Necmettin Erbakan liderliğindeki Fazilet Partisi'ndeki (FP) bölünmeden sonra Erdoğan ve arkadaşlarının kurduğu AKP'yi destekledi. Bu destek, maddi beklentilerden çok “iki yol arkadaşının kader birliğini” andırıyordu (Saymaz, 2014: 188).

Yeni Şafak gazetesi Zaman gazetesinin sivil İslam geleneğinin aksine kuruluşundan yana siyasal İslam geleneğini içerisinde belli ölçülerde muhafaza edip AKP ile beraber muhafazakâr söylemin daha belirgin bir şekilde varoluş kazanmasıyla beraber egemen söyleme kolaylıkla eklenmiş, bu nedenle bir analiz nesnesi olarak seçilmiştir.

2. Literatür

2.1. Bir İdeoloji Olarak Muhafazakârlık

İdeoloji sosyal bilimlerin üzerinde ortak bir tanım geliştirmekte zorlandığı kavramlardan biridir. İdeoloji kavramı ilk kez Fransız Devrimi sonrasında yazılmış Fransızca metinlerde karşımıza çıkar (Çelik, 2005: 27). 1797 yılında kelimeyi ilk kullanan Antoine Destutt de Tracey'dir (McLellan, 2009: 6). Destutt de Tracey'nin yazılarında ideolojiler fikirlerle, özellikle de bir toplumsal grup ya da hareketin paylaştığı toplumsal, siyasi ve dini düşüncelerle ilgilidir (Van Dijk, 2003: 15). Larrain'e (1995) göre ise ideoloji kavramı, burjuvazinin feodalizme karşı verdiği ilk mücadeleler sırasında geleneksel aristokratik toplumda

doğmuştur; dolayısıyla ideoloji kavramı Aydınlanmanın kültürel ve felsefi ortamı içinde üretilmiştir.

O halde ideoloji kuramı, Goldie'nin de belirttiği gibi, temelinde Aydınlanmacı bir proje olarak düşünülmelidir. Bu nedenle terimin ilk kez 18 yüzyıl Fransa'sının devrimci fikir ikliminde, materyalist filozoflarca ortaya atılmış olmasını bir tesadüf saymamak gerekir. Karl Marx ve Friedrich Engels'in birlikte yazdıkları tartışmasız bir dönüm noktası sayılan Alman İdeolojisi, kavramın olumsuz çağrışımla kullanıldığı bir eser olmasına karşın, esasında Fransız materyalistlerinin temel amaçlarından bir sapma oluşturmamaktadır (Çelik, 2005: 31-32).

Marx ve Engels'te ideoloji insan bilinci ve insan eyleminin güdülerine ilişkin yanlış idealist bir yaklaşım ve anlayışa ilişkindir. İdeoloji sözde düşünürün bilinçli olarak ama yanlış bir bilinçle gerçekleştirdiği bir süreçtir (Therborn, 2008: 14).

Diğer bir deyişle bireyler, gerçek dünyada yaşadıkları çelişkili durumlara karşı kendi bilinçlerinde bu çelişkiyi düşünsel düzeyde çözecek bir tutarlı açıklama geliştirirler. Yani, gerçek ilişkilerin bilgisinin bir yanılsaması olarak ortaya çıkan bilinç bir yanlış ya da eksik bilme sorunu değil, tersine toplumsal pratiğin kendisindeki tersine dönmenin bilinçte oluşturduğu zorunlu karşılıktır (Üşür, 1997:17-18).

Gramsci ise Marksist ideoloji kavrayışını sivil toplum ve devlet arasında kurduğu ilişkiyle hegemonya kavramına bağlar. Gramsci ideolojiyi, sanatta, hukukta, ekonomik etkinlikte, bireysel ve kolektif yaşamın bütün belirtilerinde kendini örtükçe gösteren bir dünya görüşü olarak tanımlar (Portelli, 1982: 15). Althusser de kapitalist sistem içerisinde iktidar ile ideoloji arasında zora dayanmayan rıza üretim süreçlerini açığa çıkarmaya çalışır. Althusser'e (2003) göre ideoloji tarihsiz ve bireylerin gerçek var oluş koşullarıyla kurdukları imgesel ilişkinin imgesel bir tasarımıdır. Althusser altyapı-üstyapı metaforunu ekonomik, politik ve ideolojik düzeylerin birbiri karşısındaki görece özerkliği ve ideolojik

düzeşin bir bütün olarak toplumsal sistemi yeniden –üretme (*reproduction*) işlevi çerçevesinde kurumsallaştırır (Üşür, 1997: 41). Althusser’de ideoloji insani varlıkları birer toplumsal özne olarak kuran ve bu özneleri toplumdaki egemen üretim ilişkilerine bağlayan, yaşanan (*lived*) ilişkileri üreten anlamlandırma pratiklerini düzenlemenin belirli bir yoludur (Eagleton, 2005: 41).

Eagleton (2005:18) ise günümüzde kullanılan bazı ideoloji tanımlarını şu şekilde sıralar:

Toplumsal yaşamda anlam, gösterge ve değerlerin üretim süreci, belirli bir toplumsal grup veya sınıfa ait fikirler kümesi, bir egemen siyasi iktidarı meşrulaştırmaya hizmet eden yanlış fikirler, sistematik şekilde çarpıtılan iletişim, özneye belirli bir konum sunan şey, toplumsal çıkarlar tarafından güdülenen düşünme biçimleri, özdeşlik düşüncesi, toplumsal olarak zorunlu yanılısama, söylem ve iktidar konjonktürü, bilinçli toplumsal aktörlerin kendi dünyalarına anlam verdikleri ortam (*medium*), eylem ve amaçlı inançlar kümesi, dilsel ve olgusal gerçekliğin birbirine karıştırılması, anlamsal (*semiotic*) kapanım, içinde bireylerin, toplumsal yapıyla olan ilişkilerini yaşadıkları vazgeçilmez ortam, toplumsal yaşamın doğal gerçekliğe dönüştürüldüğü süreç.

Muhafazakârlığın barındırdıklarıyla bir ideoloji mi yoksa modernleşmeye karşı tepkici bir tutum mu olduğı muhafazakârlık tartışmalarının temel ikilemini oluşturur. Muhafazakârlığın hakikâti, bir politik doktrin, bir ideoloji ya da her ikisine nüfuz etmiş biçim ve Mannheim’ın kastettiğı anlamda bir düşünce üslubu olarak belirlenebileceğı gibi her türlü doktrine ya da ideolojiye eklemlenen bir tavır ya da ruh hali olarak da anlaşılabilir (Çiğdem, 1997: 32). Bora da (2003) muhafazakârlığı bir programa değil bir tavra, hayat karşısında analitik olmayan somut bir duruşa dayandırır. Zürcher’in (2004) ifade ettiğı gibi muhafazakârlığın tanımlanması, kısmen taraftarları açıkça siyasetin temeli olarak doktrinleri reddettikleri için, dile düşmüş bir şekilde güçtür. Günlük dilde muhafazakâr terimi mütevazi ve ihtiyatlı davranış, geleneksel hatta uyumcu bir hayat tarzı, değişim korkusu veya değişimin reddi gibi özellikle muhafaza etmek fiilinin

belirttiği anlamlara gelmektedir (Heywood, 2007: 85). Heywood'a (2007) göre muhafazakârlığı siyasi bir tutum olmaktan ziyade ideoloji yapan ise değişime direnme arzusunda takındıkları kendilerine özgü tarzlardır. Muhafazakârlığın en çok bilinen anlamlarından ilki genel olarak eskiyi korumak ve değişime karşı olmak iken; ikinci anlamı siyasî hayatta, sağ-kanat ideolojileri işaret eden ve geleneksel değerleri koruyucu, devrimci düşüncelere reformlara ve modernizasyonları savunanlara karşı olanı ifade etmektedir (Suvanto'dan aktaran Safi, 2005: 12-13). Muhafazakârlık, Oakeshott'a göre ise bildik olanı bilinmeyene, gerçeği (*fact*) muammaya (*mystery*) fiili olanı mümkün olana, sınırlı olanı sınırsız olana, yakındakini uzağa, yeterliyi bolluğa, uygun olanı mükemmele, şimdiki sevinci ütopyacı mutluluğa tercih etmektir (Oakeshott'dan aktaran Güngörmez, 2004: 14). Oakeshott'un tanımını ontolojik muhafazakârlık olarak niteleyen Güngörmez (2004) ikinci bir muhafazakârlık türünün ise kültürel, ideolojik bir tavrı içeren modern muhafazakârlık ya da entelektüel/ politik bir gelenek olarak muhafazakârlık olduğunu vurgular. Safi'ye (2007) göre ise muhafazakârlığın ne olduğu konusunda iki farklı yaklaşımdan söz edilebilir. Bunlardan ilki Fransız Devrimi'nden sonra ortaya çıkan yeni rejimin değerlerine karşıt bir ideoloji olarak muhafazakârlık; diğeri ise katı bir ideoloji olmaktan çok esas eğilimi var olan kurum ve ilişkiler ağını korumak olan bir dünyayı algılama ve davranış biçimi ve eğilimi olarak muhafazakârlık. İnce de (2010) muhafazakârlığı üç temel eğilim etrafında tanımlar: Bunlardan ilki tarihsel özgücü yorumdur. Muhafazakârlık, Fransız Devrimi'ne karşı aristokratik ve ruhani bir tepki olarak şekillenir ve sanayi devrimi öncesi tarımsal ve feodal kurumların korunmasını savunur; evrenselci antropolojik yaklaşım muhafazakârlığı, ebedi insani tutum, genel değerler ve düşünceler düzeni olarak kategorize eder; duruma özgü yorumda ise muhafazakârlık periyodik olarak ortaya çıkabilen, farklı olgulara bağlı bir görüngü olarak ifade edilir.

Beneton (2011) ise sınırlarını kesin çizgilerle belirlemek kolay olmasa da muhafazakârlığı tarihsel bir gerçeklik olarak ele alır. Beneton'a (2011) göre muhafazakârlığın ayırıcı özelliği karşı-devrimci anın tarihinde belirleyici

olmasıdır. Bu karşı-devrimci an ise Fransız Devrimi'ne karşı bir tepkiden ortaya çıkmıştır. Muhafazakâr düşünce çoğu zaman Fransız Devrimi ile sembolleştirilen sosyal ve iktisadi değişime bir tepki olarak doğmuştur (Heywood, 2007: 85). Beneton'a (2011) göre de muhafazakâr doktrin Avrupa tarihinin dokusunda bir kopukluk olarak beliren büyük bir olaya, Fransız Devrimi'ne karşı bir tepkiden doğmuştur. Fransız Devrimi'ni mahkûm eden en güçlü ses Şanlı Devrimi (*Glorious Revolution*) Amerikan Devrimi'ni destekleyen Burke'den gelmiştir (Özipek, 2004: 67). Fransız Devrimi'ne bir kopuş ve başlangıç anı olarak yöneltelen tepki başlıca iki biçimde kendini göstermiştir.

Bunlardan ilki özellikle Kıta Avrupası'nda belirginleşen biçimiyle, devrimi bütün sonuçlarıyla reddeden devrim öncesi yapıyı olduğu gibi iade etmeyi amaçlayan tepkici muhafazakârlık; diğeri ise Anglo Amerikan dünyasının ılımlı muhafazakârlığıdır (Özipek, 2004: 67).

Bunun yanı sıra muhafazakârlığın ideolojik bir tutum olup olmadığı tartışmalı olmuştur. Muhafazakârlığın bir ideoloji olarak görülemeyeceğini iddia edenlerin temel tezine göre, muhafazakârlık bir ütopyadan/ideal bir gelecek tasarımından ve belirgin bir ideolojik omurgadan yoksundur, bir düşünce üslubu olarak kolaylıkla diğer ideolojilerle eklemlenebilir ve onların özellikle uygulamalarında beliren değişim taleplerine direnç gösterebilir (Safi, 2005: 15). Mannheim'a (2004) göre muhafazakâr bilincin ütopyası yoktur; yapısı gereği egemen olduğu gerçeklikle tamamen uyumludur. Tüm bu eleştirilere karşın muhafazakârlık yalnızca sağ kanat bir tepkisellik olarak nitelendirilemez. Her ne kadar muhafazakârlık Oakeshott'un ifade ettiği gibi bir amentü veya doktrin değil bir mizacın ta kendisi olarak nitelense de (Helvacı, 2004:195); bir ruh halinden fazlasıdır. Muhafazakârlığın, Fransız Devrimi'ne karşı *reaksiyoner* bir tutum olarak ortaya çıkışı, liberalizm ve sosyalizm gibi geleceğe yönelik bir tasarımının olmaması muhafazakârlığın ideolojiden çok tutum olarak algılanmasına yol açmıştır. Muhafazakârlığın anti ideolojik olduğu tezi özellikle onun sahip olduğu aşkınlıklar dünyası onu ideoloji ötesi olarak tanımlamaya iyi bir destek sağlar (Mollaer, 2009: 32). Anti ideolojik muhafazakârlık görüşü muhafazakârlığın

genel ideolojik ilkelere sahip olmadığını söyler. Ancak muhafazakârlığın belli ilkelere sahip olmadığı tezi, Burke'den Oakeshott'a muhafazakâr düşünürlerin rasyonalist ilke siyasetine karşı belirgin bir tepki geliştirdiği düşünülürse anlaşılmalıdır (Mollaer, 2009: 33). Mollaer'in de (2004) belirttiği gibi muhafazakârlık sert bir ideoloji olmaktan çok ideolojiler arası geçişkenliğe sahip bir bünyeye sahiptir. Yine Mollaer'e göre bir zihin haritası olması ölçütüyle muhafazakârlık esnek bir ideolojidir (Mollaer, 2004: 158). Öte yandan muhafazakârlık anti modern bir kategori olarak modernizme karşı tüm hoşnutsuzlukların toplandığı bir şemsiye ideoloji de değildir. Muhafazakârlığın varlığının modernliğin kalkış noktalarında gösterdiği tepkiye borçlu olduğu doğru olsa bile burada çatışmacı bir diyalektiğin sonucu olarak mutlak bir antagonizmadan ziyade melez bir ilişki söz konusudur (Mollaer, 2011: 64).

Muhafazakârlık Aydınlanmanın aklına ve Fransız Devrimi'nin "yıkıcı radikalizmine" karşı yaptığı düşünsel mücadeleyle bir ideoloji olarak ele alınmayı hak etmektedir. Muhafazakârlık kendisini ideolojiler ötesi gösterse de Aydınlanma hareketlerine ve Fransız Devrimi'ne karşı giriştiği düşünsel mücadele ile başlayan ve zaman içerisinde kendi iç dönüşümünü de sağlayarak toplumsal-siyasal bir projeye dönüştüğü hâliyle bir "ideoloji" olarak ele alınabilir (Safi, 2005: 16).

Bir ideoloji olarak muhafazakârlığın barındırdığı temel unsurlar; gelenek, beşeri eksiklik, organik toplum, hiyerarşi ve otorite, mülkiyettir. Muhafazakârlığı sistematik bir düşünce haritası olarak ortaya koyan Edmund Burke de *Reflections on the Revolution in France* (Fransa'daki Devrim Üzerine Düşünceler 1790) adlı eserinde muhafazakârlığın temeline dair altı tema geliştirmiştir: Dinin önemi; reform adına kişilere haksızlık yapılması tehlikesi; rütbe ve görev ayrımlarının gerçekliği ve arzu edilirliliği; özel mülkiyetin dokunulmazlığı; toplumun bir mekanizmadan ziyade bir organizma olduğu görüşü; geçmişle kurulan sürekliliğin değeri (Zürcher, 2004: 41). Bütün muhafazakârlar, ulusun, geleneğin, dinin ve toplumsal düzenin önemini kabul eder. Özellikle gelenek, toplumsal aktörler arasındaki ilişkileri tanımlar ve

değişimin doğasını belirler; bu çerçevede değişim, toplumun geleneklerine uygun olduğu müddetçe kabul edilebilir (Helvacı, 2004: 195).

Muhafazakârlık varlık nedenini Fransız Devrimi'ne borçludur ve siyasi bir düşünce olarak modernliğin en önemli kırılma noktalarından birisinin ürünü olması hasebiyle de pre-modern bir tarihi yoktur (Çiğdem, 2004: 16). Daha önce belirtildiği gibi muhafazakârlığın sistematik bir düşünce haritasını çizen Burke tedricen olan İngiliz Şanlı Devrimi ile Fransız Devrimi'ni karşılaştırır:

Burke Fransız Devrimi ile İngiliz Devrimi'ni karşılaştırırken, İngiliz Devrimi'nin kişileri değiştirirken kurumları tuttuğunu; oysa Fransızların kralı değiştirmeksizin (kitabın yazıldığı sırada durum böyleydi), onu ayakta tutan kurumları yıktığını vurguluyordu. Değişime karşı değildi ama yıkıcı kopuşları değil, sosyal hiyerarşileri zedeleden gerçekleşen ılımlı değişimi tasvip ediyordu. Zira ona göre hiyerarşi sosyal denge için gerekiyordu (Mollaer, 2009: 35).

Muhafazakârlığın Fransız Devrimi kadar önemli bir diğer kaynağı da Aydınlanmanın yarattığı düşünsel ve zihinsel kopuştur. Muhafazakârlık açısından Aydınlanmayı bu denli önemli kılan ve Aydınlanmanın odağında yer alan temel değer ise akıl, daha doğrusu Aydınlanma aklıdır (Özipek, 2004a: 17). Muhafazakârlık, siyasal ideolojisinin felsefi omurgasını inşa ederken, topluma ve siyasete ilişkin temel tezlerini işte bu Aydınlanma aklından farklı ve ona karşıt bir akıl anlayışına dayandırmıştır (Özipek, 2004a: 17). Özipek'e (2004a) göre "bir kopuş ve başlangıç" anı olarak devrime tepki iki biçimde kendisini gösterecektir: Devrimi bütün sonuçlarıyla reddeden devrim öncesi yapıyı olduğu gibi iade etmeyi amaçlayan tepkici muhafazakârlık ve diğeri ise Anglo-Amerikan dünyasının ılımlı muhafazakârlığıdır.

Anglo-Amerikan muhafazakârlığı toplumu bir organizma olarak kabul eden, onu oluşturan din, aile, gelenek gibi temel kurumların korunmasını öngören, radikal ve devrimci dönüşüm önerilerine karşı tedrici değişimi

tercih eden, tarihten, tecrübeden bağımsız akıl yürütmeye dayalı rasyonalist siyaseti ve onunla ilişkili olarak toplum mühendisliğini reddeden bir düşünce geleneğine sahiptir (Özipek, 2004b: 68).

Burke'ün muhafazakârlık tanımı içerisinde insan, mantık ve duygu temelinde oluşan doğası tarafından belirlenir. Dolayısıyla insanlar eşit olamaz ve ancak devlet düzeni içinde insan mantığını geliştirmek mümkündür (İnce, 2010: 35). Burke'ün muhafazakâr ideoloji için söyledikleri muhafazakâr düşüncenin farklı akımları ve Burke'ün takipçileri tarafından da geçerlidir. Muhafazakâr görüşe göre, toplumda yansıma alanı bulan, ilahi bir güç ve doğa tarafından belirlenmiş olan bir dünya düzeninin varlığı kabul edilir, insanlar arası fiziki ve düşünsel bir eşitsizlik olduğu savından yola çıkılarak, toplumsal çarkın döndürülmesi için özel mülkiyetin önkoşul olduğu ileri sürülür (İnce, 2010: 35).

Muhafazakârlık kimi araştırmacılar tarafından *reaksiyoner* gericilik olarak tanımlanırken kimileri de onu modernizmle çatışan/uyuşan yönleriyle ele almıştır (Dural, 2004: 123). Buna göre modernizmin ürünü olan ve salt gericiliğe indirgenmeyecek olan muhafazakârlık daha önce de belirtildiği gibi modernizmi içinden eleştiren, ama eleştirirken tüm yıkıcı etkilerine rağmen modernizmi ters bir süreçle yeniden üreten bir düşünce akımıdır (Dural, 2004:123).

2.2. Aydınlanma Aklı, Fransız Devrimi ve Muhafazakârlık

Aydınlanma insanoğlunun kendi yöresinin akılcı denetimini ele geçirmesi, fiziksel dünyadan başlayarak toplumsal dünyanın açıklanmasına kadar giden 17. yüzyıl bilimsel devrimlerinin bir özelliği olduğuna inanılan kuramsal sorgulama yöntemlerini geliştirme arayışındaki, esas olarak da 18. yüzyıl Fransız ve İskoç düşünürleriyle ilişkilendirilir (Callinicos, 2001: 24). Aydınlanma akli, 18. yüzyıl Avrupası'nda ortaya çıkarak yerleşik düşünce kalıplarına meydan okumuş yeni bir insan ve evren tasarımı ortaya çıkarmıştır.

Muhafazakârlık açısından Aydınlanmayı önemli kılan kendisi karşıtlık içerisinde tanımladığı Aydınlanma aklıdır. Aydınlanmanın rasyonalizmi ve onun ardından

gelen devrimci kopuş Aydınlanmanın ve onun bütün kötülüklerinin karşısına dikilecek bir siyasal ideolojinin, muhafazakârlığın merkezi argümanını harekete geçiren son itkiyi oluşturmuştur (Özipek, 2004a: 33). Muhafazakârlık tam bir Aydınlanma karşıtlığından çok Aydınlanmanın radikal yorumlarına karşı kendi politik imgesini inşa etmiştir. Tam da bu anlamda Fransız Devrimi muhafazakâr düşünce için oldukça simgeseldir. İngiliz Aydınlanmasının ampirist karakterine uygun olarak gelişen ve reformist niteliği belirgin İngiliz Devrimi 1640 ve 1688 yılları arasında toplumu radikal bir dönüşümün değil, tedrici ve tarihsel pratik deneyimlerden türetilen ilkeleri gözetilen bir evrilmenin nesnesi kılmıştır (Çiğdem, 1997: 36). Fransız Devrimi ise bu tedrici, reformist karakterli devrimin tam karşısında yer almıştır. Fransız Devrimi rasyonel olanın militan kavranışıyla toplumu baştan aşağı restore etmeyi, giderek değiştirmeyi ve nihayet Aydınlanmadan devraldığı ilkeler doğrultusunda gerçekleştirmek üzere yeniden biçimlendirmeyi amaçlamıştır (Çiğdem, 1997: 37). Tam da bu noktada Burke'ün Aydınlanmanın saf aklına getirdiği eleştiri önemlidir. Burke'e göre devrimcilerin toplumu baştan düzenleme fikrine dayanan *tabula rasa* toplum kurgusu medeniyet treninin vagonlarının, yani geleneğin yok sayılmasını getirir, gelenekten kopuş ise bir toplumun başına gelebilecek en büyük felakettir (Mollaer, 2009: 41). Klasik muhafazakârlığın önemli düşünürlerinden Joseph de Maistre'ye göre de Fransız Devrimi'nin çarpıcı yanı, bütün engelleri yerle bir eden o sürükleyici güçtür (Akdoğan, 2004: 28). Devrim'i yöneten kesinlikle insanlar değildir, insanları kullanan Devrim'dir (Maistre'den aktaran Beneton, 2011:33). Maistre, Aydınlanmanın toplumsal düzeni temelden yok ettiğini, sağlıklı bir toplumun yaratılması için her türlü gelişmenin durdurulmasını ve geçmişin hikmetli dünyasına geri dönülmesi gerektiğini söyleyerek Fransız karşı Aydınlanmasını savunmuştur (Akkaş, 2004: 61).

Yine Burke için Fransız Devrimi aslında silahlı ideolojidir veya Aydınlanma, kural koyucu ve organik toplumun bütün görünümüne açılan bir savaştır. Bir diğer Fransız muhafazakâr Bonald da Aydınlanma aklını ve onun sonucu olan Fransız Devrimi'ni eleştirir. Burke ve Maistre gibi Bonald da, bireysel aklın

karşısına bireylerin bağımsız ve gelenekte cisimleşmiş bir akıl çıkarır, fakat savlaması özel bir düzlemde gelişir ve dogmatik bir sosyoloji olarak adlandırılabilir bir şeyden çıkar (Beneton, 2011: 43). Muhafazakârların tümüne göre Devrim'in Terör Dönemi daha büyük bir olayın kusursuz özetidir; yaşamın, mülkiyetin, yetkenin (otorite) ve adil özgürlüğün kuvvet yoluyla ilgası (Nisbet, 2002: 101).

Öte yandan muhafazakârlık her ne kadar Aydınlanma aklı ve onun simgesel sonucu olarak Fransız Devrimi'ne karşıt da olsa bir ideoloji olarak kendini şekillendirmesi Fransız Devrimi'nin hız kazandığı ortamda mümkün olmuştur (Güler, 2008: 130). Dolayısıyla muhafazakârlığı ve Aydınlanma aklını bir madalyonun iki yüzü gibi tanımlamak yanlış olmayacaktır.

2.3. Muhafazakârlığın İlkeleri

Muhafazakârlık ütopyası olmayan bir siyasettir, yıkıcı tarihsel kopuş anlarına devrimlerin yarattığı büyük alt üst oluşlara karşı tarih ve geleneklerin bir zincir şeklinde sürekliliği, dinin vazgeçilmezliği, toplum mühendisliğine ve her tür devrime karşıtlık, bunun yerine tedrici değişimi savunma, özel mülkiyetin kutsallık derecesinde dokunulmazlığı, her toplumun kendi ideal sistemini üretebilmesi ve bunu yaşama özgürlüğü, ara kurumların önemli oluşu ve dokunulmazlığını savunur (Şeyhanlıoğlu, 2011: 25). Heywood'a (2007: 88) göre muhafazakârlığın temel ilkeleri:

1. Gelenek
2. Beşeri Eksiklik
3. Organik Toplum
4. Hiyerarşi ve Otorite
5. Mülkiyettir.

Russell Kirk ise muhafazakârlığın temel öğelerini şu şekilde sıralamıştır:

1. Süreklilik arz eden bir ahlaki düzenin varlığına inanmaktadır,
2. Geleneklere, teamüllere (adetlere) ve devamlılığa inanırlar,

3. İtayet (alışkanlıkları devam ettirme) prensibi olarak adlandırabileceğimiz bir prensibe inanırlar,
4. Muhafazakârlara ihtiyat prensibi rehberlik eder,
5. Çeşitlilik prensibine dikkat ederler,
6. Özgürlük ve mülkiyetin birbiriyle ilişkili olduğuna inanırlar,
7. Gönüllülüğe dayanmayan kolektivizme karşı olmaları sebebiyle, gönüllü bir toplumu desteklerler (doğal toplum),
8. İktidarın ve insanın ihtiraslarının ihtiyatlı bir şekilde sınırlandırılması gerektiğine inanırlar,
9. Muhafazakârlara göre güçlü bir toplumda süreklilik ve değişim üzerinde uzlaşma sağlanmalı, her ikisi de kabul görmelidir (Kirk'den aktaran Şeyhanlıoğlu, 2011: 26).

Nisbet'e (2002: 111-117) göre ise muhafazakârlığın temel ilkeleri şunlardır:

1. Toplumsal olanın önceliği
2. Toplumsal unsurların işlevsel karşılıklı bağımlılığı
3. Kutsal olanın gerekliliği
4. Aracı cemiyetler
5. Hiyerarşi

2.3.1. Muhafazakârlık ve gelenek

Geleneğin savunusu muhafazakârlıkta her zaman önemli bir rol oynamıştır. Burke bir yandan Aydınlanmanın aklını eleştirirken diğer yandan muhafazakârlığın varlığını devam ettirdiği temel bir esas olarak ulusların ve çağların birikimini işaret etmiştir.

İnsanların sadece akli ölçü olarak yaşamalarından ve hareket etmelerinden endişe duyarız; çünkü biz insandaki aklın yetersiz olduğunu ve insanların bu küçük akıl yerine, ulusların ve çağların birikiminden sermayesinden yararlanması gerektiğini düşünürüz (Burke, 2005: 12).

Gelenek geçmişle gelecek arasında bir sürekliliğe işaret eder. Pozitivist tasavvurda belirleyici, değiştirici güç mutlak bir şekilde modernlikle eşleşmesine rağmen gelenek bu tasavvurda marjinal olanla eşleşmiştir (Armağan, 2005: 33). Ancak buna karşın geleneği savunan kutup ise geleneğin, siyaset dahil toplumun her hücrelerini etkilediğini iddia etmiştir. Dolayısıyla gelenek tarafından boş bırakılan hiçbir toplumsal alan mevcut değildir. Muhafazakâr düşünürler de geleneğin devamının toplumun kimliğini ve omurgasını teşkil ettiğini düşünürler (Erdoğan'dan aktaran Safi: 2007: 68). Muhafazakârlar için gelenek sınırsız bir bilgi kaynağıdır. Mannheim'a göre ise doğal muhafazakârlık olan gelenekçilikle, kendine özgü, geleneklere, yapıya ve biçime sahip özgül tarihsel ve toplumsal koşulların ürünü olan muhafazakârlık, birbirinden farklı olgulara işaret etmektedir ve muhafazakârlık bilinçli hale gelmiş gelenekçiliktir (Mannheim, 2004: 74). Muhafazakârlığın gelenek savunusu durumsal olma özelliği ile de yakından ilişkilidir. Çünkü muhafazakârlığın bireyi tek başına yeterli ve akıllı bir varlık değildir (Özipek, 2004b: 69). Tam da bu noktada adetlerin, alışkanlıkların, bilgi ve davranışların kuşaktan kuşağa iletilmesi demektir ki gelenekler üretilmez ve onları tarihi mirastan çıkarıldıkları için onların hem tarihi değeri hem de hayatı kolaylaştırıcı çok önemli bir rolü bulunmaktadır (Scruton'dan aktaran şeyhanlıoğlu, 2011: 31). Muhafazakârlar için gelenek geçmişin bilgi birikimini yansıtır. Geçmişin kurum ve uygulamalarının zamanın yaptığı sınavı geçmesi bu kurum ve uygulamalara ilişkin Darwinci bir inancı yansıtır. Bunlara 'doğal seleksiyon' süreci tarafından onaylanmış ve hayatta kalmak için uygun oldukları kanıtlanmış kurum ve örflerdir (Heywood, 2007: 91). Öte yandan muhafazakârlık geleneğe başvurularında geçmişten gelen fikirlerin her birini ve bütünü onaylamamaktadır, bütün benzer felsefelerde olduğu gibi seçmecidir (Nisbet, 2007: 80).

Muhafazakârlığın gelecek ütopyası olmayan bir ideoloji olduğu düşünöldüğünde bu eksikliğini tarih içinde sınanmış kurumlara ve değerlerin yüceltilmesi ile onarması oldukça anlamlıdır. Nisbet'in (2007) de belirttiği gibi eski ve geleneksel olana yönelik muhafazakâr saygının bir başka özelliği de, verili bir

yapı ne kadar mutlak veya geçici olursa olsun onda insanın psikolojik ve sosyolojik olarak yararlanacağı devamlı, hala canlı bir işlevi vardır. Muhafazakârlık için geçmiş ve gelenek insan aklının sınırına ve geleceğin belirsizliğine karşı toplumun emniyet supabıdır.

2.3.2. Muhafazakârlık, hiyerarşi ve otorite

Muhafazakârlar geleneksel olarak, toplumun, doğası gereği hiyerarşik olduğunu ve sabit, yerleşik sosyal derecelerle nitelendiğini düşünürler, iktidar, mülkiyet ve statü eşitsiz olarak dağıtılmıştır (Heywood, 2007: 99). Muhafazakâr düşünür Bonald'a göre işlevler, otoriteler ve bireysel statüler hiyerarşisi, tıpkı insan bedenindeki nörofizyolojik işlevlerin hiyerarşisi gibi yasal olarak gelişmiş veya meşru bir toplumun önemli bir parçasıdır (Nisbet, 2002: 115). Otorite de muhafazakâr düşüncede mülkiyetle birlikte merkezi kavramlardan biridir. Hiyerarşi vurgusu da otorite vurgusuyla beraber güçlendirilmiştir. Liberal teoride otoritenin bireylerin kendi menfaatleri için tesis edildiği düşünülürken muhafazakârlar otoritenin toplum gibi doğal olarak geliştiğine inanırlar (Heywood, 2007: 100).

Muhafazakârlar, otoritenin kaynağını sözleşme kuramlarından temellendiren liberal filozoflardan farklı olarak, rasyonel bir tasarıma veya bilinçli bir kurguya bağlı olarak açıklamazlar. Sözleşme kuramlarını reddeden ve Aydınlanma filozoflarının ulaştıklarını düşündükleri yeni rasyonel temelleri sorgulayan Hume'ü izleyen Burke, Hobbes, Locke ve Rousseau'nun toplumun doğasını ve siyasal yükümlülüğü açıklamada başarısız olduklarını, aklın bunları ne keşfedebileceğini ne de yeni bir tane yaratabileceğini, bunların zaman içinde toplumsal teamül yoluyla oluştuğunu ifade etmektedir (Tannenbaum-Schultz'dan aktaran Özipek, 2004a: 103).

Muhafazakârlık için otorite yalnızca siyasal otorite anlamında değildir; siyasal otoriteyi aşan ve bireye davranışlarında itaat etmesi gereken ahlâki kodların çerçevesini veren dini veya dini olmayan üstün bir buyurma gücünün

belirleyiciliğini de öngörmektedir (Özipek, 2004a: 102). Muhafazakâr siyasal düşünceye göre insanlar temelleri Tanrı'ya dayanan aşkın bir iradeye itaat etmekle özgürlüklerini muhafaza edebilirler; ancak böylelikle başka insanlara bağımlılıkları ortadan kalkabilir; toplumdaki değerlerin transferi, otorite yoluyla gerçekleşmeli ve otoritenin varlığı sadece yasayla korunmalıdır (Akkaş, 2004: 39).

Nisbet'e (2007) göre muhafazakâr otorite teorisinde zapt olunmaz bir feodalizm unsuru vardır. Burke ve diğer muhafazakârlara göre modern tarih tamamen ortaçağın feodal otoritesinden ve özgürlük sentezinden sürekli bir düşüş olarak görülebilir (Nisbet, 2007: 92). Tanrısal egemenliğin yerine aklın egemenliğini koyan Aydınlanma düşüncesinin aksine muhafazakârlık insan aklının sınırlılığını ileri sürmektedir. Muhafazakârlığın insan aklının sınırlılığı vurgusu kitle korkusuyla birleştiği noktada otoritenin gerekliliği fikri ortaya çıkar.

Muhafazakârların ancak tam olarak biçimlenmiş toplumsal sınıfların ve diğer aracı cemiyetlerin yokluğunda gelişebilen yığınlara dayanan dolaysız, merkezi, her şeye gücü yeten türden iktidara karşı duyduğu korku, yığınlardan ve onların potansiyel düzensizliklerinden duyulan korkuyla yakından bağlantılıdır. Gerçek toplumsal karşılıklı-bağımlılık salt yatay değil, bu ödün verilmez muhafazakâr bir ilkedir (Nisbet, 2002: 116).

Muhafazakârlık için otorite köksüzlük ve anomiyeye karşı koyar. Bu yönüyle otorite ve hiyerarşi sınılanmış kurumların ve değerlerin bir toplamı olarak muhafazakâr gelenekçiliğin açtığı kavramsal yolda ilerler, böylece gelenek savunusu, otorite ve hiyerarşi birbirlerini beslerken muhafazakârlığın durumsal ve tepkisel olma halini tutarlı bir ideolojik anlatı haline dönüştürür. Diğer bir deyişle, gelenek, otorite ve hiyerarşi temaları özel mülkiyet teması ile beraber muhafazakârlığın ideoloji olarak omurgasını oluştururlar.

2.3.3. Muhafazakârlık ve mülkiyet hakkı

Muhafazakârlığın liberalizme güçlü lehim noktalarından en önemlisi özel mülkiyete verdiği önemdir. Muhafazakârlığın özel mülkiyete önem vermesinin

sebebi sadece hayatta kalmak ya da maddi anlamda mutlu olmak için değil aynı zamanda mülkiyetin geleneklerin canlılığını sağlamasına da dayanmaktadır (Şeyhanlıoğlu, 2011: 39). Nisbet'e göre (2007) muhafazakârlıkta mülkiyet insanın harici bir uzantısından daha fazlasıdır; o medeniyette her şeyin ötesinde, insanın insaniyetinin onun bütün doğa üzerindeki üstünlüğünün tam koşuludur. Muhafazakârlar için mülkiyet bireyin kişiliğinin bir uzantısı olarak görülür (Heywood, 2007: 101).

Muhafazakârların mülkiyet anlayışı, liberallerin ve sosyalistlerin mülkiyet anlayışından farklıdır. Muhafazakârlar ne sosyalistler gibi özel mülkiyete karşıdır ne de liberaller gibi "*bırakınız yapsınlar*" düşüncesine sahiptirler. Muhafazakârlık özel mülkiyetin korunmasını ister ama mülkiyetin bireyler tarafından, diğerleri üzerinde baskı aracı olarak kullanılmasına karşı çıkar ve devletin müdahalesini meşru görür (Akkaş, 2004: 79). Muhafazakârlık için özel mülkiyet bir hak olduğu kadar aynı zamanda bir sorumluluktur. Muhafazakârlık için özel mülkiyetin kurulması toplumda otorite ve düzenin korunması ile eşanlamlıdır. Öte yandan muhafazakârlar sosyal refah programlarının devlet eliyle yapılmasına da karşı çıkmaktadırlar.

Burke'e göre sosyal yardım hükümetin görevi değildir.

İhtiyaç anımızda gereksinimlerimizi karşılamak hükümetin yetkilerinden değildir. Devlet adamının bunu yapabileceğini düşünmek boşunadır. İnsanlar onları geçindirir, onlar insanları değil. Hükümetin görevi daha fazla zarara engel olmaktır; bunda çok az pozitif iyilik yapabilir, veya başka hiçbir şey yapamaz (Burke'den aktaran Nisbet, 2007: 118).

Muhafazakârlık özel mülkiyeti kutsarken sosyal yardımlardan devletin elini çekmesi gerektiğini, bu yardımların himayeci ilişkiler içinde cemaatler eliyle icra edilmesi gerektiğini öne sürmüştür. Klasik muhafazakârlıkta tam mükemmelleştirilemeyen bu düşünüş şekli olgun halini 1980'lerden sonra yeni sağ uygulamalarında bulmuştur.

2.3.4. Muhafazakârlık ve din

Muhafazakârlık toplumsallığı meydana getiren en önemli unsurlardan biri olarak dini görür. Muhafazakârlık, dini bireylerin toplum içinde uyumlu yaşamalarını sağlayan bir kurum olarak düşünür (Akkaş, 2004: 131) Muhafazakârlığa göre din kurumsallaşmalı ve sivilleşmelidir.

Dinin kurumsallaşması topluma iki şekilde katkı sağlamaktadır. Birincisi din vatandaşlık kavramını yücelterek toplumsallaşmayı ve siyasallaşmayı meşrulaştırmaktadır. İkincisi, kurumsallaşan din güçlü bir kiliseyi ortaya çıkararak, devletin gücünü ve otoritesini meşrulaştırmaktadır (Akkaş, 2004: 132).

Muhafazakârlar kutsal olanın gerekliliğine büyük bir inanç beslerler. Muhafazakârlara göre hükmeden kutsal bir duygu olmaksızın toplum olamaz; toplum olmaksızın da kutsal olan duygunun kalıcılığı mümkün olmaz (Nisbet, 2002: 113). Muhafazakârlığın Aydınlanma aklına itirazında din önemli bir yer tutmaktadır. Nisbet'e göre (2007) Aydınlanma akli dinlere karşı sistematik bir saldırıysa muhafazakârlık da hiçbir toplumun cemaat veya bir dinden ayrı olarak kavranamayacağı anlayışına dayanmaktadır. Muhafazakârlığın hiyerarşik toplum yapısında en üst kurum olarak yer alan devlet; gücünü ona bağlı din aile ve dernek gibi sivil toplum örgütlerinden almaktadır (Akkaş, 2004: 133).

Muhafazakârlığa göre, din metafizik problemlerle olduğu kadar ahlâk problemleriyle de ilgilidir. Muhafazakârların, dinin bu ikinci ve ilkinin göre daha seküler olan işleviyle daha fazla ilgili olduğunu düşünebiliriz. Muhafazakârlık, ahlak ile dini sıkı bir etkileşim içinde koyan kavram maneviyattır. Bu kavram dinin dogmatik yönlerini görece olarak yumuşatan ve tarihsel anlamda daha pratik işlevleri olan ahlâk boyutunu öncelikli hale getiren bir işlev görür (Öğün, 1997: 125).

Muhafazakârlara göre din toplumun harcıdır. Din insanları kanaatkâr yapmak aracılığıyla, disiplinli bir toplum anlayışına katkı sağlamakta, birey üzerinde otokontrol sağlamakta ve aynı zamanda devletin gücü ve yetkisiyle otorite

kurarak toplumun birlikteliğini korumaya katkıda bulunmaktadır (Erdoğan, 1993: 79-80). Muhafazakâr düşüncede din toplum üzerinde hem kontrol hem de yapıştırıcı bir işlev görmesiyle önemlidir. Beri yandan din otoritenin ve hiyerarşinin göz ardı ettiği eşitsizlikleri 'akılcılaştıran' bir söylem görevi de görmektedir.

2.4. Türk Muhafazakârlığı

Türkiye tarihinde muhafazakârlığın tarihsel anını tespit etmek için Çiğdem'in (2004) de vurguladığı gibi modernizasyon sürecinde tarihsel bir kopuşu ifade eden Cumhuriyet İnkılabı'nın tarihsel momentine dönmek gerekmektedir. 1923 yılında Cumhuriyetin ilanının takibiyle hedefleri daha da belirginleşen Türk İnkılabı Osmanlı geçmişinden miras alınan emperyal devlet yapılarını hukuki-idari reformlar yoluyla ulus devlet yapılarına dönüştürerek millileştirmeyi amaçlamıştır (İrem, 2004: 106). Kemalizmin millileştirici-modernleştirici projesi genellikle Türk siyasal yazınında Jakobenzizm kavramı etrafında tartışılmıştır. Ancak Jakobenzizmin yukarıdan aşağıya toplumu dönüştürücü radikalizmine karşın Kemalist İnkılapçılık aşağıdan yukarıya bir devrimden ziyade yukarıdan aşağıya düzenli bir reformizmi kastetmektedir (Zürcher'den aktaran İrem, 2004: 21). Kemalizmin aşağıdan yukarıya bir devrim olmaması devletin milli olarak örgütlenmesine paralel olarak milletin siyasal bir varlık olarak yeniden tanımlanmasını gerektirmiştir. Kemalizmin siyasal toplumu yeniden inşa etme çabası halkın desteği olmadan bir halk inşa etmenin açmazıyla yüz yüze gelmiştir (Laclau, 2007: 234). Bu zorla modernleşmenin başat aracı ordu olsa bile Kemalist tasarımlara göre yeniden şekillenmiş bir toplum yaratmak için yeterince güçlü değildir (Laclau, 2007: 235). Dolayısıyla Kemalist rejim kendi siyasal toplum projesini gerçekleştirebilmek için geleneksel güçlerin etkisi altındaki kitlelere güvenmek zorunda kalmıştır. Kemalist Devrim'in halkı inşa edememesi ve geleneksel güçlerin desteğine ihtiyaç duyması muhafazakâr reaksiyonerliği merkezden çevreye taşımış ve bu reaksiyonerliğin kendi alternatif hegemonya projesini kitlelerin gözünde her daim canlı tutabilmesini sağlamıştır. Kemalist Devrim'in bu paradoksu sağ siyasal partileri iktidara

taşıymış, belli ölçülerde de kitlelerin tepkilerinin düzen tarafından soğurulmasına imkân tanımıştır. Türk muhafazakârlığının Kemalist Devrim'e temel karşı çıkış noktalarından biri de Cumhuriyet'in kurucu kadrolarının din temelli olmayan bir milli kültür inşa etme çabalarındadır. Bu reformlar sonucunda dinin kutsallığı kamusal alandan ayıklanmıştır. Kemalist Devrim dinin kutsallığını kamusal alandan uzaklaştırdıkça milli Türk kültürü projesinin kritik olarak muhtaç olduğu Türkçe konuşan Sünni Müslüman insanların yeni devletin onların yaşamını anlamlı ve değerli kılan ve atılmak istenen dinin kutsallığı yerine ikame edebilecekleri bir aşkınlık bulamamışlardır (Tezel, 2004: 35). Osmanlı döneminde gerçekleştirilen reformlarda ifadesini bulan ıslahat fikrinin inkılap fikrine dönüşmesiyle geri kalmamıza yol açan kurumların tasfiyesi muhafazakâr eleştirinin ortaya çıkmasına yol açacak ortamı sunmuştur (Özipek, 2004b: 80-81). Sağ siyasal söylemin merkez ve merkez dışındaki tüm versiyonları ile genel zihin haritası, 1930'lu yıllarda ortaya çıkmaya başlayan Cumhuriyet devriminin muhafazakâr yorumuyla çerçeve kazanmıştır denilebilir (İrem'den aktaran Mert, 2004: 314). Mert'e (2004) göre muhafazakâr yorum modernleşme ve Batılılaşmadan yana, ama materyalizme karşı; Cumhuriyet ve Kemalizm'den yana ama onun radikal ve Jakoben üslubuna karşı; sekülerizmden yana ama, onun açıktan dini sembol ve değerlerini reddeden biçimine karşı bir revizyon düşüncesidir. Atay (2004) ise Mert'e benzer bir şekilde muhafazakârlığı eksprese benzettiği Türkiye'nin iki yüz yıllık modernleşme sürecinin daha sağlıklı ilerlemesi için eksprese eklenen yerli malı bir lokomotif benzettir.

Değişimi "kopuş"la sağlama tercihindен hareket eden "resmi" Cumhuriyet modernleşmesi yeniden biçimlemeyi hedeflediği toplumsallığın bünyesinde "cari" geleneği yok sayan bir başlangıç politikası izledi. Buna bağlı ek olarak da söz konusu toplumsallığın nefes alıp verdiği coğrafyada "kendisini cari kılacak" bir (başka) gelenek var etme arayışına girişti. Dolayısıyla gelenek bağlamında hem bir "kök sökme" çabası, hem de bir "kök salma" isteği söz konusudur (Atay, 2004: 154).

Safi'nin (2005) muhafazakâr/cumhuriyetçi modernlik olarak kavramsallaştırdığı Peyami Safa ve Türk Düşüncesi dergisi çevresiyle Ali Fuat Başgil'in memleketçi, milliyetçi, maneviyatçı ve terakkici muhafazakârlığı Cumhuriyet Devrimi ile halkın inançları arasında bir orta yol bulma çabası olarak değerlendirilebilir. Bu yanıyla muhafazakâr modernlik Atay'ın eksprese benzettiği ve bir kopuş olarak gerçekleşen modernleşme sürecinin aşırılıklarının törpülenmesi, Batılılaşma sürecinde sırt çevrilmiş kültürel ve tarihsel değerlerle barışma önerisiydi. Muhafazakârlık, kalkış noktası Fransız Devrimi'ne karşı eleştirellik olan genel siyasal bir söylem olarak da, Türkiye örneğinde de, değişime karşı olmak bir yana onu mevcut değerler ve sembollerle uzlaştırmak tabiileştirerek tepkilerden korumak ve kolaylaştırmanın yolu olarak tanımlanabilir (Mert, 2004: 322-323). 1950'li yıllara gelindiğinde ise muhafazakâr düşüncenin kendisini karşıtlık terimleri üzerinde tanımladığı en önemli mesele yavaş yavaş gündeme gelen sol düşüncelerdir; muhafazakâr sağ düşünce, artık yükselmeye başlayan Soğuk Savaş dönemi "komünizmle mücadele" söylemi çerçevesini benimsemiştir (Mert, 2004: 324-325). Milliyetçi ve muhafazakâr kanatta, milletin hakikî evlatlarının kim olduğu sorgulanmakta ve milletin her an tehlikede olduğu varsayımıyla teyakkuz hâlinde olunması istenmektedir. Dinî referanslarla güçlendirilen bu söylem, felsefî derinliği olmayan, "komünistlerin Moskova'ya gitmesi" ve ahlâkî zafiyetleri olduğu şeklinde sloganik ifadelerle eleştirilmektedir (Safi, 2005:146). Muhafazakâr düşüncenin milliyetçilikle kesişip karşılıklı olarak birbirini beslediği tarihsel anlar Türkiye'de merkez sağın siyasal kimliğinin şekillenmesine önemli katkılar yapmıştır. Milliyetçi muhafazakârların, Kemalizmin siyaset kültürüyle ve hatta ideolojik öncülleriyle kolayca uzlaşabileceklerine dair sembolik değeri yüksek duruşları, anti-komünizmlerinde birleşir (Taşkın, 2007: 62). Merkez sağın toplumla kurduğu ilişkiler içinde bir öncülüğe sahip iki özcü akım, milliyetçi muhafazakârlık ve İslamcılık milli irade miti ekseninde merkez sağın hegemonyasında birleşmiştir (Taşkın, 2007: 84). Ancak Taşkın'ın (2009a) da vurguladığı gibi DP (Demokrat Parti)'de gözlenen antikomünizm yalnızca milliyetçi muhafazakâr geleneğe yaslanmamış, bahsedilen antikomünizm yükselen orta sınıfların milliyetçiliği sosyal akımlara

karşı kendilerini korumayı amaçlamıştır. Komünizm karşıtlığı milliyetçi muhafazakârlık ve İslamcılığın birbirine eklenmesini ve sağın temsil tekeli içerisinde bir arada tutulmasını kolaylaştırmıştır. Bu sayede İslamcıların muhafazakârlarla kurduğu ittifak bir yönüyle mümkün ve meşru bir dil olarak muhafazakârlıktan istifade etmektedir (Aktay'dan aktaran Dural, 2004: 133). Komünizm öbür yönüyle de Batılılaşmanın pozivist materyalist karakterinin en uç örneği olarak değerlendirilerek İslamcılığın milliyetçi muhafazakârlıkla karşılıklı beslenmesine olanak tanımıştır. Cumhuriyet döneminde Necip Fazıl Kısakürek ve Nurettin Topçu, Türklüğü İslam dünyasının merkezi olarak görmüşlerdir.

2.4.1. Modern muhafazakârlık olarak Türk muhafazakârlığı

Bora, Türk sağını incelediği "*Türk Sağının Üç Hal*" kitabında Türk modernleşmesinin muhafazakâr bir duruş ve düşünüş refakatinde geliştiğini söyler (Bora, 2003: 71). Kemalist modernleşme milli bir tarih ve toplum yaratılması projesine katkıda bulunarak, muhafazakârlığı bu akımlardan (İslamcılık, Türkçülük, Batıcılık) herhangi birine münhasıran atfetmemizi engellemiştir, dolayısıyla Türk muhafazakârlığı bu açıdan korunacak şeylerin ne olduğuna karar vermek yerine, "yaratmak" zorunda kalan bir muhafazakârlıktır (Çiğdem, 1997: 45). Osmanlı döneminde gerçekleştirilen reformlarda ifadesini bulan ıslahat fikrinin Cumhuriyet döneminde inkılap fikrine dönüşmesiyle toplumun gelenekçi hayat tarzını, fikirlerini ve müesseselerini baştan sona değiştirme amacı güden bir devlet teorisinden doğan inkılaplar siyasal nitelikte olan bu değişimi zorunlu olarak iktisadi ve sosyal alanlara yaymıştır (Karpat'tan aktaran Özipek, 2004b: 80-81). Bir siyasal düşünce olarak nasıl muhafazakârlığın öz bilincini kazanmasında Fransız Devrimi etkili olmuşsa Türk muhafazakârlığının karşısına koyacağı oluşum Cumhuriyet olacaktır (Çiğdem, 1997: 46). Türk modernleşmesi, Burke'ün Fransız Devrimini yapan kadroların kendi toplumlarına fethedilmiş bir ülke gibi davranmasını eleştirmesine benzer bir şekilde toplumu baştan aşağı değiştirmeye çalışmıştır. Kemalist modernleşmenin fethedici üslubu muhafazakâr olanın, halkının otantik

değerlerine sahip İslamcılık akımı olarak anılmasına yol açmıştır. Ancak Türk modernleşmesi İrem'in de (1997) ifade ettiği gibi muhafazakâr modernleşme olarak adlandırılabilir. Cumhuriyetçi muhafazakârlık, Kemalist inkılapların şekillendirdiği yeni ekonomik, kültürel ve siyasal topografyanın içinde doğmuş ve çoğu orta sınıf kökenli kültür seçkinleri arasında gelişmiş bir tutumdur (İrem, 2011: 30). Cumhuriyetçi muhafazakârlık Türk modernleşmesinin radikal karakteriyle halkın değerleri arasında bir orta yol bulma çabası olarak da değerlendirilebilir.

Cumhuriyetçi/Gelenekçi muhafazakârlık ideallerinin Kemalist Devrim sonrası rejimin meşruiyet temellerini güçlendirici bir etkiye sahip olduğunu hatırlatmak gerekir. Gelenekçi-muhafazakâr çevrenin Kemalist pozitivist radikalizmi, gelenek, görenek ve dinle uzlaştırarak geleneği modernitenin dünyasında ait oldukları konuma oturtma iddiası, Kemalizm'in köksüz modernite anlayışına özgün bir tarih yaratma amacı taşımaktadır (İrem, 1997: 88).

Özellikle 1930'lu yıllarda Bergsoncu ruhçuluk ve Alman Romantizmi etkisinde kalan gelenekçi muhafazakâr çevre Mustafa Şekip Tunç, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Ahmet Ağaoğlu, Hilmi Ziya Ülken, ve Peyami Safa gibi cumhuriyetçi muhafazakâr hareketinin merkezi aydınlarının ideolojik bilimsel çalışmaları içinde açık felsefi-siyasal içerik ve derinlik kazanmıştır (İrem, 2004: 107).

Gerçekten de pozitvizmin siyasal ve sosyal felsefesinin dönemin düzen arayışlarıyla ilişkilendirerek, pozitvizmi özgürlük ve yaratıcılık konularında açılım sağlayamayacak bir sosyal ve siyasal felsefe olarak değerlendiren bu çevre, Bergsonculuk ve Fransız ruhçu felsefesi ve Alman romantizmine yönelerek, bu hareketlerin kendiliğindenci ve iradeci felsefelerini Milli Mücadelenin özgürlükçü hedefleri ile birleştirmiş ve siyasallaştırmıştır (İrem, 2002: 44)

Cumhuriyetçi muhafazakâr çevre geleneği tarih içinde değişmez bir özün taşıyıcısı olarak görmüş, modernleşmeyi milli biçimlere dönüş olarak görerek; millileşme kavramının köklü bir yeniden –gelenekleştirme hareketi olarak değerlendirmiştir (İrem, 2004: 114). 1960’lı yıllarda muhafazakâr modernleşme çizgisine Adalet Partisi sahip çıkmıştır. Batıcılık Adalet Partisi’nce bir kalkınma diskuru olarak ele alınmış, kültürel dönüşüm kısmı ihmal edilmiştir.

Muhafazakâr modernleşme çizgisine göre sentez şarttır. Çünkü Batı medeniyeti teknolojik üstünlüğüne rağmen insan hayatında manevi boşluğu dolduramamıştır. Esasında Türk/İslam medeniyeti Batı medeniyetinden daha geri olmayıp birçok açıdan üstündür de. Bu medeniyetin günümüzdeki geri kalmışlığı sadece maddi alandadır. Bu da teknolojinin (ve veya onu mümkün kılacak bilimin) alınmasıyla altından kalkılabilecek bir sorundur (Demirel, 2004: 164).

1930’lu yıllarda Kemalist Kültür Devrimi’nin toplumsal yaşamı neredeyse tek başına belirlediği bir dönemde Kemalist Devrim’le halkın otantik değerleri arasında bir orta yol bulma çabası olarak ortaya çıkan cumhuriyetçi/gelenekçi muhafazakârlık gelecekte Türk sağının besleneceği düşünsel zemini oluşturmuştur.

2.4.2. İslamcılık ve muhafazakârlık

İslamcılık; 19. yüzyılda İslam coğrafyasında ortaya çıkan, Batı’nın sömürgesi haline gelen Müslüman devletleri bağımsızlığa kavuşturmak amacıyla geliştirilmiş bir siyasal kurtuluş ideolojisi, bir siyasal projedir (Kurtoğlu, 2005: 201). Türk modernleşme tarihi içinde ise İslam ve sekülerizm hep etkileşim içinde olmuştur (Mardin, 2005: 34). İlk olarak Osmanlı modernleşmesiyle başlayan süreçte Osmanlı seçkinlerinin “*imparatorluğu nasıl kurtarırız?*” sorusu, İslam, sekülerizm ve onun doğurduğu milliyetçilik arasında bir denge kurma zorunluluğunu da beraberinde getirmiştir (Dönmez, 2011: 39). İslamcılık siyaseti Osmanlı’nın çözülme sürecinde varlığını sürdürmenin bir yolu olarak

görülmüştür. Özellikle II. Abdülhamid'in Panislamizmi Osmanlı Müslüman tebaasını "İslam" bayrağı altında toplama ve dış ülke Müslümanlarının Halifelik makamı etrafında toplanması çabasıdır (Mardin, 2007: 93). İslamcılık çökmekte olan bir imparatorluğun yeniden toplumsal-siyasal kimlik inşa etme gayretlerinin bir uzantısıdır (Mert, 2005: 413).

Türk modernleşmesinin karşıtı çoğu zaman pejoratif bir anlam yüklenerek kurgulanan İslamcılık düşüncesi olmuştur. Cumhuriyet dönemi Türk muhafazakâr modernleşme tecrübesi İslam'ı dışlamış ve ötekileştirmiştir. Çaha (2007) muhafazakârlığı, kültürel, milliyetçi, devletçi ve İslamcı olmak üzere dört alt kategoriye ayırdıktan sonra İslami muhafazakârlığı Türkiye'de dini cemaatler bazında gelişen tutuculuk tavrının anlattığını ileri sürer. Türkiye'de İslamcılığı da yaygın tasnifi ile cemaat dinamiklerinin oluşturduğu kültürel İslamcılık ile siyasal partilerin ve grupların oluşturduğu siyasal İslamcılık şeklinde tasnif etmek de mümkündür (Çaha, 2007: 127). Bulaç da İslamcılığı üç nesil halinde kategorileştirir:

İlk nesil İslamcılar (1856-1924) kurtarıcı misyon, İslam'a dönme, İslamlaştırma, Aslu'd-din terimleriyle; ikinci nesil İslamcılar (1950-2000) kurucu misyon, yeni bir toplum, ve devlet tasarımı, İslamileştirme terimleriyle; üçüncü nesil İslamcılar (2000-) aşamacı ve dönüştürücü misyon, İslamlaşma, birey, çoğul toplum, sivil inisiyatif, hayatu'd-din terimleriyle tanımlanır (2005: 48-49).

Cumhuriyetin kuruluşu ve ardı sıra gelen tek parti iktidarı döneminde İslamcılık tartışmaları kesintiye uğramıştır. 1923'te Cumhuriyet'in kurulmasıyla beraber Kemalist Batılılaşma projesi katı laiklik anlayışıyla sadece devlet aygıtlarından dinin etkisini temizlemeye çalışmamış; bir inanç sistemi olarak da dinin etkisini gündelik hayatta sınırlanma uğraşı vermiştir (Özdalga, 2006: 55). Bora'ya (1997) göre Türkiye'de İslamcılık doğuştan muhafazakâr değildir. İslamcılığın muhafazakârlığa dönüşmesinde rejimin kurucu iradesi salt söylemsel

konumlandırmasıyla değil 1920'ler/30'lardaki militan laisizmiyle amil olmuştur. Bu noktada Kemalizm halk İslam'ını denetleme yolunu seçmiştir.

1924'te Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kurulması ile 1925 yılında tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması, devletin halk İslam'ı ve resmi İslam karşısındaki tutumunun somut örnekleri olmuştur. Bu bağlamda denilebilir ki Kemalizm hurafe olarak nitelendirdiği Halk İslam'ını mutlak olarak dışlarken, kendi denetimi altındaki modernleştirilmiş ya da ehlileştirilmiş bir İslam'ı bütünüyle dışlamamıştır (Kubilay, 2010: 45).

1950'lerden itibaren İslamcılık, kendini laisizme karşı bir tür "kültürel restorasyon" talebiyle ortaya koymaya başlamıştır (Bora, 1997: 21). İslamcılığı devlet muhafazakârlığı ile buluşturan ise Soğuk Savaş'ın anti-komünist halet-i ruhiyesi olmuştur. Soğuk Savaş Türk sağını tüm akımlarıyla beraber komünizme karşı teyakkuza sokmuştur. 1946-1947'den itibaren anti-komünizm artık her yönüyle devlet politikası olmuş, başa gelen hükümetler de amansız komünist avlarına girişmişlerdir (Öztan, 2012, 86-87). Sağ yelpazede yer alan siyasal aktörler ve onlarla temas halindeki örgütler, devletin karşısında meşru hareket alanına sahip olmak için 'Moskof'a cephe almanın öncelikli şart olduğunun anlamakta gecikmemişlerdir (Öztan, 2012: 87).

Kemalist modernleşmeye karşı İslami tepki, DP ve onun temsil ettiği merkez sağ tarafından ılımlaştırılıp sistem içi bir konumda tutularak 1950'ler boyunca soğurulmuştur. 1946-1960 arası dönemde bastırılmış olan muhalefet özellikle mevcut Cumhuriyet Halk Partisi iktidarının ideolojik olarak mesafeli, hatta kapalı olduğu din ve geleneksel motifleri kullanarak siyaset sahnesinde görünür hale gelmiştir (Kurtoğlu, 2005: 212-213). Dolayısıyla 1946'dan bu yana Türkiye siyasetinde ve toplumunda İslamiyet'in giderek önem kazanması Kemalist seçkinlerin laikleştirme programlarına karşı bir tepkiyi ve İslam'ı bir hayat tarzı olarak görenler için daha geniş bir özgürlüğe izin veren bir yeniden tanımlama arayışını içerir (Toprak, 1998: 249).

İslamcılık 1960'lı yılların ortalarına dek, kendini ilerencilik olarak kodlayan resmi ve geçerli muhafazakârlığın karşısında konumlandırılmış ve gericilik olarak kabul edilmiştir (Bora, 2003: 81). Aktay da muhafazakârlık ve İslamcılık arasındaki ilişkiyi bir bakiye ilişkisine benzetir:

Bakiye belli bir ortaklıktan veya bir alışverişten sonra taraflarda kalan alacak verecek hesaplarını ifade eder. Beraber üretilmiş bir sonucun paylaşılması, bitirilmiş bir ortaklığın tasfiyesi anında veya ardında gündeme gelebilir. İslamcılık içerisinde muhafazakâr bakiyeyi, İslamcılıktan muhafazakârlığın alacağı olarak veya İslamcılığa muhafazakârlığa ödemek zorunda kaldığı bir borç olarak da düşünebiliriz (Aktay, 2004: 346).

1960'lı yıllar İslami yayıncılıkta da nispi bir rahatlamanın olduğu yıllar olmuştur. İslami yayıncılık, kendi içinde belirgin bir politik talep ve stratejiyi ancak 1960'lı yılların kendine özgü koşulları içinde netleştirme imkânı bulabilecek ve nihayet 1970, 1980 ve 1990'lı yıllarda iyice incelmış bir referans sistemi üretmenin yolları açıkça aranmaya başlanacaktır (Subaşı, 2005: 227).

Dinin kamusal alanda görünürlük kazandığı süreç 1961 askeri darbesiyle kesintiye uğramıştır. Askeri müdahaleden tam sekiz yıl sonra 1969'da ilk İslami parti Milli Nizam Partisi (MNP) kurulmuştur. 1971 askeri darbesinde kapatılan bu partinin yerine de 1972 yılında Milli Selamet Partisi (MSP) kurulmuştur. Milli Görüş hareketinin kurduğu ilk parti olan Milli Nizam Partisi İslamcı hareketin merkez sağdan bağımsızlaşmasının da ilk işaretidir. MSP'nin düşünsel temelleri de selefi MNP gibi Milli Görüş hareketine dayanmaktadır. Milli Görüş'ün bir siyasi hareket olarak tanımlanmasında Necmettin Erbakan tarafından Avrupa'daki göçmen işçiler arasında faaliyet yürütmek için kurulan derneklerin "Milli Görüş" adını taşımaları ve bunların çatı örgütlenmesinin de "Avrupa Mili Görüş Teşkilatları" adını alması etkilidir (Çakır, 2005: 545). 1970'li yıllar dinin kamusal alanda görünürlüğünün arttığı yıllar olmuştur.

Özellikle 1970'lerin başından itibaren ilahiyat kurumlarının (hem lise hem de üniversite seviyesinde) yanı sıra tipik İslami başörtüsü takan kadın öğrencilerinin sayısı arttı. İslami yayınların çeşitliliği ve sayısı da, dini meselelere büyük ve dinamik ilginin kanıtı olarak çoğaldı. Farklı türde İslami tarikatların faaliyetleri de artış gösterdi (Özdalga, 2006: 56).

1970'li yıllarda MSP önce maneviyat ile muhafazakâr/İslamcı bir perspektifi benimserken ağır sanayi hamlesi vurgusuyla da ulusal kalkınmacı bir retoriği benimsemiştir (Çakır, 2005: 247). 1970'li yılların sonu tüm dünyada radikal İslamcı akımların güç kazandığı yıllar olmuştur. Radikal İslamcı hareketler yoğun bir Marksist etkilenime, üçüncü dünyacı, anti emperyalist vurgulara sahiptir.

İslamcılar, Batılılaştırıcı seçkinlerin, Müslümanların kültürüne, tarihine ve dinine karşı bir savaş açarak toplumu ahlaken yozlaştırdığını ve ülkeyi bağımsızlıktan, kimlikten, özgüvenden yoksun bir uydu haline getirdiğini savunurlar. Bu nedenle İslami medeniyete dönüş ve ahlaki gelişme ya da manevi kalkınma otantik modernleşmenin ve tüm diğer "iyiliklerinin" ön koşuludur (Çınar, 2005: 40).

Çınar'ın (2005) yerinde vurgusunda olduğu gibi İslamcılık modernleştirici devletin Batılılaştırıcı içeriğine karşıdır; modern devletin topluluğun toplumla kurduğu siyasal ilişki biçimine itiraz etmez. İslamcılık İslamleştirilmenin gerçekleştirilmesi için dinin devlet tarafından kontrolünü amaçlar. Bu durum tam da Milli Görüş hareketinden çıkan üçüncü parti olan Refah Partisi'nin (RP) Çakır'ın (2005) ifadesiyle yeniden sağcılaşmasına denk düşer. Cizre'nin (1999) de belirttiği gibi Refah Partisi bizatihi 'mevcut sistemi' muhafaza etmek adına İslami değerleri seferber etmeye endekslenmiştir. Özellikle Refah Partisi'nin 1991 genel seçimlerine İslahatçı Demokrasi Partisi (IDP) ve Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP) ile ittifak yaparak girmesi İslamcı üçüncü yol söyleminden yeniden sağ söyleme eklemlenme olarak değerlendirilebilir. Özellikle 27 Mart 1994 yerel seçimlerinden zaferle çıkan Refah Partisi'ne toplumla kurulacak yeni ilişki ağları

sağlamıştır. Refah Partisi ve daha sonra izleyicisi Fazilet Partisi'nin (FP) başarısını White, büyük ölçüde melez toplulukları birleştirme ve yerel topluluk ağları kurma yeteneğine sahip olmasına bağlamaktadır (White'dan aktaran Doğan, 2007: 29). White'a (2007) göre Refah Partisi'nin başarısı yerel himayeci ilişkilerle ve bir toplumsal dayanışma biçimi olan imece türü dayanışmanın yerel siyasete dahil edilmesiyle mümkün olmuştur. Gülalp'e göre (2003) de Refah Partisi'nin güçlü bir çıkış yapmasını sağlayan ise İslamcılığın iki çizgisinin, yani Kemalist modernleşmeye alternatif öneren çizgi ile modernleşmeyi reddettiği için Kemalizm'i de reddeden çizginin aynı siyasal hareket içerisinde bir araya gelmesidir. 1997'deki askeri darbe ile Refah Partisi'nin kapatılmasından sonra üyeleri yeni kurulan Fazilet Partisi'ne geçmiştir. Fazilet partisi Milli Görüş hareketinin basit bir uzantısı olarak görülmek istememiş, merkez sağın içinde bulunduğu krizden de hareketle tüm sağı toparlamaya çalışmıştır (Çakır, 2005: 572). Tarihin bir ironisi olarak merkez sağı içinde bulunduğu krizden FP değil ama FP'nin Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmasının ardından kurulan ve yine bir Milli Görüş partisi olan Saadet Partisi'nin (SP) içinden yenilikçi bir grup toparlayıp Türk siyasetinin sağına yerleşecek ve domine edecektir. 2001'de Saadet Partisi içinde yenilikçi bir kadın ortaya çıkmasıyla kurulan Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) ise İslami kökenini evrensel bir muhafazakâr demokrat kimliği ile birleştirerek hem muhafazakârlık tartışmalarına yeni bir boyut getirmiş hem de kavramın yüklendiği pejoratif anlamları restore ederek olumlu bir hale dönüştürmüştür. Bu anlamda AKP'yi öncelleyen "milli görüş" partileriyle sürekliliği reddetmektedir (Özbudun ve Hale, 2010: 57). Akdoğan'a göre AKP'nin geliştirmeye çalıştığı muhafazakâr demokrat kimlik önemli ölçüde Anglo-Amerikan muhafazakârlığıyla örtüşen özelliklere sahiptir (Akdoğan, 2010: 61). Akdoğan muhafazakâr demokrat kimliğin parametrelerini 8 başlık altında özetlemektedir:

- 1) Devrimci değişim anlayışına karşı doğal bir süreç şeklinde işleyen tedrici bir değişim anlayışına sahiptir.
- 2) Siyaset alanı uzlaşma kültürüne dayanır.

- 3) Halk egemenliğine dayanan siyasal meşruiyet ile anayasallığa ve evrensel normlara dayalı hukuki meşruiyeti önemser.
- 4) Sınırlandırılmış ve tanımlandırılmış bir siyasal iktidardan yanadır.
- 5) Hukuk devletinin gereği siyasal iktidarı ve tüm kurumları yasal çerçeve ile sınırlandırılmasından yanadır.
- 6) Demokratik siyaset zemini her türlü sorunun aktarıldığı, tüm toplumsal taleplerin yansıtıldığı ve doğru ile yanlışın kendini test edip düzeltebilecekleri bir zemindir.
- 7) Radikalizmi ve toplum mühendisliğini reddeder.
- 8) İdealizm ile realizm arasında denge kurar (Akdoğan, 2004: 15-17).

AKP'nin muhafazakâr demokrasi anlayışı ilkesel olarak "geçmişin ve geleceğin, geleneğin ve çağdaşın, dinin ve devletin, İslamiyet'in ve demokrasinin, görüş ayrılığının ve görüş birliğinin, düzenin ve özgürlüğün, ahlâkın ve akılcılığın ve evrenselin ve yerlinin başarıyla uzlaştırılmasını amaç edinmiştir" (Heper, 2011: 413). Ancak AKP'nin muhafazakâr demokrat söylemi İslamcı köklerinden bir kopuş anlamına gelmemektedir. AKP'nin din temelli siyaset anlayışından uzaklaşmaya dayalı söylemi, Refah Partisi'nin kapatılmasının ardından Türkiye'deki İslamcı hareketin içine girdiği "liberal demokrasiyle uzlaşma" eğiliminin bir sonucu olarak değerlendirilmelidir (Doğanay, 2007: 68). AKP'nin muhafazakâr demokrat söylemi bir yönüyle de sağın yeni gelen güçler tarafından tanzimine denk gelir. Hegemonik bir söylem olan muhafazakâr demokrat söylemi sağ siyasetin tüm unsurlarıyla baskın olanın İslam olduğu siyasal himayeci bir pozisyonu da sağlamlaştırmaktadır. Dolayısıyla AKP sağ muhafazakârlığın tahakkümü altındaki İslamcı eğilimi İslamcılığın baskın olduğu bir sağcılığa doğru dönüştürmüştür (Çiğdem, 2005: 30). Tuğal AKP ile cisimleşen İslami hegemonyayı pasif devrim kavramıyla açıklar. Ona göre tahakküm ve eşitsizlik için rıza, günlük yaşamının, uzamının ve ekonominin

belli otorite örüntüleriyle özgül şekilde eklemlenmesi yoluyla, belli bir önderlik yolundan, farklılıklardan birlik yaratmak suretiyle örgütlenmiştir (Tuğal, 2010: 37). Tuğal'a (2010) göre İslami hareket sivil toplum ve siyasal toplumu siyasal önder aracılığıyla birleştirerek hegemonya kurmayı başarmıştır. Öte yandan AKP'nin muhafazakâr demokrat söylemi yönetimsellik açısından yeni muhafazakârlık tipleri de yaratmaktadır. Açıkel'in (2012) de vurguladığı gibi muhafazakâr komünite ontolojik ruh ikizi olan devletle buluşmuş 'düzenin yabancılaşmasını' aşarak daha demokratik, daha çoğulcu ve sivil toplumcu bir yeni düzen yerine, daha fazla devlet-toplum-cemaat özdeşleşmesine dayalı ve daha majoritaryen/çoğunlukçu bir otoriter muhafazakârlık ortaya çıkarmıştır.

2.4.3. Milliyetçilik ve muhafazakârlık

Cumhuriyet döneminin resmi ideolojisi olarak geliştirilen Türk milliyetçiliği etnik bir özgünlük projesi olmaktan çok modernliği yakalama iddiası taşıyan topyekûn bir kültürel dönüşüm hareketi olmuştur (Akman, 2009: 82). Gündelik hayatta radikal bir dönüşümü hedefleyen Kemalist modernleşme projesi milliyetçi bir söylemle beraber ulusu da homojenleştirmeye çalışmış dinin yerine toplumu birleştiren bir harç olarak milli kimliği ön plana çıkarmıştır.

Akçam'a göre (2009) Türk milli kimliği tarih sahnesine geç çıkmıştır. Bu geç çıkışın yarattığı en önemli sonuç arayı kapatma telaşı olmuş ve cumhuriyetin ötekilerine karşı saldırgan politik tutumlarda cisimleşmiştir. Türk milliyetçiliğinin İslam'la yaptığı politik mücadele Ziya Gökalp ya da Yusuf Akçura'da görülen İslam'ın Türkleştirilmesi, Osmanlılığın Türkleştirilmesi ya da ırk temeline dayalı siyasal bir Türk kimliği tanımlamalarıyla biçimlenmiştir (Göktürk, 2009: 108). Ziya Gökalp, Ahmet Ağaoğlu gibi Türkçü düşünürler dinin modernleşme ve millileşme sürecinde işlevselleştirilmesinden yana tutum almışlardır (Bora, 2003: 115). Özellikle Gökalp milliyetin ancak Müslümanların esaretten kurtulabilmeleri için bir silah olarak kullanılabileceğini, milliyet fikri güçlendikçe İslam ümmetçiliği fikrinin o derece kuvvet kazanacağını düşünmektedir (Ayvazoğlu, 2009: 89). Türklerin İslam tarihindeki rolleri İslamiyet'in siyasi gücünü yeniden kurmakla

kalmayıp, İslam medeniyetlerine olan hizmetlerini de içine almıştır (Kushner, 2004: 71). Çetinsaya da (1999) Türkçülük akımının doğuşundan itibaren içinde İslam'ı massettiğini; dinin ve milliyetçiliğin Kemalist anlayışının zorunlu bir kesintiye yol açtığı 1923-1950 yıllarına kadar hep iç içe var olduğunu belirtmektedir.

Muhafazakârlığın Aydınlanma ve Fransız Devrimi'ni ehlileştirmeye yönelik tepkilerinde milliyetçilik çok önemli bir uğrak olmuş; muhafazakârlık artık dinden umamadığı doğal düzeni ve toplumsal ahengi tesis misyonlarını milli devlete yüklemiştir (Bora, 2003: 100-101). Bir entelektüel tasarım olarak gelişen milliyetçi muhafazakârlık inanç algısına dayalı bir ikna başarısı yaratabilmiştir (Taşkın, 2007: 31). Özellikle erken cumhuriyet döneminde milliyetçiliğin yüceltilmesi milliyetçiliğin bir tür 'din'leştirilmesi ve milliyetçi kavramlara dini kutsallıklar yüklenmesiyle mümkün olmuştur.

Özellikle Türkiye sağında milletin değişmez özü veya asıl karakteri olarak İslam veya Türklüğü gören ve buradan yola çıkarak kendilerini milletin otantik temsilcileri olduklarını iddia eden milliyetçi muhafazakâr ve İslamcı akımlar Türkiye sağıının tümünü temsil etmeseler de etkili olmuşlardır (Taşkın, 2007: 80).

İslam'ı milli homojenliği kuvvetlendirecek bir unsur olarak değerlendirilenlerden birincil milliyet unsuru görülene kadar uzanan bu alan 50'lerde atılıp 60'larda Türk sağıının ideolojik koordinatlarını çizen milliyetçi muhafazakâr söylemin anayurdu oldu... nitekim 1980'lerde de din toplumsal istikrarı ve devlete ait sadakati güçlendirici bir yorum olarak resmi ideolojiye lehimlendi (Bora, 2003: 127).

Özellikle halka ait otantik değerlerin savunusunu yapan Türk sağıının özcü yorumlarına milliyetçi-muhafazakâr akımlar önemli ölçüde teorik birikim sağlamıştır. Türk sağıında milliyetçiliğin ve muhafazakârlığın sistem içinde

yapılandırılmış bir hali olan Türk-İslam sentezi⁴ Türklük ve İslam vurgusunun duruma göre yer değiştirebildiği önemli bir ideolojik çerçeve olmuştur.

“... Türk-İslam sentezi belirli bir siyasi gruba, ya da partiye özgü olmadığından bu akımın incelenmesi çok kolay değildir; Söylemi, kendilerine kaynak olarak az ya da çok Kemalizmi ya da İslamı göstermeleri ile ayırt edilen farklı aidiyetler tarafından üretilmektedir. Türk-İslam sentezi, birçok kitapta, gazetede ya da kültürel dergide açık açık ifade edilmekte ancak eğitsel ve akademik tarih söyleminde fikirleri ancak örtülü bir biçimde verilmektedir. Siyasi iktidarla ilişkileri pek açık değildir. Öyle ki bir devlet ideolojisi haline geldiğini söylemek mümkün olmasa da bazı devlet kurumları tarafından (ya da onlar için) üretilen söyleme sızmıştır.” (Copeaux, 1998: 56)

Türk-İslam sentezi 1980’den sonra hegemonik hale gelmesine rağmen; politik bir vizyon olarak Demokrat Parti’nin iktidarda olduğu 1950’li yıllarda gelişmiştir (Çetinsaya, 1999: 369). 1950’li yıllardan itibaren birbiriyle yolları kesişen Türkçülük ve İslamcılık akımlarının yollarını örtüştüren ise komünizm tehdididir. Sağ yelpazede yer alan siyasal aktörler ve onlarla temas halindeki örgütler, devletin karşısında “meşru” hareket alanına sahip olmak için komünizme ve ‘Moskof’a cephe almanın öncelikli şart olduğunu anlamakta gecikmemiştir (Öztan, 2012: 87). 1980’lerden sonra milliyetçi muhafazakârlık Aydınlar Ocağı patentli Türk-İslam senteziyle hegemonik hale gelerek toplumsal kontrolün en önemli araçlarından biri haline gelmiştir.

Murat Belge’nin de saptadığı gibi Türkiye’de askeri diktatörlük dönemlerinin karşılaştırabilecekleri faşizan Akdeniz rejimlerine (Yunanistan, Portekiz, İspanya) kıyasla geleneksel dinsel otoritenin değerlerinden yoksundu. Bu zaaf ideolojik hegemonya inşa edememenin ötesinde, kitlesel ve ideolojik rızadan yoksunluk anlamına geliyordu. 12

⁴ “... Türk-İslam sentezi bugünkü ideolojik içeriği ve amacı ile ilk kez 1973 yılında *Aydınlar Ocağı’nın Görüşü* olarak ortaya atıldı; on yıl sonra DPT’nin *Milli Kültür Özel İhtisas Komisyonu Raporu* (DPT Yayını No: 1920/300) şeklinde V. Beşyillik Kalkınma Planı’nın ek belgesi oldu” (Güvenç vd., 1991: 38).

Eylül rejimi, blokun orta ve uzun vadeli talepleri doğrultusunda siyasal-yasal-kurumsal düzenlemelere giriştiği evrede varlığını daha fazla hissettireceği açık olan bu yoksunluğu; dini resmi ideolojik donanımına dahil ederek gidermeye yöneldi (Bora ve Can, 2009: 148).

Türk-İslam sentezine göre 12 Eylül milli kültürü yeniden egemen kılma ve Atatürk'ün inkılabından sonra ikinci Türk Rönesansı'nı gerçekleştirme doğrultusunda değerlendirilecek bir yol ayrımıdır (Bora ve Can, 2009: 164). Öğün'e (1995) göre ise Türk-İslam sentezi milli niteliklerin İslam adına seferber edilmesini öngörür. İslam öncesi Türklük tarihi İslam tarihinin misyonları ile bütünleşmeyi özleyen süreçler yığını haline gelir. İslam Türklüğü koruyan manevi bir güçtür. Copeaux, Kemalizmle lehim noktalarına rağmen Türk-İslam sentezini kısmen Batı karşıtı bir tepki olarak tanımlar. Türk-İslam sentezi İslam'ın ideolojikleştirilmesinin bir biçimidir, ama sadece Kuran'daki değerlere kapanmak yerine, Türklerin kendi geçmişleriyle İslamiyet arasındaki sentezin bir ürünü olarak görülen Türk "milli kültürüne" dönüşü öne çıkarmaktadır (Copeaux, 1998: 56).

Taşkın'a (2007) göre ise Soğuk Savaş döneminin en etkili milliyetçi muhafazakâr düşünce kuruluşu olan Aydınlar Ocağı'nın 1970'ler boyunca geliştirdiği Türk-İslam sentezi milliyetçi muhafazakâr entelektüellerin kültüralizminin bir uç örneğidir. Bu kültüralizmin ayırt edici özellikleri Aydınlar Ocağı'nın etkin üyeleri olan İbrahim Kafesoğlu ve Erol Güngör'de belirgindir. Kemalizmin voluntarist değişim anlayışından fazlasıyla etkilenen ocak mensuplarının milli kültürün ihyası ana ideallerinin, yukarıdan aşağıya otoriter bir tarzda gerçekleşebileceğine dair inançları, onları "bir defaya mahsus" köklü restorasyon savunucuları haline getirmiştir (Taşkın, 2007: 244). Milliyetçi muhafazakâr entelijansiya için milli kültürün yukarıdan aşağıya ihyası düşüncesi Kemalizmin sınıfsız kaynaşmış bir kitle olarak halk tahayyülüne de uyumludur. Köker'e (1995) göre halkçılık 1930 öncesi doğrudan demokrasi ile temsili bir demokrasi kavramlarınca belirlenen bir platformda yer almıştır. 1930'larda halkçılık evrim geçirerek halk için halka rağmen formülüyle ifade edilmiş, halkın

siyasi hayata katılması açısından Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin varlığı yeterli görülümü; biçimsel olarak varlığını sürdüren Meclis'te halkın dilek ve özlemlerinin özgürce yansımaya izin verilmemiştir (Köker, 1995: 138). Aydınlar Ocağı'nın sınıfsız toplum kavrayışı aynı zamanda 12 Eylül sonrasının Atatürkçülüğüne güçlü bir eklemleme noktasıdır. Kafesoğlu'nun özellikle Atatürk'ün halkçılık kavramına ilişkin görüşleri Kemalizmle kurmaya çalıştığı ortaklık açısından dikkate değerdir.

Atatürk'ün halkçılık anlayışı ve dolayısıyla Türk Devletinin Halkçılık prensibi, samimi ve gönül işbirliği halinde vatani inşaya çalışan fertlerden kurulu milleti ifade ediyor ve hürriyet zevki ile kanuni eşitliğin getirdiği huzur içinde yaşayan hür vatandaşlar topluluğunu hedef tutuyordu. Bununla, sosyalistlerin özlediği uşak “halk yığınları” arasında ne münasebet vardır? Atatürk'ün “İmtiyazsız, sınıfsız millet” parolası, Halkçılık mevzuunda solcu propagandanın daimi içyüzünü meydana çıkaran keskin bir ışık vasfını muhafaza edecektir (Kafesoğlu, 1970: 164-165).

1980 darbesinden önce, solun politik alternatif olmasının gerçekten gündeme gelmesi ve “Soğuk Savaş” koşulları gibi kimi uluslararası süreçler ve Türkiye'deki siyasetin kırılğan yapısı ve toplumsal değerlerinin yeniden tanzim edilmesinin gerekçeleri Türk-İslam sentezinin politik bir eğilim olmaktan çıkıp neredeyse politik olanın kendine dönüşmesine yol açmıştır (Alpman, 2012: 100). Öte yandan Türk-İslam söylemi bütünlüklü bir kuramdan ziyade eklektik, vulger bir söylem olarak başarısını bu söylem temelinde sunduğu otoriter faşizan rejim tasarımının 12 Eylül yönetiminin ideolojik destek ve meşruiyet ihtiyacına denk düşmesine borçludur (Bora ve Can, 2009: 161).

2.5. AKP Hegemonyası ve Türk Medyası

Baudrillard politikanın bir stratejik alan düzenlemesi olmaktan çıkartılarak önce bir temsil edilme sisteminin içine yerleştirildiğini daha sonra güncel bir yeniden biçimlenme senaryosuna dönüştürüldüğünü belirtir (Baudrillard, 2003: 25). Ona

göre göstergelerin çoğullaşmasıyla toplumsallık hiçbir eşdeğerliliği bulunmayan bir şeye dönüşmüş; sessiz çoğunluk olarak kitleler temsil edilemez hale gelmiştir (Baudrillard, 2003). Baudrillard'ın imlediği sessiz çoğunluklar toplumsala ait bir uzam ve perspektif yokluğunda ortaya çıkmaktadır.

İçinde yaşadıkları bireylerin birer terminale dönüştükleri artık ne denetlenebilen ne de ortak bir şekilde kullanılabilen yan yana konmuş bir iletişim uzamından ibaret paramparça bir toplumsallık. Oysa toplumsal ancak perspektifin bulunduğu bir uzam için de var olabilir (Baudrillard, 2003: 70).

Baudrillard'ın bir parçalanmışlık ve akışkanlık olarak tanımladığı toplumsallık bir görünüm olarak aynı zamanda bir belirgin bir hegemonya projesinin ete kemiğe bürünmemiş halini işaretlemektedir. Bir yanda sonsuzlaşmış bir göstergeler evreni bir yanda herhangi bir toplumsal inşaya sabitlenememe durumu. Türkiye tarihinde toplumsalın bu sabitlenemezliğini süreklilik-kopuş diyalektiğinde tarihsel bir projeye eklemleyen AKP, 2002 yılından itibaren Laclau'nun (2007) kavramsallaştırmasıyla söylenecek olursa bir halk inşa etme girişimi olarak tarih sahnesine çıkmış parçalı toplumsallıkları bir eşdeğerlik zinciri içinde kendi muhafazakâr demokrat projesinde eklemli hale getirmeyi başarmıştır. Bunu yaparken yalnızca kendine özgü bir anlatı kurmamış; Türk sağına ait pek çok anlatıyı dikiş noktalarından neoliberal bir birikim stratejisine iliştiyerek hegemonik bir söylem kurmayı başarmıştır. Bu hegemonik söylemin kuruluşunun gerçekleştiği ve dolayımıldığı yer ise medya olmuştur. Gramsci hegemonyayı devlet ile ekonomi arasındaki bütün aracı kurumları kastettiği ideoloji ile ilişkilendirir (Eagleton, 2005: 165). AKP 12 yıllık iktidar serüveninin her aşamasında rıza sağlamak için medyayı hegemonya sağlayan bir aygıt olarak kullanmıştır. Bu kullanımın ekonomik yüzünü ise medyada değişen sahiplik ilişkileri oluşturmuş, neoliberal birikim stratejisine sahip AKP iktidarı döneminde medya kuruluşları AKP'ye yakınlıkları üzerinden yandaş, havuz medyası gibi nitelendirmelerle tanımlanmışlardır. Ancak medyanın yapısında yaşanan bu süreç AKP ile olmamıştır. AKP ele geçirdiği ekonomik ve ideolojik

güçle 1980 sonrasında beri Türkiye ve medya ekonomisindeki üretim ilişkilerini nitel bir sıçramayla dönüştürüp yeni bir evreye geçirmeyi başarmıştır. Bu yeni medya düzeni tıpkı Urge'un neoliberalizmi tanımlamak için kullandığı gibi yönetim sistemi olarak da aşırıya kaçmayan (Urge'dan aktaran Munck, 2007: 116) demokrasiyi seçmiştir. Bu aşırıya kaçmayan demokrasi biçimi 12 yıllık AKP iktidarı döneminde ifade özgürlüğünü çok tartışılan konulardan biri haline getirmiştir. Aynı zamanda medyada değişen ilişkiler dünyayla da paraleldir. McChesney'in 21. yüzyıl Amerikan medyasını tanımlarken kullandığı gazeteciliğin daha çok piyasa kaygısıyla yapılması sonucu medya tarafından toplumun toptan apolitikleştirilmesi gazetecilerin siyasi haber yapma hevesini kıracaktır önermesi (McChesney, 2006: 91-92) Türk medyası için de yaşanan sansür ve baskı süreci için de kabul edilebilir bir önermedir. Ancak AKP medyadan elde ettiği güçle toplumu apolitikleştirmemiş, kanaat teknisyenleri aracılığıyla muhafazakâr bir formasyonla politikleştirmiştir.

Bir yandan Türkiye'nin artık o "eski Türkiye" olmadığını düzenli olarak anımsatmak, bir yandan da hâlâ "tetikte olmak gerektiğini"nin altını çizmek. Bu bakımdan kanaat teknisyenlerinin AKP iktidarı dönemindeki rolünün ağırlıklı olarak bir tür "teyakkuz ideolojisi" üretmek olduğunu iddia etmek mümkündür. ATV'nin, Zaman, Sabah ya da Star gazetelerinin haber ve yorumlarına, bir yandan "düşman"ı "eski Türkiye" resmine hapsetmeye çalışan, bir yandan da her şeye rağmen yükselmeye başlayan "yeni Türkiye"nin taze köklerinin söküp atılabileceğinden endişe duyan bir dil hakimdir. Bu haliyle kanaat teknisyenleri, büyük ölçüde, konumlarını bir tür hayalet avcılığına vakfetmiş durumdadır. Eski düzenin asli sahiplerinin artık "yeni Türkiye"nin varlık sahası içinde istedikleri gibi hareket edemeyecekleri, artık nefes almalarının mümkün olmadığı sıklıkla anımsatılırken, bir tür zombileştirme refleksi ile göçüp gitseler de her zaman dönebilecekleri ve üstelik bu seferki dönüşlerinin çok ama çok korkunç olacağı dile getirilir. Nizamın dramatik dönüşümünden doğan

mutluluğa, tasfiye edilenlerin geri dönebilecekleri korkusunun gölgesi eşlik eder (Türk, 2013b).

Bu kanaat teknisyenleri yalnızca hükümete yakın medya gruplarında görünmemiş, hükümetle mesafeli medya gruplarında da yer almışlardır⁵. Sansür de önemli bir başlık olarak AKP dönemi medyasında yerini almıştır. Özellikle Gezi İsyanı sırasında haber kanallarının ve gazetelerin performansları oldukça eleştirilmiştir.

Gezi’de ilk büyük polis saldırısının başladığı 31 Mayıs Cuma’nın akşamı CNN Türk ekranında penguen belgeselinin çıkması, aslında önceden belirlenmiş yayın akışıydı. Belgesel gece 1’de yayınlandı. Ama olayların en kızışmış olduğu zamanlardı ve bir haber kanalının üstelik burnunun dibinde olan bitenle ilgili haber vermeyip normal yayın akışına devam etmesi olacak şey değildi (Dağıstanlı, 2014:47).

Milliyet gazetesinin işten çıkarılan eski Genel Yayın Yönetmeni Derya Sazak da Milliyet’ten ayrılmasının nedenini Gezi Parkı’ndaki eylemleri haberleştirmesine bağlamaktadır.

Gezi’ye gitmem Milliyet’teki işimin sonunu getirdi, gazetemle olan 30 yıllık bağlarımı kopardı... ne yazık ki, kendi ülkemizde 10 binlerce insan bir katliam tehdidiyle karşı karşıyayken, Türkiye’nin anaakım medyası, gazete ve televizyonlarıyla bu “karartma”ya katılıyor. CNN, BBC gibi uluslararası kanallar, bir facia olasılığına karşı Taksim’i dünyaya açıyorlardı. Bu medyanın saydam yayıncılığının bir gereği idi. Bu sorumluluğu Milliyet olarak bizler en iyi şekilde sergilemişken patron dahil iktidar çevrelerinden övgü yerine tepki alıyorduk (Sazak, 2014: 186).

⁵ Örneğin Nagehan Alçı Doğan Grubu’na ait CNN Türk’teki Dört Bir Taraf Programı’nda yorumculuk yapmıştır. Erdoğan’ın eski basın danışmanlarından olan Akif Beki Hürriyet gazetesinde köşe yazarlığı yapmaktadır.

Öte yandan medyanın kendine uyguladığı otosansür dışında işten çıkarılan gazeteciler de AKP Dönemi'nde medyanın tartışılan önemli konularından biri olmuştur.

Tekelleşmiş bir medya ortamı, hakim siyasal konjonktüre ters düşen gazetecilerin işten çıkarılmalarını da kolaylaştırdı. İşten çıkarmalarda özellikle 2011'den itibaren artış görüldü. Nuray Mert (Milliyet), Ece Temelkuran (Habertürk), Banu Güven (NTV), Mehmet Altan (Star), Ali Akel (Yeni Şafak) gibi gazeteciler yazı, yorum ve yaklaşımları nedeniyle merkez medyanın dışına *periferiye* itildi. Mirgün Cabas, Ruşen Çakır ve Can Dündar'ın da NTV'deki programları yayından kaldırıldı (Çaylı ve Depeli, 2012: 44).

Esra Arsan 2011 tarihinde yaptığı "*Sivil İtaatsizlik Bağlamında Bir Araştırma: Gazeteci Gözüyle Sansür ve Otosansür*" çalışmasında 67 gazeteciye anket yapmıştır. Araştırmanın bulgularına göre gazetecilerin % 84.5'i hükümetin haber içeriklerine baskı/sansür seçeneğine çok önemli; gazetecilerin haber içeriklerine oto-sansür uygulaması" seçeneğine ise, yüzde 77.6'sı "çok önemli", yüzde 22.4'ü ise "önemli" demiştir (Arsan, 2011).

Çakmur ve Kaya 2010 'da yazdıkları Politics and Mass Media makalelerinde Türkiye'de medya gruplarını yüksek yoğunlaşma düzeyiyle iki gruba ayırmışlardır: Yükselen ticari değerleriyle anaakım medya ve bakış açılarını yaymaya çalışan muhafazakâr/İslamcı/hükümet yanlısı medya (Çakmur ve Kaya, 2010: 533). Mavioğlu'na göre de AKP'nin 12 yıllık iktidarı sonucunda medya üzerindeki kontrolü % 90'lar düzeyine ulaşmıştır (Mavioğlu, 2014: 152). Yani medyada ezici çoğunluk; kimisi doğrudan iktidarın parçası olduğu için, kimisi iktidarın gizli koalisyonu olan Gülen hareketine bağlı olduğu için⁶, kimisi şantaj ve tehditlere boyun eğdiği için, kimisi de iktidarla ekonomik çıkar ilişkisi

⁶ Ancak bu gizli ilişki 17- 25 Aralık yolsuzluk operasyonlarından sonra dağılmıştır. Bu durumun medya sektöründeki yansıması ise kamu payı olan şirket ve kurumlar, ilan kullanımlarında hükümete yakın gazetelere öncelik tanınırken Gülen cemaatine yakın Zaman ve Bugün gazetelerinin son sıralarda yer alması olmuştur (<http://t24.com.tr/haber/kamu-reklam-pastasinda-sabah-ve-star-zirvede-zaman-ve-bugun-dipte,264789>).

yürüttüğü için hükümetin denetimine girmiştir (Mavioğlu, 2014: 152). Sözeri ise medyadaki grupların yatırımlarına bakarak şu analizi yapmaktadır: “Medya sahipleri büyüklükleri oranında devletten önemli ihaleler alıyorlar ve pek çoğunun bugün gelmiş oldukları noktada iktidarla ilişkilerinin önemli bir payı var” (Sözeri’den aktaran Hoş, 2014: 314). Medyada yoğunlaşma kamusal alanı feodalleştirerek kamusal tartışma ve çok sesliliğin önünde yapısal bir engel olarak ortaya çıkmakta, yoğunlaşan medya da ürettiği ideolojik emtia ile yeni sağın yönetsel stratejilerinin rıza kazanmasında başat bir rol oynamaktadır. Türkiye’de de medyanın dönüşümü dünyadaki dönüşümün ana izleklerini izleyerek hem kendisi neo-liberal bir dönüşüme maruz kalmış hem de bu dönüşümün geniş toplum kesimlerince rıza görmesini sağlamıştır. Siyasal toplumda ise medyadaki dönüşüm karşılığını önce Kemalizm’e karşı alternatif hegemonik bir proje olarak ortaya çıkan muhafazakâr demokrat hegemonyasının başatlaşmasının asli aracı olarak bulmuştur. 1990’lar boyunca endüstrileşen 2000’li yılların ikinci yarısından itibaren ise AKP’nin etki alanının genişlediği medya ortamını anlamak için 1980’li yıllardan itibaren Türk ekonomisinin geçirdiği dönüşüme bakmak gerekmektedir.

2.6. Türkiye Ekonomisi: Neoliberal Dönüşüm

Türkiye ekonomisini ele alan sermaye birikimi-sınıf merkezli bir yaklaşım, Türkiye’de kapitalizmin gelişim evrelerini şu şekilde dönemlendirmeye olanak sağlar:

1. 1920-1955 İlksel Birikim Süreci
2. 1955, 1960-1980 İçer Yönelik Sanayi Sermayesi Birikim Süreci
3. 1980 sonrası; Dışa Açık Birikim (Yılmaz, 2005: 223).

Türkiye’de ticari sermaye birikiminden sınai sermaye birikimine geçiş 1930’lu yılların Büyük Depresyonu sırasında devletin inisiyatifleriyle sağlanmıştır (Savran, 2004: 21). İlksel sermayenin oluşturulmasında Kemalist önderliğin sermayenin

ilkel biçimleriyle kapitalizm öncesi hakim sınıflarla uzlaşması yatmaktadır: Ülkenin batısında büyük toprak sahipleri ve eşraf, Kürt bölgelerinde ise aşiret beyleri ve şeyhler (Savran, 2004: 21). Keyder'e (2003) göre 1930'ların rejim ve iktisadi politikası muhafazakârdır, amaçlanan, eninde sonunda ortaya çıkacak olan siyasi katılım ve iktisadi çıkar taleplerinin önünü almaktır. Türkiye'de sınıai kapitalizme geçiş devletin kurduğu işletmeler sayesinde gerçekleşmiştir. İkinci Dünya Savaşı sırasında yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlayan burjuvazinin temsilcileri, geniş halk kitlelerindeki Cumhuriyet'in radikalizmine ilişkin memnuniyetsizliği kendi iktisadi amaçlarıyla beraber başarılı bir şekilde formüle etmeye başararak iktidar olmuşlardır. Demokrat Parti'nin 1950'de iktidara gelmesiyle bürokrasinin devletçi sistemi yukarıdan aşağıya doğru yaymaya yönelik hantal teşebbüsleri bitmeye, onun yerine burjuvazinin siyasi ve ideolojik hâkimiyetini tesis etmeye başlamıştır (Keyder, 2003: 173). 1950'li yıllardan 1960'lı yıllara kadar geçen süreç aynı zamanda Türkiye'de ticari sermaye birikiminden, sınıai sermaye birikimine geçiş olarak da değerlendirilmelidir (Keyder, 2003: 227). 1970'li yıllarda ise korumacılığın ve sanayiye devlet desteğinin artmasıyla dayanıklı tüketim malları üretimi Türkiye'de sermaye birikiminin motoru haline gelmiştir (Savran, 2004: 24). 1970'lerin sonunda Türkiye hem ekonomik hem de siyasi süreçleri neredeyse paralize eden bir kriz ortamına girmiştir. Bütün dünyayı etkileyen petrol krizi ithal ikamesine dayanan sanayileşme politikasının kendi iç sorunlarıyla birleşmiştir (Buğra, 2008: 197). 1980 askeri müdahalesi ise dışa açık bir sanayileşmenin yürürlüğe girmesi için gerekli siyasal zemini sağlamıştır. 1980 sonrası Türk ekonomisi kar oranlarının daha yüksek olduğu, sermaye yoğun malların üretimine yönelme iradesi ve tüketim mallarının ihracatına yönelmiştir (Yılmaz, 2014: 232). 1983'te kurulan yeni rejim ithal ikameci kalkınma döneminde kurulan ve görece olarak "çoğulcu" sayılabilecek siyasal sistemi iyice daraltarak neoliberal ekonomik modelle uyumlu kısıtlı demokrasi modeli oluşturmuştur. Türkiye ekonomisinin dünya pazarlarına açılması 1980-1983 dönüşümü ile başlamış, 1989-1990'da da tamamlanmıştır (Yeldan, 2006: 25). 1980 dönüşümü yurt içi talebe dönük ve dış ticarete koruma rantları ile beslenen ulusal sanayinin öngördüğü iktisadi artık

biçimlerinin nitelik değiştirmesine yol açmış ve giderek, devletin düzenleyici bir rol aldığı, daha dolaylı bir transfer ve kaynak aktarımı mekanizmasının devreye sokulduğu yeni bir büyüme ve birikim modeli geliştirmiştir (Yeldan, 2006: 25). Özellikle 24 Ocak 1980 kararları sonrası Türk ekonomisi küresel kapitalizme eklemlenmiş Özal'la beraber ekonomi ve toplumsal yaşam sermaye çıkarlarına göre yeniden biçimlenmiştir (Öngen, 2004: 177).

1980'li yılların bir diğer özelliği burjuva ideolojisinin öncelikle ekonomik konularda toplum hayatına önceki dönemlerle karşılaştırılmayacak kadar egemen olmasıdır. 'Alternatifi yoktur!' iddiasıyla kamuoyuna sunulan yeni ekonomik modelin pek çok öğesi zaman içinde sistemli ve sloganlı klişeler biçiminde çeşitli toplum kesimlerine benimsetildi (Boratav, 2012: 156).

1980'li yıllarda başlayan neoliberal hegemonya 1990'lı ve 2000'li yılların başında yapısal uyum programlarıyla devam etmiş, programların genel çerçeveleri uluslararası kuruluşlar tarafından çıkarılmış, uygulanıp uygulanmadığı ulusötesi kuruluşlarca denetlenmiştir (Ercan, 2005: 373). Sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlayıcı etkilerin 1989 yılında kalkması 1990'lı yıllarda sermaye hareketlerinin serbestleşmesi Türkiye'deki finansal piyasaları kısa vadede spekülâtif kazançlar izleyen uluslararası sermaye hareketlerine açmıştır (Boratav, 2012: 186) Boratav (2012) 1989-1997 yıllarını Türkiye ekonomisindeki ikinci neoliberal çevrim olarak adlandırırken, Sönmez (2003a) 1989-1999 dönemini sıcak paraya dayalı büyüme dönemi olarak adlandırır. Sıcak paraya dayalı bu büyüme döneminde Türkiye 1994'ün başlarında yeni bir ekonomik bunalıma sürüklenmiştir. Cumhuriyet tarihinin en büyük cari açığının verildiği bu dönemde 5 Nisan 1994'te hükümet yeniden dengeleri kurmak amacıyla yeni bir önlem paketi ilan eder. Siyasi iktidar dövize akını kesmek, kısa dönemli kamu borçlarını ödeyebilmek için yüzde 400 faizi borçlanma kağıtlarını piyasaya sürmek zorunda kalmıştır; sonuç ücretlerin düşürülmesi, işsizlikte artış, yüksek bir devalüasyon ve üç basamaklı enflasyon döneminin açılması olarak kendini göstermiştir (Kepenek ve Yentürk, 2000: 485).

Krizden sonraki 1995-1999 döneminde, ülke ekonomisini 1994 krizine sürükleyen ekonomik ve siyasi faktörlerde herhangi bir iyileşme ve gelişme yaşanmamış, dengesizlikler yapay tedbirlerle bastırılarak krize yol açmadan geçirilmeye ve olası bir kriz ertelenmeye çalışılmıştır (Yentürk, 2005: 68).

Boratav'a (2012) göre ise Türkiye 21. yüzyıla yeni yapısal reformlar gündemiyle girmiştir:

Gündemin birinci maddesi popülizmin yasal, kurumsal, mali öğelerden oluşan dayanaklarını kaldırma hedefinden oluşuyordu. Nihai amaç sermaye üzerinden doğrudan veya dolaylı olarak yük oluşturan bölüşüm düzenlemelerinin tasfiyesi, işçi sınıfının ve köylülüğün göreceli durumunu belirleyen ücretlerin ve tarımsal ürün girdi ve fiyatlarının tamamen piyasa mekanizmasına teslim edilmesi olmaktadır. Bu dönüşüm, daha somut olarak, sosyal devlet uygulamalarının daraltılması, bunlardan kaynaklanan mali yükün artan oranlarda hizmetlerden yararlananlarca (vatandaşlarca) üstlenilmesi; işgücü piyasasını ve tarımı etkileyen iktisat politikası araçlarının adım adım tasfiyesi ile gerçekleşecekti (Boratav, 2012: 200).

Türkiye'de neoliberal politikalara en güçlü itiraz İslamcı tabandan gelmiş, İslamcı hareket "Adil Düzen", "İslam Ekonomisi" vaatlerinin arkasında sistemi tehdit edecek güçlü bir mobilizasyon kazanmıştır. Bu itiraz 28 Şubat 1997'deki Milli Güvenlik Kurumu (MGK) kararlarıyla kesintiye ve kendi içinde dönüşüme uğramıştır. Özellikle SP'nin içinden çıkan yenilikçi kanadın kurduğu AKP, zenginleşen Anadolu sermayesinin ve neoliberalizmin mağdurlarının bir tür eklektik birlikteliğini, muhafazakârlığın ve halkın kültürel değerlerinin otantik temsili olma iddiasıyla birleştirerek iktidar olmayı başarmıştır.

AKP 2002 genel seçimlerine kadar olan süreçte neoliberal hegemonyayı sorgulama konumunda olmayan siyasal partilerin, iktidara geldiklerinde uyguladıkları neoliberal politikaların yol açtığı krizler ve toplumsal

parçalanmanın sonucunda toplumsal desteklerini yitirmeleri sonucu iktidar olmuştur (Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2009: 9). AKP'nin özellikle ilk döneminde iktisat politikası tercihleri sermayenin 1994 krizinden sonra ısrarla talep ettiği ve 1995 yılında hazırlayarak kamuoyuna bir çalışma ile açıkladığı 1998 Yakın İzleme Anlaşması ile hayata geçirilen ve 2000-2002-2005 stand-by anlaşmaları ile yürütülen, özü itibariyle IMF Dünya Bankası ikilisinin güdümünde sürdürülen neoliberal iktisat politikalarının Türkiye'nin dışa bağımlılığını arttırıcı, dış şoklara dayanıksız, zayıf ve yeniden montaj ekonomisine dönen ekonomi yaratma projesindeki iktisat politikası tercihleri ile üst üste çakışan tercihler olmuş ve bu politikaların bütünüyle devamı niteliğine bürünmüştür (Ekzen, 2009: 475). Şenlap özellikle 2000'ler Türkiye'sinin sermaye birikimi ve kapitalistleşme sürecini içselleşme ve uluslararasılaşma mekanizmaları üzerinden analiz eder. Şenalp'e (2012) göre AKP'nin iktidar olduğu dönem içerisinde kendine yakın ya da organik bağı olan grupları ve kişileri büyüttüğü doğrudur ancak büyüyen yalnızca İslami kesimin kapitalistleri değildir. Türkiye'de sermaye egemenliği AKP ile adeta sıçrama yapmıştır (Şenalp, 2012: 256).

Ekzen'e (2009) göre 2002 -2008 yılları arasında AKP iktidarının kendinden önceki üçlü koalisyon hükümetinden ayırt edici özelliği neoliberal konsolidasyon sürecini güçlü hükümet söylemleri altında reel anlamda güçlü herhangi bir muhalefetle karşılaşmadan yürütmüş olmasıdır. Yeldan da (2008) Ekzen'e benzer bir tespitte bulunarak AKP iktidarının temel işlevi IMF güdümünde sürdürülen neoliberal programın Türkiye'ye yerleştirilmesinin perçinlemesi olduğunu vurgular. AKP döneminde ekonominin neoliberalizasyonu sadece iktisat alanıyla kalmayarak Habermas'ın ifadesiyle yaşam alanını da sömürgeleştirmiştir. Öte yandan AKP'nin emekçi-yoksul kesimlerle kurduğu ilişkilerde neoliberalizm güçlü sosyalizasyon işlevi de görmektedir. Tam da bu noktada Uzel'in ve Bedirhanolu'nun bakış açıları önem kazanmaktadır. Uzel'in ifadesiyle 2000'li yıllarda Türkiye siyasetinde yeni bir ittifak ilişkisi, yeni bir hegemonik blok oluşmuştur. Bir yanda ılımlı İslamcıların öte yanda arka planda TÜSİAD'ın, ama görünürde liberal entelektüellerin olduğu hegemonik

blok (Uzgel, 2009: 27). AKP'yi neoliberal dönüşümün başat aktörü olarak gören Uzgel'e (2009) göre AKP bir yandan liberallerin desteğini elde edebilirken ve neoliberalizmi bütün gücüyle hayata geçirmeye çalışırken, kendisini devlet/merkez karşıtı; çevreyi, dışlanmışları temsil eden bir hareket olarak sunabilmiştir. Bedirhanoğlu da (2009) AKP'yi Türkiye'de iktidara, neoliberal dönüşüm sürecinin ülkede neden olduğu hem uzun, hem de kısa erimli siyasi krizlerin taşıdığını ifade eder. Bedirhanoğlu (2009: 53) neoliberal dönemde Türkiye'de devletin yapılandırılmasının iki paralel hatta devam ettiğini vurgular:

Bir yandan daha önce kamusal bir anlayışla düzenlenen sağlık ve sosyal güvenlik dahil pek çok sektör, devletin düzenleyici müdahalelerinin dışına çıkartılarak sermayenin hukuki ya da hukuk dışı yollarla birikiminin alanı haline getirilmektedir. Diğer yandan da, başta emek olmak üzere neoliberal politikaların kaybeden kesimleri üzerinde kurulan tahakküm biçimlerini koruyup yeniden üretebilecek güçlü bir devlet yapısı oluşturulmaya çalışılmaktadır (Bedirhanoğlu, 2009: 53).

Ataay'a (2008) göre de AKP hükümeti döneminde IMF ve Dünya Bankası tarafından gündeme getirilen "ikinci kuşak yapısal reformlar"ın da büyük bir hızla yürütülmesi; AKP'nin temelde ulusaşırı sermaye ile yerli sermayenin talepleri çerçevesinde oluşturulmuş bir ekonomi programı yürütmesi AKP'nin neoliberal ruhunu dışa vurmaktadır.

AKP'nin ekonomi politikaları üzerinden yürütülen neoliberalizm tartışmaları yeni sağ ve onun yönetsel stratejilerinin kullanılmasıyla daha zengin bir teorik çerçeveye oturtulabilir. Türkiye'de yeni sağın unsurlarını bir araya getiren asıl eklemlenici ilke, otoriter rasyonalitenin belkemiğini oluşturan kanun ve düzen sorunudur, milli birliğin ve beraberliğin sağlanmış olması, yeni sağın üzerinde yükseldiği asıl zemini oluşturur (Özkazanç, 2007: 93).

Hoşgör (2011) AKP'nin ekonomi politikalarıyla güçlenen İslami sermayenin yarattığı, onu besleyen hem de yeni toplumsallıklar üreten yanına dikkat çeker;

özellikle dini ağlar İslami duyarlılığı yüksek bir tüketici tabanı yaratmıştır. Özellikle gazeteler, dergiler ve televizyonlar aracılığıyla farklı bir İslami kimlik inşa edilerek tüketici tabanı oluşturulmuştur. Bu yönüyle Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği (MÜSİAD) ve Türkiye Sanayiciler ve İşadamları Konfederasyonu'nda (TUSKON) kristalleşen serbest piyasa ile uyumlu muhafazakâr ideoloji gündelik yaşam düzeyinde İslami duyarlılığa sahip tüketici kimlikleriyle buluşmaktadır. Neoliberal sosyalizasyonun muhafazakâr rıza üretimiyle simbiyotik ilişkiye girdiği yerlerden biri de medya olmuştur. AKP ve arkasına yaslandığı tarihsel bloğun alternatif hegemonya projesinin görünürlük kazanıp politik bir tahayyül ile karşımıza çıktığı medyada değişen sahiplik ilişkilerine bakmak, var olan alternatif hegemonya⁷ projesinin başatlaşma öyküsünü anlamak için oldukça elzemdir.

2.7. Türk Medya Sektöründe Dönüşüm

1980'li yılların hemen başından, Türkiye'nin iktisat politikası tercihlerinin radikal değişikliklere gittiği bir dönemin başından itibaren Türkiye'de önce yaygın basından başlayarak ekonomik bir faaliyet olarak medyalar alanından sermayenin yatırımları giderek artmaya başlamıştır (Ekzen, 1999: 186). Özellikle 24 Ocak 1980'de alınan kararlarla devlet gazete kâğıdına verdiği sübvansiyonları kaldırmış, sermayenin gelişmesi ve özel ilanların artmasıyla basın devlete bağımlılığı azalırken, reklam ve kâğıt alamayan yayınlar piyasadan silinmiştir (Sözeri ve Güney, 2011: 39). 1980'li yıllar boyunca gazete kâğıdının en fazla zam yapılan temel mallardan birisi haline gelmesi, basının mali yapısının bir anda bozulmasında önemli bir etken olmuştur. 24 Ocak 1980 ile 1988 arasında geçen 8 yıllık sürede en fazla zam gören mal % 7.890'lık oranla gazete kâğıdı olmuştur (Adaklı, 2006: 141). 24 Ocak Kararlarının şekillendirdiği 1980 sonrası iktisat politikaları yeni yatırım tercihleri içerisinden haberleşme ve turizmi ön plana çıkarmıştır. ANAP lideri Turgut Özal'ın başlattığı ekonomik liberalleşme ve serbest piyasaya giriş reformlarıyla özel girişimcilğe

⁷ 2010 yılı Anayasa Referandumu sonrasında AKP'nin alternatif hegemonya projesi Türk siyasal yaşamını belirleyen başat hegemonik proje haline gelmiştir.

verdiği destek medyanın hızla serbestleştirilmesine ve büyük yatırım gerektirmesi sebebiyle az sayıda aktörün kontrolsüzce sektöre girişinden kaynaklanan kartellerin oluşmasına yol açmıştır (Kurban ve Sözeri, 2012: 19). ANAP'ın liberal ekonomi politikalarının teşvik ettiği özel girişimcilik, medya sahipliğinin gazeteci ailelerden büyük şirketlere devredilmesiyle sonuçlanmıştır (Elmas ve Kurban, 2011: 22). Türk basınının mülkiyet yapısındaki değişim yoğunlaşma yönünde olmuş 1965-1980 arasında holdingleşen medya kuruluşları finans ve enerji gibi farklı sektörlerde yatırımlarını çeşitlendirerek çapraz yoğunlaşmalarını tamamlamışlardır. Basının geleneksel sahiplik yapısı değişmiş, sermaye birikimini başka sektörlerden elde eden sektöre yabancı patronlar gazetelerin sahibi olmuşlardır. Sönmez'e (2003b) göre medya kuruluşları medyada büyümenin yolunun ancak sanayi kompleksleri haline gelerek ya da içinde bankaların diğer sanayi-hizmet şirketlerinin olduğu bir holding yapısına kavuşarak olacağını farkına varmıştır. 1980 sonrası medyanın yeniden yapılanma sürecinde küçük girişimcileri tasfiye eden büyük medya sermayesinin kıyasıyla rekabeti özellikle kaynak transferinin tipik yöntemi haline gelen özelleştirme ihalelerinde su yüzüne çıkmıştır (Adaklı, 2006: 155). Gazetecilik etiği açısından kritik olan ve 1990'larda belirginleşen bu yeni anlayışın, gazeteciliğin işletme ve üretim fonksiyonlarının şirket yönetimi ilkeleri etrafında bir araya gelmesi, profesyonelliğin yalnızca mesleki bir ilke olarak değil, bir piyasa değeri ve işletmecilik esası olarak öne sürülmesidir (Taş, 2012: 169).

1990'lı yıllarda medya sektöründe yer alan gruplar ise devletten sağladıkları gümrük indirimleri, teşvikler ve ucuz kredilerle güçlenmişlerdir (Sözeri ve Güney, 2011: 39). 1990'ların sonuna gelindiğinde, öteden beri devlet kontrolünde olan medya aynı zamanda özel sermaye gruplarının hükümetlerle olan ilişkilerinde siyasi ve ekonomik menfaatler için kullandıkları bir araca dönüşmüştür (Elmas ve Kurban, 2011: 23). 2001 ekonomik krizinde ise finans sektöründe faaliyet gösteren şirketlerin medya kuruluşları ya pazardan silinmiş ya da finans kuruluşlarıyla birlikte TMSF'ye devrolmuştur (Sözeri ve Güney, 2011: 39).

Medya sahipliği alanında liberalleşme politikaları sonucunda 2002- 2008 yılları arasında medya sektöründe 35 ulusal, 30 uluslararası birleşme ve satın alma işlemi gerçekleşmiştir (Sözeri'den aktaran Kurban ve Sözeri, 2012: 28).

Türkiye'de medya sektörü yapısal olarak cemaatlere bölünmüştür; büyük medya gruplarının sahipleri sağlık, eğitim, inşaat, telekomünikasyon ve dağıtım gibi farklı sektörlerde yatırımcı veya hissedar olarak yer almakta ve medya sektöründe sahip oldukları gücü, diğer sektörlerdeki kazançlarını en üst düzeye çıkarmak için kullanmaktadırlar (Elmas ve Kurban, 2011:13). Yine, Elmas ve Kurban'a (2011) göre medya endüstrisinde görülen çeşitlilik medya kuruluşlarının milli güvenlik ve devlet çıkarlarını insan hakları ve demokrasiye üstün görmelerinden ötürü içeriklerde bir çeşitliliğe sebep olmamaktadır.

Tekelleşmenin medya alanındaki bu örnekleri, iktisadi çıkar ilişkileri nedeniyle, medya özgürlüğü önünde güçlü bir duvar örüyor. Doğan, Doğuş, Çalık, Ciner ve Çukurova⁸ Grubu bünyesindeki yayın kuruluşları holdingleşme ve yoğunlaşmanın medya içeriklerine tezahürlerinin somut örneklerini sunuyor. Bu listeye Feza Gazetecilik, Albayrak Grubu, Koza İpek ve Fox Grubu gibi sektörün büyümekte olan oyuncularını dahil edilebilir (Çaylı ve Depeli, 2012: 44).

Medyadaki güç kayması yalnızca sahiplik yapısını etkilemekle kalmamış, dolaylı olarak editoryal politikaları da etkileyerek otosansürün artmasına yol açmıştır

⁸ TMSF 2013 Mayıs ayında borçları nedeniyle Çukurova Grubu'nun medya şirketlerini de kapsayan 12 şirketine el koymuştur. El konulan şirketler içinde en değerli olanlarından biri, Show TV, 402 milyon dolara ihalesiz olarak Çukurova Grubu'nun önerisiyle Ciner Grubu'na satılmıştır. Çukurova Grubu'nun TMSF tarafından el konulan diğer medya şirketlerinin ise satışı henüz resmi olarak gerçekleşmemiştir <http://t24.com.tr/haber/turkiyede-medya-sahipligi-ve-getirileri,244181> (Erişim Tarihi: 24.08.2014), Akşam gazetesi, SKY 360 televizyonu, Alem FM ve Alem Dergisi 60 milyon dolara Kolin-Limak-Cengiz ortaklığına satılmış fakat bir süre sonra Kolin-Limak-Cengiz ortaklığı bu alımdan vazgeçmiştir. Aynı yayın organları bu kez Ethem Sancak'a, 62 milyon dolara yeniden ihalesiz verilmiştir (Hoş, 2014: 283). Show TV'de ise Erol Aksoy'un açtığı dava nedeniyle 402 milyon dolara Ciner Grubu'na satılan kanalla ilgili hukuki sorun çıkmış, 30 Mayıs'ta Show TV'nin satışının iptali için açılan davada İstanbul 4. İdare Mahkemesi, yürütmeyi durdurma kararı vermiş ve mahkeme kararının gereği olarak, Show TV logosuyla yayın yapan Aks Televizyon Reklamcılık ve Filmcilik Sanayi ve Ticaret AŞ'nin yönetimi, TMSF tarafından tekrar devralınmıştır. Söz konusu mahkeme kararı aleyhine dava açan ve davayı kazanan TMSF, mahkeme kararının kendisine ulaşması üzerine aldığı kararla 18 Temmuz 2014'te Show TV'nin yeniden Ciner Grubu'na verilmesine karar vermiştir <http://www.milliyet.com.tr/tmsf-show-tv-nin-turgay-ciner-e/ekonomi/detay/1913865/default.htm> (Erişim Tarihi: 24.08.2014).

(Kurban ve Sözeri, 2012: 55). Öte yandan Kurban ve Sözeri'nin (2012) vurguladığı gibi otosansür gazetecilere doğrudan tehditten çok daha etkilidir. 1980'li yıllarda yatay, dikey ve çapraz ve ultra çapraz, ultra tekelleşme örüntülerine sahip olmaya başlayan, medyanın her alanında ulusal sınırlara sığmayıp geniş uluslararası pazarlara yatırım yarışına giren dev şirketlerin gerek kendi hükümetleri, gerekse gittikleri coğrafyaların siyasi otoriteleri ile ilişkilerini hoş tutma ihtiyacı gazetecileri daha farklı bağımlılık ilişkilerine doğru itmiştir (Adaklı, 2010: 89).

Bunun en somut ve çarpıcı örneği Hakkari'nin Uludere (Roboski) köyünde kaçakçılık yapan otuz dört kişinin PKK militanı sanılarak yanlışlıkla öldürülmesinin ardından medyanın tutumunda görülmüştür. Anaakım medya konuyla ilgili haberi olayın gerçekleşmesinden on sekiz saat sonra, hükümetten gelen açıklamanın ardından verebilmiştir (Kurban ve Sözeri, 2012: 55)

Türkiye'de medya endüstrisi bağlamında söylenecek ilk sözlerden biri de, endüstrinin geçmişi ve bugününde hep İstanbul'un merkez olması, geleneksel üretimden modern üretime geçişte tüm değişimlerin İstanbul merkezli yaşanması, İstanbul dışındaki yapılanmaların da ağırlıklı İstanbul merkezinden organize edilmesi, bölgeler arası iş bölümünün de ağırlıklı olarak İstanbul tarafından belirlenmesidir (Sönmez, 2010: 15).

Öte yandan 2000'li yılların Türkiye'deki medya sektörüne bir diğer etkisi ise küreselleşme ve Avrupa Birliği'ne uyum süreciyle beraber medya sektörünün yabancı yatırımlara daha fazla açılması olmuştur. 2002' de AKP' nin iktidara gelmesiyle başlayan süreç ise medya endüstrisinin sermaye yapısını bir hayli değiştirmiştir. AKP muhaliflerinin “yandaş medya” kavramında popüler ifadesini bulan yaklaşımıyla 12 Eylül rejiminin bir uzantısı olan ANAP'ın neoliberal düzeninin “üstün” bir temsilcisi olarak kendi yöntemiyle birebir uyumlu medya yaratma arzusunu açıkça ortaya koymuştur (Adaklı, 2009: 560).

AKP hükümetinin işbaşına geldiği 2002 yılında Türk medya sektöründe hakim gruplar; Doğan, Çukurova, Uzan, Sabah, İhlas ve Doğuşt'u. Bu bileşim önce Uzan Grubu şirketlerine, daha sonra da Ciner'in kontrolünde ATV-Sabah grubu şirketlerine el konulmasıyla birlikte radikal olarak değişmiştir. Esasen ATV-Sabah iktisadi bütünlüğüne TMSF tarafından 1 Nisan 2007 tarihinde el konulmasıyla beraber AKP'nin medya sektörüne kendi rengini verme çabaları, belirli bir olgunluk seviyesine ulaşmıştır (Adaklı, 2009: 561).

Böylece 2002 ortalarında Doğan'a karşı oluşan ve iktidara yakın duran anti-Doğan cephesi (Sönmez, 2003c: 123) yerini AKP medyası ve diğerleri biçiminde nitelendirilen yeni bir yapıya bırakmıştır. AKP özellikle 2007 Cumhuriyet mitingleriyle kamuoyu oluşturma işlevi üstlenen Doğan Medya Grubu'na karşı ikili bir strateji izleyerek ağır vergi cezaları uygulayarak küçülmeye zorlamış, diğer taraftan da anaakım medyayı yeniden şekillendirmeye başlamıştır (Kurban ve Sözeri, 2012: 54). Doğan Grubu hükümetin bu ikili kuşatmasını gevşetmek için Milliyet ve Vatan gazetelerini Demirören-Karacan ortaklığına, Star TV'yi de hükümete yakın Doğuşt Grubuna satmıştır.⁹ Sönmez'e (2014) göre AKP rejimi anaakım medyanın hakından gelmek için bilek burkma yolunu seçmiş Doğan'ı mülksüzleştiren vergi ve satmaya zorlama operasyonları ardı ardına gelmiştir.

Doğan Yayın Grubu'ndaki gelişmeler bunla da sınırlı kalmadı. Radikal tabloid boya düşürüldü. Genel yayın yönetmenliğine Zaman gazetesi kökenli Eyüp Can Sağlık getirildi. Hatta öncesinde, yani İsmet Berkan'ın yöneticiliği sırasında Başbakan'ın basın danışmanlarından Akif Beki'nin

⁹ DK Gazetecilik'in kurucu ortakları Demirören Ailesi ve Karacan Ailesi arasındaki ihtilaf sonucu Ağustos 2011'de şirkete kayyum atanmasıyla yeni bir boyut kazanmıştır. Şirket ortaklarından Karacan Ailesi'nin "kayyum atanması" talebiyle İstanbul 47. Asliye Ticaret Mahkemesi'nde açtığı davada alınan kararlar mahkeme hakimi Mustafa Manav, DK Gazetecilik'e 6 ay süreyle 3 kişiden oluşan kayyum atamıştır <http://www.gazetevatan.com/dk-gazetecilik-e-kayyum-atandi-396550-ekonomi/> (Erişim Tarihi: 25.08.2014)

Radikal'e yazar olarak alınması hükümetle arasında bir köprüye ihtiyaç duyan Doğan Grubu'nun tercihiydi (Mavioğlu, 2012: 54)¹⁰

Medyanın güç coğrafyasındaki bu dramatik değişim yalnızca sahiplik yapısını etkilemekle kalmamış, dolaylı olarak editoryal politikaları da etkileyerek oto sansürün artmasına yol açmıştır. Mavioğlu'na (2012) göre AKP iktidarı sonrasında reklam verenlerin yönelimlerinde de ciddi bir değişim olmuş AKP ile birlikte reklamda en büyük paylar, büyümesi ve gelişmesi istenen televizyon ve gazetelere akmaya başlamıştır. Freedomhouse'un Türkiye'deki Basın Özgürlüğü Raporu'na (2014) göre medya sahipliği büyük ölçüde az sayıda holding şirketlerinin elindeki medya dışı alanlardan kazandıkları gelirlerle yoğunlaşmaktadır. AKP iktidarı tarafından kamu satın alma kararlarının başbakanlığa bağlanarak merkezileştirilmesi, ekonomik baskı gücünün bu holding şirketlerine karşı artarak kullanımına yol açarak, parti siyasetine bütünüyle bağlanmaya zorlamıştır¹¹.

Medyanın yeni görünümünde oluşan AKP ve diğerleri dikotomisi Türk basınında öne çıkan sembolik seçkinlerin -köşe yazarlarının- konumunu da değiştirmiştir. 2000'li yıllara kadar Türk basınında öne çıkan yazarlar Doğan Grubu'na aitken AKP iktidarından sonra bu bir ölçüde değişmiş, AKP politikalarına destek veren medya sahipleri arttıkça muhafazakâr köşe yazarları ön plana çıkmıştır. Adaklı (2009) 90'lardan itibaren köşelere kalıcı biçimde yerleşmeye başlamış İslamcı yazarların AKP yönetimindeki neoliberal politikaların meşruiyet kazanmasında oldukça etkili olduğunu belirtir. Beri yandan bu yeni sembolik seçkin grubu ile birlikte muhafazakâr siyaset tasavvuru da toplumsal yaşamda doğallaşarak siyasal merkezin olurluk sınırlarını belirlemeye başlamıştır. Tezin bu kısmında Türkiye'deki büyük medya grupları ve onların etkinlik alanlarına bakılacaktır.

¹⁰ Radikal gazetesi 28 Haziran 2014'te son kez basılı olarak çıkararak dijital platformda yayınına devam etme kararı almıştır. Radikal gazetesi yazarı Akif Beki 25 Eylül 2013'te Doğan Grubu'nun bir diğer gazetesi olan Hürriyet'te yazmaya başlamıştır. İlk yazısının başlığı ise "Bay Deki'siz çıkmam abi" olmuştur.

¹¹ <http://freedomhouse.org/country/turkey-.VCwGpUu8ySZ> (Erişim Tarihi: 20.09.2014)

2.7.1 Türk medya sektörünün genel görünümü: Büyük medya grupları

Türkiye'deki medya sektörü yapısal olarak iki gruba ayrılmıştır. 15 medya grubunun en büyük sekizi Albayrak, Doğan, Ciner, Çukurova¹², Feza, Çalık, Doğuş ve İhlas gruplarıdır (Elmas ve Kurban, 2011: 30).

Doğan Grubu: Doğan Grubu'nun medya serüveni 1979 yılında Karacan ailesinden Milliyet gazetesini alarak başlamıştır. Aydın Doğan, 1995 yılında Hürriyet Grubu'nu ve yine aynı yıl Kanal D'yi bünyesine katmış; 1999 yılında CNN Türk'ü kurmuştur (Sözeri ve Güney, 2011: 47). Doğan'ın kontrolündeki medya grubu, rakiplerinden farklı olarak yatay ve dikey olarak bütünleşmeyi eni konu başarmış; gazete-dergi yayıncılığı ve dağıtımı, haber ajansı, radyo ve televizyon yayıncılığı, kitap yayıncılığı, online yayıncılık, TV ve reklam program üretimi, müzik yapımı gibi medya sektörünün hemen her alanında büyük bir pazar payına sahiptir (Adaklı, 2006: 264-265). Grup dağıtım pazarının da YAY-SAT aracılığıyla % 65'ine hakimdir. Grubun sahip olduğu gazeteler şunlardır: Hürriyet, Radikal, Posta, Fanatik, Hürriyet Daily News; Doğu Avrupa ve Rusya'da ilan gazetesi olarak çıkan Iz Ruk v Ruki, Ukrayna'da günlük ilan gazetesi olarak çıkan Aviso, Macaristan seri ilan pazarının lideri konumundaki Epressz, ve Hırvatistan'da seri ilan gazetesi olarak çıkan Oglasnik'tir¹³. Grubun sahip olduğu televizyon kanalları Kanal D ve CNN Türk'tür. Grup ayrıca Radyo D, SlowTürk, CNN Türk radyolarına sahiptir. Grubun dijital hizmetleri ise şunlardır: 2007'den beri faaliyet gösteren Dijital Platform D Smart ve yine 2007'de faaliyete geçen televizyon yayınları ve internet üzerinden hizmet veren alışveriş kanalı D Shopping'tir. Grup eğlence sektöründe de yayıncılık alanında Doğan Kitap, müzik alanında DMC, film yapımında da D Production ve Kanal D Home Video adlarıyla faaliyet göstermektedir. Öte yandan grup bünyesinde kendi haber ajansı Doğan Haber Ajansı'na ve kendi perakende satış şirketi

¹² Elmas ve Kurban'ın araştırmalarını yaptıkları 2011 yılında Çukurova Grubu'na TMSF tarafından henüz el konulmamıştı. Tezin yazılması sırasında Çukurova Grubu'na önce TMSF el koymuş sonra sahip olduğu medya kuruluşlarının bazılarının satışı gerçekleştirilmiştir. O yüzden incelenen büyük medya kuruluşları içerisine alıntıda var olmasına karşın Çukurova Grubu dahil edilmemiştir.

¹³ <http://www.dyh.com.tr> (Erişim Tarihi: 20.12.2012)

D&R'a da sahiptir. Grup dergi yayıncılığında da Doğan Burda Dergi Grubu'yla faaliyet göstermektedir.

Doğan Grubu, 2009 yılında Doğan TV Holding'in 2006 yılında Alman Grubu Axel Spring'e satışından kaynaklanan 4.2 milyar TL'lik vergi cezasına çarptırılmıştır. Doğan Grubu söz konusu cezaya itiraz etmiştir. Cezaya ilişkin dava süreci devam etmektedir. Bu süreçle beraber Doğan Grubu medya sektöründeki yatırımlarını küçültme kararı almıştır. Bunu takiben Grup, Milliyet gazetesini 47.96 milyon dolara, Bağımsız Gazeteciler Yayıncılık'ta (Vatan gazetesi) sahip olduğu hisseleri 26 milyon dolara Demirören- Karacan Grubu'nun ortak girişim şirketi DK Gazetecilik ve Yayıncılık'a sattığını açıklamıştır (Sözeri ve Güney, 2011: 47).

Çalık Grubu: Medya alanına girene kadar 7 ana işkolu bulunan Çalık Holding 15.000 çalışanı 2 milyar dolar aktif büyüklüğü ile AKP iktidarı döneminde hızla büyüyen holdingler arasında önemli bir yer tutmaktadır (Kaya, 2009: 264). Adaklı'nın (2009) ifadesiyle 1 Nisan 2007 tarihinde Turgay Ciner'in kontrolündeki Sabah-ATV¹⁴ iktisadi bütünlüğüne el konulması ve ardından gelen

¹⁴ Sabah ATV'nin 17 Aralık Operasyonu'ndan üç gün sonra 20 Aralık 2013'te Kalyon Gruba ait Zirve A.Ş.'ye satıldığı haberi gelmiş, Rekabet Kurumu Sabah-ATV'nin satışına 19 Aralık 2013 tarihli kararıyla onay vermiştir. Sabah ve ATV'nin içinde olduğu medya grubunun satışına ilişkin Rekabet Kurumu tarafından onay verilmiş olsa da Sabah'ın künyesinde gazetenin sahibi olarak hala Turkuvaz Holding gözükmektedir. Satış işleminin onaylanması için RTÜK'e değişen ortaklık yapısı hakkında yapılması gereken bildirim de henüz yapılmamış durumdadır <http://www.diken.com.tr/9-soruda-sabah-atv-satisi/> (Erişim Tarihi: 25.08.2014)

"Kalyon İnşaat'ın 2008 yılında yaşamını kaybeden kurucusu Hasan Kalyoncu'nun milli talebe birliklerinde başlayan siyasi hayatının milli görüş destekçiliği ile devam ettiği, AKP'nin kuruluş sürecindeki aktif rol aldığı biliniyor. Kalyoncu aynı zamanda İçek, Abdülkadir Aksu, Ali Coşkun, Zeki Ergezen, İsmail Kahraman'ın da içinde yer aldığı Birlik Vakfı'nın kurucularındandı. Hasan Kalyoncu Gaziantep'te İslami Hizmetler Vakfı'nın başkanlığını yaptı. Erdoğan'la ilişkileri ise Belediye Başkanlığı dönemine dayanıyor. Kalyon İnşaat KİPTAŞ bünyesinde yaptığı inşaatlarla da anılıyor. Kalyon inşaat kamu ihaleleri ile büyüdü. Kalyon İnşaat'ın projeleri arasında Taksim yayalaştırma projesi, Metrobüs ulaşım hattı, Mecidiyeköy katılımı Çağlayan Kavşağı Yol Yapımı, Bakırköy Adliyesi Binası 3. havalimanı projesi, Ataköy Atık Su Arıtma Tesisi var" <http://www.sendika.org/2013/12/taksim-katili-kalyon-insaat-medya-patronu-oldu/> (Erişim Tarihi: 20.08.2014)

satış, Türk medyasına yeni bir büyüğün girmesine yol açmış; Ahmet Çalık 31 Ocak 2008'de medya sektöründe faaliyet göstereceği Turkuvaz adı altında düzenlediği şirket sayısını 17'ye çıkarmıştır. Çalık Grubu'nun satın alma işlemleri için bir kamu bankası olan Halkbank'tan kredi kullanması ve başka şirketlerin katılmaması tartışma yaratmıştır. Grubun medya alanında sahip olduğu 5 gazetesi vardır: Sabah, Sabah Avrupa, Yeni Asır, Takvim, Fotomaç. Öte yandan yayın yelpazesinde güncel haber, ekonomi, hobi, moda, gençlik ve dekorasyon gibi geniş bir konu çeşitliliğinde birçok dergi yayınlayan Turkuvaz Dergi, kendi markalarının yanı sıra, dünyaca ünlü Hearst ve AMS gruplarına ait dergilerin de Türkiye'deki yayıncısıdır. Aynı zamanda bu dergilerin içerik hazırlığı, baskısı ve dağıtımının yanı sıra ithalat ve ihracatının yapılması, yurt içinde tanıtım, ilan ve reklam dahil her türlü pazarlama ve ticaret faaliyetlerini gerçekleştirmektedir. 2011 yılında, sektördeki net dergi satışlarının yüzde 31'i ve reklam gelirlerinin yüzde 21,3'ü Turkuvaz Dergi'ye aittir. Grup dergilerinin 2011 yılı içerisindeki aylık satış ortalaması 263.938'dir¹⁵. Grup ATV, ATV Haber, ATV Avrupa, Minika TV kanallarının sahibidir. Grup yayıncılık ve dağıtım alanlarında ise Turkuvaz Dağıtım Pazarlama ve Turkuvaz Kitap ile hizmet vermektedir. Turkuaz Dağıtım ve Pazarlama pazarın yüzde 38,3'üne hizmet vermektedir¹⁶.

Doğuş Grubu: Doğuş Grubu, bankacılık, finans, otomotiv, turizm, gayrimenkul, enerji ve medya gibi farklı sektörlerde 111 şirketle faaliyet göstermektedir (Özokuçu, 2011: 74). Medya alanında ise Doğuş Yayın Grubu adıyla 1999 yılından beri faaliyet gösteren grup, NTV, 2011 yılında satın aldığı Star TV, NTV Spor, CNBC-e, e2, 2008'de TMSF'den satın aldığı Kral Pop televizyon kanallarına sahiptir. Grubun sahip olduğu radyolar ise şunlardır: Radio Voyage, Capital Radio, NTV Spor Radyo, Virgin Radio, Kral POP Radyo, Radyo Eksen, Kral FM, NTV Radyo. Ayrıca grup VOGUE, GQ, National Geographic, National Geographic Kids, Robb Report, Motor Boat and Yachting, NTV Tarih, NTV

¹⁵ http://www.calik.com/TR/Medya/yazili_medya__gazeteler_ve_dergiler (Erişim Tarihi: 20.12.2012)

¹⁶ http://www.calik.com/TR/Medya/yayincilik_ve_dagitim (Erişim Tarihi: 20.12.2012)

Yayınları dergileri ile, yayıncılık alanında da ntvmsnbc.com, ntvspor.net, oley.com ile de internet alanında faaliyet göstermektedir¹⁷.

Ciner Grubu: Madencilik, sanayi, ticaret, hizmet ve medya gibi çeşitli sektörlerde faaliyette bulunan Ciner Grubu, bugün Ciner Enerji ve Madencilik Grubu, Ciner Ticaret, Ciner Sanayi ve Hizmet Grubu altında faaliyetlerini sürdürmektedir (Özokçu, 2011: 75). 3 Mayıs 2005'te imzalanan anlaşma ile Sabah gazetesi ve ATV'nin mülkiyeti Ciner'e geçmiştir. Ancak 1 Nisan 2007 tarihinde TMSF, Sabah ve ATV'nin içinde bulunduğu medya şirketlerine el koymuştur.

El koymadan itibaren yeni medya yatırımlarına girişen Turgay Ciner 14 Eylül 2007 tarihinde kurduğu Ciner Yayın Holding bünyesine basın faaliyetlerini örgütlemek üzere 4 büyük ilde matbaa inşaatına girişmiştir. Bu arada, kurucusu Ufuk Güldemir hayattayken bu kanala eski Penyelux fabrikasını tahsis eden Ciner, 16 Kasım 2007'de 35 milyon YTL karşılığında Habertürk TV, Habertürk.com ve Habertürk Radyo'yu satın almıştır (Adaklı, 2009: 581).

Grubun medya alanlarındaki şirketleri Ciner Yayın Holding ve Ciner Medya Grup'tur. Grup basın alanında Habertürk gazetesini çıkarmaktadır. Televizyon alanında Habertürk televizyonunun ve Bloomberg TV'nin sahibi olan grup aynı zamanda Habertürk Radyosu ve C Yapım Filmcilik şirketinin de sahibidir¹⁸.

Albayrak Grubu: 1952 yılında inşaat sektöründe faaliyetlerine başlayan grup 1997 yılında Yeni Şafak gazetesini alarak medya sektörüne girmiştir. Grup 2005 yılında ART televizyonunu kurar, televizyonun ismi 2007 yılında TV Net olarak değişir¹⁹. Grup medya alanında Yeni Şafak gazetesi, Yeni Şafak internet sitesi ve TV Net televizyonuna; dergicilik alanında Derin Tarih dergisine sahiptir.

¹⁷ <http://www.dogusgrubu.com.tr/> (Erişim Tarihi: 20.12.2012)

¹⁸ <http://www.cinergroup.com.tr/medya> (Erişim Tarihi: 20.12.2012)

¹⁹ <http://www.albayrak.com.tr/Kurumsal/tarihce> (Erişim Tarihi: 20.12.2012)

Feza Gazetecilik A. Ş.: Gazete satış paylarında Zaman gazetesi ile % 17'lik paya sahip olan grup (Sönmez, 2010: 49), 1986 yılında yayın hayatına başlayan Zaman, 2007'den beri yayımlanan Today's Zaman olmak üzere 2 gazeteye; Samanyolu TV, Samanyolu Haber TV, Mehtap TV, Yumurcak TV televizyonlarına; 1992 yılında kurulan Cihan Haber Ajansına, Burç FM radyosuna, 1994 yılında yayımlanmaya başlayan Aksiyon ve Sızıntı dergileri ile yayıncılık alanında Zaman Kitap'a ve dağıtım alanında Cihan Medya Dağıtım şirketine sahiptir²⁰.

İhlas Grubu: İhlas Grubu'nun kurucusu Enver Ören 1970 yılında üniversitedeki görevini bırakarak birkaç arkadaşıyla beraber Hakikat gazetesini kurarak medya sektörüne girmiştir (Adaklı, 2006: 192-193). Daha sonra ofset tesisleri kurarak Türkiye gazetesini ve Türkiye Çocuk dergisini çıkarmaya başlamıştır. Grup 1 Ocak 1993 tarihinde İhlas Haber Ajansı'nı kurmuştur. 1993 yılından itibaren uzun süre İhlas Holding'in resmi iştiraki olmaksızın, farklı bir ortaklık yapısı ile yayın hayatına devam eden TGRT, 2003 yılında İhlas Yayın Holding çatısı altında diğer iştiraklerle birleşmiştir (Adaklı, 2006:194). Şirket TGRT kanalını 2006 yılında Murdoch'un News Corporation şirketine satmıştır. 1989'da Türkiye gazetesinin satışı ile tiraj rekoru kıran grup 2001 finans krizinden olumsuz biçimde etkilenmiştir. 2003 yılında Türk medya sektörünün önemli bir bileşeni olan İhlas Grubu finans ayağının çökmesinden itibaren başlayan bir sürecin sonucu olarak ağırlığını yitirmiştir (Adaklı, 2009: 579).

Grup inşaat, madencilik, pazarlama, turizm, medya gibi farklı sektörlerde faaliyet göstermektedir ve TGRT Haber, TGRT Belgesel kanallarına; Türkiye gazetesine; İhlas Haber Ajansı'na, TGRT FM'e; İhlas Gelişim Yayıncılık Dergi Grubu'na (toplamda sektörel 24 dergi); Bilişim alanında Alternatif Medya Görsel İletişim Sistemleri Şirketi ve İhlas İletişim Şirketi'ne sahiptir²¹.

²⁰ <http://ik.zaman.com.tr/ik/mainAction.action?sectionId=0> (Erişim Tarihi: 21.12.2012)

²¹ <http://www.ihlas.com.tr/index.aspx> (Erişim Tarihi: 21.12.2012)

Yeni Dünya İletişim: 1993 yılında kurulan Grup, Kanal 7, Ülke TV, Kanal 7 INT TV kanallarına; Radyo 7, İstanbul'un Sesi radyolarına, Haber7.com, rotahaber.com, tumspor, newstime7.com internet sitelerine sahiptir (Özdemir, 2011: 42).

Koza-İpek Grubu: 1948 yılında Ali İpek tarafından kurulan İpek Matbaacılık şirketi ile ilk adımını atan Koza İpek Holding; madencilik, enerji, turizm, gıda medya gibi alanlarda 20'yi aşkın firmayı çatısı altında barındırmaktadır²². Grup 2008 yılında Tuncay Özkan'ın sahip olduğu Kanal Türk'ü 5 milyon YTL'ye yaklaşan borçlarıyla beraber satın almıştır. Grup medya sektörüne 2005 yılında Ciner Grubu'na ait olan Bugün Gazetesi'nin yayın hakkını satın alarak girmiştir²³. Grup Kanal Türk ve Bugün TV'ye; Kanal Türk ve Bugün radyolarına ve Bugün gazetesine sahiptir.

Fox Grubu: Küresel medya devi Murdoch'a ait News Corporation şirketi TGRT'yi 2006 yılında 151 milyon YTL'ye satın alarak Türkiye piyasasına girmiştir²⁴. TGRT 24 Şubat 2007 tarihinden itibaren yayınına FOX TV olarak devam etmektedir. Grubun Türkiye'de sahip olduğu diğer televizyon kanalları ise Fox TV, Fox Life, National Geographic Channel, Baby TV Channel'dır.²⁵

3. Yöntem

Bu çalışma söylem kuramlarından yararlanarak yapılmıştır. Çalışma temel kuramsal çatısını Laclau ve Mouffe'un söylem kuramı çerçevesinde kurmuştur. Bu bölümde genel olarak söylem kuramlarına değinilecek, Laclau ve Mouffe'un söylem kuramlarının çalışmaya nasıl uygulandığı açıklanacaktır. Dolayısıyla bu çalışmanın temel eksenini Laclau ve Mouffe'un söylem kuramları oluşturmaktadır.

²² <http://www.kozaipekholding.com/tr.html> (Erişim Tarihi: 21.12.2012)

²³ <http://www.habervesaire.com/news/kanalturk-koza-ipek-grubu-na-satildi-532.html> (Erişim Tarihi: 21.12.2012)

²⁴ <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/380489.asp> (Erişim Tarihi: 19.12.2012)

²⁵ Ceren Sözeri'nin T24 için Türkiye'de medya sahipliği ve getirilerini aktardığı geniş kapsamlı tablosuna, son dönemdeki sahiplik yapısını en ayrıntılı biçimde yansıtmaya çalıştığı için teşekkür ederim.

Foucault'ya göre söylem ve söylemsel oluşum kavramları göstergesel olanı anlam ve hakikat iddialarının üretimini ilişkilerini tanımlamakla kalmaz üretilen anlamların ve öznelliklerin varoluş koşulları olarak da toplumsal pratikleri işaretlerler (Purvis ve Hunt, 2014: 34).

Söylemsel ilişkiler görüldüğü gibi, söylemin içinde değildir: Kavramları ya da sözcükleri birbirine bağlamaz cümleler ya da önermeler arasında dedüktif ya da retorik bir yapıyı gerçekleştirmez. Bununla birlikte söylemi sınırlayacak ya da ona bazı biçimler kabul ettirecek ya da bazı koşullarda bazı şeyleri ifade etmeye onu zorlayacak olan söylemin dışındaki ilişkilerdir (Foucault, 2011: 61).

Foucault iktidarın yalnızca yukarıdan aşağıya üretilmediğini, mikro teknikler adını verdiği bioiktidarla aşağıdan yukarıya doğru üretildiğini belirtir. İktidarın bu kavranış biçimi, modern toplumun işleyiş biçiminde dilin ve söylemin merkezi bir öneme sahip olduğuna işaret eder (Durna ve Kubilay, 2010: 52-53). Hem yapısalcılığın hem de post-yapısalcılığın göstergenin mantığından ve total kapanma koşulları bir kez gerçekleşmeyince göstergenin alt üst edilip bozulduğundan yola çıkılmalarına karşılık Foucault'un hareket noktası, herhangi bir anlam üretiminin içerisinde cereyan ettiği totaliteleri seçip ayırmaya çalışan ikinci düzey bir fenomenolojidir (Laclau, 1998b: 166). Foucault bilginin arkeolojisi yönteminden soykütük yöntemine geçişle birlikte söylem kavramını basit bir söylemsel ve söylemsel olmayan ilişkisine odaklanarak çözümlenmek yerine iktidarın nasıl yaygınlaştığı ve bu iktidarın özne konumlarını nasıl şekillendirdiği konusuna odaklanarak ele almaya başlamıştır (Durna ve Kubilay, 2010: 54). Dolayısıyla Foucault'nun önerdiği şey, hakikat etkilerinin söylemler boyunca nasıl yaratıldığına odaklanmasıdır. Bu etkilerin yaratımı boyunca özne de yaratılır. Söylem yaklaşımları için Foucault'nun özne kavrayışı da önemli bir başvuru noktası sağlamaktadır: Özne, dili kullanarak kendisini ifade eden değil, dil tarafından ifade edilen ya da konuşulandır. Farklı söylemler, özneye farklı ve kimi kez de çelişkili konumlar verirler (Dursun, 2007). Anlamın bağlamsallığının ve tarihselliğinin radikalleştirilmesi, Laclau ve Mouffe'un doğrudan Marksist

kuramsal yaklaşımı içinde gelişerek ilerlemiş böylece hem yapısalcılığın totalite kavramı hem de Marksist kuramın özcü unsurları aşılmaya çalışılmıştır (Durna ve Kubilay, 2010: 54). Laclau söylemi bizatihi nesnelliğin inşasının birincil alanı olarak söylemle özünde konuşma ve yazma alanlarıyla sınırlı bir şeyi değil içerisinde ilişkilerin kurucu bir rol oynadıkları karmaşık öğeleri kastetmiştir (Laclu, 2007: 86). Phillips ve Jorgensen'e göre (2002) Laclau ve Mouffe Marksizm ve Yapısalcılığın geleneklerini toplumsal alanın, anlamların yaratıldığı bir süreçler ağı olarak görerek post yapısalcı anlatı içinde birleştirirler.

Laclau ve Mouffe politik iktidarı hegemonya kategorisi etrafında toplanan bir yaklaşım olarak formüleştirmişlerdir. Laclau ve Mouffe'da hegemonik bağlantı failerin, sınıf kimlikleri dışında bir şey olarak kavranmıştır. Hegemonya kavramı Laclau ve Mouffe'un vurguladığı gibi var olmayan bir bütünlüğü, bu orijinal yokluğun üstesinden gelerek mücadelelere bir anlam ve tarihsel güçlere tam pozitiflik vermek için yapılan yeniden düzenleme ve yeniden ekleme girişimlerini akla getirecektir (Laclau ve Mouffe 1992: 13). Laclau ve Mouffe'a göre hegemonya kavramının arkasında Marksist teorilerin temel kategorilerini tamamlayan bir politik ilişki tipinden daha fazlası yatmaktadır. Tam da bu noktada Laclau ve Mouffe Gramsci'nin çerçevesini çizdiği hegemonya kavramını Gramsci'nin ötesine taşır. Gramsci hegemonya kavramını batıdaki burjuva iktidarının ayrıntılı tahlili için kullanmıştır (Anderson, 2007: 40). Gramsci politik hegemonya terimini sivil toplumun politik toplum üzerindeki derin etkisini dile getirmek için kullanır (Portelli, 1982: 77). Gramsci'nin görüşünce hegemonya oluşturmak toplumsal yaşamda, birisinin kendi dünya görüşünü bir bütün olarak toplum bünyesine baştan sona yayarak, böylece kendi çıkarı ile toplumun çıkarını büyük ölçüde eşitleyerek, ahlaki, siyasi ve entelektüel liderlik kurması demektir (Eagleton, 2005: 168). Gramsci'ye göre hegemonya kavramı teori ile pratiğin birliği içinde mekanik bir olgu değil tarihsel bir oluşur.

İşte bunu içindir ki "egemenlik" (hegemonya) kavramının siyasi gelişmesi pratik-siyasal görünüşünden başka felsefe alanında da büyük bir ilerlemeyi gösterir. Çünkü bu zorunlu olarak kamusal düşünüşü aşan

ve henüz dar sınıflar içinde olmakla birlikte eleştirel nitelikte bir dünya görüşüne uygun bir fikir birliğine ve bir ahlak anlayışına (ethique) ulaştırır (Gramsci, 2007: 33).

Laclau ve Mouffe tarafından hegemonya mantığının genişletilmesi hem çağdaş toplumsal mücadeleleri özgüllükleri içinde düşünülebileceği bir liman sağlayacak hem de sol için radikal bir demokrasi hedefi üzerinden yükselen yeni bir politikanın ana hatlarının çizilmesine olanak sağlayacaktır (Laclau ve Mouffe, 1992: 10). Laclau ve Mouffe'un hegemonya kavramı sembolik alanda işleyen ve bir tarihsel özneyle zorunlu bir aidiyet ilişkisi dışında kavranması gereken bir siyasal ilişki biçimine işaret etmektedir (Kubilay, 2010: 23). Laclau ve Mouffe'un Gramsci'nin hegemonya kavramında yarattıkları asıl kırılma eklemlenme nosyonundadır. Eklemlenme kavramı aynı zamanda, Laclau ve Mouffe'un önceki dönem çalışmalarıyla son dönem çalışmaları arasında tarihsel bir süreklilik sağlayan kilit önemde bir kavramdır. Bu kavram, en basit haliyle söylemlerin ve ideolojilerin önceden belirlenmiş sınıfsal ya da siyasal öneme sahip olmayan öğeleri birbirine yakınlaştırarak birleştirerek ortaya çıkışına odaklanır (Purvis ve Hunt, 2014: 29). Laclau'ya göre doymuş bir bağlam yoktur. Bunun anlamı şudur: Tüm eklemlenme işlemleri olumsal ve, ikinci olarak adına layık bir eklemlendirme uğrağının her zaman boş bir yer olacağıdır- buraya yönelik çeşitli doldurma girişimleri geçicidir ve mücadele söz konusudur (Laclau, 2012: 38). Ancak hegemonyadan söz edebilmek için bu eklemlenmenin kendisine antagonist olan eklemlenici pratiklerle karşı karşıya gelmesi yoluyla oluşması gerekir (Kubilay, 2010: 22). Antagonistik kamp içinde ise yapısal bir yerleşimde sunulmayacakları anlamında kamplar heterojendir ve heterojenlik kurucudur (Laclau, 2007: 168). Bir başka deyişle hegemonya antagonizmaların keşiştiği bir alanda ortaya çıkar, dolayısıyla eşdeğerlilik ve sınır etkileri fenomenlerini varsayar (Kubilay, 2010: 23). Bu durum Laclau ve Mouffe'un kuramını Gramsci'nin hegemonya kavramını radikalleştirmesine yol açar.

Demek ki hegemonik bir eklemlenmenin iki koşulu, antagonistik güçlerin varlığı ve bunları ayırıcı sınırların kararsızlığıdır. Bu pratiği hegemonik

diye tanımlayabilmemizi sağlayan zemini oluşturan şey sadece, geniş bir gezici ögeler alanının varlığı ve bu ögelerin karşıt kamplara eklemlenmelerinin olanaklı olmasıdır- ki bu da o kampların sürekli olarak yeniden tanımlanmaları anlamına gelir. Eşdeğerlik ve sınırlar olmadan, hegemonyadan tam olarak söz etmek imkansızdır (Laclau ve Mouffe, 2008: 216).

Mouffe da Derrida'yı örnek göstererek toplumsal nesnelliğin kuruluşunu yöneten dışlama fiillerinin izlerini takip eder. Ona göre de her kimlik, kurucusu dışsal bir gerçeğin imkanı olarak daima içerde mevcut olması nedeniyle katıksız biçimde olumsal olur. Bu da kimlikler arasında dışsal olmayan bir iktidar kavramsallaştırmasını içerir (Mouffe, 2009: 33).

Mouffe'un kimlikler arasında kurduğu ilişkiyi Laclau evrenselleştirme nosyonuyla tam anlamıyla bağlamına oturtur. Laclau için tikel ancak evrenselle ilişkisini sürekli açık tutarak, sürekli tanımlayarak kendisinin tümüyle gerçekleştirebileceği manasına gelir (Laclau, 2012: 46). Laclau ve Mouffe siyaseti kimliklerin çatışma içinde olduğu bir uzam olarak kavrarlar. Bir çatışmasızlık durumu ise siyasetin yok oluşu anlamına gelmektedir. Tam tersine çokluğun, çoğulluğun ve çatışmanın varlığını gerektiren radikal ve çoğulcu bir demokrasi projesi çokluk, çoğulluk, ve çatışmada siyasetin varlık nedenini görür (Mouffe, 2008: 38).

Laclau'ya göre evrensel mutlak olarak verili değildir sürekli tikelin geçtiği yerde bıraktığı boşlukta geçici olarak kurulan bir "yok bütünlüktür". Bu "yokluk" popüler talepleri birbirine dikişleyen boşluğun adı olarak karşımıza çıkar. Zira özne de sürekli bu boşluk/arzu içinde kurulur. Bu boşluk özneyi popüler bir harekete talepler yoluyla seferber eden bir işlev görür. Bu, bir anlamda öznenin talepler ve bu talepleri söylem içinde dolayısıyla anlamlandırma sürecinde kurulduğu anlamına gelmektedir (Durna ve Kubilay, 2010: 56).

Laclau ve Mouffe'a göre mutlak bir kimlik yoktur. Kimlikler politik çatışmaların içinde talepler, eşdeğerlikler ve boş gösterenler aracılığıyla söylem üzerinden kendilerini var ederler. Toplumsal alandaki kimlikler ve anlamlandırmalar antagonizmaların sınırında söylem düzeyinde ortaya çıkarlar. Tıpkı Foucault'da olduğu gibi Laclau ve Mouffe'da da söylem dilsel olan kadar dilsel olmayanı da kapsar. Öte yandan Laclau ve Mouffe'da iktidar negatiflik ilişkisi içinde değil olumsuzluk içinde ele alınır.

Bu çalışmada ilk olarak alternatif bir hegemonya projesi olarak ortaya çıkan muhafazakâr hegemonya projesinin iki tarihsel uğrak üzerinden hangi hegemonik süreçlerden geçtiği Laclau ve Mouffe'un söylem kavramlarının sağladığı olanaklar üzerinden analiz edilmeye çalışılmıştır. İlk tarihsel uğrak olarak 12 Eylül 2010 Referandumu seçilmiştir. Bu tarihin seçilmesinin nedeni hegemonik söylem olan Kemalizm'in hegemonyasının bitiş tarihi olarak Referandum'un sembolik bir tarih olmasıdır. Referandum süresi boyunca muhafazakâr söylem demokrasi talebini popüler bir talep haline getirmiş, kendi tikelliğini bir yok bütünlük olarak evrenselliğin içerisinde popüler talep sahiplerini seferber etmeyi başarmıştır. Bunu yaparken muhafazakâr söylem bir antagonistik var oluş olarak Kemalizm'e karşı Türk sağına ait ötekilik figürlerini dolaşıma sokmuştur.

İkinci tarihsel uğrakta ise Referandum süresince politik bir talep haline dönüşen yeni anayasa talebinin yapılma çalışmaları ele alınmıştır. Yeni anayasa çalışmalarının ele alınmasındaki neden muhafazakâr söylemin bir totolojiye dönüşme imkanın belirmesi ve siyasal gerilimleri bertaraf ederek egemen ideoloji haline gelebileceği varsayımı olmuştur. Ancak bir dizi tarihsel gelişme Laclau ve Mouffe'u haklı çıkarır bir şekilde bu totolojinin imkansızlığını ortaya çıkarmıştır. Muhafazakâr söylem anlamı ve politik kimlikleri sabitleyememiş, 2010 Referandumu'nda tam olarak tesis ettiği hegemonyası kırılğan hale gelerek gelecekteki olası hegemonik bunalımlara kapı açmıştır. Tam da bu yönüyle 2011-2013 yılları arasındaki yeni anayasa çalışmaları sırasında muhafazakâr basının söyleminin analiz edilmesi yeniden önem kazanmıştır. Bu

durum tezin hem sınırlılıklarını hem de yaşanan tarihsel bir süreci ele alması nedeniyle de özgün yönünü oluşturmuştur.

4. Bulgular ve Yorum

4.1. Hegemonyanın Yeniden Kuruluşu Olarak 12 Eylül 2010 Anayasa Referandumu

2004 yerel seçimlerinde % 40'lık bir oy oranı yakalayan AKP'nin gücünü pekiştiren seçim Cumhuriyet mitingleri ve 27 Nisan muhtırası gölgesinde girilen 2007 genel seçimleri olmuştur. AKP'nin % 46.58'lik oy oranı alarak birinci olduğu 2007 yerel seçimleri yeni bir hegemonik bloğun geri dönülmez bir biçimde olgunlaştığının sosyolojik göstergesi olmuştur. Dolayısıyla siyasal aygıtının AKP olduğu bu yeni hegemonik blok için 2009 yerel seçimlerinde de % 45 oy bandında bir oy oranı beklenmiştir. Ancak 2009 yerel seçimlerinde Doğan'ın (2009) tanımıyla neoliberal İslamcı belediyelerin oyları ciddi bir düşüşle karşılaşmış, oy oranları bir önceki genel seçimin -2007 genel seçimlerinin- % 46.6'lık oranından % 38,8'e gerilemiştir. Doğan (2009) çok erken bir uyarı olarak AKP'nin oylarındaki düşüşü İslamcı belediyeciliğin ve İslamcı toplum tasavvurunun bir hegemonya krizi olarak kavramsallaştırıp tartışmıştır. Bu erken saptama yerinde olmakla beraber bu tezin iddiası AKP'nin tabanındaki orta sınıflar, küçük burjuva kesimler ve kır yoksulları nezdinde girdiği bu hegemonik krizi 12 Eylül 2010 Anayasa Değişikliği Referandum Paketi'yle aştığı hatta daha da güçlenerek siyasal alanı tahkim eden tek hegemonik güç haline geldiği olacaktır.

18 Ekim 1982 tarihinde yürürlüğe girmiş olan anayasanın bazı maddelerinin değiştirilmesi amacıyla Yüksek Seçim Kurulu, Hükümetin anayasa paketini 13 Mayıs 2010 tarih ve 317 sayılı kararıyla halk oylamasının 12 Eylül 2010 Pazar günü yapılmasına karar vermiştir²⁶. Anayasanın hepsini değiştirmeyen kısmi düzenlemeler yapan pakette 26 madde yer almaktadır. Paket halk oylamasından % 57.88 evet ve % 42.12 hayır sonucuyla kabul edilmiştir.

²⁶ <http://www.anayasa.gen.tr/5982.htm> (Erişim tarihi: 27.05.2014)

Pakette yer alan düzenlemelerin askeri vesayeti ve yargı vesayetini gerileteceği hükümete yakın yazarlar ve düşünce kuruluşları tarafından dillendirilmiştir. Hükümetin anayasa paketi söylemi saç ayaklarını demokrasi ve sivilite üzerine kurmuştur.

Bu tezde Anayasa Referandumu sırasında AKP söyleminin nasıl hegemonik bir güç haline geldiği ve 2009 yılında sarsılan hegemonik gücünü nasıl yeniden tesis ettiği üzerinde durulacaktır. Tezin bu kısmında özellikle muhafazakâr demokrat söylemin eklenme noktalarını anlamak için siyasi yelpazenin sağında yer alan 2 muhafazakâr gazetede; Zaman ve Yeni Şafak'ta Anayasa Referandumu ile ilgili çıkan köşe yazıları ele alınmıştır.

Hegemonya kavramı Laclau'nun vurguladığı gibi var olmayan bir bütünlüğü, bu orijinal yokluğun üstesinden gelerek mücadelelere bir anlam ve tarihsel güçlere tam pozitiflik vermek için yapılan yeniden düzenleme ve yeniden eklemeye girişimlerini akla getirecektir (Laclau ve Mouffe 1992: 13). Bunu yaparken hegemonya bir eşdeğerlilik zincirinin içinde işler. Laclau'ya göre eşdeğerlilik yaratan talepler, daha geniş bir toplumsal öznellik oluşturan, popüler taleplere adını vereceğimiz talep çoğulluğu, henüz başlangıç düzeyinde halkı potansiyel bir tarihi aktör olarak oluşturmaya başlar (Laclau, 2007: 92). Tezin bu kısmındaki ise AKP'nin Anayasa Referandumunu bir çıpa yaparak eş değeri zinciriyle bir halk inşa ederek hegemonik bir krizi dolaşıma soktuğu sivilite ve demokrasi söylemlerine eklenerek aştığı iddia edilecektir. Muhafazakârlığın bu halk inşası, otantik değerlerin savunucusu konumunda olan 'millet' uğrağında olmuştur. Bu çalışmada muhafazakâr demokrat özneliğin anayasa referandumu sırasında nasıl kurulduğu, toplumsal matriksin karşıt pozisyonlarda konumlanan diğer öznelliklerle ne tür ilişki biçimleri kurduğu üzerinde durulacaktır.

4.2. 'Türk Sağının Ötekilik Figürleri' ve Anayasa Referandumu

Kerestecioğlu'nun (2012: 31) ifade ettiği gibi siyasal korku, toplumsal çatışmaların içinden çıkar; toplumun kolektif varoluşuna yönelik endişeler duyması anlamına gelebileceği gibi doğrudan ilişkili de olabilir. Muhafazakâr basın Anayasa Referandumu sırasında Türk sağının kolektif hafızasında tarihsel mücadeleler boyunca inşa edilmiş muhayyel korkuları canlandırarak sağın tüm unsurlarının yer aldığı geniş bir 'Evet' cephesi yaratmaya çalışmıştır.

4.2.1. Aşınan Kemalist söyleme karşı muhafazakâr söylem

Zaman gazetesi yazarı Mustafa Ünal'ın "Bir ses kaydı hayırcının umudu Öcalan" yazısında birbirine zıt kutupların nasıl hayır cephesinde birleştiğini belirterek icat edilmiş bir hayır koalisyonunu betimlemektedir.

Manzaraya bakar mısınız statüko ile BDP yan yana. Bir Yargıtay üyesiyle Öcalan aynı çizgide. Bu birlikteliği anlayan varsa izah etsin [...] Statükonun imdadına BDP yetişiyor. Bu fotoğraf hayır vermeyi düşünenlere bir şey anlatmıyor mu? (Mustafa Ünal, 'Bir ses kaydı hayırcının umudu Öcalan' Zaman, 1 Eylül 2010).

Ünal'ın burada yaratmaya çalıştığı eşdeğerlilik zinciri antagonist bir güce karşı karşıtlık durumunda kurulmuştur. Bu karşıtlığın kurucu öğeleri Öcalan'ın liderliğinde tecessüm eden Kürt hareketi ve doğal olarak bu hareketin karşısında yer alması beklenen Yargıtay üyesidir. Burada söylemsel olarak iki zıt kutup- Yargıtay üyesi ve Öcalan- statükonun ideolojik dikiş noktası olarak fail olduğu bir strateji ile birbirine eklemli hale getirilmektedir. Statükodan kastedilen içinde ordunun ve onun ideolojik aygıtı olan yargının ve bu sistemin ideolojik harcı görevini gören Kemalizmdir. 1930'larda ortaya çıkan Kemalizm ya da Atatürkçülük kavramlarını birlikte oluşturan düşünceler ya da ülküler bütünü doğal şekilde yavaş yavaş, bir süreç içinde gelişti (Zürcher, 1999: 264). 1937'de Türk anayasasına sokulan altı okla simgelenen ilkeler hepsi birlikte Kemalizmin devlet ideolojisini ve okullarda, basında ve orduda görüş aşılmasının dayanağını oluşturmaktaydılar (Zücher, 1999: 265). Kemalizmin resmi ideoloji

yorumuna karşılık Kemalizm Türk sağının kendini ürettiği zeminin de nesnel koşullarını sağlamıştır. Kemalizmin siyasal toplumu yeniden inşa etme çabası halkın desteği olmadan bir halk inşa etmenin açmazıyla yüz yüze gelmiştir (Laclau, 2007: 234). Bu zorla modernleşmenin başat aracı ordu olsa bile Kemalist tasarımlara göre yeniden şekillenmiş bir toplum yaratmak için yeterince güçlü değildir (Laclau, 2007: 235). Dolayısıyla Kemalist rejim kendi siyasal toplum projesini gerçekleştirebilmek için geleneksel güçlerin etkisi altındaki kitlelere güvenmek zorunda kalmıştır. Kemalist rejim için halk eski düzene karşı çıkan çeşitli toplumsal güçlerin bir araya gelmeleri anlamını taşımıştır (Ahmad 2002: 105).

Bu kolektifin başlıca görevi, sadece eski toplumu yıkmak değil, aynı zamanda yeni bir rejimin kurulmasında işbirliği yapmaktır. Her iki görev de, “halk”ı oluşturan ve aralarında bir çıkar çatışmasına yer olmayan bütün grupların aralarında bir çıkar çatışmasına yer olmayan bütün gruplar arasında tam bir dayanışma ve birliğin sağlanmasını gerektiriyordu (Ahmad, 2002: 106-107).

Tam da bu noktada Kemalizm’in toplumun tüm kesimlerini organik bir iş bölümü için sistematikleştiren korporatist yapısının kökleri Gökalkpçiliğe dayanmaktadır. Kemalist Cumhuriyet Partisi’nin Altı Ok’u 1937 Anayasası’na dahil edilerek tek parti devleti anayasal düzeyde meşrulaştırılmıştır (Parla, 2005: 161). Kemalizm’in Altı Ok’u içinde özellikle Halkçılık ilkesi Kemalist korporatist anlayışın somut dışavurumu olmuştur. Atatürk’ün Halkçılık anlayışı sınıf mücadelesini, sınıfların çıkar çatışmasını, hatta (retorik de olsa) varlığını reddeden korporatist bir anlayıştır (Parla, 1992: 219). Çelik’e göre 1930-1945 arasında mitsel bir uzam olarak ortaya çıkan Kemalizm laik, modern ve Batılı yeni bir Türk kimliğinin yaratılmasına ve Türk ulusunun bölünmemiş, türdeş ve uyumlu bir bütünlük olarak temsiline dayalı bir düzendir (Çelik, 2002: 76). Çelik Kemalizm’in batıcı ve modernleşmeci reformlarının kaynağında halkçı modernleşme kuramlarının yattığını ileri sürer. Halkçılığın ilk dönemlerinde ulusal egemenlik ilkesinin tanınmasıyla halkın siyasete katılmasının önündeki

engeller kaldırılmıştır. 1920'lerde ise özellikle tek parti döneminde belirginleşen bir değişimle ulusun kayıtsız şartsız egemenliği ilkesi aynı kalmakla beraber etki alanı başka bir halkçı ifadeyle daraltılmıştır: Hükümet etmek "halkı halk için halka rağmen" yönetmek demektir (Çelik, 2002: 77). Esasında toplumsal bir rızayı örgütlemek, farklı toplumsal grupların ufkunu tek bir ufuk içerisinde genelleştirmek ya da sivil toplum nezdinde karşılık bulmanın Kemalizm için öncelikli kaygılara olmadığı ortadadır (Yeğen, 2002: 60-61). Yeğen'e göre 1950'de almış olduğu kesin yenilgi Kemalizm'in birinci dönemini kapamıştır. 1950 sonrası Kemalizm bütün siyasal programların başvurduğu genel bir gösteren olmuştur.

1950 sonrasında aldığı yenilgiyle birlikte Kemalizm, 1930'larda işaret ettiği kapsamlı bir ıslah ve inşa programından genel bir "Batılı-ulusal-seküler devlet toplum fikrine doğru çekilmiş ve sistematik olarak tarif edilmiş fikirler setine işaret etmek yerine, Türkiye siyasetinin asgari zeminini tarif eden genel ilkeleri göstermeye başlamıştır (Yeğen, 2002: 65).

Yeğen'in (2002) ifadesiyle, Kemalizm'in 1990'lı yıllara kadar somut ve genel bir siyasi programın başat ideolojik sabitleyeni olmama hali devam edecektir. Ancak 28 Şubat 1997 darbesinden sonra Atatürkçülük bir dizi popüler sembol üzerinden 1930'lara benzer şekilde yeni rejimin ideolojik sabitleyeni olacaktır. 1990'ların sonunda Kemalizm'in halkçılığından temellenen Batılılaşmacı-Modernleşmeci izleği yeni bir restorasyonuna tabi tutularak doktriner bir Atatürkçülük olarak popüler kültür aracılığıyla bu kez sivil toplum nezdinde de hayat bulur. Kemalizm'in genel gösteren olma hali milliyetçi-muhafazakârlık için de geçerlidir. Kemalizmin siyaset kültürüyle ve hatta ideolojik öncülleriyle kolayca uzlaşabileceklerine dair sembolik değeri yüksek duruşları, anti-komünizmlerinde birleşir (Taşkın, 2007: 62). Merkez sağın toplumla kurduğu ilişkiler içinde bir öncülüğe sahip iki özcü akım milliyetçi muhafazakârlık ve İslamcılık, milli irade miti ekseninde merkez sağın hegemonyasında birleşmiştir (Taşkın, 2007: 84).

Anayasa Referandumunu tartışmaları sırasında Kemalizm'in halk tasavvuru ideolojik bir yer değiştirmeye seçkinci bir modernleşme projesinin dışlayıcı ögesi konumuna gelmiştir. Millet, Kemalist halka karşı 'zulüm gören, kendi toprağında sürgün edilmiş bir halkın politik temsili haline gelen bir kavram olarak kutsanmıştır.

Bu zulüm kendini ev sahibi bir milleti de kiracı ve sığıntı olarak gören zalim bir iradenin ürünü. Ben insan olarak 12 Eylül'de bu irade ile hesaplaşacağım. O irade Apo denen emperyalisti kurtarıcı olarak gören, kışlada gidip cunta brifingi alan yargıçlar diktatörlüğüdür (İbrahim Öztürk, '*Referanduma giderken*', Zaman, 2 Eylül 2010).

Öztürk söyleminde millet-devlet ikiliği kurarak milleti mazlumlukla eşleştirmekte, içinde İslam inancının da yer aldığı otantik değerlerinden dolayı milletin zulüm gördüğünü belirtmektedir. Burada akla gelen devlet-millet ikiliğinin Mardin'in çevre-merkez metaforuna denk düşmesidir. Mardin merkez-çevre ikiliğinin temellerini Osmanlı dönemine dayandırır. İmparatorluk genişledikçe Osmanlılar, karşılaştıkları yeni toplumsal kurumlarla, yerel törelere yasallık tanıyarak ve etnik, dinsel ve bölgesel özelliklere yönelik merkezsel olmayan bir uzlaşma sistemini pekiştirerek baş etmişlerdir (Mardin, 2000: 39). Cumhuriyetin kuruluşundan sonra ise özellikle Kürt ayaklanmaları ve Menemen ayaklanmasından sonra siyasal partileri, taşraları ve dinsel gericiliği birbirine bağlayan ikinci bir sarsılma 1930'larda ortaya çıkar (Mardin, 2000: 60).

Cumhuriyetin resmi tutumu Anadolu'nun dama tahtasına benzeyen yapısını hiç sözünü etmeden reddetmekti. Cumhuriyet ideolojisinin benimsettirildiği kuşaklar da böylece yerel, dinsel ve etnik grupları, Türkiye'nin karanlık çağlarından kalma gereksiz kalıntılara olarak görüp reddettiler. Karşılaştıklarında birer kalıntı olarak davrandılar onlara. Böylece merkez Büyük Eşitleştirici rolünde çevrenin yeniden karşısına çıktı (Mardin, 2000: 64).

Muhafazakâr yazarların özellikle mirasını sahiplendiği Demokrat Parti bu tür kasvetli bir sertliğin uğrağında hayat bulur. Mardin'in de (2000) vurguladığı gibi Demokrat Parti çevrenin yani kasaba ile köy arasındaki bütünleşmenin kurucusu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Küçükömer ise sağ sol karşıtlığını tersten kurmuştur. Ona göre sol yan yeniçeri-esnaf-ulema birliğinden gelen, gerçek ve büyük kitleleriyle İslamcı-doğucu cepheye dayanan kuruluşları göstermektedir. Sağ yanda ise devleti kurtarmak (?) için daha çok batıcı – bürokratik geleneğin temsilcileri olan kuruluşlar vardır (Küçükömer, 2006: 73). Öztürk'ün alıntılanan yazısında ötekilikle özdeşleştirilen çevrenin iktidar talebini örtük olarak vurgulanan ve Küçükömer'in yazılarında belirtilen sağın daha ilerici olduğuna dair görüşlerin izlerine rastlanılmaktadır.

Öte yandan millet kavramı Türk sağının toplumsal hafızasında Laclau'nun (2012) vurguladığı gibi tüm hegemonik süreçlere içkin özsel muğlaklığı açıkça gösterir; bir yanda somut bir grubun temsillerinin -burada bu milletin otantik değerlerine bağlı Türk sağıdır- somut bir grubun sembollerinin kimi dönemlerde evrensel temsil işlevi üstelenmesine örnek olarak gösterilebilir.

Öztürk'ün söyleminin bir diğer unsuru da millet kavramının etrafında kendi çevresini yaratmasıdır. Bu çevrede ise Kürtler yer almaktadır. Devlet kavramını olumsuz bir boş gösteren olarak Kürt kavramına eklemleyen Öztürk aslında devlet söylemindeki ötekiyi kendi ötekisi olarak da kabul etmektedir. Oysa ki devlet söyleminin ortaya çıktığı söylemsel zeminin kuruluşunda, Batılılaşma, merkezileşme, milliyetçilik, sekülerizm, otoriteryanizm söylemleri kadar bu söylemlerin rakipleri olarak İslamcı, Osmanlıcı, adem-i merkezietçi ve gelenekçi söylemler de etkin rol almıştır (Yeğen, 1999: 106).

Öztürk'ün yazısında rakip söylemsel kuruluşlar ortak bir ötekide birbirine eklemli hale gelmektedir. Yeğen'e (1999) göre Kürt meselesine ilişkin kategorik inkar söyleminde düşman söylemi devletin, askeri ve siyasi iktidarının tehdit edilmesi durumuna, milliyetçilik söyleminin ve ulus- devlet mantığının koşullandırdığı bir dille gösterdiği bir refleks olarak adlandırılabilir. Yani Öztürk geleneksel devlet

söylemine karşı çıkarken geleneksel devlet söyleminin ayak izlerinden de çok ayrılmamaktadır. “Apo denen emperyalist” cümlesinde olduğu gibi Kürt sorunu Yeğen’in (1999) vurguladığı şekilde ecnebi bir kışkırtmanın doğal sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Aynı zamanda Öztürk örtük olarak günümüz anaakım milliyetçiliğinin iki unsurundan biri olan Kürt meselesini, esas olarak dışarıdan kışkırtılan daha çok da Avrupa’dan kışkırtılan bir mesele olarak ele almaktadır (Yeğen, 2006: 141). Kürt sorununu ele alış açısından Fehmi Kuru görece daha barışçıl bir söylem inşa etmeye çalışmıştır.

Diyarbakır’da boykot yanlılarını gerekçesiz bırakmayı amaçlayan mesajları duymaya ihtiyacı var insanların; ancak bunu kampanyanın birincil stratejisini fazla zedelenmeden yapabilmek de hayli zor görünüyor. Hem MHP tabanını ‘Evet’ten yana tavır almaya çekebilmek hem de Güneydoğu insanını sandık başına götürebilmek için farklı bir dil bulmak zorunda Başbakan Erdoğan (Fehmi Kuru, ‘*Yürekten yüreğe giden yol*’, Yeni Şafak, 3 Eylül 2010)...

Kuru, Başbakan Erdoğan’ın birbirine zıt siyasal akımları (Türk Milliyetçiliği ve Kürt Siyasal Hareketi) ortak bir dilde buluşturmak zorunda olduğunun farkındadır. Ancak bu dilin Kürtleri dışlayıcı olmaması konusundaki yorumuyla referandum kampanyası boyunca muhafazakâr basında sürdürülen ötekileştirici dilden ayrılmaktadır. Kuru’nun aynı yazıda Erdoğan’a tavsiyesi “yüreğini paylaşması”dır. Başbakan Erdoğan’ın 3 Eylül 2010 günü yaptığı konuşması tam da Kuru’nun istediği gibi duygusal ağırlığı yüksek bir konuşma olmuştur. Başbakan konuşmasında Kürtler için önemli şahsiyetlerinin çektiği acıları vurgulamıştır.

Musa Anter’in acısını bizler unutamayız. Orhan Miroğlu'nun yarasını bizler unutamayız. Diyarbakır Cezaevi'nde 7 yıl işkence gören Abdurrahman Semavi'nin çilesini unutamayız. Şivan Perver'in hasretini

görmezden gelemeyiz. Ahmet Kaya'nın gurbette vefatını hatırımızdan çıkaramayız²⁷.

Başbakan aynı zamanda konuşmasında Kürt Hareketi'nin boykot kararını da anti demokratik olduğu iddiasıyla eleştirmiştir.

Biz seçimlerin boykot edilmesini antidemokratik bir anlayış olarak görüyoruz. Oy pusulasının içinde evet-hayır var. A parti B partisi de yok. Bu nasıl bir demokrasi mücadelesidir. Böyle demokrasi mücadelesi olmaz.

Evet hayır oyları arasında söylemsel karşıtlıklar kurma stratejisini İhsan Dağı da kullanır. Dağı "*Kim yönetecek halk mı, bürokrasi mi?*" yazısında şunları söylemektedir.

...Bunu bilen statüko güçleri direnişlerini sürdürüyor. TÜSİAD'la DİSK; MHP ile BDP statükonun muhafazası için CHP'nin sivil-asker bürokrasisinin arkasında saflarını almış durumda. Hayır cephesinin ortak paydası da memleketin yönetiminde seçilmişlerin değil atanmışların etkinliğini istemek (İhsan Dağı, '*Kim yönetecek halk mı, bürokrasi mi?*' Zaman, 10 Eylül 2010).

Taşkın'ın (2009a) ifade ettiği gibi apolitik bir ekonomizm Demokrat Parti'den yana merkez sağ partilerin Kemalist rejimin sınırlarını ihlal etmeden gelenek adına konuşan otantik temsil iddiasını sahiplerini atlayarak, kitlelerle dolaysız bağ kurmanın yolu olarak tercih edilmiştir. 2010 Anayasa Referandumunu ise merkez sağ ve 2000'li yıllardan beri onun hacmini dolduran AKP için niteliksel bir sıçrama anını ifade etmektedir. Kemalizm ve millet statüko ve statüko karşıtlığı şeklinde yeni bir tarih yazımına göre yeniden inşa edilmektedir. Artık dolaysız bir Kemalizm karşıtlığıyla millet olarak tariflendirilen kitlelerle bağ kurulabilmektedir.

²⁷ http://www.sabah.com.tr/Gundem/2010/09/04/biz_farkli_konusmayiz (Erişim Tarihi: 15.07.2014)

Statüko, Dağı'nın yazısında olduğu gibi kimi birbiriyle yalnızca çatışan unsurlar olarak kesişmiş politik ve ekonomik aktörlerin ortaklaştığı bir bileşke olarak sunulmaktadır.

TÜSİAD'la DİSK; MHP ile BDP statükonun muhafazası için CHP'nin sivil-asker bürokrasisinin arkasında saflarını almış durumda (İhsan Dağı, '*Kim yönetecek halk mı, bürokrasi mi?*' Zaman, 10 Eylül 2010).

Özellikle 24 Ocak Kararları'nın uygulanması için gerekli politik düzen 12 Eylül 1980 darbesiyle sağlanmış, İhsan Dağı'nın TÜSİAD'la işbirliği içerisinde olmakla suçladığı DİSK 12 Eylül 1980 darbesinin ardından açılan DİSK davası sonucu kapatılmış ve 1992 yılına kadar açılmamıştır. Statükonun temsilcilerinden biri olarak gösterilen DİSK, 12 Eylül darbesinde bizzat 'statükonun' en ağır mağdurlarından biri olmuştur. Öyle ki DİSK kendi sayfasında "hakkımızda" kısmında kendisini şöyle tanımlamaktadır:

12 Eylül generallerinin kapattığı ve yasakladığı DİSK, 1992 yılında faaliyetine bıraktığı yerden yeniden başlamıştır. DİSK, devletten ve sermayeden bağımsız olarak işçilerin aşağıdan yukarıya demokratik, yukarıdan aşağıya merkezi olarak bir araya geldikleri bir örgüttür. DİSK üyesi sendikalara ırk, dil, din, inanç, mezhep, siyasal görüş ve dünya anlayışı farkı gözetmeksizin her işçi üye olabilir.

DİSK yalnızca işçi sınıfının işyerlerindeki sorunları için değil, toplumda seslerini daha iyi duyurabilmeleri için de mücadele eder. Bunun için işyerlerindeki haklarımızı iyileştirme mücadelesi, soygunsuz ve sömürsüz bir toplum yaratma mücadelesiyle birlikte yürütülmelidir.

İşte bu yüzden DİSK, işçi sınıfının özgürlük ve demokrasi mücadelesindeki rolünü geliştirerek, siyasete ağırlığını koymasını amaçlar²⁸.

²⁸ <http://www.disk.org.tr/hakkimizda/> (Erişim Tarihi: 14.04.2014)

12 Eylül darbesini örtük olarak destekleyen TÜSİAD ise zamanla AB yanlısı liberal–demokrat bir konum almıştır.

1985-2005 yıllarında, 1987’de AB’ye üyelik başvurusu sonrasında, önce zor bir adaylık kabulü sürecinden geçtikten sonra katılım müzakerelerinin başlamasıyla, Türkiye’de yeni bir dönem açıldı. TÜSİAD, bu dönemde ekonomik uyum ve demokratik standartların AB düzeyine yükseltilmesi alanında da üstüne düşen bilimsel çalışmaları yaptı, bu çalışmaları kamuoyuna mal etti ve önce Brüksel sonra Washington, Berlin, Paris ve Pekin’de açtığı temsilciliklerle uluslararası temsil gücünü artırmıştır²⁹.

Dağı’nın söyleminde statüko boş göstereni altında bir ötekilik zinciri içerisinde iki karşıt kutup, biri işçi sınıfını temsil eden bir sendika olan DİSK ve bir işveren örgütü olan TÜSİAD özdeşleştirilmektedir. Dağı aynı söylemsel stratejiyi MHP ve BDP için de kullanmaktadır. Biri Türk milliyetçisi olan bir parti diğeri Kürt hareketinin temsilcisi olma iddiasındaki BDP sivil-asker bürokrasisinin ardında müesses nizamın ortak savunucuları olarak ilan edilmiş durumdadırlar. Tüm bu uzlaşmaz gözükken fakat özdeşleştirilmiş bileşenlerin ortak siyasi aygıtı ise Cumhuriyet’in kurucu siyasi partisi olan CHP’dir. Askeri bürokratik bir siyasi aygıt olarak CHP Dağı’ya göre tarih boyunca milletle dolaysız bir bağ kuramamıştır. Oysa CHP 1965 seçim bildirisinde kendisini ortanın solunda tanımlarken ortanın solundaki insan da Ecevit tarafından şöyle tanımlanıyordu:

Ecevit ortanın solcusuna bu eşitsizliklere üzülmeye yerine pasif değil; onu değiştirmeye çalışan aktif bir pozisyon yüklemektedir. Ecevit kendi penceresinden sanayi toplumunu problematize etmiş (eğitim, çalışma koşulları, yabancılaştırma) ortanın solcusuna bunları değiştirme misyonu eklemiştir... [Ö]zetle ortanın solu tabiatında bir insan, Ecevit’e göre sosyal adaletsizliklerin farkında olan, onları önemseyen sosyal güvenlik araçları ile onları ortadan kaldırmaya niyetli kişidir (Emre, 2013: 97).

²⁹ <http://www.tusiad.org.tr/tusiad/tarihce/tusiad-retro> (Erişim tarihi: 14.04.2014)

Aslında Dağı'nın yazısında milletin dini manevi değerlerini hiçe saymak vurgusu üzerinden -bu yazıda askeri bürokratik elitin temsilcisi olarak ele alınarak yapılmıştır- CHP'nin millete ve onun en derin değerlerine ne kadar uzak olduğu vurgusunu tedavüle sokulmuştur (Türk, 2013a: 49). Burada altı çizilmesi gereken bir başka nokta da hakiki cumhuriyet fikriyle mesafeli, elitist, istikrarsızlıklarla özdeş, otoriter ve dışlayıcı bir laiklik algısının mücessem örneği olan CHP'nin çok daha korkunç bir şeyin derin devletin müttefiki olarak görülmesidir (Türk, 2013a: 49-50).

"Kim Yönetecek halk mı, bürokrasi mi?" yazısında İhsan Dağı, Yeğen'in ifadesiyle hegemonik olmayıp performatif olabilen Kemalizm'in ancak 1990'lı yıllarda yapabildiğini yapmaya çalışmakta sivil toplum nezdinde rıza üretmeye çalışmaktadır. Bu rıza üretimi tekçi olmakla eleştirilen Kemalist-Batıcı-Modernleşmeci paradigmaya karşı ironik bir şekilde Batı'nın temel kavramları olan demokrasi ve sivil toplum kavramları üzerinden yapılmaktadır.

Referandum sürecinde AK Parti ne tek ne de en önemli aktör. Kampanya süresince gördük ki sivil toplumun inisiyatif aldığı siyasete ağırlığını koyduğu bir dönem başlıyor. Sendikacı, öğrenci, esnaf iş adamı, akademisyen toplumun tüm kesimlerini harekete geçiren talebin adı demokratikleşme ve sivilleşme (İhsan Dağı, *'Kim yönetecek halk mı, bürokrasi mi?'* Zaman, 10 Eylül 2010).

Sarıbay'a göre sivil toplum, gönüllü kendi kendini oluşturan, kendi desteklerine sahip, devletten özerk, özel alan ile devlet arasında aracı niteliğinde örgütlü bir sosyal yapılanmadır (Sarıbay, 1998b: 88). Dolayısıyla kolektif rıza ve toplumsal bütünleşme siyasal toplumla sivil toplumun birbirine bağlanmasına dayalıdır; hegemonyacı bir proje başarıya ulaşabilmek için, önderlik, otorite ve birlik vizyonlarını sivil toplumla birleştirmek zorundadır (Tuğal, 2010: 43). Gramsci de

sivil toplumu politik toplumun karşısına koyar ve sivil toplumu üç tamamlayıcı görünüm altında düşünür:

Yönetici sınıfın ideolojisi olarak, ekonomiden, hukuktan vb. geçerek, snattan bilime değin, bütün ideoloji kollarını kapsar:

Onları yönetici sınıfa bağlamak üzere bütün toplumsal katmanlar içinde yayılmış bulunan dünya görüşü olarak, bütün gruplara uyar: felsefe, din ortak duyu folklor gibi çeşitli nitel dereceleri de bu durumun sonucudur;

Toplumun ideolojik yönetimi olarak üç özsel düzeyde eklenir: gerçek anlamıyla ideoloji ideolojik yapı-yani ideolojiyi yaratan ve yayan örgütler-ve ideolojik gereç, yani teknik ideolojik yayma araçları (okul sistemi, mass media, kitaplıklar, vb.) (Portelli, 1982: 14-15).

4.2.2. Araçsallaştırılan sivil toplum ve muhafazakâr muhayyile

Bir üstyapı kurumu olan anayasada yapılacak değişiklikler kitlesel bir onayı gerekli kılmaktadır. Muhafazakâr düşünüş ve pratikler tam da bu noktada hegemonyasını kurmak için sivil toplumu operasyonel bir biçimde kullanır. Aslında bu noktada sivil toplum belli bir iktidar alanının kuruluşuyla birlikte ilerleyen bir süreçtir. Bu iktidar alanı farklı tür sermaye sahiplerinin özellikle devlet üzerinde iktidar sahibi olmak, yani farklı sermaye türleri ve bunların yeniden üretimi konusunda iktidar kazandıran devlet sermayesi üzerinde iktidar sahibi olmak için mücadele ettikleri bir oyundur (Bourdieu ve Wacquant, 2003: 101). Kemalizm'le muhafazakârlık arasındaki mücadele iktidar alanını ele geçirmek için yapılmaktadır. 1930'ların dünyasında türdeş bir bütünlük olarak bir anlam ifade eden Kemalizm karşısında demokrasi, sivillik, çok kültürlülük gibi küreselleşmiş bir dünyanın yeni kavramları karşısında bir meydan okumayla karşı karşıyadır. Bu evrensel değerlerin içeriğini dolduran, bir muhtevaya sokan, kitleleri mobilize edici ideolojik bir güç olarak dolaşıma sokan ise muhafazakâr ideoloji olmaktadır.

Tam bu noktada sağın sivil toplum kavramıyla kurduğu bağlantı noktalarına bakmak gereklidir. Sivil toplum kavramı Türkiye’de de Batı’da olduğu gibi 1980’li yıllarda popüler hale gelmiştir. Merkez sağın vazgeçilmez kavramı millet ve sivil toplum arasında bir bağlantı kurularak demokrasi sivil toplumu geliştirdiği için önemli addedilmekte, nihayet demokrasinin de sivil toplumun değeri de milletin güçlendirilmesine dayandırılıp bu temalarla milliyetçilik arasında köprü kurulmaktadır (Mert, 2002b: 59). “Milliyetçilik merkez sağ siyasetin Cumhuriyetin kuruluşu ve onu takip eden dönemin ‘ulus’ tanımına alternatif olarak geliştirdiği ‘millet’ tanımı çevresinde gelişmişti” (Mert, 2002b: 63). Muhafazakâr kesimin liberal yazarlarından olan Dağı, Türk milliyetçiliğinden aldığı bu aidiyet imkânını liberal dünyanın evrensel değerlerine eklemleyerek genişletmeye çalışmaktadır. Sivil toplumun çatışmacı olmayan aktörlerinin kurduğu etkileşimi mümkün kılan bir başka unsur da devletin İslam’a yönelik tutumunun ikircikli olmasıdır (Turam, 2011: 181). Yekpare laikçi imajın aksine, Türk devletinin uygulamaları her zaman laikliğin tek bir hattı boyunca ilerlemiş değildir; çeşitli liderler ve devlet organları bu uygulamaları farklı yönlerle çekmiş, İslam’ın baskı altına alınmasıyla hoş görölmesi arasında dönem dönem gidip gelinmiştir (Turam, 2011).

4.2.3. Kökü dışarıdaki görünmez düşman: Masonluk

Milliyetçi sağın, Kemalist modernleşmenin ulus kavramı yerine ikame ettiği millet kavramının etrafını bir hale gibi saran düşman imgeleri içerisinde Alevilik ve masonluk da önemli bir yer tutmaktadır. Yusuf Kaplan “12 Eylül’de yasaklanan millet aklanacak” yazısında bunun tipik bir örneğini vermektedir.

Dünyanın hiçbir büyük tarih yapmış ülkesinde o ülkenin asli unsurlarının devre dışı bırakılıp ülkenin inanılmaz küçük bir azınlık tarafından her bakımdan kontrol altına alındığı başka bir ülke yok. Bu şebeke yoğunluklu olarak masonlarla birlikte çalışıyor. Türkiye’nin bazı alevi-laik üst kesimlerini kolaylıkla markaja almayı başarmış durumda (Yusuf Kaplan, “12 Eylül’de yasaklanan millet aklanacak”, Yeni şafak, 3 Eylül 2010).

Sağ söylem kendi mağduriyetini masonların sosyo-ekonomik konumlarına referansla eşitsizlik üzerinden kurar; kandırılmaya müsait ezik halk masonik zincirin dışında bırakılıp; haksızlığa uğratılırken masonlar hak etmedikleri bir biçimde ya da bu eziklik üzerinden öykülenen bir dünya kurarlar (Özman ve Dede, 2012: 173). Kutsal mazlumluğun Türk Sağının yarattığı en önemli ideolojik dizge olduğunu ifade eden Açıklık kutsal mazlumluğu şu şekilde tanımlar:

Bir yandan, toplumsal ve ekonomik geri kalmışlığı ve kitlesel ezikliğini dile getirirken, diğer yandan da bunu aşmanın nevroitik-baskıcı yollarını siyasal aygıt dolayısıyla eklemleyen; “büyük Türkiye”, “şanlı tarih”, “otantik cemaat”, “aile değerleri”, “kenetlenmiş bir toplum”, “gücünü dünyaya kabul ettirmiş bir ülke” ideaları etrafında kapitalizmin “iktidar istemini kitleselleştiren ve meşrulaştıran bir söylemsel pratiktir (Açıklık, 1996: 155-156).

Mason karşıtı söylem masonluğun kurumsal formundan desteklenen bilinmezlik bir yandan masonluk aleyhinde geliştirilen söylemin sınırlarını genişleterek sağın kendi politik menfaatleri doğrultusunda inşa ettiği kurguların çeşitlenmesine imkan verirken, diğer yandan gizlilik perdesinin altında olanların ifşasına karşı duyduğu isteğin altını çizer (Özman ve Dede, 2012: 180).

Masonluğa karşı kurulan bu sihirli kutsal mazlumluk söyleminin arkasında aynı zamanda “komplocu” bir söylemsel kuruculuk da bulunmaktadır. Komplo teorilerinde nasıl sıradan birey özne olarak var olamıyorsa Türk Sağının komplo söyleminde de icat edilmiş millet kavramı özne olamamışlığı; buna karşın özne olma çabasını temsil eder. Yani hemen herkes büyük oyunda bir piyondur, komplonun nesnesidir. Düşmanın kendisi de çoğu zaman “öznellik arz etmekten uzaktır çünkü ezeli ve ebedi bir kötülükle sarmalanmıştır (Karaosmanoğlu, 2009: 101). Ancak komplo teorilerinin kullanımı yalnızca Türk Sağına ait bir göstergeler alanına işaret etmez. Özellikle sağ Kemalist tasavvurda irtica ve onun vücut bulduğu siyasal partiler kökü dışarıda ve orijinal Türk olmayan bir söylemsel unsur olarak yer almıştır. Özellikle AKP'nin ordu karşısında

hegemonyasını kuramadığı ilk döneminde AKP'nin yöneticileri ve 'onların gizli amaçlarını ifşa ettiğini' iddia eden pek çok kitap basılmıştır. Aynı zamanda komplo teorileri Taburoğlu'nun (2008) da vurguladığı gibi politikanın bir uzmanlık, elitlerin ortak çabası ve yönetsel manevralarından öte bir anlamı olmayan, değiştirme ve dönüştürmeyle ilgisi kalmamış gündelik tavra karşıt bir politikleşme çabasıdır. Kaplan'ın masonluk söylemi "çoğunluğun azınlığa" karşı politikleştirme, uyanıklaştırma çabasıdır.

4.2.4. Ezeli öteki: Aleviler

Kaplan'ın masonluğun ittifak ettiği toplumsal bir grup olarak gördüğü Aleviler ise özellikle 1960-1980 arasında Türk Sağ'ının tahayyülünde solculukla özdeşleşmiştir.

Bu haliyle Türk sağ'ı açısından Kızılbaşlık, İslami heterodoksi ile siyasi solculuğun kesiştiği yerde durur. Siyasi anlamda komünistlikle özdeşleştirilmiştir, ahlaki anlamda ise İslami değerlerin dışındadır. Bu anlamda ise Kızılbaşlık, imge ve değerler dünyası İslamiyet'le beslenen Türk sağ'ının hem siyasi hem de ahlaki olarak sosyo-politik ötekisi olarak konumlanır. Bu algılama anti-komünist bir söylem ekseninde, siyasal farklılıkları kültürel bir dile tercüme ederek, Türk sağ'ının mobilize olmasına katkıda bulunur (Ertan, 2012: 205-206).

Muhafazakâr milliyetçi hegemonyayı temsil eden sağ entelijansiya Kızılbaş topluluğu bir yandan etnik Türk kültürünün taşıyıcısı olarak görürken, diğer yandan ulusal kimliği bozan heretikler olarak tanımlayan çift-değerli tutumunu devam ettirecektir (Ateş, 2011: 303). Öte yandan Ateş'in (2011) ifade ettiği gibi ulusal cemaatin aynı zamanda homojen Sünni Müslüman bir cemaat olarak inşa edilmesi, Kızılbaşlığın, asla kendisi olamayacak, daima devlet güvenliğini tehdit eden bir "siyasi sorun" olarak algılanmasını sağlayacaktır.

Kaplan yazısındaki bu kısa alıntıda neredeyse sağ'ın tüm temel mitoslarına yer vermektedir. İlk olarak Türkiye büyük bir devlet olarak nitelendirilmektedir ama bu büyük devletin diğer büyük devletlerde olmayan bir zaafı vardır. Kaplan'a

göre bu ürpertici bir zaaftır, azınlığın çoğunluğu kontrol altına aldığı bir ülke olması, Türkiye'nin zaafli özgün durumudur. Ancak milliyetçi muhafazakâr entelijansiyanın çok sık ve severek başvurduğu bu söylem 1950'den sonra sağın devlet otoritesi ile kurduğu zımni işbirliğini açıklamada yetersizdir.

1960'ların sonlarında Türkiye'de solun yükselişine karşı başlatılan iç savaşta Türk sağı ideolojik tahkimatına İslamı eklemek zorundaydı. Anti komünist mücadele için paramiliter bir gücün sahneye çıkmasına karar verildiğinde, bu gücün tabanını oluşturacak olan çoğu taşra kökenli gencin ve bu gücü maddi manevi anlamda destekleyecek eşrafın mobilize edilmesi için dinden daha iyi bir araç bulunamazdı. Bu dönemde anti-komünizm İslamcı muhafazakârlık (veya daha doğrusu Muhafazakârlık olarak İslamcılık) ile Devlet Muhafazakârlığının ortak paydası olarak belirdi. İslamcılık modernizme ve laisizme dönük tepkilerini anti-komünizme yansıttı; böylelikle Soğuk Savaşın anti komünist teyakkuz bilinci içindeki devlet politikasıyla uyumlu bir zemine oturdu (Yaşlı, 2010: 213).

4.3. Muhafazakârlığın Anti Komünist Restorasyonu: Türk-İslam Sentezi

Türk sağının 12 Eylül sonrası restorasyona uğrayan resmi söylem ile kurduğu ilişki daha çok Aydınlar Ocağı öncülüğünde doktrine edilen Türk-İslam sentezi çerçevesinde olmuştur. Copeaux Türk-İslam sentezini Kemalizmle lehim noktalarına rağmen kısmen Batı karşıtı bir tepki olarak tanımlar. Türk-İslam sentezi İslam'ın ideolojikleştirilmesinin bir biçimidir, ama sadece Kuran'daki değerlere kapanmak yerine, Türklerin kendi geçmişleriyle İslamiyet arasındaki sentezin bir ürünü olarak görülen Türk "milli kültürüne" dönüşü öne çıkarmaktadır (Copeaux, 1998: 56).

Açıkel, kutsal sentez olarak nitelendirdiği Türk-İslam sentezinin toplumsal, sınıfsal ve ekonomik bileşenlerini, Türkiye kapitalizminin gelişimi sürecinde merkeze alındığında, bir radikal tez olarak değil, aksine yeni bir eklemleme ve süreklilik arayışı biçiminde değerlendirir. 1980'li yıllar boyunca milliyetçi ve dini

muhafazakârlık ANAP çatısı altında ekonomik liberalizmle bağdaştırılmıştır (Sönmez, 2010: 367). Özellikle Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra emperyal bir Türkiye hayali milliyetçi muhafazakâr entelijensiyanın tahayyülünde yeniden canlanmıştır. Dini ve milli kimliğin kullanımı aracılığıyla bölge pazarlarında emperyal bir konum kazanılması olarak özetlenebilecek yeni-Osmanlılık yaklaşımı teorisyenlerine göre, Türk dünyasının batı ucunda yer alan Sünni bir merkez olarak Türkiye başta Orta Asya'da bağımsızlığını kazanan devletler için olmak üzere model ülke haline gelmelidir (Sönmez, 2010: 376). AKP, ANAP'la başlayan bu eğilimi politik-stratejik bir model olarak görerek iktidar aygıtına da tam anlamıyla sahip olarak hegemonik bir eğilim haline getirmiştir. Kaplan'ın vurguladığı büyük devlet iddiası da bu hegemonyanın taşıyıcısı yeni toplumsal sınıfların özgüvenini bir süreklilik ilişkisi içerisinde yansıtmaktadır.

Muhafazakâr basının ötekilik zinciri içinde İslamcılık bileşenini 1990'larda Türkçülük aleyhine azaltan MHP'de vardır. Ancak MHP ötekilik zincirine dahil edilirken asıl olması gereken siyasal konumda değil de muhafazakâr basının çok sevdiği muğlak bir statüko heyulasının yanında yer almasından dolayı içten bir hayal kırıklığıyla eleştirilir. Bu eleştiriler soldan ya da Kemalizm'den gelen siyasal akımlara olduğundan daha dengeli ve dostanedir. 12 Eylül mağduriyeti üzerinde şekillenen bir söylemsel strateji hem olumsal hem de negatif anlamlarıyla MHP tabanını ikna etmek için kullanılır. Doğan'ın yazısında olduğu gibi "MHP anayasa değişikliğine PKK açılımı diyerek karşı çıktı, hayırcı olan PKK ile aynı safa düştü" (Yasin Doğan, "*Hayır deyince de hayır çıkarsa da kaybedecekler*", Yeni Şafak" 2 Eylül 2010). Doğan özellikle Türkiye 1990'ların ikinci yarısından itibaren Türk-Kürt karşıtlığı ekseninin Türk tarafını büyük oranda mobilize edici gücü olan MHP'yi karşıtında konumlandığı PKK ile bir tutarak referandumdaki hayırcı tutumunu siyasal olarak boşa çıkarmaya çalışmaktadır. Kürt meselesinin çatallaştığı 1990'lı yıllarda MHP bünyesinde, tabanda ve hareket içi söylemde inkarla -ırkçı ve düşmanca- ikrar arasında gitgel hızlanmıştır (Bora ve Can, 2004: 91).

1990'ların ortalarına doğru MHP ve ülkücü hareket bünyesinde Kürt kimliğinin inkarından düşmanlaştırıcı bir ikrara geçişin belirtileri çoğaldı. Kürtlerden pekala ayrı bir kimlik unsuru, ayrı bir etni olarak söz eden ve açıkça “düşman” olarak varsayan bir dil yaygınlaştı (Bora ve Can, 2004: 95).

Özellikle 1990'ların ikinci yarısından itibaren PKK, yer yer de Kürt karşıtı kamuoyunun merkez üssü olan MHP (1990'ların sonlarından 2000'li yılların sonuna doğru bu merkez üslük konumu ulusalcılık tarafından aşındırılmıştır) Doğan tarafından hayırcı cephe içerisinde PKK ile anılmaktadır. Doğan yazısının devamında şunları söylemektedir:

Öcalan'ı bile kullanmaya çalışan ulusalcı statükocuların dümen suyuna girip basiretlerini kaybettiler. Milletin iradesini hükümsüz kılmak için her türlü oyunu tezgahlayan darbeci anlayışın ekmeğine yağ sürdüler. 12 Eylül'de ülküçülere her türlü işkenceleri reva gören cuntacılarla hesaplaşmanın önünü açacak düzenlemeye karşı çıkararak geçmişini inkar ettiler (Yasin Doğan, “Hayır deyince de hayır çıkarsa da kaybedecekler”, Yeni Şafak, 2 Eylül 2010).

Daha önce 1 Eylül tarihinde Mustafa Ünal'ın vurguladığı statükocularla Öcalan'ın aynı cephede yer aldığına dair iddialar Yasin Doğan'ın yazısında daha da detaylandırılmış bir şekilde okuyucunun karşısına çıkmaktadır. Yazısında milli irade kavramını öne çıkaran Doğan “milli iradeye karşı olan darbeci anlayışı”, “ulusalcı statükoculuk”la eşleştirilir. Ulusalcılığa yakınlık MHP'nin 1990'lardaki Atatürkçüleşmesiyle yakından bağlantılıdır.

Atatürkçüleşme, doğrudan doğruya Türkeş'le çevresinden gelen tepeden aşağıya iletilen bir hamleydi ve MHP'nin rejim nezdinde kabul görme stratejisinin esaslı bir parçasıydı. Mamafih muhafazakâr dindar kadrolarda şüpheyle karşılanan bu ideolojik hamlenin, Türkeş'te veya Türkçü ideologlarda görülen sadakat ve hararet derecesine varmasa bile

tabanda tamamen karşılıksız kalmadığını söylemeliyiz (Bora ve Can, 2004:178-179).

1991\92 sonrası dönemde MHP'nin ve ülkücü hareketin yapılanışında önemli bir değişiklik Atatürkçülük vasfının sahiplenilmesi ve Atatürk kültürünün imgesel levazımata dahil edilmesi olmuştur (Bora ve Can, 2004: 176). Bu süreçte İslam'ın anlamlandırma biçimi de değişmiş, İslam milli kimliğin merkezi ya da eşitler arasında birinci unsuru konumundan uzaklaşıp, milli kimlik unsurlarından birisi olarak ikincileşmiştir (Bora ve Can, 2004). Atatürkçülük ve irtica karşıtlığı 28 Şubat sonrası MHP'ye sistemle zımni bir eklemleme olanağı sağlamıştır. Bu eklemleme Batı'daki illerde yer yer Kemalist ulusalcılıkla geçişkenlikler göstermiştir.

Doğan yazısında “12 Eylül'de ülküçülere her türlü işkenceleri reva gören cuntacılarla hesaplaşmanın önünü açacak düzenlemeye karşı çıkararak geçmişini inkar ettiler” (Yasin Doğan, “*Hayır deyince de hayır çıkarsa da kaybedecekler*”, Yeni Şafak, 2 Eylül 2010) diyerek ülkücü tabanın patetik duygularına hitap etmektedir.

12 Eylül'ün ülkücü hareket üzerindeki travmatik etkisi son derece önemli. Çünkü 80'li yıllar boyunca bu hareketin dinamikleri üzerinde bu travmanın çok önemli sonuçları ortaya çıktı. Ülküçüler 70'li yıllar boyunca “devletin zaafa düştüğü noktada vatana, devlete, bayrağa, sahip çıkma” misyonuyla eğitilmiş yönlendirilmişlerdi. Fakat askeri yönetim, bu misyonu meşru görmediğini daha ilk günden ortaya koymuş ve ülküçüler birer birer hapisanelere konulmuştu. Bu travma hapisanelere girmeyenleri de derinden etkiledi ama en çok hapisanedekileri ciddi bir sorgulama sürecine soktu. Bu, derin bir kimlik ve meşruiyet sorunu (Can, 2002: 207).

12 Eylül'ün algılanış ve yorumlanışında devletle/darbeyle özdeşleşmeci yaklaşım 1982/83'te hapisanedeki ülküçüler nezdinde fiilen inanırılığını

yitirmeye başlamasına rağmen uzun süre açıkça reddedil(e)memiş; ancak 1980’li yılların ikinci yarısında, gene “Ocaklı” radikal kadroların baş çekmesiyle kesinlikli bir 12 Eylül karşıtı tavır ortaya çıkmıştır (Bora ve Can, 2009: 132). Doğan yazısında 12 Eylül’ün ülkücü hareketin duygusal ve ideolojik dünyasında yarattığı kırılmanın farkındadır. Doğan bu farkındalıktan yola çıkarak ülkücü hareketi mağduru olduğu bir dönemin tarihsel sonuçlarıyla yüzleşmemekle eleştirmekte, tarihsel mirasını reddetmekle suçlamaktadır. Bu patetik, kırılğan duygulara hitap eden yazısıyla Doğan, MHP tabanını hayırcı cephe içerisinde yeri olmadığına ikna etmeye çalışmaktadır, bunu yaparken de geçmişin referanslarını kullanmaktadır. Benzer bir söylemsel strateji Fehmi Kuru tarafından da kullanılmıştır:

Son günlerde ortalığa saçılan bilgiler meydan muharebelerinde Hayır Cephesi saflarında garip bir koalisyon oluştuğunu gösteriyor. Hayır diyen MHP yalnızca 12 Eylül darbesi sonrası ülkücü tabana reva görülen işkenceleri, idamları onaylamakla kalmıyor halkoylamasında takındığı tavra yüzde yüz ters bir cephenin unsuru haline dönüşüyor (Fehmi Kuru, “*Halkoylaması Meydan Muharebesi*”, Yeni Şafak, 2 Eylül 2010).

Fehmi Kuru’nun yazısındaki “Hayırcı Cephe” tanımlaması daha en başta adıyla bir olumsuzluk ifadesidir. Kuru bu olumsuzluğu doğal olmayan bir durum olan gariplikle işaretleyerek MHP’nin hayır cephesi içindeki yerini sorgulanır hale getirmektedir. Kuru yine Doğan’a benzer şekilde MHP’ye 12 Eylül dönemini hatırlatmakta ve 12 Eylül’ün mağduru olarak içinde 12 Eylül’ün de yargılanmasının yolunu açan anayasa değişiklik paketinin karşısında yer almasını sorgulamakta, bir tür kendi çektiği acıların inkârı olduğunu ifade etmektedir.

Hayırcı Cephe içinde yer alan MHP, AKP ile aynı milliyetçi muhafazakâr tabana hitap etmektedir. Dolayısıyla bu taban nezdinde MHP’nin hayırcı tutumu Türk sağının düşman imgeleri içinde var olan CHP ile anıştırılarak, milliyetçi muhafazakâr taban Evetçi cephe tarafından masedilmeye çalışılmaktadır. Türk

milliyetçiliği için mitsel anlamlara sahip Ergenekon'un derin devlet yapılanmasıyla anılması ve bu yapının terör örgütü olarak nitelendirilmesinden sonra milliyetçi muhafazakâr taban için sahip olduğu olumlu anlam yapıbozumuna uğramıştır. Dağı söylemsel stratejisini tam da bu nokta üzerinden kurarak MHP'yi eleştirmektedir.

Ergenekon'dan partisini korumayı beceren Bahçeli referandum sürecinde Ergenekon avukatlarının peşine düşerek hayatının hatasını yaptı. Onu bu hataya sürükleyen yakın çevresiyle birlikte bunun siyasal faturasını ödeyecek [...] İşte bu hata üzerinden mevcut MHP yönetiminin geleneksel muhafazakâr-milliyetçi tabanı temsil kabiliyetini kaybettiği iyice aşikar hale geldi (İhsan Dağı, "*MHP'nin geleceği CHP'ye emanet*", Zaman, 7 Eylül 2010).

4.4. Konjonktürel Bir Heyula Olarak Anti-Semitizm

Zaman ve Yeni Şafak gazeteleri Anayasa Referandumu sırasında karşıtları oldukları politik olguları Türk sağının arkaik korkularıyla birleştirmeyi başarmıştır. Bu korkular bir ötekilik inşası içinde kristalize olup konjonktürel bir politik amacın -anayasa referandumu- hizmetine koşulmuştur. Türk sağının arkaik korkularından biri de Yahudi düşmanlığı üzerine kurulmuş anti-semitizmdir. Aslında anti-semitizmin kökenleri İttihatçı döneme kadar uzatılabilir. Özellikle 1920'lerden sonra milliyetçi söylemin dil ve kültür üzerinden ırka doğru evrilmesiyle "Dönme" kimliği tartışmaya açık hale gelmiştir.

Baer Osmanlı Dönmeleri yani 17. yüzyılda Müslüman olan Yahudiler hakkında çalışmasında bu topluluğu tamamen asimile olmuş hem İTC [İttihat ve Terakki Cemiyeti] içerisinde hem de Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda aktif rol almış insanlar olarak tasvir eder [...] Ancak gelişlerinden kısa bir süre sonra Cumhuriyet'in önderleri ve elitleri onların Türklüklerini sorgulamaya ve atalarının kim olduğunu sormaya

başlamışlardı. Eğer ataları Yahudi idiyse, bu durumda onlar gerçek Müslüman ve gerçek Türk değillerdi (White, 2013: 54-55).

İslamcı edebiyat ve basında Yahudilere karşı fikirler ve İsrail devleti ile onun rehber ideolojisi siyonizme karşı fikirler 1950'lerde görülmeye başlamıştır (Landau, 1988: 294). 1930 ve 1940'lardaki anti-semitik hissiyat daha çok dönemde ruhuna uygun bir şekilde pan-Türkist bir haleti ruhiye ile canlı tutulurken 1970'li yıllarda Erbakan'la birlikte o yıllarda dünyada esen Marksist fikriyatın esinlemeleriyle beraber anti emperyalist üçüncü dünyacı bir bakış açısıyla anti-semitizmin yolu kesişmiştir. Örneğin Erbakan Avrupa Ekonomik Topluluğunu Katolik ve Siyonistler tarafından desteklenen bir organizasyon olduğu gerekçesiyle reddetmiştir (Landau, 1988: 298). Milli Nizam ve Milli Selamet Partilerinin ardılı olan Erbakan'ın kurduğu Refah Partisi için siyonizmin hedefi büyük İsrail'i kurmaktır. Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulmasıyla başlanılacak bu hedef son aşamada Suriye, Mısır ve Türkiye'yi de işgal ederek son bulacaktır. Dolayısıyla İsrail Refah Partisi için, gayri meşru ve yayılmacı bir devlettir (Dağı, 1998: 70-71). Özellikle 1979'daki İran'daki İslami devrime sempatiyle yaklaşmıştır. Emperyalizme karşı yönü vurgulanan İran Devrimi ile bağ kurma çabası mezheplerarası çatışma yerine uzlaşma söylemini öne çıkarmıştır (Mert, 2005: 414). 1970'li yıllarda genç İslamcı militanlar küresel bir İslami dönüşümün temelini oluşturmak için Pakistan'dan, Arap dünyasından ve İran'dan yayılan İslamcı düşünceleri daha evrensel, daha cesur bulmuşlar; Hasan El-Banna, Seyyid Kutub ve Ali Şeriatî'den ilham alarak İslami sosyalizmi yücelten yazılar ve makaleler ortaya çıkarmaya başlamışlardır (Yankaya, 2014: 63).

İslamcı bir gelenekten gelip muhafazakâr demokrat bir kimlikle kendini söylemsel ve ideolojik olarak yeniden kuran siyasal İslam, zaman içinde 1970'li yıllardaki güçlü anti emperyalist damarını yitirmeye başlamıştır. Zaman ve Yeni Şafak gazeteleri Anayasa Referandumu sürecinde milliyetçi muhafazakâr tabanın -özellikle yakın bir zamanda Mavi Marmara Baskını olmasına rağmen- anti-semitik duygularına, ABD karşıtı duygularına hitap etmeyi tercih

etmemişlerdir. AKP'nin anti emperyalist vurgusu TÜSiAD karşıtlığında Başbakan'ın karizmatik liderliği etrafında cisimleşmiştir. Başbakan sermaye fraksiyonları arasındaki savaşta açık bir biçimde tercihini Anadolu sermayesinden yana koymuştur:

Erdoğan referandum sürecinde İstanbul sermayesini gerçekten çok açık bir biçimde hedef aldı. Önce meşhur bertaraf sözleri geldi: “Onlar gücünü sermayeden alıyor biz gücümüzü millettten alıyoruz [...] Senin paran olduğu kadar benim de arkamda milletim var. Anadolu sermayesini daha samimi görüyorum. TÜSiAD kendini çek etsin. Bu anayasayı beğenmiyorsa çıksın açıkça ‘hayır’ desin gerekçelerini de söylesin. Diyemiyorsan da çık açıkça ben bu değişikliği destekliyorum de [...] Çünkü bitaraf olan bertaraf olur derler (Erdoğan'dan aktaran Cop, 2013: 95).

Ancak sağın anti emperyalist damarı Yaşlı'nın yerinde vurgusunda olduğu gibi sorunlu ve tutarsız bir anti-emperyalizmdir ve çoğunlukla anti-semitizmden beslenir.

Soğuk Savaş'ın başlamasının ardından Türk sağının söylemi de giderek “olgunlaşır.” Artık “Sovyet emperyalizmi”nden söz etmeye başlanır. Kuzey'deki kızıl tehdit her an “son Türk devleti”ni yutabilir, son Türk devleti her an Bolşevik işgaline uğrayabilir. Sovyet düşmanlığına ve anti-komünizme, aynı şiddette olmasa da anti-emperyalist söylemin de dâhil edilmesi gerekir; çünkü aksi bir durum yerli ve milli olma iddiasını, üstelik bunu din üzerine inşa etme çabasını anlamsız kılacaktır. Bu nedenle anti-semitizm devreye sokulur ve doğrudan kapitalizmi hedef almak yerine “dünyayı yöneten Yahudiler”den, gizli dünya devletinden, Siyonist planlardan söz edilir. Tam bu nedenle “sağın anti-emperyalizmi ekonomi-

politik yerine teo-politiktir” de denilebilir; çünkü esas olarak Hıristiyan ve Yahudi düşmanlığı üzerine temellenir³⁰.

4.5. Darbe Karşıtlığına Sıkışmış Bir Demokrasi ve Sivil Toplum Vurgusu

Muhafazakâr basının Anayasa Referandumu süresince kendini konumlandığı kapitone noktalarından biri de darbe karşıtlığı söylemi olmuştur. Özellikle Türkiye solundan ve onlarla beraber hareket eden liberal aydınların bir kısmı darbe karşıtı söyleme ve kısmi demokratikleşmeye “Yetmez Ama Evet” kampanyasıyla destek olmuş, muhafazakâr demokrat söylemin rıza üretimini muhafazakâr olmayan kesimler üzerinde kolaylaştırıcı bir işlev üstlenmişlerdir. Bu tartışmalar esnasında demokrasi *a priori* bir kavram olarak katılımcı farklı toplum kesimlerinin; Hardt ve Negri’nin kavramsallaştırmasıyla çokluk içinde sesinin duyulduğu bir olgu değil, darbe karşıtlığına sıkışmış milli iradenin tecellisi olarak sandık ikiliğinde tartışılmıştır. Hardt ve Negri çokluğun karar alma yetisinin, geleneksel yükümlülük ilişkisini tersyüz ettiğini belirtir.

Örneğin Thomas Hobbes’a ve egemenlik siyaseti geleneğindeki birçok yazara göre, itaat yükümlülüğü her sivil yasanın temelidir, dolayısıyla yasalardan önce gelir. Ancak çoklukta iktidara karşı yükümlülük ilkesi bulunmaz. Aksine, çoklukta itaatsizlik hakkı ve farklılık birincil önemdedir. Çokluğun kuruluşunun zemini, sürekli ve meşru itaatsizlik olanağıdır. Çokluk için yükümlülük ancak karar alma sürecinde ve kendi aktif siyasal iradenin sonucu olarak ortaya çıkar ve yükümlülük sadece siyasal irade sürdükçe sürer (Hardt ve Negri, 2004: 354).

Şeyla Benhabib için ise demokrasinin sınırlarının genişletilmesi demokrasinin müzakereci modeli tarafından yapılabilir. Bir yönetim şeklindeki kolektif karar alma sürecine ilişkin meşruluk ve rasyonellik, sadece ve sadece bu yönetim şeklinin kurumlarının ve bu kurumları birbirine bağlayan ilişkilerin herkesin ortak çıkarı için düşünülen şeylere, eşit ve özgür bireyler arasında rasyonel ve adil bir

³⁰ <http://haber.sol.org.tr/devlet-ve-siyaset/fatih-yasli-yazdi-turk-sagi-akp-ve-anti-emperyalizm-haberi-78774> (Erişim tarihi: 21.06.2014)

biçimde yürütülen kolektif müzakere süreçleriyle ulaşılmasını sağlayacak biçimde düzenlenmesi halinde elde edilebilir (Benhabib'ten aktaran Mouffe, 2009: 57-58). Müzakereci demokrasi, toplumun temel kurumlarının özgür bir kamusal müzakere çerçevesinde ve böyle bir kamusal tartışma ortamının devamını mümkün kılacak yapıda oluşturulmasını öngörmektedir (Erdoğan, 2012: 28). Müzakereci demokrasi kavramı temellerini Jürgen Habermas'ın iletişimsel eylem teorisinden alır.

Habermas'a göre "Bir konuşucu, sözcüsiyle en azından bir dünya ile ilişki kurarak ve bu sırada aktör ve dünya arasındaki bu ilişkinin ilkesel olarak nesnel değerlendirmeye açık olması olgusundan rakibini rasyonel olarak güdülenmiş bir tavır almaya davet etmek için yararlanarak, eleştirilebilir bir iddiayı geçerli kılar. İletişimsel eylem kavramı tarafların bir dünyayla ilişki kurarak karşılıklı kabul edilebilir ya da tartışılabilir geçerlilik iddialarında bulunduğu anlaşma süreçlerinde dili, araç olarak öngerektirir" (Habermas, 2001: 127). Müzakereci demokrasi modeli demokrasiyi bir kamu (kolektif sorunlar, hedefler, idealler ve eylemler hakkında konuşmak üzere bir araya gelmiş yurttaşlar) yaratan bir süreç olarak algılar (Young, 1999: 175-176). Mouffe ise kamusal müzakere fikrinin biz ile onlar arasında sınır çeken demokratik gereğe ters düştüğünü iddia etmektedir. Mouffe'a göre liberal demokratik bir toplumda konsensüs, hegemonya ifadesi ve iktidar ilişkilerinin billurlaşmasıdır ve daima da öyle olacaktır (Mouffe, 2009: 59).

Referandum sonucunun ezici bir çoğunlukla Evet olması Zaman ve Yeni Şafak gazetelerinde milletin ve demokrasinin zaferi olarak betimlenmiştir. Ahmet Turan Alkan'ın "*Çook Hayırlı Oldu*" yazısında olduğu gibi:

Bunu Meclis yaptı, bu millet olarak bizler yaptık gök delinmedi yer yarılmadı, tanklar yürümedi alarmlar çalmadı. İşi sandıkta hallettik suhulet ve meşruiyet sınırları içinde çözdük meseleyi (Ahmet Turan Alkan, "*Çook Hayırlı Oldu*", Zaman, 13 Eylül 2010).

Alkan yazısında ironik bir vurgulamayla olağanüstü bir durumun sonucu olarak değil olağan demokrasinin işleyişi içinde olağanüstü bir değişimin gerçekleştiğini işaretler. Meşruyetin sınırları vurgulanıp tank kelimesi metinde 28 Şubat Darbesi'ni anıştıran grotesk bir unsur olarak devreye sokulmuştur. 28 Şubat süreci, laik cumhuriyetin prensiplerinden hareketle söz konusu prensipleri savunan ve destekleyen; asker, sivil bürokrasi ile TÜSİAD gibi kurum ve kuruluşların İslami harekete karşı son askeri tepki olarak değerlendirilebilir (Teazis, 2011: 74). 28 Şubat Darbesi'nin sonunda Refah Partisi Ocak 1998'de parlamentoda kapatılan en geniş parti olmuş, sürecin sonunda pek çok İslamcı TV ve radyo istasyonu anti seküler görünülerinden ötürü yayın lisanslarını kaybetmişlerdir (Öktem, 2011: 108). Turan Alkan'ın yazısında sandık, demokrasinin fetiş nesnesi olarak bir kez daha dolaşıma sokulmaktadır. Oy kullanarak değiştirmek demokrasinin sınırlarında olduğu kadar düzenin de sınırlarında bir değişimin ifadesidir. Düzenin sınırlarının içindeki tedrici değişim muhafazakâr demokrasinin ani -ya da diğer bir deyişle devrim korkusu- değişime karşı da önleyici bir set görevi görmektedir. Özipek'e (2004a) göre muhafazakâr kavrayış kendi akıl kavrayışını Aydınlanma aklının tam karşısında konumlandırmış; Aydınlanma aklının devrimci ve siyasal tutumunun yıkıcı sonuçlarını ampirik bir şekilde göstererek belirginleştirmeye çalışmışlardır. Sandıkla elde edilen değişim hem meşru hem de yıkıcı sonuçlardan azadedir. Çünkü gerçekte yıkıcı sonuçları olan bir süreçle, bir askeri darbe olan 12 Eylül'le hesaplaşmadır. Ancak belirtmelidir ki tank kelimesi farklı darbeler arasında çağrışım sağlayan bir lehim noktasıdır Alkan'ın yazısında. Aynı yazısında Alkan anayasanın yapılış biçimine de değinir:

“Öyle rastgele anayasa yapılmaz ille de bir kurucu meclis lazımdır anayasa için” diye kırk dereden su getirenler, 1982'de darbecilerin yaptığı anayasanın kılına dokundurtmamak uğruna kamu arazisi üzerine kondurduğu gecekonduyu savunurcasına kendini parlayanlar dahil dün herkes sandığa gidip “paşa paşa” oyunu kullandı. Değişime direnenler de dün sandık başındaydı, onlar da demokratik haklarını kendi tercihleri

istikametinde kullandılar (Ahmet Turan Alkan, “Çook Hayırlı Oldu”, Zaman, 13 Eylül 2010).

Alkan'ın yazısında söz konusu olan Laclau ve Mouffe'un da (2008) vurguladığı gibi organik bir ideolojiye dönüştürülen liberal muhafazakârlıktır. Çok çeşitli özne konumlarını hakların bireyci tanımını ve negatif bir özgürlük anlayışı çerçevesinde birleştirecek bir eşdeğerlikler sistemi kurarak, yeni bir hegemonik eklemlenme yaratmıştır (Laclau ve Mouffe, 2008: 269-270). Alkan yazısında belirttiği kurucu iktidar asli kurucu iktidara denk düşmektedir. Sonradan yaratılmış hukuk boşluğu ortamında beliren asli kurucu iktidar yeni bir anayasa yaratmak için önce mevcut anayasayı ortadan kaldırır sonra bu hukuk boşluğunu yeni bir anayasa yaparak doldurur (Gözler, 2012: 47). Bu tür hukuk boşluğu, devrim, hükümet darbesi ve iç savaş gibi durumlarda ortaya çıkar (Gözler, 2012). Alkan'ın negatif özne konumları içerisinde 1982 Anayasası'nı savunanlar da yer almaktadır. Aslında kendini çevreyle onun otantik siyasi değeri olarak muhafazakârlıkla niteleyen İslami kökenlere sahip bir gazete için Alkan'ın yazısı yer yer elitist bir bakış açısına da sahiptir. Özellikle 1982 Anayasası'nı savunanları gecekondusunu savunanlarla yaptığı eşleşme dikkate değerdir. Yazıda demokrat gözükken söylemin aksine gizil bir devletlilik hali dikkati çekmektedir. Kamu arazisine yapılan gecekondunun savunulmasındaki kamu arazisi vurgusu devlete ait bir uzamın işgalini çağrıştırmaktadır. Öte yandan demokrasi karşıtlarının bile demokratik bir sistemin nimetlerinden faydalanarak oy kullanabildikleri, tercih hakkında bulunabildikleri işaretlenmiştir. Muhafazakâr demokrat kavrayış 8 yıllık iktidar sürecinden sonra oluşan kendine güvenin kibri ile demokrasinin halkın egemenliği ilkesini millet egemenliği olarak yeniden tercümesi ile gerilimli bir ilişkidir. Bu durum Alkan'ın yazısında olduğu gibi barınma hakkı için gecekondularla darbe anayasası yapanları benzetmek gibi dramatik dışavurumlara sahip olabilmektedir. Mouffe'un (2008) yerinde betimlemesinde olduğu gibi muhafazakâr demokrasi referandum süresi boyunca darbe karşıtlığı zemininde iktidar halkın elinde olmalı düsturunu bu kez

bireysel özgürlüğün değeri ve insan haklarına güçlü vurgu aracılığıyla liberal söylemin biçimlendirdiği simgesel çerçeve içinde yeniden öne çıkarmaktadır.

Türk sağının bürokratik elite karşı millet egemenliği vurgusu rövanşist bir tarzda Zaman gazetesi yazarı Mehmet Kamış'ın satırlarında da yer bulur:

1961 Anayasası egemenliği milletten alıp kurumlara verdi [...] Kullandığımız her evet oyu bugüne kadar süregelen korku ve düzenin sonu yepyeni bir sürecin sonu olacak [...] Egemenliği devletten geri alıp millete vermek için kocaman bir evet yetecek. (Mehmet Kamış, “Egemenliği devletten alıp millete vermek için ‘evet’”, Zaman, 11 Eylül 2010)

27 Mayıs 1960 darbesine kadar geçen 10 yıllık süreçte modernleşme ile dini-geleneksel değerler arasında bir çatışmanın söz konusu olmadığını düşünen DP, klasik Batılılaşmacı geleneğe karşı bu değerlerle iç içe geçmiş yaşam pratikleri ve yaşam tarzını temsil etmiştir (Demirel, 2004: 26). Çevrenin merkeze doğru konumlandığı bu dönem 27 Mayıs darbesiyle son bulmuştur. Dolayısıyla 1961 sonrası siyasi düzen, askeri rejimin eskinin neden yozlaştığına dair teşhisler doğrultusunda düzenlemeler yaptığı ve kendisine sağlamış olduğu kurumsal ayrıcalıklar vasıtasıyla, bu yörünge dışına çıkılmasına müsaade etmemeye niyetlendiği bir yapı olacaktır (Demirel, 2004: 29). 1961 Anayasası'nda toplumun kontrol edilebileceği ve edilmesi gerektiği görüşü geleneksel giysilerinden sıyrılarak ilerici aydınların bilimi olarak çıkmış; bu kontrol felsefesi 27 Mayıs döneminde ordunun ve aydınların önderliğini toplumu ve devleti bu defa teminatlı bir demokrasiyle ulusal kalkınma hedefine yönelik olarak yeniden kurmak biçiminde ortaya çıkmıştır (Özgün, 2003: 164). Kamışlı 1961 Anayasası'nın anti demokratik bir karakterde olduğuna inanmaktadır. Oysa Tanör'e göre 1961 Anayasası 1980 askeri müdahalesinden ve 1982 Anayasası'ndan farklı olarak devlet otoritesini pekiştirme değil, özgürlük ve demokrasiyi kurumsallaştırma amacındadır (Tanör, 2011: 378). Kamışlı'nın yazısında vurgununun 1982 Anayasası'nın anti demokratik karakterine değil de

1961 Anayasası'na olması dikkate değerdir. Türk sağıının mitsel hafızasında 1960 Darbesi milli iradenin tecessümüne kastedilmiş travmatik bir tarihsel momenttir. Türk sağıının tarihsel hafızasında bu mitsel travmatik an durağan değil süregelendir. Türk demokrasi hayatının büyük bir kısmı sağ iktidarların hegemonyasında geçmiş olmasına rağmen askeri- sivil bir bürokratik elit, milli iradenin tam tecellisinin önünde aşılmaz bir engel olarak durmuştur. Bu travmatik momentin süreğen olmasının tek nedeni sağıın o ana yüklediği anlamlar değildir. 28 Şubat'ta yaşanan darbe bu tarihsel hafızanın canlı tutulmasına önemli katkılar sağlamıştır. Dolayısıyla 12 Eylül Referandumu söylemsel stratejisini darbe karşıtlığı üzerine kurmuş olmasına rağmen 27 Mayıs ile 28 Şubat arasında kurulan paralellikler söylemin gizli öznesini oluşturmaktadır. Bunun en belirgin örneği AKP milletvekili Mustafa Şentop'la yapılmış bir mülakatta görülebilir.

Biraz belki fazla detay olacak ama 28 Şubat darbesinin öncülüğünü yapan kişilerin, 12 Mart 1971'de ordunun yönetime el koymasından önce Türkiye'de sol-sosyalist darbe gerçekleştirmeyi hedefleyen Türk Silahlı Kuvvetleri içinde, üniversitede ve bürokraside örgütlenmiş '9 Martçılar' olarak bilinen bir grubun bir uzantısı ve devamı olduğu kanaatindeyim. 28 Şubat döneminin önemli figürlerini dikkate alacak olursak bunların 1968, 69, 70, 71'de Yön Hareketi ve daha sonra Devrim gazetesi çevresinde bulunmuş kişiler, bu çevreler bakımından temsil kabiliyetine sahip kişiler olduğunu görüyoruz (Şentop, 2012: 603).

Şentop'un 28 Şubat Darbesi'nin köklerini Yön Hareketi içerisinde bulması bir yandan belirli bir tarihsel gerçekliğe temas ederken beri yandan Türk sağıının tüm katmanlarında belirli ölçülerde bulunan ideolojik 'yoksunluğun' tamamlanmamışlığını tamamlayan solun antagonistik bir fail olarak ele alınması olarak değerlendirmek mümkündür.

Fantezi, travmatik bir deneyim etrafında gerçekliği yapılandıran ona tutarlılık veren temel bir ilkedir. Bu travmatik deneyimin toplumsal

simgesel evrendeki karşılığı, toplumsalın imkansızlığıdır. Yani toplumsal tutarlı bir bütünlük olarak mevcut değildir; ancak antagonizmanın etrafında yapılaşma çabası biçiminde belirmektedir (Laclau'dan aktaran Dursun, 2002: 12).

Türk sağı için bu ideolojik yarığın doldurulması işlevini solun antagonistik konumlandırılışı görmektedir. Öte yandan Şentop'un vurguladığı Yön dergisi ve ordu ile yakınlaşma belirgin bir gerçekliği de resmetmektedir. Başyazarlığını Doğan Avcıoğlu'nun yaptığı Yön dergisinde 27 Mayıs, ordu ve siyaset gibi konular çerçevesinde ileri sürülen görüşler zinde güçler ya da ara tabakalar içinde kendisine öncelikli önem verilen ordunun radikal kanadı ile yakınlaşma sağlamıştır (Akyaz, 2006: 267). Yön Hareketi ara tabakalar ya da zinde kuvvetler olarak tanımladıkları asker ve sivil aydınların, içinden çıktıkları sınıflardan bağımsızlaşmış kimseler olarak toplumu dönüştürmeye muktedir bir kesim olduğunu, ama bu rollerini oynamaya devam edebilmek için tercihlerini toplumun emekçi sınıflarından yana kullanmalarını gerektiğini düşünmüşlerdir (Atılğan, 2008: 62). Kıvılcımlı Türk Ordusu ile ilgili düşüncelerini şu şekilde açıklamıştır:

Devrimci Ordu Gücü, son yüz yıllık Türk tarihinin gerçeğidir. Bu Batılı ülkelerdeki gibi, dar anlamıyla anlaşılan bir kapalı askerler topluluğu değildir. Devrimci Ordu Gücü son yüzyıllık Türk tarihine damgasını vuran, bazen başarılı, bazen başarısız denemelerle, bağımsız ve uygar bir Türkiye'nin inşası için çırpınan asker-sivil milliyetçi devrimciler topluluğudur (Kıvılcımlı, 1970).

Ancak 28 Şubat Darbesi Refahyol hükümetine yapılmış olmasına rağmen 28 Şubat'ın öncesinde pek çok karanlık olay yaşanmış siyasetin toplumsalla olan hegemonik krizi derinleşmiş, bir nevi 28 Şubat'a giden süreçte siyaset dışı hegemonik aktör olarak ordunun ortaya çıkışının nedenleri hazırlanmıştır. 28

Şubat'ın öncesinde devletin faili olduğu şiddet³¹ olayları sadece irtica miti etrafında toplumun İslami duyarlılığı yüksek kesimlerini hedef almamış; Türk modernleşmesi ve onun sağ yorumlarının dışladığı³² Kürtler ve Aleviler, sosyalistler gibi toplum kesimlerini de menziline yerleştirmiştir. Hatta 28 Şubat öncesi rejime rengini veren başat tonun Türk milliyetçiliği olduğu söylenebilir.

28 Şubat Darbesi'nden üç yıl önce Meclis kürsüsünde Kürtçe konuşulmasıyla başlayan süreçte polis 2 Mart 1994'te Meclise girerek DEP milletvekillerini enselerinden sürükleyerek hapse atmıştır (Birand ve Yıldız, 2012: 80). Yine 12 Mart 1995 gecesi Alevilerin yoğun olarak yaşadığı Gazi Mahallesi'nde görünmeyen eller bir taksiyi gasp ettiler ve o taksiyle Gazi Mahallesi'nde, Alevilerin gittiği bilinen üç kahvehaneyi otomatik silahlarla taramışlar, bir Alevi dedesi ölmüş 5'i ağır 25 kişi yaralanmıştır (Birand ve Yıldız, 2012: 97).

Devlette ve siyasette çürümenin gerçek fotoğrafı Susurluk'ta ortaya çıktı. Aşiret reisi, korucubaşı bir milletvekili (Sedat Bucak), yer altı dünyasıyla ilişkileri nedeniyle bir dönem meslekten uzaklaştırılan bir emniyet müdürü (Hüseyin Kocadağ) ve Interpol'ün her yerde aradığı 70'lerin ülkücü militanı (Abdullah Çatlı) aynı otomobildeydi (Birand ve Yıldız, 2012: 166).

28 Şubat Darbesi üniversiteye başörtülü girişin engellenmesi, İmam Hatip Liseleri'nin orta öğretim bölümlerinin kapatılması, 1998 yılında alınan kararla İmam Hatip Liseleri'nin üniversiteye girişte katsayılarının 0,5 yerine 0,2 ile çarpılması ve İmam Hatip Lisesi mezunlarının farklı bölümlere girmelerinin örtülü olarak engellenmesi özellikle muhafazakâr kesimi derinden etkileyen yönleri olmuştur. Bu derinden etkilenme hali 28 Şubat Darbesinin otantik sağ söylemde zulüm olarak nitelendirilmesine yol açmış daha sonra hegemonik olacak ama hep bir zulüm dönemlerine referansla muhalif kalabilecek bir dilin temelini oluşturmuştur. 28 Şubat Darbesi TSK'nın medyayla kurduğu sıkı ilişkiler sayesinde bunu tamamlayıcı bir unsur olarak verdiği brifinglerle rıza üretim

³¹ Burada kastedilen devlet şiddeti sadece fiziksel değil aynı zamanda sembolik ve ideolojiktir.

³² Bunların içinde en önemlisi de hegemonik oluşu ve 12 Eylül Darbesi'nin resmi ideolojisi olma özelliği nedeniyle Türk-İslam sentezidir.

süreci açısından öncesindeki darbelerden farklılaşmıştır. Bayramoğlu bu durumu şu şekilde özetlemektedir: TSK'nın kendi tarihinde ilk kez medyayla bu tarz ilişkiler kurması, yani medyayı taleplerinin süzgeci olarak kullanması, medya vasıtasıyla toplumsal katmanlardaki gergin atmosferi ve kutuplaşmayı, bilerek ya da bilmeyerek arttırması son derece dikkat çekicidir (Bayramoğlu, 2001: 105).

Türk sağıının diğeri sorunlu bir noktası da milletin yalnızca sandıkta temsil edilen bir seçmen topluluğu olarak görülmesidir. Bir toplumsal etkileşim biçimi olarak, farklı grupların çoğu kez çatışmalı ama yine de ortak biçimde tecrübe ettikleri tarihsel bir deneyim ürünü olarak halk (Çelebi, 2012: 49) görülmez. Özellikle Türk sağı halkı seçmene indirgeyen bir demokrasi anlayışına sahiptir. Çelebi'ye (2012) göre halkı seçmenlere indirgeyen demokrasi anlayışı üç varsayım üzerine kuruludur: Bunlar sırasıyla seçmenlerin genel tercihinin genel iradenin kendisi olması, seçmenle halkın birebir aynı şey olması bunların sonucu olarak bütün siyasal faaliyetin yasama ve seçim anında sùdud etmesidir.

Yasin Doğan "*Asıl hedef demokratikleşme*" başlıklı yazısında cemaat olarak da kendini tanımlayan Gülen cemaatinin Anayasa Referandumu'na desteğini tikel olmaktan ziyade evrenselleştirilmiş bir demokrasi kavramıyla açıklamaya çalışmaktadır. Bu yazıda demokrasi kavramı bir boş gösteren olarak Anayasa Referandumu'nun ideolojik yoksunluğunu bertaraf eden bir kavram olarak ortaya çıkmıştır.

Cemaatin bu taraf olma pozisyonunu siyasi bir çıkış veya siyasallaşma olarak görmemek gerekir. Kanaatimce birçok alanda faaliyet gösteren bu insanlar, demokratikleşme olmadan hiçbir şeyin olmayacağını, her türlü gelişmenin demokrasi standartlarıyla ilişkili olduğunu bir çok insandan daha iyi anladılar. Bu yüzden de cesaretle taraf olmayı seçtiler. Bu taraftarlık bir partiyi desteklemek şeklinde değil, bir olguyu destekleme şeklinde ortaya çıktı (Yasin Doğan, "*Asıl hedef demokratikleşme*", Yeni Şafak, 3 Eylül 2010).

Çakır, ilk baskısını 1990 yılında yapan *Ayet ve Slogan* isimli çalışmasında Fethullah Gülen'in düşünce yapısını şu şekilde tanımlamaktadır: "Fethullah Hoca'nın baş düşmanı her zaman için dinsizler, materyalistler, komünistler. İman düşmanlarına karşı tüm dinlerle, komünistlere karşı her türden kapitalistle işbirliğini savunuyor. Bu Amerikancı çizginin İslam'a uygun olduğunu kanıtlayabilmek için İslam tarihinden ve temel İslam kaynaklarından kendine göre yorumlar yapıyor" (Çakır, 1995: 107). Öte yandan 12 Eylül Anayasa Referandumu'nu büyük bir coşkuyla destekleyen Gülen Cemaati'nin 12 Eylül rejimiyle ilişkisi sanıldığı gibi aksine bir kesin karşıtlık üzerine konumlanmamış sola karşı zımnî bir işbirliği şeklinde gerçekleşmiştir. "12 Eylül öncesi vaazlarında "Var mı Resullah'ın yürüyüş yaptığı, var mı slogan attığı" diye soran Fethullah Hoca 1980 Şubat ayında verdiği bir vaazda, anarşist ve terörist olarak nitelendirdiği kişileri devletin asker ve polisine bildirmeyenlerin Allah katında sorumlu olduklarını belirtiyordu" (Çakır, 1995: 103). Yavuz ise (2005) Gülen Hareketi'ni üç evrede ele alır. Oluşum dönemi olarak (1966-1983); kamusal alana giriş olarak (1983-1997); baskı ve zorla liberalleşme paradoksu (1997'den günümüze). Doğan'ın yazısında uzun yıllar boyunca kendini partiler üstü bir hizmet hareketi olarak tanımlayan cemaatin hükümetin Anayasa Referandumu kampanyasına verdiği açık desteği demokrasi kavramını kullanarak doğallaştırmaya çalışmaktadır. Doğan'a göre desteklenen bir parti değil bir olgudur bu olgu da demokratikleşme olgusudur. Demokrasi kavramı böylece Anayasa Referandumu'nun haklılığını meşrulaştıran kutsallaştırılmış bir kavram haline gelmektedir. Öyleyse bu yeni durumda partizanlık söz konusu olamaz, kutsallığı haklılığını oluşturan bir davaya destek sonuna kadar nesnel ve meşru bir siyasal eyleyciliktir. Yazıda iş dünyası, eğitim, medya gibi pek çok alanda faaliyet gösteren 'Hizmet Hareketi' gönüllülerinin faaliyet gösterdikleri alanlarda işlerinin daha iyi olmasının bir şartı olarak demokratikleşme kavramı öne sürülmektedir. Yazıda demokrasi bir kez daha tüm sorunları çözen sihirli bir kavram mertebesine ulaşmaktadır. Ancak demokrasi kavramının sınırları ve neleri içerdiği müphemdir. Doğan'ın yazısındaki demokrasi kurgusu AKP yönetiminin Türkiye'de siyasal rejimi normalleştirecek ya da askeri-bürokratik

vesayet rejimini sona erdirerek demokratikleşmenin önündeki engelleri ortadan kaldıracak bir iktidar olarak algılanmaktadır (Yalman, 2014: 42). Referandum kampanyası boyunca sıklıkla basında yer alan bürokratik seçkinlere karşı sivil siyasetin ve siyasetçilerin ön plana çıkarılması liberal sağın askeri müdahaleleri yorumlayış şeklinden kaynaklanmaktadır. Ancak bu başat yorumlayış muhafazakârlığın millet ve sandık fetişizmiyle eklemlenmiştir.

Benzer şekilde liberal sağ açısından yorumlandığında ise müdahaleler askeri-bürokratik seçkinlerin siyasal seçkinler karşısında iktidarının olmadığına gösterenidir. Her iki türden yaklaşımda da Türkiye’de belirli bir sınıfın (burjuvazi³³ ya da askeri bürokratik seçkinler) iktidarın yokluğunun göstereni olan darbeler mevcut simgesel düzende bir boşluğu açığa vurmaktadırlar (Dursun, 2002: 26).

Referandum süresince devam eden kampanyada en temel temalardan biri yürürlükteki 1982 Anayasası’nın bir darbe anayasası olduğu ve bu anayasa olduğu sürece demokratikleşmenin sağlanamayacağı fikri olmuştur.³⁴ Dursun’un (2002) da belirttiği gibi burada siyasal demokrasinin olmadığı bir durum, tam da siyasal demokrasiyi getirmesi anlamında onu olanaklı kılan koşula dönüşmektedir. Muhafazakâr tarih yazımında 2010 referandumu askeri vesayetle mücadele şeklinde ontolojik varlığını bulan bir niteliksel sıçrama anıdır. Çünkü Ergenekon ve Balyoz gibi operasyonlarla vesayetlin askeri bürokratik kanadı etkisizleştirilmiş, sıra sivil bürokrasinin vesayetlinin kırılmasına gelmiştir. Bu da ancak ucu anayasaya dokunan bir reform paketiyle yapılabilecektir. Var olan ideolojik işleyiş süreci farklı sınıfların ideolojik

³³ Yazar Marksist-Sol yaklaşımları kastetmektedir.

³⁴ Anayasa Referandumu ile demokrasinin sağlanacağına olan inanç bazı kesimler için kısa sürede hayal kırıklığına dönüşmüştür. Bunun en belirgin örneği referandumdan hemen sonra yapılan HSYK seçimlerinde yaşanmıştır. Demokrat Yargı Eş Başkanı Orhan Gazi Ertekin 12 Eylül 2010 Referandumu sonrasında yaşanan HSYK seçimlerini şu şekilde eleştirmektedir: “Başka bir deyişle 12 Eylül 2010 referandumuna kadar demokratikleşme ve sivilleşmeden bahsedilenler, hızla yargı içindeki sivil ve demokratik dinamikleri alaşağı ederek, bürokratik ve otoriter bir seçim sürecini örgütlemeye koyulmuşlardır. Kuşkusuz, hükümetin referandumu kadar sıkça dile getirdiği demokrasi ve özgürlük söylemleri ile HSYK seçim sürecinin bürokratik-otoriter yönetimi arasında makul siyasi bir bağ bulunamaz” (Ertekin, 2011: 113).

pratiklerinin bir üst belirlenim sürecinde eklenmesini gerektirmektedir. Laclau'nun (1998a) vurguladığı gibi 19. yy. İngiliz burjuvazisi yekpare bir dünya görüşünü diğer sınıflara kabul ettirmesi yoluyla değil, fakat değişik ideolojileri bunların antagonistik özelliklerini bertaraf ederek, kendi tasarımına eklemeyi başardığı ölçüde hegemonik sınıfa dönüşmüştür. Anayasa Referandumu sürecinde bir boş gösteren olarak içi iktidar partisi tarafından doldurulan demokrasi kavramı liberal solcular, eski ülkücüler, Kürt siyasi hareketi içinde yer almayıp Kürtler'in haklarını savunan Kürt entelektüelleri gibi pek çok siyasi yönelimi Evet cephesinde ortaklaştırmıştır. Bu ortaklığın içinde kamuoyunda en çok ilgi çeken ise, liberal, liberal sol, sosyalist aydınlardan oluşan "Yetmez Ama Evet" cephesidir. "Yetmez Ama Evet" cephesinde yer alan kimi aydınlar referandumda niçin Evet diyeceklerini 9 Ağustos 2010 tarihinde yaptıkları bir forumda şu şekilde açıklamışlardı:

Devrimci Sosyalist İşçi Partisi (DSİP) Genel Başkanı **Doğan Tarkan**: "Evet" deyince elbette her şey birdenbire değişmeyecek ama bir adım atmış olacağız. Bu anayasa hiçbir şekilde yeterli değil ama istediğimiz anayasa için bir adım daha ilerleyebileceğiz. Gaziosmanpaşa Üniversitesi'nden Doç. Dr. **Bekir Berat Özipek**: Tartışmalar paketin içeriğine yönelik olmalı. Bu anayasa değişikliğinin iktidara yarayacağı söyleniyor. Elbette iktidara da yarayacak ama bize de yarayacak. Eşitlik ve Demokrasi Partisi (EDP) Parti Meclisi üyesi **Atilla Aytemur**: Gönül isterdi ki zorunlu din dersleri kaldırılınsın, Kürt sorununa çözüm hazırlayacak gerekli yasal düzenlemeler yapılsın. Ama AKP bunu yapmadı. Yanlış tutum aldı. Yarın daha iyi başka bir anayasa için bu anayasaya "evet". Eski İstanbul Barosu Başkanı **Yücel Sayman**: Askeri yargının sınırlarının daraltılması ve adli yargıya verilmesi nedeniyle yetmez ama evet diyorum³⁵.

³⁵ <http://bianet.org/english/siyaset/124030-yetmez-ama-evet-diyenler-gerekcelerini-anlatiyor> (Erişim Tarihi: 17.07.2014)

Öte yandan AKP ve temsil ettiği iktidar bloğunun tam anlamıyla sahip olmaya çalıştığı devlet aygıtı Poulantzas'ın (2004) tabiriyle sınıflar ve sınıfsal fraksiyonları arasındaki güçler dengesinin, devlet içinde ve her zaman özgül bir biçimde ortaya çıkan güçler dengesinin yoğunlaşması olarak kavramayı gerektirir. Yine bu durum Poulantzas'ın belirttiği gibi devletin bir uçtan bir uca sınıf çelişkileriyle oluşmuş bölünmüş olduğu anlamına gelir (Poulantzas, 2004: 147). Sınıflar arası bu bölünmüşlük hali demokrasi ve vesayet karşıtlığı kavramlarıyla Laclau'nun bahsettiği muhafazakâr burjuvazinin tasarımına ezilen sınıfların ve onların taleplerinin eklenmesini sağlamıştır. Bu eklenme sürecinde, henüz egemen olmayan bir sermaye sınıfı olarak İslami burjuvazinin 28 Şubat sürecinden sonra siyasal alanda sınıfsal çıkarlarının korunması için yeni strateji olarak demokrasiyi destekleme fikri de etkili olmuştur (Yılmaz, 2014: 104).

4.6. Sarkastik Bir Figür Olarak Muhalefet

Referandum kampanyası boyunca muhafazakâr basında ötekileştirici dille beraber dilin ötekileştirici performansını gizil hale getiren sarkastik bir söylem de kullanılmıştır. Bunun en gözle görünür örneklerinden birini Yeni Şafak yazarı Salih Tuna vermiştir:

Zira Kılıçdaroğlu'nun siyaset etme tarzı tastamam fıkra gibi. Nasıl mı? Mesela, “Öyle sayın Başbakan gibi söz verip sözünün arkasında duran bir insan değiliz biz...” demişti değil mi? Eyvallah dili sürçmüştür insanlık hali, düşüp kalkmaz bir Allah. Lakin gündüz Gürsel Tekin'leşip başörtüsüne özgürlükten dem vurup akşam Necla Arat'laşarak başörtüsüne geçit yok demeye getiriyorsa işin rengi değişir (Salih Tuna, “AKP'nin herkesten gizlediği anketin sırrı”, Yeni Şafak, 2 Eylül 2010).

Kemal Kılıçdaroğlu CHP Genel Başkanı olduktan sonra bir lider olarak performansı sık sık Başbakan Erdoğan'la karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırma Erdoğan'ın muktedirleşmesinin sınırlarını genişlettiği tarihsel bir anın

belirleyiciliğinde olmuş dolayısıyla daha sonra Gezi İsyanı'nda göreceğimiz ezilenlerin incelikli mizahından ziyade muhafazakâr basında muktedirin kaba alaycılığı şeklinde gerçekleşmiş sarkastik bir dil kullanılmıştır. Ancak mizah gerçek anlamına otorite karşısında yer aldığı anda anlamına kavuşur.

Hannah Arendt, “Otoritenin en büyük düşmanı itaatsizliktir. Onu sarsmanın en kesin yolu da şüphesiz kahkahadır” demiştir. Arendt’e göre otorite, baskıya gerek kalmaksızın itaat etmesi gerekenlerin, bunu sorgusuz kabullenmeleri temeli üzerinden şekillenir. Otoriteyle alay eden doğası gereği mizah, bir itaatsizlik eylemidir ve gülen kişinin korku kaynağı olandan özgürleşmesini ve geçmişin baskıcı yükünden kurtulmasını sağlar (Okay, 2013).

Tuna'nın yazısında otorite karşıtlığından çok örtük bir yüceleştirmenin faili olarak Başbakan, onun karşısında ise ‘tutarsızlıkları’ ile Kılıçdaroğlu konumlanmıştır. Kılıçdaroğlu'nun siyaset yapma tarzı fıkrâ gibi denilerek gülünçleştirilmektedir. Kılıçdaroğlu'nun Başbakan'la ilgili söylediği sözler ise dil sürçmesine veriliyor gözükürken Başbakan'ın liderlik hasletlerine de bir övgü söz konusudur. Bu noktada Kılıçdaroğlu'nun dil sürçmesi kendinden sonraki politik performansı da etkileyecek bir hadisedir. Tam da bu noktada Tuna CHP Genel Başkanı'nın iki farklı politik tutum arasındaki salınımını daha sert bir dille sorunsallaştırır. Bir yanda başörtüsü sorununa daha özgürlükçü bakan Gürsel Tekin'in tutumu ki Tuna'nın yazısında burada da ince bir alay söz konusudur. Çünkü Gürsel Tekin'in CHP İstanbul İl Başkanıyken 2009 yerel seçimleri öncesinde yaptığı çarşaf açılımı özellikle mütedeyyin kesimde samimiyetten uzak bulunmuştur. Öte yandan başörtüsüne karşı sert tutumuyla tanınan Necla Arat örneğini veren Tuna Kılıçdaroğlu'nun bir dil sürçmesi sonucu söylediği “Başbakan gibi sözünün arkasında duran insan değiliz” sözü bir anda gerçekliğe dönüştürülmektedir. İki lider portresi ortaya çıkmaktadır; bir yanda sözünün arkasında durmayan bir lider öte yandan sözünün eri bir lider. Sözünün eri bir lider olarak Erdoğan'ın meydan okuyucu, lafını sakınmayan, “milleti”ne samimi

hasımlarına sert ve her şeyi bilen kuşatıcı eril tavrı, AKP medyasında onun kültleştirilmesinin temel dayanaklarından biri olmuştur (Türk, 2014: 382).

Tuna'ninkine benzer sarkastik bir dil kullanımı Nedim Hazar'ın "*Kedi-ciğer muhasebesi*" yazısı için de geçerlidir. Hazar'ın yazısı 18 Eylül 2010 tarihinde Evet cephesinin referandumdaki zaferinin altı gün sonrasında yayımlanmıştır. Muhafazakâr basının referandum öncesinde kullandığı ötekileştirici ve kendi kitle desteğini seferber edici dil yerini referandumdaki başarının niçin kaçınılmaz olduğunu açıklamaya; muhalif partilerin yenilgisi üzerine inşa edilmiş alaycı bir söyleme bırakmıştır. Hazar'ın yazısı da muhalefet partilerine karşı kullanılan sarkastik dilin tipik örneklerinden biridir.

Sayın Bahçeli gibi rakamları alıp, yüzünü gözünü kırdıktan sonra "42 büyüktür 58'den" gibi sonuçlar çıkaranlar mı ararsınız, insanların kendine gülebileceği ihtimalini boş vererek, "Tayyip Erdoğan kaybetti. Kemal Kılıçdaroğlu bu seçimin kesin galibi" yazanı mı, yoksa milletten aldığı dersin muhasebesini yapacak yerde "ilk seçimde dağıtıyoruz" diye kendi kendine gaz vereni mi? (Nedim Hazar, "*Kedi ciğer muhasebesi*", Zaman, 18 Eylül 2010)

İlk olarak Hazar'ın yazısında seçim sonuçları üzerinden iktidarla bir özdeşleşme söz konusudur. İktidarın zaferi aynı zamanda Hazar'ın kendi zaferi olmuştur. Butler'ın (2005) ifade ettiği gibi özdeşleşme her zaman üstesinden gelmeye çalıştığı bir farka dayanır ve hedefine ancak alt ettiği iddiasında olduğu farkı yeniden ortaya çıkararak ulaşır. Özdeşleştiğim kişi ben değilim ve o "*ben olmama*" özdeşleşmenin koşuludur, aksi halde özdeşleşme özdeşliğe dönüşür (Butler, 2005: 147). Hazar'da seçim zaferini ele alış bu "ben olamama" koşulunun sağlanmadığını gösterir. O çoktan iktidara ait bir bendir. Şimdi sıra mukteditrin alaycılığıyla bir zafer imgesini işaret etmektedir. Hazar, söylemsel bir strateji olarak referandumun kaybeden iki tarafını teklige indirgeyerek aralarındaki ideolojik farklılıkları sıfırlar, artık onlar yalnızca *loser* yani kaybedendir. Bu ortak özellikleri aynı zamanda onları belirleyendir. Hazar'ın

yazısında MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli'nin 2009 yılında sayılarla MHP'nin 40. yılını anlattığı konuşmasına bir gönderme vardır ancak bu kez referandumun yeni sayılarıyla 58 ve 42 ile ilgilidir. Bahçeli'nin % 42'yi % 58'den fazla görebileceğini ima ederek Hazar, ekonomi doktoru olan Bahçeli'nin matematik kavrayışını sarkastik bir öge haline getirmektedir. Bu haliyle Devlet Bahçeli insanların kendine gülebileceğinin bile farkında değildir. Bu sarkastik dile Zizek'in imgesel ve simgesel özdeşleşme arasındaki farkı netleştirmek için kullandığı bir örnekle bakılabilir:

Chaplin'in filmlerinde çocuklara o alışılmış tatlılıkla davranılmaz: Başarısız olduklarında onlarla dalga geçilir, alay edilir, gülünür onlara sanki tavukmuşlar gibi yemek dağıtılır vb. Gelgelelim, burada sorulması gereken soru bize korunmaya muhtaç yumuşak yaratıklar gibi değil de alay etme ve dalga geçme nesnelere olarak görünmeleri için çocuklara hangi noktadan bakmamız gerektiğidir. Bunun cevabı tabii ki çocukların kendilerinin bakışıdır- yalnızca çocuklar çocuklara bu şekilde davranır; nitekim çocuklara karşı alınan sadistçe mesafe çocukların kendilerinin bakışıyla simgesel özdeşleşme kurulduğunu ima eder (Zizek, 2004: 123).

Aslında kurulan simgesel mesafenin özneleri kendilerine bakışlarıyla muhalefet liderleridir. Hazar tarafından ana muhalefet partisi CHP'nin seçmenin kararını yanlış yorumlayıp % 42 oyu olduğu gibi sahiplenip ilk seçimde AKP'yi yenebileceğini düşünmesi CHP'nin kendine bakışıyla ilgili bir problemdir. Tüm bu sarkastik dile rağmen Hazar millet iradesinden ve muhalefetin milletin attığı tokattan ders çıkaramamasını vurgularken olabildiğince ciddi ve alaycılıktan uzaktır. Hazar kendisini milletle özdeşleştirirken bir yandan da milleti iktidarla özdeşleştirmektedir. Bu güçlü özdeşleşmenin karşısında ise kendine bakışı ve kendini değerlendirışı sorunlu teklige indirgenmiş bir muhalefet vardır. Onlar kaba anlamıyla birer *loser*-kaybedenlerdir; kaybeden olmak ise zaten kazananın tarafında yeterince gülünç bir ögedir. Bu sarkastik dil için kaybeden ve kazanan arasındaki mesafe aşılmazdır. Bu aşılma, kazanma halini kaybeden için bir

arzu nesnesine dönüştürür ve toplumsal olan kazananlarla kaybedenler arasında bölünür.

Leledakis'in (2000) vurguladığı gibi hegemonya, içinde öznelerin yeni bir söylemsel eklemleme oluşturmak için henüz uğraklar halinde billurlaşmamış öğeleri kullandığı bir eklemleyici pratiktir. Hegemonya için kurulması gerekli eklemleme noktaları, muhafazakâr basın için Anayasa Referandumu süresi boyunca demokrasi, sivil toplum, darbe karşıtlığı milli irade olmuştur. Bu dört noktayı temel eklemleme uğrağı olarak kristalleştirmeye çalışan muhafazakâr basın Türk sağının tarihsel hafızasında her daim canlı olan ötekilik imgelerini- Alevilik, Kürtlük, masonluk, komünizm- bu uğraklarla eklemlemeye çalışmıştır. Bir operasyonel süreç olarak bu eklemleme mantığı referandumda Hayır cephesinde yer alan kimi zaman Türk sağ siyasetinin bağrında yer alan ülkücülük gibi siyasal akımlara doğru da genişlemiştir. Dolayısıyla bu eklemleme pratiği çift zamanlı bir gerçeklik taşımaktadır. İlk olarak tarihsel olarak kurulmuş ötekilik imgeleri ve bu imgelerin antagonizmasında kurulan geniş zaman; ikinci olarak ise referandumdaki maddelerin kabulüne dayalı şimdiki zaman. Geniş zamandaki eklemleme pratiği Türk sağına ait tarihsel bir stratejinin dışavurumuyken şimdiki zamandaki eklemleme pratiği ise bu tarihsel stratejinin çevresinde gelişen geçici olup olmadıklarını siyasal tarihimizin göstereceği taktiklerdir.

4.7. Hegemonyanın Kırılmaşması: Yapılamayan Yeni Anayasa

12 Eylül 2010 Referandumu'ndaki anayasada değişiklik içeren 26 maddelik paketin % 57.88'lik bir oy oranıyla kabul edilmesinden sonra Türkiye'nin gündemine bir kez daha yeni bir anayasaya duyulan ihtiyaç gündeme gelmiştir. 2011 genel seçimleri öncesi yeni bir anayasa hazırlama vaadi AKP'nin seçim vaatleri arasında ön plana çıkmıştır. AKP'nin 2011 genel seçimlerindeki yeni anayasa vaadi aslında yeni değildir. AKP 2007 yılında Prof. Dr. Ergun Özbudun başkanlığında Prof. Dr. Zühtü Arslan, Prof. Dr. Yavuz Atar, Prof. Dr. Fazıl Hüsnu Erdem, Prof. Dr. Levent Köker, Doç. Dr. Serap Yazıcı isimlerinden

oluşan heyete 137 maddeden oluşan bir anayasa taslağı hazırlatmışlardır. Bu taslak 29 Ağustos 2007 tarihinde tamamlanarak dönemin AKP Genel Başkan Yardımcısı Dengir Mir Mehmet Fırat'a teslim edilmiştir. 2007 yılındaki yeni anayasa taslağını hazırlayan komisyonun başındaki Prof. Dr. Ergun Özbudun Yeni Şafak gazetesine verdiği bir röportajında anayasa taslağını hazırlarkenki yaklaşımlarını şu şekilde anlatmıştır:

Anayasanın herkesi tatmin edecek bir metin olması gerektiği iddiaları platoniktir, hayata geçirilmesi çok güç. Yaklaşımımız şudur; problemleri hemen çözelim değil ama daha çok demokrasi, daha çok fikir ve ifade özgürlüğüyle birbirimizi ikna etmek suretiyle en azından hafifletebiliriz problemleri³⁶.

12 Haziran 2011 seçimlerinden sonra tüm partilerin ama başta iktidar partisinin vaadi olan yeni anayasanın nasıl yapılacağı tartışılmaya başlanmıştır.

AK Parti, Anayasa Uzlaşma Komisyonu kurulması fikrini öne çıkararak, TBMM'de temsil edilen dört partiden, 10 Ekim 2011 tarihine kadar üçer milletvekilinin adını belirlemesini istedi. TBMM'de temsil edilen dört siyasi partinin, üçer üye ile eşit biçimde temsil edileceği bir komisyonun kurulmasında uzlaşıldı. Bu çerçevede, yeni anayasayı yazmak üzere TBMM'de, "Anayasa Uzlaşma Komisyonu" kuruldu. TBMM Başkanı Cemil Çiçek'in oturum başkanlığını yapacağı ve AK Parti'den Ahmet İyimaya, Mustafa Şentop ile Mehmet Ali Şahin, CHP'den Süheyl Batum, Rıza Türmen ile Atilla Kart, MHP'den Tunca Toskay, Oktay Öztürk ile Faruk Bal, BDP'den ise Ayla Akat, Altan Tan ile Sırrı Süreyya Önder'in katılımıyla oluşturulan Uzlaşma Komisyonu ilk toplantısını 19 Ekim 2011'de yaptı³⁷.

³⁶ <http://yenisafak.com.tr/roportaj/?i=82599> (Erişim Tarihi: 17.07.2014)

³⁷ <http://t24.com.tr/yazi/anayasa-uzlasma-komusyonu-kisa-bir-degerlendirme-notu/6121> (Erişim Tarihi: 24.07.2014)

Anayasa Uzlaşma Komisyonu'nun çalışma usullerini belirleyen 15 maddelik listenin 11. maddesinde komisyon çalışmalarını 2012 yılı sonuna kadar tamamlamayı hedefler denilmektedir. Buna göre komisyonun çalışmaları aşağıdaki aşamalardan oluşmaktadır.

1. Aşama: Katılım, veri toplama ve değerlendirme.
2. Aşama: İlkelerin belirlenmesi ve metin oluşturma.
3. Aşama: Metnin kamuoyuna sunulması ve kamuoyunca tartışılması.
4. Aşama: Kamuoyunda beliren görüşlere göre taslağın gözden geçirilerek teklif haline getirilmesi.

1. aşama Nisan 2012 sonunda tamamlanmış sayılır. Diğer aşamaların süreleri Komisyon tarafından kararlaştırılır³⁸.

Ancak 2012 yılına kadar yeni bir anayasa hazırlanamayınca ilk olarak Anayasa Uzlaşma Komisyonu'nun görev süresi 2013 Mart ayına kadar uzatılmış, 2013 Mayıs ayında ise Anayasa Uzlaşma Komisyonu'nun görev süresi haziran sonuna kadar uzatılma kararı alınmıştır.³⁹

Anayasa Uzlaşma Komisyonu'nun görevi ise 25 Aralık 2013 tarihinde AKP'nin mazeretsiz olarak üç toplantıya katılmaması nedeniyle sona ermiştir. Anayasa Uzlaşma Komisyonu'nun çalışma usullerine göre; Komisyonun görevi, anayasa teklifinin Genel Kurulda kabul edilip kanunlaşmasıyla veya siyasi partilerden birinin çekilmesi ya da çekilmiş sayılması ile sona ermektedir. En az üç

³⁸ <http://yeniyanayasa.tbmm.gov.tr/calismaesaslari.aspx> (Erişim Tarihi: 25.07.2014)

³⁹ "Yeni anayasa yazımının tıkanması nedeniyle, Mayıs ayının ilk haftasında Komisyon'da en çok tartışılan konu, komisyon çalışmaları için yeni bir uzatma olup olmayacağı idi. Nisan sonunda yapılan toplantıda, AKP'li üyeler uzlaşma umudu göremediklerini, Komisyon'un işlevini tamamladığını söylemiş, CHP ve MHP ise AKP'nin başkanlık sistemi önerisini geri çekmesi durumunda uzlaşının mümkün olabileceğini ifade etmişlerdi. MHP ayrıca hükümetin Abdullah Öcalan'la yaptığı görüşmeleri eleştirmiş, bu görüşmelerin de uzlaşma yolunda engel olduğunu dile getirmişti. 3 Mayıs'ta yapılan toplantıda çalışmaların Temmuz ayında noktalanması tartışıldı. AKP'li üyeler yeni anayasa çalışmalarının 1 Temmuz'a kadar sürdürülmesini ve bir metin çıkarılmaması halinde Komisyon'un kendiliğinden feshedilmesini isterken, CHP'li ve BDP'li üyeler anayasa çalışmalarının sürmesini istediklerini ama süreyi açık uçlu bırakmak gerektiğini vurguladılar. Bu toplantıda süre konusunda bir mutabakata varılmadı fakat 7 Mayıs tarihli toplantıda çalışmaların 1 Temmuz'a kadar sürmesinde anlaşıldı" (Anayasa Uzlaşma Komisyonu Çalışmalarına Kronolojik Bir Bakış: 01-31 Mayıs 2013, Gözde Burcu Ege <http://anayasaizleme.org/anayasa-uzlasma-komisyonu-calismalarina-kronolojik-bir-bakis-01-31-mayis-2013-gozde-burcu-ege/> (Erişim Tarihi: 27.07.2014)

toplantıya mazeretsiz katılmayan siyasi parti, Komisyondan çekilmiş sayılmaktadır⁴⁰. Anayasa Uzlaşma Komisyonu görev süresi bitene kadar 60 madde üzerinde anlaşmıştır. Ancak anlaşılan “60 maddenin içerikleri itibariyle, kimi maddeler dışında, 1982 Anayasası’nın ötesine geçme iddiası taşıdığını söylemek güçtür. Büyük çoğunluğu temel hak ve özgürlüklerden oluşan bu maddelerin, birkaç olumlu ve önemli değişiklik dışında 1982 Anayasası ile aynı olduğu görülmektedir. Ancak sorun yalnızca madde başlığı örtüşmesi değildir, maddeler içerikleri itibariyle de büyük çoğunlukla aynıdır. Yani köklü bir değişiklik ve yenilikten söz etmek mümkün görünmüyor”⁴¹. Anayasa Uzlaşma Komisyonu’nun iki yıllık serüveninin sonunda yeni bir anayasanın ortaya çıkması ilk bakışta uzlaşma komisyonunda yer alan partilerin tümünün ortak bir başarısızlığı gibi görülse de aynı zamanda kurumsal olarak uzlaşmaya dayalı liberal cumhuriyet ideallerinin de bir krizidir.

Uzlaşma Komisyonu’nda somutlaşan, Cumhuriyetçi idealin “herkesin rızasının alınması” ilkesidir. Sadece devlete değil, yasalara ve anayasaya boyun eğmenin meşruiyetinin kaynağı olarak görülen, bu kurumlara verdiğimiz rızadır. Uzlaşma Komisyonu, farklı görüşlere sahip toplumsal kesimlerin ve siyasetlerin rızasını alırken, yapılan yeni anayasa da herkesin uzlaşısına dayandığı için toplumsal meşruiyete sahip olacaktır [...] Ancak Cumhuriyetçi ideallerin yanında Uzlaşma Komisyonu’nda gerçekleşen diğer bir ideal, sorunların “tartışarak çözümünü” öneren liberal düşüncedir. Komisyon üyesi partiler, hem kendilerinin hem de diğer partilerin toplumdaki karşılıkları, güçleri, aralarındaki gerçek güç dengesi karşısında bir “cehalet peçesi” takarlar; birbirleri karşısında eşit güçte temsil edilirler ve birbirlerine eşit güçte davranırlar (Kars-Kaynar, 2013).

Bu liberal cumhuriyetçi idealleri krize sokan nedenlerden biri Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın ‘Türk Tipi Başkanlık Sistemi’ önerisidir. Bu öneri uzunca bir

⁴⁰ http://www.zaman.com.tr/politika_anayasa-uzlasma-komisyonu-feshedildi_2188700.html (Erişim Tarihi: 26.07.2014)

⁴¹ <http://anayasaizleme.org/60-madde-uzerine/> (Erişim: 26.07.2014)

süre komisyonun çalışmalarını tıkamıştır. Anayasa Uzlaşma Komisyonu'nun çalışmalarını kadük bırakan bir diğer neden ise en başından beri partilerin kırmızı çizgilerinde ısrarcı olmaları ve olası uzlaşma ihtimallerini baştan kapatan siyasalarıdır. Ancak Uzlaşma Komisyonu'nun çalışmaları sadece komisyonun kendi içine kapalı bir etkilenim alanı yaratmamıştır, politik konjonktür ve zamanın ruhu da komisyonun çalışmalarını etkilemiştir. Bu dönemde AKP'nin politik hegemonyasını biri güçlendiren biri kırılğan hale getiren Badio'nun ifadesiyle iki hadise de yaşanmıştır. Bunlar hükümetin politik hegemonyasını güçlendiren bir hamle olarak başlattığı Kürt Açılımı ve hükümetin politik hegemonyasını kırılğan hale getiren bir politik an olarak daha katılımcı bir demokrasi talebiyle milyonlarca insanın sokağa döküldüğü Gezi İsyanı'dır. AKP'nin bu iki konudaki siyaset yapma tercihleri ve toplumsal muhalefet 2015 genel seçimlerinden sonra yeniden Başkanlık sistemi gündemiyle beraber gelecek, yeni anayasa tartışmalarıyla birleştiğinde hem rejimin niteliğini belirleyecek hem de AKP'nin hegemonyasının durağan mı süreğen mi olduğunu gösterecektir. Tezin bu kısmında Anayasa Uzlaşma Komisyonu'nun çalışmalarını devam ettirdiği 20 Ekim 2011 ile 26 Aralık 2013 tarihleri arasında Zaman ve Yeni Şafak gazetelerinde yeni anayasa ile ilgili çıkan köşe yazıları incelenmeye çalışılmıştır.

4.8. Sivillik Uğrağındaki Muhafazakârlık ve Yeni Anayasa

Sivilleşme ve askeri vesayet karşıtlığı Anayasa Referandumu sırasında muhafazakâr basının söylemsel kuruluşunun temel öğeleri olmuştur. Söylem bu özelliğiyle yapılanmış bir totalitenin sonucu olarak bir eklemlenme pratiğidir (Howarth ve Stavrakis, 2000: 7). Muhafazakâr söylem sivillik uğrağını diskuruna eklemlenerek hem devlet aygıtına sahip olup hem devlete muhalif olabilme özelliğine sahip olmuştur. Sivillik Gülerce'nin de vurguladığı gibi farklı eksenler etrafında bölünmüş siyasal aktörleri birleştirecek yegane unsurdur:

Ne yazık ki bu ülkede, birileri hâlâ kendilerini Cumhuriyet'in kurucusu ve sahibi görüyorlar. İktidar, kendilerinden değilse, ülkenin ele geçirildiğini,

bu işgalden kurtulmak için seferberlik falan gerektiğini söylüyorlar. Israrla, inatla, bin türlü desise ile kutuplaşma peşindeler. Demokratikleşmenin önünün kutuplaşma ile kesileceğini biliyorlar. Bunu da Cumhuriyet'i savunur görünerek yapıyorlar. Ama Cumhuriyet'in demokratikleşmesini asla telaffuz etmiyorlar. Çünkü Cumhuriyet demokratikleşirse itibarlarını, konumlarını kaybedeceklerinden adları gibi eminler... Cumhuriyet'in demokratikleşmesinden korkanların elinde bugün tek yol var: Toplumunu kutuplaştırmak. Onun için Türk-Kürt, Sünni-Alevi, laik-dindar kutuplaşmalarından medet umuyorlar. Bu oyunu bozmalıyız. İktidarı ile muhalefeti ile herkese düşen; birbirimizin konumuna saygılı kalarak biz de inatla, ısrarla hoşgörü, uzlaşma ve sivil demokratik yeni bir anayasa demeliyiz (Hüseyin Gülerce, "Cumhuriyet, ilkler, İP ve CHP", Zaman, 31 Ekim 2012).

Anayasa Gülerce'nin yazısında birbiriyle iç içe geçmiş katmanlar arasından sızan bir yol gibidir. Yazıda üç farklı katmandan söz edilmektedir. Birinci katman Cumhuriyet, onla iç içe geçmiş ikincil bir katman olarak cumhuriyetin demokratikleşmesi ve son katman olarak da demokratikleşmeyi engelleyen ayrıcalıklılar ki bunlar aslında cumhuriyeti araçsallaştıran bir konumdadırlar. Ranciere'in (2014) belirttiği gibi demokratik süreç kamusalın ve özelin, evrensel ve tekilin dağılım düzenini, kimlikler vasıtasıyla işleyerek yeniden şekillendiren öznelerin eylemini içerir. Gülerce'nin vurguladığı kimlikler -laikler, dindarlar, Türkler, Kürtler, Aleviler, Sünniler- hoşgörü, uzlaşma, sivillik kavramlarının çerçevelediği yeni anayasada antagonistik konumlarından uzaklaşacaklardır. Aslında Gülerce yeni bir cumhuriyetin demokratikleşmesi derken yeni bir devlet biçimi tahayyül etmektedir. Tam bu noktada Neocleous'un (2013) ifade ettiği gibi devletin kısmen içerisine alıp daha sonra yönettiği sivil toplum kurumları siyasallaşır. Gülerce'nin anlatımında siyasallaşan bir sivil alan vurgusu vardır. Buradaki paradoks cumhuriyet demokratikleşirken aynı zamanda sivil toplumda bu yeni devlete göre biçimlenmekte sivillliğini kaybetmektedir.

Kuşkusuz sivil anayasayı yapacaksa Meclis ve siyaset yapacak. Ama Abant Platformu'nun anayasa konusunda çizdiği çerçeve, bir yandan statükonun aşılması yönünde ufuk çizip siyasete yol gösterirken, diğer yandan en zor konularda bile uzlaşmanın mümkün olduğunu göstererek cesaret veriyor (Abdülhamit Bilici, “*Abant'ın 4 mesajı*”, Zaman, 13 Mart 2012)

Sivillik vurgusu muhafazakâr basının 12 Eylül 2010 Anayasa Referandumu'nun kabulü sonrasında yeni anayasa tartışmalarına da taşıdığı bir kavram olmuştur.

Muhafazakâr basın bu temayı somutlamak için statüko kavramını dolaşıma sokar. Statüko bir yönüyle hakim ideolojiyi imlerken diğer bir yanıyla da aşılması ile Türk sağının mazlumluk söylemini muktedirlik söylemine taltif ettirecek bir kavramdır. Öte yandan statüko içinde seçkinlerin de öncü bir rol üstlendiği bir ilerleme düşüncesini de imler. Dolayısıyla anayasa Türk siyasal hayatında tarihsel olarak farklı koşullar içinde farklı sınıfsal ve toplumsal ittifakların bir sonucu olarak gündeme gelmekle beraber genel olarak bir otoriter düzenleme aygıtı olarak işlev görmüş ve kurtuluş projesinin göstergesi gibi algılanmıştır (Çakar, 2009: 260). Statüko bir otoriter düzenleme alanı olarak devleti de kapsayan Türk sağının ideolojik rakiplerine karşı araçsallaşabilecek bir kavramdır. Statüko Türk sağı için otoriter devletin siyasal beden imgesidir. Bu otoriter devletin karşıtı Türk sağının tahayyül dünyasında sivil toplum ve milletin iradesinin temsili olan meclistir. Ancak sivil toplum meclisin dışında ayrı bir alan değildir. Sivil toplum, meclis, milli irade yana yana değil iç içe geçmiş katmanlardır. Bu iç içe geçmişlik halinin kurucu ögesi ise milli iradedir. Türk sağının milli irade kavramı Foucault'nun iktidar kavramına benzer.

Foucault'a göre iktidar artık devlet kurumuyla ya da aslında herhangi bir kurumla sınırlanamaz. İktidar, toplumsal şebekenin başından sonuna birçok yerin içinden geçen çok değerlikli bir güçtür (Newman, 2014: 140).

Aslında milli irade vurgusu, Rousseau'nun genel irade kavramını (Rousseau, 1965) çağrıştırmaktadır. Rousseau'nun toplum sözleşmesi çerçevesinde

tanımladığı genel irade kavramı bireyleri aşan, bireyleri kolektif bir bütün içinde ele alan bir anlayışa sahiptir. Ancak Türkiye’de cumhuriyetin kuruluşu itibariyle Rousseaucu anlamda bir toplum sözleşmesi gerçekleşmediği için genel irade kavramı ile milli irade kavramı benzeşmektedir. Milli irade toplumsalın tüm halidir aslında temsil edilen ancak devletin organlarında varlık da gösterse devleti bir türlü statüko yüzünden kapsayamayandır. Statüko resmi ideolojinin heyula olarak cisimleşmesidir. Köker, Bilici’nin yazısındaki bu heyulayı daha açık bir şekilde tanımlar ve demokrasiyi engelleyici bir güç olarak görür.

Türkiye’de devlet, daha doğrusu devletin temsil ettiği siyasî iktidarı elinde bulunduran yönetici seçkinler, demokratikleşme sürecini olabildiğince engellemeye çalışıyorlar ve bu engellemeyi de, Kürt sorununda ya da siyasî İslâm’a ilişkin tavırlarında somutlaştırırken, adı “Atatürkçülük” (veya “sözde demokratik sol”un tercihiyle “Kemalizm”) olarak konmuş olan bir ideolojik zeminde haklı gösterme yoluna gidiyorlar. O halde, ifade etmek gerekiyor ki, “Atatürkçülük/Kemalizm”, Türkiye’de çağdaş ölçülerle uyumlu bir demokrasinin gerçekleştirilmesinin önündeki birinci engel oluyor. Bu engelin adını “resmî ideoloji” olarak tespit etmek ise, özellikle 1980’lerden bu yana süregelen siyasî/kamusal tartışmalarda sıkça başvurulan bir adlandırma (Köker , 1998).

Köker’e (1995) göre 1930’ların ortamında görece radikal düşüncelerinden bağımsız olarak, reform hareketlerinin Osmanlı geleneğine uygun biçimde bürokratik entelijansiya tarafından yürütülmesinin tarihsel zorunluluğu, Kemalizm’in topluma Batılı değerleri aşılama çabasının kısmi başarısına karşılık, bu ideolojinin bürokratik entelijansiyanın anlam dünyasını oluşturması Türk siyasal devriminin niteliğinin bürokratik muhafazakâr olmasına yol açmıştır.

Türk sağının anlam dünyasında seçkin bürokratik yapı çok partili hayata geçişten itibaren kazanılan seçim başarılarına rağmen geçilemeyen bir kale gibidir. Bu seçkin bürokratik yapı askeri bir bürokrasiyle beraber işlemekte, sağ diskurda kimi zaman vesayet kimi zaman statüko olarak milletin iradesine ipotek koyan bir boş gösteren olmaktadır. Mert’in de (2002a) belirttiği gibi

Türkiye’de muhafazakâr sağ söylemin çıkış noktası Cumhuriyet devriminin Batıcı ve laik çevresine itirazdır. Ancak ister merkez sağ, ister koyu milliyetçi çerçevede ifade bulan muhafazakârlık bir siyasal tepki olarak devleti eleştiri konusu yapmaktan da kaçınmak zorundadır (Mert, 2002a). Dolayısıyla Türk sağının statüko vesayet eleştirilerinin altında kendisi eleştirilemeyen kutsanmış bir devlet fikri vardır ama onu bugüne kadar yönetenler millet adına sahibi olmayı hak etmedikleri yerde oldukları için eleştirilmektedirler. Bu görüş seçkinciliğe karşıt gibi görünse de devleti eleştiri konusu yapamadığı için gizil olarak yeni ve ‘milletin değerleriyle barışık’ bir seçkinci sınıfın tahakkümü olanağını bağrında taşımaktadır.

Bilici’nin yazısında bahsettiği 9-11 Mart 2012 tarihleri arasında yapılan 26. Abant Platformu’nun sonuç bildirgesinde şu öneriler yer almıştır:

Yeni anayasa sürecine katkı sunmak amacıyla oluşturulan sonuç metninde; vatandaşlık ve kimlikler, anadilde eğitim, yerel yönetimler ve cumhurbaşkanının yetkileri gibi konularda somut teklifler getirildi. İnsan hakları, hukukun üstünlüğü, demokrasi ve insan onuruna saygı dışında, anayasanın dibacesinde herhangi bir ifade olmaması gerektiği belirtilirken, toprağa ve kan bağına dayalı vatandaşlık tanımı ağırlıklı görüş olarak öne çıktı. Anadilde eğitim, resmî dilin öğrenilmesi şartıyla temel insan hakkı sayıldı. Başörtüsü meselesinde ise “Hiç kimse dinî inançlarından ve ifadesinden dolayı eğitimde, çalışma hayatında ve kamusal alanda ayrımcılığa uğratılmaz.” hükmü benimsendi. En hararetli tartışmalara sahne olan Diyanet İşleri Başkanlığı’nın, vakıf statüsünde yeniden yapılandırılması ve herkese devlet desteğiyle vakıf kurabilme hakkı verilmesi istendi. Sonuç metninde dikkat çeken hususlardan biri de cumhurbaşkanının konumuyla ilgiliydi. Müzakereciler, yeni anayasada parlamenter sistemin korunması gerektiği konusunda birleşti. Ayrıca cumhurbaşkanının yetkilerinin daraltılarak, devletin temsili görevleri ve demokratik klasik parlamenter sistemlerdeki konumuna kavuşturulması gerektiği vurgulandı.

Abant Platformu'nun sonuç bildirgesinde cumhurbaşkanının yetkilerinin daraltılması görüşünün ön plana çıkması anlamlıdır. AKP'nin başkanlık sistemi önerilerine karşı Gülen cemaatinin de aldığı pozisyon parlamenter sistemin korunmasıdır. Bu durum bir bakıma da AKP ve Gülen cemaati arasındaki simbiyotik ilişkinin 12 Eylül Anayasa Referandumu'na göre aşınmaya başladığının da göstergesi olarak okunabilir. Özellikle yeni anayasa sürecinde Yeni Şafak gazetesinin başkanlık sistemine vurgusuyla Zaman gazetesinin parlamenter sisteme yaptığı vurgu, iktidar blokları arasındaki ilişkilerin kırılma potansiyelini gösteren ipuçları olmuştur⁴².

Anayasa tartışmalarında sivillik söyleminin kurulduğu bir diğer önemli uğrak da darbe karşıtlığıdır. Hâlihazırdaki anayasanın bir darbe anayasası olduğu için değiştirilmesi, sivilleşmesi lazımdır.

Kenan Evren'in avukatının savunması dahi, bu ülkede sivil bir Anayasa'nın ne denli gerekli olduğunu ortaya koydu. Partilerin bu savunmayı önlerine koyup, yeni Anayasa'nın ertelenmez bir görev olduğu üzerinde mutabakat sağlamaları gerekiyor. Bülent Acar, "12 Eylül'ün yaptığı Anayasa ile ülkeyi yönetiyorsunuz. Bu Anayasa yürürlükte olduğu sürece Evren'i yargılayamazsınız" dedi. Sadece darbecilerin kendilerini savunma mekanizmasına son verme açısından olsa dahi, darbe anayasasını yürürlükten kaldırmak gerekiyor (Abdülkadir Selvi, "*Deviren de yoktu, devrilen de*", Yeni Şafak, 5 Mayıs 2012).

Kabaoğlu sivil anayasa kavramını Türkiye koşullarına göre adlandırmak gerektiğini belirtir. Kabaoğlu'na (2012) göre anayasalar sivil-sivil olmayan yerine, yapım tarzının ne denli demokratik olduğuna, asli kurucu iktidarın ya da türev kurucu iktidarın nasıl oluştuğuna göre değerlendirilmektedir. Asli kurucu iktidar bir ülkenin siyasal rejiminde, ihtilal, hükümet darbesi, ülkenin parçalanması ve ülkedeki yabancı işgale son verilerek bağımsızlığın

⁴²http://www.zaman.com.tr/politika_abant-platformundan-yeni-anayasa-icin-cesur-oneriler_1257586.html (Erişim Tarihi: 26.07.2014)

kazanılması yahut yeniden kazanılması gibi hukuk boşluğunun doğması durumlarında ortaya çıkar (Özbudun'dan aktaran Sevinç, 2012: 15). Tali kurucu iktidar ise, bundan farklı olarak bir ülkenin anayasasının, o anayasada belirlenmiş usullere uyulmak suretiyle değiştirilmesidir (Özbudun'dan aktaran Sevinç, 2012: 15). Kabaoğlu sivil anayasa tartışmalarında muhafazakâr sembolik seçkinlerden farklı düşünmektedir.

İlk kez Türkiye sivil anayasa sahibi olacak diye bir söylem var. O söylemi de test etmeliyiz. Az önce yaptığım açıklamalar farklı yönlerde de olsa '61 ve '82 için geçerli. Oysa 1921 ve 1924 anayasaları için geçerli değil; belki o anayasalar demokrasi açısından tartışılabilir, ama sivil olmadıkları söylenemez (Kabaoğlu, 2012: 45).

12 Eylül 2010 Referandumu sırasında “Yetmez Ama Evet” cephesinin önemli bir figürü olarak sıyrılan Osman Can da 1921 Anayasasını ittihatçıların tahammül ettiği katılımcı bir anayasa olarak niteler:

Bu bağlamda 1921 Anayasası bir doküman olarak İttihatçı anlayışın belli bir dönemde tahammül ettiği ancak tarihimizde bize ait diyebileceğimiz tek çalışmadır. Fakat tahammül ihtiyacı ortadan kalktığı anda, bu anayasa ortadan kaldırıldı ve ona vücut veren meclis, tüm çoğulculuğu ve farklılığıyla tasfiye edildi (Can, 2012: 85).

Can (2012) 1924 Anayasası ile birlikte devlet teşkilatının tek parti diktatörlüğünü mümkün kılacak şekilde yapılandırıldığını belirtir. Özbudun (2012) ise Can'dan farklı olarak metni ve ruhu itibarıyla demokratik bir anayasa olduğunu ifade eder. Öte yandan 1924 Anayasası temsili özelliği ile demokratikken çoğunlukçu yapısı ile çoğunluğun tahakkümünü önleyecek fren ve denge mekanizmalarına yer vermemiştir (Özbudun, 2012: 81).

Anayasanın yetersizliği asıl, çok partili hayat döneminde (1946-1960) ortaya çıkmıştır. Meclis iradesinin milli irade ile özdeş olduğu, Meclis çoğunluğunun her şeye kadir olduğu anlayışı, bu dönemde birçok anti-

demokratik kanunun kabul edilmesine, iktidar-muhalefet ilişkilerinin giderek gerginleşmesine yol açmış ve bu anlamda 27 Mayıs 1960 askeri darbesine giden zemini hazırlamıştır (Özbudun, 2012: 81-82).

Selvi'nin yazısında darbe anayasası olan 12 Eylül Anayasası'nın değiştirilmesi için meclis göreve çağrılırken aslında çağrılan demokrasinin temsili karakteridir. Oysaki demokrasi doğrudan bir karaktere de sahip olabilir. Tüm dünyada toplumsal hareketlerin talepleri 2008 ekonomik krizinden beri sivil toplum formunu aşmakta, yeni formlar almaktadır. Bu taleplerin içinde doğrudan demokrasinin araçlarının çağrılışına ya da pratikte uygulanışına daha sık rastlanmaktadır. Gerbaudo'nun (2014) işaret ettiği gibi günümüz protesto kültürünün sürekliliğini sağlayan şey bireylerin çoğunlukçu iddiaları olan kolektif bir öznedeyeniden birleşmeleri ya da kaynaşmaları etrafında dönen bir halkın yeniden birliğinin sağlanmasıdır. Bütün bu hareketlerin, küçük istisnalar dışında ortak yönü, yurttaşların siyasi arenada hesaba katılmadıklarını, temsil edilmediklerini düşünmeleridir (Merkel'den aktaran Çelebi, 2012: 468). Muhafazakâr basının yeni anayasa tartışmaları sırasında genel izleklerinden biri sivillik olmasına karşın sivillik dayandığı son siyasal form temsili demokrasi olmaktadır. Beri yandan muhafazakâr basın temsili demokrasi ile sınırlarına dayanmış sivillik vurgusunu sivil toplum örgütlerinin yeni anayasaya katkısı bağlamıyla genişletmeye çalışmıştır. Ancak bunu yaparken muhafazakâr sembolik seçkinler daha çok muhafazakâr sivil toplum örgütlerinin etkinlikleri üzerinden hem yeni anayasayı tartışmış hem de bir kitle seferberliği sağlamaya çalışmışlardır.

Adıyaman'ın inşa ettiği toplumsal barışın evrensel dildeki karşılığı "sivil toplum". Çok yüksek derecede bir toplumsal sorumluluk duygusu, sivil inisiyatiflerin toplumu birkaç kere en ücra köşesine kadar saracak toplumsal ağlar ortaya çıkartıyor. Toplum kendisine sahip çıkıyor. Kızmadan, öfkelenmeden, bir çıkar ve karşılık beklemeden sorumluluğunu ifa ediyor. Ekonomik ve sosyal birçok alanda büyüyerek, sonuçta önümüze bir facia olarak gelecek sorunlar daha doğmadan

ortadan kalkıyor. 'Hafta sonu Adıyaman'a ASGIAD'ın davetlisi olarak tekrar gittim. Uzlaşma kültürünün yüksek bir politik bilincin üzerine inşa edildiğini tekrar gözleme fırsatı buldum. Anayasa konulu söyleşide Adıyamanlılara, 'Sizin benimsediğiniz ve uyguladığınız kuralların bir anayasada somutlaştığını ve fazladan bu kuralların daha sağlıklı ve düzenli uygulanabilmesi için bir hizmetkâr istihdam ettiğinizi hayal edin' dedim. Devlet dediğimiz ve sadece bize hizmet etmesi için yetki ve görev verdiğimiz bir kurum (Mümtazer Türköne, "Adıyaman'ın Anayasası", Zaman, 22 Ocak 2012).

Çaha'ya (2007) göre demokrasideki birey, grup, sivil hayat, özel yaşam alanı, serbest teşebbüs gibi değerleri İslam'ın insan, cemaat, mahrem yaşam alanı, serbest ticari ortam gibi değerleriyle örtüşmektedir. Özellikle 1980 sonrasında yükselişe geçen İslamcılık dünyada da kimlik siyasetinin, sınıf siyasetinin yerini almaya başlamış aynı dönemde kimlik siyasetine , sivil toplum, çoğulculuk gibi kavramlar eklenmeyi başarmıştır.

İslami kesimler içinden çıkan genç kuşaklar, değişik sosyal bilimlerle tanışmanın sonucunda modern dünyada tartışılan, konuşulan birçok konuyu Türkiye'nin gündemine taşımışlardır. Sivil toplum, demokrasi, insan hakları, liberalleşme, özgürlük, kadın hakları, çoğulculuk hermonotizm post yapısalcılık vs. gibi konuların bir kısmının tartışılmasında genç İslamcı kuşakların bir rolü olmuştur (Çaha, 2007: 492).

Özdalga da İslam adına şekillenen sivil toplum örgütlerinin demokratik bir toplumun gelişimine ters olmadığını iddia eder. Sivil toplumu Kemalizm'le ilişkisellik içerisinde ele alan Özdalga, Kemalizm'in sivil toplumun büyümesine katkıda bulunduğunu bununla beraber İslamcılık karşıtı eğilimlerin de taşıyıcısı olduğunu ifade etmektedir (Özdalga, 2006: 87).

Jacoby'e (2010) göre ise Kemalizm modernleştirici unsurlarını sivil toplum katmanlarıyla toplumun alt kesimlerine taşıyamamıştır.

Bir taraftan bakıldığında, yaygın bir orta sınıf ve bağımsız bir entelijansiyanın bulunmadığı bir toplumda yeni cumhuriyetin elindeki özerkliği kullanarak yukarıdan aşağıya ve militarize yöntemlerle devleti tahkim ettiği görülebilirdi. Ama öte taraftan böylesi merkezci ve din karşıtı bir despotizmin doğal olarak çevre alanlarının desteğini sağlaması imkansızdı (Jacoby, 2010: 154).

White ise İslamcı uyanışın köklerini İslamcı kitle seferberliğinde ve yerel siyaset üzerinde kurduğu enformel ağlar aracılığıyla analiz eder. Türkiye'deki 1990'lı yıllardaki İslamcı yerel ilişki ağı siyasetine karışan insanların yalnızca siyaset yapan değil, pratiği yaşayan topluluk gibi algıladıklarını hatırlamak önemlidir (White, 2007: 47).

Bayat'a göre, Ortadoğu'da kentli mülksüzler ile radikal İslam arasındaki ilişki, mülksüzlerin yaşam alanının esneklik, pragmatizm, müzakere, hayatta kalma ve kendisini geliştirmeyi içeren enformel hayat pratiği üzerine kuruludur (Bayat'tan aktaran Akşit vd., 2012: 57).

Sarıbay'a göre ise İslam Türkiye'de anlam krizini aşmaya yönelik bir kimlik inşasının toplumsal etik temelini oluşturmaktadır. Nitekim kültür olarak İslam'ın tüketim kültürünün dayattığı hayat tarzlarına kendi rengini vermesi yukarıda tanımlanan şekilde evrenselin yerelleştirilmesi son tahlilde geleneksel muhtevayı (post) modern form içine yerleştirmesidir (Sarıbay, 1998a: 25).

Büyük anlatılara yönelik güveni sarsan postmodernizm İslamcılığın düşünsel seyrinde de oldukça işlevsel olmuştur. Bu akımın 1990'lı yıllarda Müslüman aydınlarca anlamlandırılması meselenin bu yönünden ziyade dinin (geri) dönüşü çerçevesindeki düşüncelerini temellendirme, özellikle de modernliğin ve aydınlanmanın biçimlendirdiği değerlere ve düşünüş kalıplarına ilişkin eleştirel söz siyasetinin üretilme sürecinde işlevsel olmasından kaynaklanır (Bilici'den aktaran Öz, 2014: 162).

Tuğal ise 1980'lerin ve 1990'ların dini hareketliliğinin bir hayal kırıklığı yarattığını ifade etmektedir.

Son olarak bazı aktörler 1980'lerin ve 1990'ların dini hareketliliğinin İslami ekonomik ilişkilere varacağını düşünse de, kitle seferberliği İslami yaşam tarzlarının sermaye birikimi için kullanılmasından başka bir sonuç vermemiştir. İslami sivil toplum, İslami siyasal toplumdaki tamamen kopmuş ve dini ütopyacılığa yabancılaşmıştır. AK Parti'ye kalan, bu tarihsel ironiyi bir pasif devrime dönüştürmektir (Tuğal, 2010: 169).

Özellikle yeni anayasa tartışmaları sırasında muhafazakâr sivil toplum muhafazakâr siyasal toplumla bir kitle seferberliği aracılığıyla lehimlenmeye çalışılmıştır. Türköne'nin yazısında bahsettiği Adıyaman Sanayici ve Genç İşadamları Derneği (ASGİAD)'dir. 1980'lerin ve 1990'ların İslami uyanışının aksine kitle seferberliği yoksul mahallelerde enformel ilişkiler ağıyla kurulmamakta, sınıfsal karakteri baskın dernekler aracılığıyla kurulmaktadır. Kitle seferberliğindeki bu sınıfsal farklılaşma muhafazakâr bir hükümet olan AKP'nin ekonomik politikalarında aranmalıdır. AKP döneminde büyük sermaye saflarına yeni katılımlar olmuştur. Çalık, Albayraklar, İpek, Sancak, Boydak, Sanko gibi bir kısmı Anadolu'nun yeni sanayileşen kentlerinde büyüyen, bazıları da İstanbul merkezli olan, ama kural olarak hepsi de AKP iktidarına yakınlıklarıyla tanınan yeni sermaye gruplarının etkisi ve özellikle de medya sektöründe konumlanışları AKP büyük sermaye ilişkilerini sorgulanır hale getirmiştir (Öztürk, 2011: 184).

Öyle ki daha yeni anayasa tartışmalarının başlangıcında MÜSİAD (Müstakil Sanayici İşadamları Derneği) 2011 Aralık ayında yeni anayasa önerisini kamuoyuna sunmuştur. MÜSİAD yeni anayasa önerisini şu şekilde tanımlamıştır:

Yeni anayasa, benim ya da ötekini değil, bizim anayasamız olmalıdır. Günümüzde, "özgür birey", "çoğulcu toplum" ve "tarafsız devlet", anayasal demokrasilerin temel ilkeleridir. Özgür birey düşüncesi "farklılıklara saygı" zorunlu kılar. Farklılıklara saygı ancak çoğulcu bir toplumda gerçekleşir. Çoğulcu bir toplum ise, devletin tüm düşüncelere ve inançlara "tarafsız" ve "eşit mesafede" kalması ile mümkündür.

Anayasalar toplumdaki farklılıkları ortadan kaldıran değil, var olan çoğulcu yapıyı koruyan bir içeriğe sahip olmalıdır. Bu nedenle anayasalar toplumu "biçimlendirmeye" değil, tüm toplumu "kucaklamaya" çalışmalıdır. Bu doğrultuda MÜSİAD, çözüme yönelik önerilerini geliştirirken, toplumun tüm kesimlerinin hassasiyetlerini gözetmiştir. Ayırıştırıcı değil kucaklayıcı olmaya çalışmıştır. Ayrıca, her sorun, anayasa üzerinden çözüme bağlanmaya çalışılmamalıdır. Anayasa üzerinden sorunları çözme değil, anayasayı çözümün önünde engel olmaktan çıkarma mantığı esas olmalıdır⁴³.

Özgür birey, tarafsız devlet, çoğulcu toplum, farklılıklara saygı gibi temalar İslami tabanlı bir iş adamları örgütü olmasına rağmen kapitalist akılcılığın siyasi ile uyumunu göstermektedir. MÜSİAD için güçlü bir Türkiye'nin yaratılması ve canlandırılması için ekonomik kalkınma öncelikli hedeftir (Çınar, 2005: 164). Ekonomik kalkınma da günümüz şartlarında daha liberal bir demokrasiye ihtiyaç duymaktadır. Hem Türköne'nin yazısında hem de MÜSİAD'ın yeni anayasa önerisinde uzlaşma farklılıkları sorunsuzca birbirine eklemeyecek sihirli bir kavram olarak ortaya çıkmaktadır. MÜSİAD 2011'de hazırladığı anayasa önerisinde başkanlık, yarı-başkanlık sistemi eğilimine ters biçimde parlamenter sistemin güçlendirilmesini esas alarak, güçlendirilmiş bir parlamenter sistem için sorumsuz cumhurbaşkanının yetkilerinin azaltılmasını öngörmektedir (Akin, 2011).⁴⁴ 2014'te MÜSİAD'ın genç kanadı olan Genç Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği Başkanı Faruk Akbal Türkiye için başkanlık sisteminin zamanının geldiğini, bu sistemin Türkiye'ye yakışacağı açıklamasında bulunmuştur.⁴⁵ Uzlaşma bir yanıyla pek çok siyasal meselede cepheleşmiş bir toplum için yeni anayasa yapım süresince izlenmesi gerekli bir yol olarak belirmektedir. Diğer yanıyla da uzlaşma kavram olarak önsel olarak farklılıkların kabulüne gerek duymaktadır. Yani politik antagonizmalar politikanın

⁴³ http://www.zaman.com.tr/politika_musiad-anayasa-onerisini-acikladi_1208850.html (Erişim Tarihi: 26.07.2014).

⁴⁴ <http://t24.com.tr/yazarlar/dogan-akin/musiad-ile-tusiadin-karsilastirmali-anayasa-onerileri,4364> (Erişim Tarihi: 12.10.2014).

⁴⁵ <http://c.yenisafak.com/ekonomi-haber/musiad-turkiyeye-baskanlik-sistemi-yak-30.6.2014-662792> (Erişim Tarihi: 12.10.2014).

kurulduğu zemin olmaktan çıkarılmakta daha müzakereci bir tanımla farklılık olarak ele alınmaktadır.

Başka bir deyişle, uyuşmazlık ve müzakere katılımcıların saf tikelliğini aşan bir şeyi ortaya çıkarır. Bağlanım kurallarının anlamı ve kapsamı onların dışında değildir. Bu da evrenselliğin ihtilafı çözüme ulaştıracak ya da sabit bir zemini beraberinde getirmediğine, bunu yerine , söz konusu ihtilafın, evrenselliğinin bir gönderge olma durumunu -en azından kısmen- yapılandırması anlamında saflıktan uzak bir kategoriye atıfta bulunduğu delalet eder (Arditi, 2010: 59).

Arditi'ye (2010) göre saflıktan uzak olma bağlamında bu yeni evrensel göndergenin özünde kimlik siyasetinin liberal anayasal yurttaş fikri vardır. Muhafazakâr basın yeni anayasa tartışmalarına sivil toplumun katkısı ile ilgili tartışmalarda temsili demokrasi liberal demokrasiyi özgü çoğulculuğu ve hoşgörüyü geliştirmeye yönelik bir strateji ile siyasal olarak kesmiştir.

Sivil toplum kuruluşları ile yapılan toplantıların bir diğer önemli niteliği de yeni anayasa yapım sürecinde izlenecek usulün de mikro ölçekte gösterildiği platformlar olmasıdır. Bulaç'ın da belirttiği gibi geniş müzakere yöntemi bunlardan biridir. Ancak muhafazakâr basında temsil edilen ve katılımına başvuru sivil toplum kuruluşları büyük oranda sağ tandanslıdır ve müzakere çoğu zaman sağın kendi arasında yalnızca ton farklılıklarıyla gerçekleşmektedir.

Ulusal düzeyde faaliyet gösteren 13 çatı kuruluşu her toplantıya temsilci gönderiyor: TOBB, TZOB, TESK, Türk-İş; TİSK, Hak-İş; Memur-Sen, T.Kamu-Sen, Türkiye Serbest Muhasebeci Malî Müşavirler ve Yeminli Müşavirler Odaları Birliği, Türk Veterinerler Hekimler Birliği, Türkiye Barolar Birliği, Türkiye Seyahat Acentaları Birliği ve Türkiye Noterler Birliği. Ankara toplantısına TÜSİAD, TİM, MÜSİAD, TUSKON, TÜMSİAD, TÜRKONFED, KADER, Türkiye Sakatlar Federasyonu, Doğal Hayatı Koruma Vakfı, STK'ları Geliştirme gibi kuruluşlar da katılmıştır (Ali Bulaç, "Türkiye yeni anayasayı konuşuyor", Zaman, 20 Şubat 2012).

Anayasa tartışmalarını devlet-toplum ilişkileri üzerinden soyutlayan Mahçupyan, KONDA'nın yaptığı anayasa araştırmasını veri olarak kullanarak Türkiye halkının cemaat olma evresini geçtiğini, yeni anayasaya ilişkin Türkiye halkının toplum olma arzusunu yansıttığını ileri sürmektedir. Mahçupyan ironik bir gerçekliğin de altını çizmektedir. Kemalizm'in dışlayıcı politikalarıyla devletin ön plana çıkması dinsel cemaatlerin kendi içine çekilmesidir. Bu çekilmenin ortaya çıkardığı AKP'nin şimdi bu gerçekliği ironik bir şekilde kırarak güçlü bir toplum olma isteğini yansıttığını vurgulamaktadır.

Devlet ön plana çıkıp vatandaşlığın normlarını belirlerken, cemaatler kendi içine çekildiler ve aralarındaki duygusal ilişki de koptu. Bu durumun siyasetteki yansıması, devletin sahibi olan kişi ve kurumların bütün temel meseleleri uhdelerine alması, toplumsal grup ve kesimlerin ise birer takipçi veya uygulayıcı konumuna indirgenmesiydi. AKP'yi ortaya çıkaran dönüşüm bu siyasetin kırılmasına neden oldu. Ama aynı zamanda bastırılmış olan bir hedefin de yüz yıl sonra yeniden hatırlanmasını sağladı: Toplum olmak... Bugün Türkiye halkı geçmişi hatırlama ve geleceği inşa etme gayreti arasında bugünü içselleştiriyor ve belki ilk kez bir 'toplum' olmanın yollarını arıyor. Geçen aylarda yurt çapında gerçekleştirilen TESEV çalışması, Türkiye halkının geliştirmekte olduğu zihinsel çerçeveyi bir nebze ortaya koymakta. (Etyen Mahçupyan, "*Toplum olma arzusu*", Zaman, 3 Ocak 2013).⁴⁶

Peköz'e (2010) göre ise İslamcı hükümetin ekonomik ve politik gücünü arkasına alarak erk durumuna gelen İslamcı 'sivil' kurumlar, İslamcılaştıran toplumsal sistemin volan kayışları olarak işlev gördüğü gibi, sistemle mücadele içerisinde olan veya çatışma potansiyeli taşıyan toplumsal kuvvetleri, başka kanallarla yeniden sistem içerisine çekme işlevine sahiptirler (Peköz, 2010).

⁴⁶ Konda'nın araştırmasında görüşülen kişilerin % 78,5'i toplumun tüm kesimlerinin katıldığı ve uzlaştığı bir anayasayı, % 13,3'ü "partilerin arasındaki uzlaşmaya dayanan bir anayasayı % 8,2'si ise "çoğunluğa sahip olan iktidar partisinin yapacağı anayasayı" kabul edilebilir anayasa olarak tanımlamıştır (KONDA Anayasaya Dair Tanım ve Beklentiler Saha Araştırması, Eylül 2012 TESEV Demokratikleşme Programı).

Ali Bulaç'a göre cemaatler 1994'te Refah Partisi'yle belediyelerin kazanılmasıyla ve arkasından 2002 sonrasında merkezi iktidarla beraber kamu kaynaklarından beslenmeye başladığı için artık sivil toplum kuruluşu olma vasfını kaybederek 'sivil devlet kuruluşu' haline dönüşmüşlerdir (Bulaç'tan aktaran Öz, 2014: 179). Yine Bulaç'a (2008) göre sivil İslam bakış açısından, İslam salt bir devlet düzeninden veya politik bir hareket olmaktan çok, hayatın siyasal boyutunu, siyasetin olumlu ve gerekli etkisini inkar etmeksizin, siyaseti aşan bir ümmet toplumu projesidir. Tam da bu noktada sivil toplum kuruluşlarının ki Peköz ve Bulaç bu kuruluşlar içinde vakıflar, dernekler aracılığıyla örgütlenen cemaatleri başat öğeler olarak değerlendirir. Önceki bölümde Gramsci'nin (2007) hegemonya tanımında ve Carnoy'un (2014) Gramsci'nin hegemonya tanımını açıklamasında olduğu gibi bağımlı sınıfların çıkar ve gereksinimlerini biçimlendirmeye yönelik başarılı girişimlerini içerir. Topak da (2012) Türkiye'de geçerli hegemonik bir projenin ön koşulunun dışlanan kesimleri içermeye dönük yeni eklemleyici strateji ve araçların geliştirilmesi olarak belirtmektedir.

[...G]ünümüzde kimlik siyasetiyle de uyumlu olan cemaatçiliğin ön plana çıkarılması yoluyla bağımlı sınıflar yeni projeye eklemelendirilmeye çalışılmaktadır. AKP'nin refah devletinin tasfiyesi nedeniyle bu konuda ortaya çıkan boşlukları muhafazakârlık ve dinsel kurumlar aracılığıyla çalışması da, bu yönde bir girişimdir (Topak, 2012: 332).

Muhafazakâr basının yeni anayasa tartışmalarında sivil toplum gerek sınıfsal karakteri gerek de işlevi açısından devletin görelî özerk konumunun etkisiyle yukarıdan aşağıya biçimlendirilmektedir. Sivil toplum farklı kimliklerin, bağımlı sınıfların taleplerini yansıtmaktan çok politik toplumun isteklerini meşrulaştırıcı bir görev üstlenmektedir. Muhafazakâr basının bu tutumu zaman zaman İslami tonu daha ağır basan kesimler tarafından da eleştirilere konu olmuştur. İslam ve hayat sitesinin yazarı Şükrü Hüseyinoğlu sivil anayasa söyleminin arkasında liberal paradigmaca çerçevesi çizilen ideolojisiz bir anayasa fikri olduğunu

belirtmekte ve bu tartışmalara katılan İslami kökenlere sahip çevreleri de eleştirmektedir.

Bugün tanık olduğumuz anayasa tartışmaları, Kemalizme dayalı resmi ideoloji anlayışı ile, küresel sistemin himayesindeki liberalizm ideolojisinin çatışmasından ibarettir. Çeşitli İslami çevreler ise, bu tartışmada, İslami söylem ve argümanlarla özgün İslami bir cephe açacakları yerde, Kemalizme muhalefet adına liberal kesimlerin “ideolojisiz anayasa” argümanına dayalı “sivil anayasa” yaklaşım ve taleplerine destek vermektedirler. Mazlum-Der gibi, kendilerini “İslami kesim” içerisinde tanımlayan kişiler tarafından idare edildiği halde, söz konusu “ideolojilerden arındırılmış anayasa” yaklaşım ve talebine doğrudan destek verip katkı sağlayan kuruluşlar olduğu gibi, daha belirgin bir İslami kimlikle kamuoyu önüne çıkan çeşitli çevre ve kuruluşların da “sivil anayasa” söylemlerine taraftar olmakta bir beis görmediği müşahede edilmektedir (Hüseyinoğlu, 2011).

Muhafazakâr basının yeni anayasa tartışmalarında kullandığı dilin sınır noktalarında biri de temsili demokrasidir. Demokrasi tartışması asla katılımcı bir boyuta taşmamıştır. Katılımcılık STK’ların, gazeteci ve entelektüellerin, yeni moda strateji kuruluşlarının, kimi zamanda politika yapıcılarının katıldığı toplantılardan ibarettir. Zavala’nın da (2006) ifade ettiği gibi katılımcı demokrasinin özünü kararlara katılma ve birlikte belirleme hakkı oluşturmaktadır: Vatandaşların kendi kentleri, mahalleleri, vergi paraları ve kamusal bütçeleri konusunda erk sahibi olmaları. AKP’nin ve muhafazakâr basının temsili demokrasi içinde kalan kısıtlılıkları, İstanbul Gezi Parkı’nda 31 Mayıs 2013 tarihinde patlak veren ve katılımcı talepleriyle kendini tanımlayan bir toplumsal hareketle hakiki toplumsal karşıtlığını bulmuştur. Gerçek anlamıyla sivil olan sahneye çıkmıştır. Muhafazakâr hegemonyanın tesisi için araçsallaştırılan yeni anayasa tartışmalarındaki muhafazakâr-liberal siyaset tasavvuruna karşı Gezi İsyanı’nda Ranciere’in vurguladığı gibi liberal çoğulculuk anlayışının bütün kimliklere birer yer tayin eden durağan dağılım şeması

karşısında harekete geçiren şey, dağılımda bir payı olmayan, yani bir kimlik konumuyla özdeşleşmeyen bir aktörün “halk”ın sahneye çıkışı olmuştur (Ranciere’den aktaran Temiz, 2013: 30).

4.9. Devletin Sınırlarının Çizilmesi Olarak Yeni Anayasa

Muhafazakâr basında yeni anayasanın tartışıldığı ve sivillik vurgusuyla tamamlayıcılık ilişkisi içinde tartışıldığı fikri akıllardan biri de vatandaşlık kavramı üzerinden devleti tartışmak olmuştur. Devlet-vatandaş arasında devlet lehine asimetric bir ilişki olduğu savunulmuş, bu ilişkinin tarihselliği cumhuriyetin kuruculuğuna kadar götürülmüştür.

Devlet, vatandaştan daha güçlüdür. Devlet-vatandaş ilişkisi güç bağlamında asimetric bir ilişkidir. Devletin, vatandaşını ezmemesi için onun gücünün sınırlarının keskin çizgilerle çizilmesi gereklidir. Ki bu işin sadece teorik kısmıdır, ama söz konusu ezici gücün teorik olarak sınırları belirlenmediği takdirde pratikte çok daha vahim sonuçlarla karşılaşılacağı kesindir. Devlet-vatandaş bağlamındaki bariz asimetric güç ilişkisine rağmen, Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren yapılan her anayasanın mevcut ve belirleyici olan ortak özelliği vatandaşı devletten değil, devleti vatandaştan koruyan bir anlayışı içermeleridir. Zira devlet kendisini vatandaşların büyük çoğunluğunu ezerek var etmiştir; dolayısıyla kendisini koruma altına alma yolu vatandaşa karşı korunmaktan geçmektedir. Tabii bu açıktan değil, "devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü" gibi hamasi söylemler üzerinden gerçekleşir (Hilal Kaplan, “*Yeni anayasa ve haddini bilen devlet*”, Yeni Şafak, 28 Mayıs 2012).

TESEV 2012 Şubat-Haziran ayları arasında hazırladığı Yeni Anayasayı İzleme Raporu’nda sivil toplumdaki gelen vatandaşlık tanımı önerilerini üç grup başlık altında toplamıştır. Buna göre ilk gruptakiler 1982 Anayasası’nın 66. Maddesindeki Türk tanımından taviz verilmemesini isteyenler; ikinci gruptakiler

Türk ifadesinin korunmasını ama bu ifadenin anlamının daha net olarak ortaya konmasını içeren öneriler getirenler; üçüncü gruptakiler Türkiye'nin-siyasi kimliğinin, etnik bir kimlik (Türk) olarak tanımlanmasından vazgeçilmesi ve vatandaşlığın daha soyut ilkeler temelinde tanımlanmasını savunanlar olarak sıralanmıştır (Kentel vd., 2012).

Yeni anayasa çalışmaları sırasında partilerin anlaşılamadığı konulardan biri de vatandaşlık tanımı olmuştur. Anayasadaki Türklük vurgusu tartışmanın kilit noktalarından biri olmuştur. Türk milliyetçiliği içinde güçlü bir oranda insanların atalarının anavatanlarından göç etmesinden sonra bile kendilerini orayla özdeşleştirmelerine yol açan bir çeşit etnikleştirme biçimini de barındırmaktadır (Maksudyan, 2005: 48). Bu etnikleştirme yalnız başına yol almamakta Türk Devleti haliyle de soyut bir form olan devleti kutsal bir nesne haline getirmektedir. Anayasadaki vatandaşlık tanımı tartışmalarına bakıldığında her bir vatandaşlık tanımı kapitalist devlete içkin yeni bir hegemonik projenin taşıyıcılığını yapmaktadır.

Kaplan yazısında Türklük tanımını öteleyen bir vatandaşlık tanımını öne çıkarmaktadır. Bunu yaparken de karşımıza bir ikilik olarak devlet ve vatandaşı koyar. Eleştirdiği, devleti vatandaşa önceleyen daha önceki anayasalardaki deneyimdir. Kaplan vatandaşa karşı konumlanmış bir devlet geleneği olduğunu söylemektedir. Kaplan'ın söylemi aynı zamanda vatandaşın boş gösteren olduğu bir halk inşasıdır. Vatandaş tüm tekil taleplerin kendisinde bir değer kazanacağı kavramdır. Devletin korunduğu vatandaşlar Cumhuriyet dönemi boyunca sistem karşıtı olarak Aleviler, Kürtler, sol sosyalistler, sistem dışında⁴⁷ olarak İslamcılar olmuştur. Sistem karşıtı gruplardan Kürtler sistemin yeni merkezi olan AKP'nin yeni ulus inşasını oluşturan başat öge olan İslam üzerinden bir diyalog geliştirme olanağına sahip olmuşlardır. Aktoprak'ın (2014) belirttiği gibi AKP Kürt kimliğini tanıyarak önemli bir hatayı devam ettirmemiştir; fakat tanıdığı Kürt kimliğini bu sefer İslam sınırları içinde tanımlayarak iktidarın

⁴⁷ "Sistem karşıtı konum" kavramsallaştırması Ruşen Çakır'a aittir (Bora, 2014).

kendi dışındaki kimlikleri tanımlama nosyonundan vazgeçmemiştir. Aleviler ise bu yeni suni ulus inşasının sahih karşıtı konumundadır. Kaplan'ın yazısında bir diğler eleştirisi devletin bölünmez bütünlüğü mitolojik anlatısınadır. Bu anlatının vatandaşı devlet karşısında ikincileştirip ezmesini doğallaştırdığını söylemektedir. Kaplan muhafazakâr bir gazetede yazmasına rağmen devleti fetişleştirmeyip vatandaşı önceleyen bir dile sahiptir.

27 Mayıs 2012 tarihinde yazdığı bir yazıda Kaplan, anayasada vatandaşlık tanımında uzlaşmaya varılabileceğini belirtmektedir.

BDP'nin kırmızı çizgilerine bakıldığında anayasadaki vatandaşlık tanımı, anadilde eğitim ve özerklik meselesi var. Anayasadaki ki "Türkiye Cumhuriyeti'ne vatandaşlık bağı ile bağı olan herkes Türktür" ifadesinin, "Türkiye Cumhuriyeti'ne vatandaşlık bağı ile bağı olan herkes din, mezhep, ırk, etnik köken, cinsiyet, kültür ve benzeri hiçbir fark gözetilmeksizin Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıdır" diye değiştirilmesini teklif ediyorlar. Meclisteki partiler içinde herkese "Türküm de" baskısı yapan sadece MHP kaldığından, "Hep birlikte Türkiye'yiz" diyen Ak Parti'yle ve "Yeni CHP"yle bu maddede anlaşmaya varılmaması için bir sebep yok sanırım (Hilal Kaplan, "Yeni anayasa nasıl yeni olur", Yeni Şafak, 27 Mayıs 2012)

Yeni anayasa nasıl yeni olur yazısında Kaplan'ın anadil meselesine de olumlu baktığı görülür.

1982 Anayasası'nda anadilde eğitim önünde engel oluşturan 42. Madde şöyle: "Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez." Anadilde eğitimle alakalı yapılması gereken düzenleme anayasadan ziyade, Tevhidi Tedrisat Kanunu gibi alt düzenlemelerde olduğundan, önümüzdeki dönemde anadilde eğitim hakkına engel çıkartacak bir madde olmaması yeterli sayılabilir. Seçmeli Kürtçe dersinin müfredata

girdiği ve üniversitelerinde pek çok Kürtçe öğretmenin yetiştirildiği bir ülkede zaman içinde, talep edildiği takdirde anadilde eğitime de imkân sağlanacağı kanaatindeyim (Hilal Kaplan, “*Yeni anayasa nasıl yeni olur*”, Yeni Şafak, 27 Mayıs 2012)

Kaplan’ın hem vatandaşlık tanımı hem de anadille ilgili tutumu AKP’nin Anayasa Uzlaşma Komisyonuna verdiği önerilerle ilgilidir. Kaplan bu önerilerin aynı zamanda AKP’nin otoriterleştiğine yönelik iddiaları da bertaraf ettiğine inanmaktadır.

Yeni anayasa taslağını hazırlayan Meclis komisyonu çalışmalarına tekrar başlamadan önce Ak Parti’nin yeni anayasadaki hak ve özgürlükler kısmına ilişkin önerileri belli oldu. Buna göre Ak Parti, yeni anayasada eskisindeki "Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk'tür" ifadesinde olduğu gibi etnisite merkezli bir vatandaşlık tanımı istemiyor. Taslak madde aynen şöyle: "Vatandaşlık anayasal bir haktır. Vatandaşlıktan çıkarılmaya ilişkin hükümler kanunla belirlenir." (Hilal Kaplan, “*AK Parti’nin demokratiği*”, Yeni Şafak, 30 Temmuz 2012).

Kaplan’ın 30 Temmuz 2012 tarihinde yazdığı yazı aynı zamanda, devletin sınırlarının çizilmesi olarak Mayıs ayında ele aldığı vatandaşlık tartışmasını nihayetlendirdiği de bir yazıdır. Yazı AKP’nin vatandaşlık tanımının etnisite merkezli olmayışını öne çıkararak devleti önceleyen eski vatandaşlık tanımının ötesine anayasal vatandaşlık hakkına geçtiğine vurgu yapmaktadır. Tam da bu noktada yeni anayasal vatandaşlık önerisi AKP hegemonyasının ilk döneminde çıpa görevi gören Avrupa Birliği’ne bir göndermedir. Çünkü terim Jürgen Habermas tarafından ortak bir Avrupa vatandaşlığı soyutlaması üzerinden kavramsallaştırılmıştır. Anayasal vatandaşlıkta, vatandaşlık herhangi bir etnik, dini veya kültürel kimliğe atıfla tanımlanmaz ve bunun doğal sonucu olarak da toplumun çoğulcu yapısında bulunan farklılıklar arasında birini/birilerini diğerine/diğerlerine karşı ayrıcalıklı kılan bir tercihte bulunulmaz (Coşkun, 2009).

Bir anayasa her yurttaş kuşağının sürdürdüğü bir tasarı olarak düşünülebilir. Demokratik anayasal devlette politik iktidarın kullanımı ikili bir tarzda sınıflandırılabilir: Sorunların kurumsal olarak ele alınışı ve çıkarların hukuka uygun olarak düzenlenmiş dolayımı, aynı zamanda bir haklar sisteminin gerçekleştirilmesi olarak anlaşılmalıdır (Habermas, 2010: 125-126).

Anayasal vatandaşlık kavramını tanımlayan bir diğer kavram da çokkültürlülük kavramıdır. Böylelikle Hilal Kaplan'ın vatandaşlıkla ilgili yazdığı köşe yazısıyla beraber 30 Temmuz 2012'deki "*AK Parti'nin demokratlığı*" ve "*Yeni anayasa nasıl yeni olur*" yazılarındaki anadil tartışmaları da bu doğrultuda değerlendirilebilir. Ancak çokkültürlülük kültürleşme sürecini derinleştirmekte bu süreç de, etnik azınlıkların varlıklarının sadece folklorik açıdan kabul edilmesine, öte yandan bölüşüm ve paylaşım süreçlerinde dikkate alınmamasına yol açan bir süreçtir (Kaya, 2006: 116). Öte yandan Kaplan'ın anadilde eğitimle ilgili yaptığı tartışma aynı zamanda Cumhuriyetçi anlayışın farklılıklara referansla siyaset üretmek yerine, farklılıklar –üstü bir şekilde din, dil, ırk ve cinsiyet farkı gözetmeksizin 'siyasal yurttaşlığı' milli eğitim yoluyla yaratmaya çalışmasına da bir eleştiridir. (Kaya ve Tarhanlı 2006: 15). Kaplan'ın yazılarıyla ironik olan ise anayasal vatandaşlık vurgusunun yapıldığı tarihsel dönemeçte AKP'nin yeni bir hegemonik proje inşasına soyunduğudur. Jessop'un (2005) ifade ettiği gibi hegomonik projeler tipik olarak sadece ekonomik ilişkilere değil sivil toplum ve devlet alanlarınca temellendirilen noktalara yönlendirilirler. AKP ve yeni hegemonik projesinin yönlendiği ulusal popüler siyaset İslam milliyetçiliğinin ön plana çıktığı eğilimde kendini dışa vurmaktadır.

Yeni rejim ise dini/Sünni İslam'ı kamusal, siyasal ve toplumsal yaşamın merkezine yerleştirmeyi ve devlet-toplum, devlet-birey ilişkilerinin esas referans kaynağı haline getirmeyi arzulamaktadır. Bu açıdan

bakıldığında, yeni rejimin milli kimlik anlayışında “milli” ve esas belirleyici olanın Türklükten ziyade Müslümanlık olduğu söylenebilir; dolayısıyla ortada bir Türk milliyetçiliği değil de Türklüğü de kapsayan bir Müslüman milliyetçiliğinin olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Yaşlı, 2014).

Dolayısıyla AKP'nin hegemonik projesi ikili bir yapı arz etmektedir. Bir yanda çokkültürlülüğe kapı açan bir anayasal vatandaşlık tanımı, öte yandan ise uygulanışta milli olanın İslam'a referansla tanımlanması. Yeni anayasa çalışmalarında siyasal partilerin anayasanın başlangıç kısımları önerilerinin söylemsel analizini yapan Ayhan Kaya; AKP'nin başlangıç metninin etnokültürel ve farklılıkları teslim ettiğini, buna karşın millet tanımının ise değişmeyen sınırları sabit, önceden belirlenmiş bir topluluğa tekabül ettiğini belirtmiştir (Kaya, 2013).

Böylesi işlevler yüklenen anayasa yapmak zor değil. Üzerinde rasyonel bir zeminde uzlaşma da sağlanabilir. Ancak bu iki noktada da temel 'demokratlık' ölçülerine uymanız şartıyla. Yoksa 'yurttaş'tan söz ederken bile anlayamazsınız. Anayasa yapanlar yurttaşlar arasında hiyerarşi görürse veya yaratmaya çalışırsa; yani kafalarında 'özde vatandaş' ve 'sözde vatandaş' gibi ayrımlar varsa uzlaşma sağlayamazsınız. Öte yandan, devletle yurttaşlar arasında devleti hiyerarşik olarak üste yerleştiren bir zihniyetle de bu temel işlevi yerine getiren bir anayasa yapamazsınız [...] Öte yandan, özellikle bizde, anayasa aynı zamanda 'yurttaş'ı tanımlar. Yurttaş, Türk mü olacaktır, laik mi? Hangi ilkelerle eğitilecektir, neye, kime sadık olacaktır? Birileri anayasayla bunları da belirlemeye kalkışır. Yani devletin yurttaş tasarımı anayasa üzerinden yapılır. Dolayısıyla mesele, siyaset üstü teknik ve rasyonel bir anayasa yapmak değildir. İktidarın ve kimliklerin 'yeniden müzakere' edileceği en baba siyasettir anayasa yapmak (İhsan Dağı, “*En baba siyaset*”, Zaman, 27 Ocak 2012).

Dağı da yazısında Kaplan'a benzer bir izlek izlemektedir. Aslında hem Dağı hem Kaplan Kemalist rejime ve onun vatandaşlık projesine itiraz etmektedirler. Türkiye'de tek parti döneminde Türkçü akım ırkçı bir retorikle yeniden kullanıma sokulmuş, bir dizi sosyal ve kültürel reform yoluyla imparatorluğun çokuluslu yapısı terk edilerek Anadolu Türklerinin etnisitesine dayanan, coğrafi sınırları daralmış yeni bir ulus tanımı yapılmıştır (Maksudyan, 2005: 53). CHP'nin 1947 programında millet; dil, kültür, ölkü birliği ile tanımlanmakta, tarih birliği ile saadet ve felaket ortaklığına inanç ve ortak yurt sevgisi eklenmekte, millet, bunlar gibi doğal ve ruhi bağlarla birbirine bağlı yurttaşların kurduğu sosyal ve siyasal bir bütünlük olarak kabul edilmektedir (Parla, 1992: 41). Kemalist seçkinlerin İslam'ın yerine koymaya çalıştıkları kollektivite bağı etnik veya dini bir temele değil tüm hak ve ödevleriyle, vatandaşlık bağı esaslarına göre tanımlanan siyasi hukuki bir statü olarak "Türklük" kavramına dayanmaktadır (Gönenç, 2006: 137). İnce'ye (2012) göre 1980'li yıllardan itibaren ise Kürtler, Aleviler gibi dışlanmış, çevrede kalmış kimlikler tek parti döneminde fabrikasyon olarak üretilmiş yekpare yurttaşlık kimliğini sorunsallaştırmaya başlamışlardır.

1980'li yıllardan itibaren ise Kemalist rejimin çifte belası Kürt milliyetçiliği ve siyasal İslam yeniden sahneye çıktı. Anılan her iki akımda, hem sivil toplumun hem siyasi toplumun uzak çevre katmanında ifadesini buluyordu. Siyasi toplumda Refah Partisi (RP), Fazilet Partisi (FP) uzak çevrenin İslami unsurlarının temsilcisi konumundaydı. Ancak her iki parti de MNP örneğinde olduğu gibi, merkezin yargısal aygıtı Anayasa Mahkemesi tarafından kapatıldı. Kürt unsurlar ise, 1990'lı yılların başından itibaren DEP-HEP-HADEP çizgisinde partileşme imkânına kavuştu. Uzak çevrenin etnik unsurlarını temsil eden bu partiler de Anayasa Mahkemesi tarafından kapatıldı (Gönenç 2006: 147).

Farklı kimliklerin kendini ifade edecek kanalları hem sivil toplumda hem siyasal toplumda zorlamaları, Erdoğan'ın (2002) tabiriyle 1990'larda uygulanan ve 28 Şubat sürecinde zirvesine ulaşan resmi Kemalist restorasyon projesiyle Türkiye toplumsal formasyonundaki hegemonya bunalımına karşı devlet aygıtları içinde

geliştirilen özerk bir tepkiyi ifade etmiştir. Dağı'nın yazısı hem bu özerk tepkiye karşı çıkış hem de çevrede kalmış diğer kimliklerin mücadelelerini liberal bir yurttaşlık tanımına ekleme girişimidir.⁴⁸ Anayasal yurttaşlık aslında tüm ezilen kimliklere sunulan bir ufuktur. Kimliklerin kendilerini temsil etme, hiyerarşisiz bir şekilde var olabilme talepleri yalnızca ana eksenini İslami uyanış olan ve AKP hükümeti döneminde liberalizmle eklemlenen tarihsel bir seyrin sonucunda olmamıştır. Gerek Kürtler, gerek Alevilerin 1980'li yıllardan itibaren politik özneler olarak yürüttükleri hak mücadeleleriyle de farklı kimliklerin varlığına rıza gösterilmesinde belirleyici olmuşlardır. Günlü'nün de vurguladığı gibi temel haklar ve siyasal liberalizm talepleri, Kürtler ve Alevileri, otoriter devlet elitlerine en çok yabancılaşan kesimler haline getirmiştir (Günlü, 2008: 160).

Dağı'nın imlediği önemli bir nokta da anayasa yapımının teknik bir mesele değil siyasi bir mesele olduğudur. Dağı böylece farklı kimlik taleplerini ortak bir ufukta eklemlenerek merkezine yurttaşlığı koyduğu anayasa yapım sürecini siyasi bir mesele olarak toplumsalın alanına çekmektedir. Yazı devleti yurttaşla sınırlamakta bu yönüyle de Kaplan'ın yazılarıyla benzer bir temasal sürekliliği paylaşmaktadır. Aynı zamanda Dağı "iktidarın ve kimliklerin 'yeniden müzakere' edileceği en baba siyasettir anayasa yapmak" diyerek müzakereci bir demokrasi anlayışına da göndermede bulunmaktadır. Ancak Dağı'nın devleti sınırlandırmak için öne sürdüğü düşünceler radikal demokratik bir tasarıma sahip değildir. Mouffe'un da belirttiği gibi demokratik pratikler çokluğunun gerektirdiği demokratik değerler hegemonyası için ihtiyaç duyduğumuz şey, bir demokratik matris aracılığıyla biçimlendirilecek özne pozisyonları çokluğunun daha çeşitli toplumsal ilişkilere dahil edilerek kurumsallaştırılmasıdır (Mouffe, 2008: 36-37).

⁴⁸ Dağı liberal bir yazar olmasına karşın kendini muhafazakâr değerlerle örtüşüren bir gazete olan Zaman'da yazılarını yazmaktadır. Bu aynı zamanda 2008- 2013 yılları arasında Türk siyasal yaşamında hegemonik bir konum elde eden muhafazakâr-liberal koalisyonun basın bazında dışavurumudur. Bu anılan dönemde liberalizme özgü siyasal tasavvurlar muhafazakâr basında azımsanmayacak şekilde kendine yer bulmuştur. Bu durum kimi zaman Yeni Şafak'ta Hilal Kaplan örneğinde olduğu gibi İslami kökenlere sahip yazarların anayasal yurttaşlık gibi liberal kavramları kullanması şeklinde de olmuştur.

Dağı bir yıl sonraki “*Uzlaşmak imkansız mı?*” başlıklı köşe yazısını ise anayasa yapım sürecinin başarısızlığa uğramasının yarattığı hayal kırıklığıyla kaleme almıştır.

İktidarda kimin olduğunu bilmeden, sizin mi yoksa muhaliflerinizin mi ülkeyi yöneteceğinden emin olmadan iktidar-toplum ilişkilerini, devletin gücünü ve sınırlarını tanımayı deneyelim! Böyle bir durumda; iktidara mutlak yetkiler verir misiniz? Yoksa onu temel hak ve özgürlüklerle sınırlandırmak mı istersiniz? Unutmuyorsunuz değil mi iktidar makamında ‘muhalifinizin’ oturma ihtimalini? (İhsan Dağı, “*Uzlaşmak imkansız mı*”, Zaman, 23 Aralık 2013)

Dağı yazısında bir yıl önceki yazısına benzer bir şekilde iktidarın sınırlandırılması gerektiğini öne sürmektedir. İktidarın sınırlarını bu kez söylemsel olarak pozitif kurucu bir öge olan yurttaşlık tanımı yerine sınır çizgisinde bir temel haklar ve özgürlükler söylemi yerini almıştır⁴⁹. Dağı’nın yazısında AKP’nin 2011 seçimlerinden itibaren gittikçe artan bir biçimde otoriter eğilimlere sahip olması, Haziran 2013’teki Gezi İsyanı’nın orantısız polis şiddetiyle bastırılması etkili olmuştur. Ancak Dağı’nın yazısı aynı zamanda liberal bir paradokstan muztardır.

Liberaller, ancak özgürlüğü sadece hukuksal, siyasal ya da ekonomik bir sorun olarak anlamakla kalmayıp, kendi özgürlük ideallerini gerçekte var olan ilişkilerle sınıadıklarında ve bu ilişkilerin sınırları içinde küçük bir azınlığın ekonomik özgürlüğünün, bağımlı olarak çalışan çoğunluğun özgürlüğünü yitirmesine yol açtıklarını gördüklerinde daha az devlet

⁴⁹ Dağı 4 Ekim 2011 tarihli “Post Kemalist bir anayasaya var mısınız?” yazısında yeni anayasadan oldukça umutludur. “‘Yeni’ anayasa ‘Kemalist’ olmayan bir anayasadır. Böyle bir anayasa tam demokrasi, hukuk devleti ve insan haklarının geri çevrilemez hale getirilmesi için vazgeçilmezdir. Dahası, devletin dindarlar, demokratlar ve Kürtlerle çatışması da ancak post Kemalist bir anayasayla sonlandırılabilir? (İhsan Dağı, “*Post Kemalist bir anayasaya var mısınız*”, Zaman, 4 Ekim 2011).

talebinin kendi bireysel özgürlük idealleriyle çeliştiğini fark etmektedirler (Cantzen, 2000: 28).

İktidarı sınırlayacak olan bir kavram olarak temel haklar ve özgürlükler söylemi içine sistem dışındaki ve karşıtındaki tüm mağdurların katıldığı anayasal yurttaşlık boş gösterenin yerini almıştır. Dağı'nın ortaya koyduğu bütünsel çerçeve boş göstereni sınırlı bir tanımlamayla tanımlamış dolayısıyla boş göstereni silikleştirmemiştir. Silikleşmemiş bir boş gösteren siyasi bir seçenek olarak kendini hegemonik bir projeye dönüştürmesinin olanaklılığını da aynı zamanda kısıtlar. Öte yandan AKP'nin yaptığı şeyse İslam'ı, kendi mağduriyeti dolayısıyla bütün mağdurların ve dışlanmışların boş gösterenine dönüştürmektir (Çavdar, 2012: 53).

Şimdi bu mağduriyet dili otoriterleşerek yeni mağdurlar yaratmakta ve Dağı gibi bazı liberal kalemleri yeni anayasa tartışmaları çerçevesinde kullanılmamış boş gösteren arayışlarına itmektedir. Ancak bir boş gösteren olarak temel haklar ve özgürlükler yeni bir hegemonik proje önerisi olmaktan çok mevcut özgürlüklerin korunmasında bir sınır çizgisi görevi görmektedir. AKP'nin anayasa tartışmaları sırasında gittikçe artan bir şekilde otoriterleşmesi aynı zamanda bir hegemonya bunalımı semptomudur. Poulantzas'ın ifade ettiği gibi iktidar bloğu içindeki bu hegemonya yetersizliği, toplumsal formasyonun bütünü üzerindeki siyasal egemenliği konusunda iktidar bloğunu ve onun üyelerini saran hegemonya bunalımına da bağlıdır (Poulantzas, 2004: 88). Dolayısıyla anayasa konusunda bir uzlaşmaya varılmamış olması yeni rejimin kurumsal ilanının yapılamaması anlamına gelmektedir, bu da liberalizmle eklemlenme uğraşındaki muhafazakâr demokrat politik toplum için adı konulmamış hegemonik bir kriz anına işaret eder. Bu aynı zamanda muhafazakâr demokrat anlayışın millet tanımını da sorunsallaştırmayı gerektirir. Ama önce muhafazakâr yazarların muhafazakâr demokrat hegemonyadan ne anladığına bakılmalıdır.

Burada doğrudan bir anayasa tartışmasına girmemiş olmasına rağmen Mümtazer Türköne'nin "*Muhafazakâr hegemonya*" başlıklı yazısı oldukça

manidardır. Zira Türkiye son 12 yıldır kendini muhafazakâr demokrat olarak tanımlayan bir parti tarafından yönetilmektedir. Muhafazakâr hegemonya geleneğin otantik temsilciliğinden geleneğin icra edicisi ve yaratıcısı konumuna geçmiştir. Bu aynı zamanda muhafazakâr hegemonyanın Türkiye'nin asli dönüştürücü gücü olarak geçirdiği biçimsel değişimin göstergesidir. Muhafazakâr hegemonya artık yalnızca makro siyaseti düzenleyen bir güç değil mikro siyaseti ve gündelik hayatı da düzenleyen yaygın bir akışkanlık kazanmıştır.

Hegemonya, gücün rızaya dayandırılmasıdır. Hiçbir siyasî güç, rızaya dayanmadıkça kalıcı olamaz. Bunun için iktidar sahipleri, yönetme hakkına halkı ikna etmek için çaba harcarlar. Siyasî iktidarların aydınları, sanatçıları ve bütün kültürel araçları seferber etmesinin, hegemonyasını kurmak adına ideolojik aygıtlar geliştirmesinin sebebi budur. Böylece "muhafazakâr hegemonya" tabiri, muhafazakâr değerlere yaslanan bir iktidarın, kültürel araçları kullanarak toplumsal desteğini pekiştirmesi anlamına geliyor. Hegemonya, kültürel araçlarla sağlanır. Siyasî iktidarın kültürel alana müdahalesi hegemonyasını genişletmek içindir. Başbakan'ın başlattığı tiyatro tartışmasının ve tiyatroları özelleştirme teşebbüsünün arkasında işte bu hegemonya mücadelesi duruyor. "Muhafazakâr sanat" tartışması, bu hegemonya arayışının bir cephesini aydınlatıyor. Doğru mu? Doğru, çünkü anayasal veya yasal bir alandan değil, siyasetin özüne dair doğal bir mücadeleden bahsediyoruz. İktidar, kültürel araçları kullanarak karşı hegemonyayı yıkıyor; yerine kendi hegemonyasını kuruyor. Bu bir güç mücadelesi. Hegemonyası sona erenlerin karşı çıkması kadar yeni iktidar sahiplerinin kendi hegemonyasını kurmaya çalışması da aynı ölçüde doğal. Hangi tarafın kullandığı araçlar halkı ikna edecek? Temel soru burada. Güç ve nüfuz temel amaç: İktidar elindeki araçları kullanarak kendini kalıcı hale getirmeye çalışıyor (Mümtazer Türköne, "Muhafazakâr hegemonya", Zaman, 15 Mayıs 2012).

Muhafazakârlık yalnızca siyasal topluma ait değil sivil toplumda, kültürel aygıtlarda örgütlenen bir güç olarak tarif edilmektedir. Burada söz konusu olan ikili bir akıştır; devletten topluma toplumdan devlete. Bu noktada Gramsci'nin sivil toplumla devlet arasındaki sınır çizgisi ile ilgili tespiti oldukça aydınlatıcıdır.

Gramsci hukukun devlet katında olduğu kadar sivil toplumda içte de bir basınç ve zorlama sistemi olduğunu ifade eder [...] sonuç hukukla örf, hukuk kuralları ile geleneksel değerler arasındaki ayrımın gözden kaybolmasıdır. Bunun bedeli ise, kapitalist bir toplumsal formasyonda sivil toplumla devlet arasındaki sınır çizgisinin isabetli tespitinin imkansızlaşmasıdır (Anderson, 2007: 57).

Bulaç'ın (Bulaç'tan aktaran Öz, 2014) ve Peköz'ün de (2010) vurguladığı gibi bu muhafazakâr demokrat hegemonyanın sivil toplumdaki taşıyıcılığını ise devletle iç içe geçmiş cemaatler yapmaktadır. Batı liberalizminde sivil toplum aile ya da bireyler arasındaki boşluğu doldururken (Özdalga, 1999: 98) muhafazakâr hegemonyada ise sivil toplum devlet ve birey arasındaki tüm boşlukları kapatmaktadır. İslamcı boş gösterenin evrildiği muhafazakârlık Kemalizm'e karşı konumlanmıştır. Şimdi ise Kemalist modernleşmenin Halkevleri, Türk Ocakları ile yaratmaya çalıştığı yeni insan projesi yolu neoliberalizmle kesişmiş bir şekilde muhafazakâr demokrat hegemonyanın yurttaşlık tasarımı haline gelmektedir⁵⁰. Türköne, Kaplan ve Dağı gibi liberal bir çerçevede devletin sınırlarını çizmektense devlet toplum kaynaşmasına yönelerek anılan yazarlardan farklılaşmıştır. Şentürk AKP'nin vatandaşlık konusunda şimdiye kadar yaptıklarının neoliberal çerçeveye oldukça uyumlu olduğunu; ancak bu neoliberal çerçevenin gerekliliklerini yerine getirmek ile dinsel muhafazakâr ve milliyetçi seçmen tabanını tatmin etmek arasındaki dengeyi kurmaya çalışırken iki arada bir derede kaldığını ve bunu da kapitalist düzenin liberal meşrulaştırması ile geçiştirmeye çalıştığını söylemektedir (Şentürk, 2014: 157).

⁵⁰ Muhafazakâr hegemonyanın kalıcılaşma riskine karşı, yurttaşlık için çizilen yeni dinsel- neoliberal yurttaşlık kimliğine karşı Gezi İsyanı popüler bir halk tepkisi olarak bundan sonraki hak ve özgürlük talepleri için de bir boş gösteren olmuş muhafazakâr demokrat hegemonyanın seçim zaferlerine dayanan engelsiz yürüyüşünü geriletmiştir.

Öte yandan kültürel aygıtlarla ve kapitalist meşrulaştırmayla inşa edilmeye çalışılan muhafazakâr demokrat hegemonya, seküler kesimin ve popüler kültürün direnciyle karşı karşıya kalmakta, içsel çelişkileri de gün yüzüne çıkmaktadır.

Türkiye’de İslamcıların ‘dini yaymak adına’ para-pul ve sermayeyle başlayan ilişkisinin, fethedilenin fethedilmesiyle sonuçlanacağına dair epeyce ipucu, hanidir, birikmekteydi. Allah’ın mesajını ‘nizam’ını yaymak adına işe başlayan İslami yayınevleri zengin olmuşlar, İslamcı yazarlar ‘medyatik’ kamuoyunun ve tartışma programlarının aranan isimleri haline gelerek ünlenmişlerdi. Televizyonun kitleler üzerindeki etki gücünü fark edip, onları ekrandan hidayete erdirmek için işe başlayan İslami kanallar, show business içerisinde erimişlerdi (Atay, 2011: 86).

Türköne muhafazakâr hegemonya üzerine yazdıklarından yaklaşık iki yıl sonra ise “*Cemaatler ve dini devletleştirme*” başlıklı yazısında siyasetin özüne dair bulunduğu mücadelenin gayri ahlaki yönlerine dikkat çekmektedir

İslâm’ın bütün canlı kanallarını devlet tekeline alıp, toplumun din eğitimi ihtiyacını ve bütün dindarlık tezahürlerini devletleştirdiğiniz zaman aslında ne Müslümanlara, ne de devlete bir katkınız olmaz. Sadece iktidara, dini siyasî çıkarlarına uygun bir şekilde bir sopa gibi kullanacağı bir araç vermiş olursunuz. Erdoğan “davamız” diyor. Peki hangi dava? Dava mı size, siz mi davaya hizmet ediyorsunuz. Mekanizma aşağıdan yukarıya işlemiyor; dini devlet imkânları ile kontrol eden toplumu da kontrol etmiş oluyor (Mümtazer Türköne, “*Cemaatler ve dini devletleştirme*”, Zaman, 4 Temmuz 2014).

Bu yazı aynı zamanda muhafazakâr hegemonya içindeki içsel tartışmaların yen içinde kalmadığının da göstergesidir. Taşkın’ın da vurguladığı gibi muhafazakârlık milleti sessiz, asli unsur şeklinde yüceltirken diğer yandan da milletin sahici organik temsilcileri olarak bizzat muhafazakârları işaretlemektedir

(Taşkın 2009b: 161). Muhafazakârlığın temsilcisi olduğu toplum şimdi İslamcı boş gösterenin kaybolmasıyla üzerinde çatışılan bir nesne haline gelmiştir.

Yine Şafak'ın liberal kalemlerinden biri olan Ali Bayramoğlu yeni anayasa sorununu iki soyutlama düzeyi üzerinden ele alır. Bunların ilki anayasanın her şeyden önce bir toplumsal sözleşme sorunu olmasıdır. İkincisi ise, bir rejim ve yönetim yapısı olarak anayasa meselesidir. Örtülü olarak başkanlık sistemi tartışmalarını da eleştirmekte olan Bayramoğlu esas yapılması gereken tartışmanın kimin nasıl yöneteceği değil, anayasada yer alması gereken temel siyasi ortak değerler üzerinde olması gerektiğini belirtmektedir.

Zira kabul etmek gerekir ki anayasa yapım aşamasıyla birlikte Türkiye'nin elinde ve önünde büyük bir fırsat bulunuyor. Bu, yıllardır özlenen farklı toplumsal kesimler ve eğilimler arasındaki ilişkileri, geniş bir katılım ve tartışmadan hareketle, farklılık ve bütünlük ilkeleri çerçevesinde yeniden tanımlamak fırsatıdır. Ancak söyledik, buna rağmen sanırız, anayasa hazırlıklarında, ülkeyi kimin ve nasıl yöneteceği meselesi öncelik alacak (Ali Bayramoğlu, "Rota: Çankaya", Yeni Şafak, 14 Eylül 2012).

Bayramoğlu anayasa yapım sürecinin farklılıkların ve çeşitli toplum kesimleri arasındaki eğilimlerin tanımlanması açısından büyük bir fırsat olacağını düşünmektedir. Dağı ve Kaplan'a benzer liberal bir bakış açısı Bayramoğlu'nun yazısında da egemendir. Aslında tartışılan Kemalist halk tasavvuruna karşı yeni bir halk tasavvurunun oluşturulması gerekliliğidir. Laclau'nun da vurguladığı gibi halkın ortaya çıkışı; yalıtılmış, heterojen taleplerden, politik sınırların oluşturulmasını ve iktidarın antagonistik bir güç olarak söylemsel kuruluşunu içeren global bir talebe- eşdeğerlikler üzerinden- geçişi gerektirir (Laclau, 2007: 129). Bu yeni halkın inşasına bir ad verilmelidir. Ad verilme işleminin araçsallaştığı konum ise anayasa yapım sürecidir. Ad verilme işlemi halkı yeniden tanımlayacakken yeni halkı kimin hangi yetkilerle nasıl yöneteceği de önem kazanmaktadır.

4.10. Yeni Anayasada Hükümet Sistemi Tartışmaları

Yeni anayasa yapım sürecinde hem anayasa yapım sürecini kilitleyen hem de muhafazakâr basında farklı yönelimlerin uç vermesine yol açan temel konulardan biri de başkanlık, yarı başkanlık sistemi ya da parlamenter sistemin devamına ilişkin tartışmalardır. Bu tartışmalara katılan yazarlardan biri de Ali Bulaç'tır. Bulaç tartışmayı reel politik konjonktürün çizdiği bir noktada ele almıştır.

[...Y]eni anayasal düzenlemelerle, cumhurbaşkanına hangi yeni yetkiler ve formasyonlar kazandırılırsa kazandırılınsın, bu elbise sadece R. Tayyip Erdoğan'ın beden ölçülerine göre dikilmeyecek, terzi Abdullah Gül'ü de dikkate almak durumunda olacaktır. Bu, AK Parti'den bu yönde gelebilecek bütün talep ve önerilerde göz önünde bulundurulması gereken bir noktadır [...]. İki sene sonra adayların belirlenmesine sıra geldiğinde, Erdoğan mı, Gül mü sorusunun cevabı sadece kişisel tercih, parti içi eski konsensüs veya yol arkadaşlığının gerektirdiği vefa ile verilmeyecek. Cevapta toplumsal dinamikler, süren darbe teşebbüsleri davalarının seyri, vesayet rejiminin sona erdirilmesi yönünde kimin çaba gösterdiği, Kürt sorunu, STK'lar, iş dünyası, Türkiye'nin tıkanan dış politikasında yeni virajların alınıp alınmayacağı konusu, ekonomide ortaya çıkabilecek sürpriz gelişmeler, 2013-Kasım yerel seçimlerinde alınacak sonuç, yeni ve sivil bir anayasaya duyulan istek, gösterilecek samimiyet ve eğer anayasa değişirse parlamenter sistemin durumu da rol oynayacak (Ali Bulaç, "İki yıllık yeni süreç", Zaman, 16 Haziran 2012).

Yazısının girişinde cumhurbaşkanlığı süresinin Anayasa Mahkemesi'nce 5+5 şeklinde formüle edilmesine göndermede bulunan Bulaç daha sonra ise bu kararın olası politik gelişmeleri nasıl etkileyeceğini tartışmıştır. Yazıda doğrudan anayasa yapım sürecine değinilmese de olası politik gelişmelere bağlı bir şekilde var olan politik süreci belirleyen bir değişken olarak yeni anayasayı ele almıştır. Böylesi bir yazım türü, anayasanın politik konjonktüre göre ele alınışı,

muhafazakâr basında sık sık karşımıza çıkmıştır. Yeni anayasa tartışmaları 2011'den 2012 yılının ortalarına geçildikçe daha çok reel politik konjonktüre bağlı bir değişken olarak ele alınmış, tek başına gündem oluşturma yetisinden uzaklaşmıştır.

Bulaç da yazısında Gül ve Erdoğan arasında bir dikotomi kurarak ikisinin politik özneliği üzerinden geleceğe bir projeksiyon tutma çabasına girmiştir. Yeni anayasa tartışması bu gelişmelere bağımlı bir değişken olarak sistemin parlamenter mi yoksa başkanlık yarı başkanlık mı olacağına düğümlenmiştir. Tüm tartışmaları yaparken Bulaç özellikle 2010 Anayasa Referandumu'nda bir öz olarak ortaya çıkan muhafazakâr hegemonyanın sürekliliğine ilişkin olası kriz noktalarına da dikkat çekmektedir. Bu kriz noktaları ise şunlardır: Süren darbe teşebbüsleri, davalarının seyri, ekonomideki gelişmeler, Kürt sorunu, dış politika, 2013 yerel seçimlerinde alınacak sonuçlar, yeni anayasa yapımına ilişkin istek.

Bu noktada muhafazakâr basındaki farklı yönelimlere bir örnek de hükümet sistemi tartışmalarına karşı alınan farklı konumlanışlardır. Yeni Şafak gazetesi Erdoğan'ın kültünde cisimleşen bir başkanlık modeline sıcakken, Zaman gazetesi başkanlık sistemi tartışmalarına daha mesafelidir.

AK Parti ve CHP... Muhafazakârlar ve diğerleri... Peki, bu tablonun fiilî sonucu nedir? İki temel partinin varlığı, ama tek partinin iktidarı üzerine kurulu bir düzen... Türkiye'nin hızla, partilerin iktidarda yer değiştirmesinden değil, bir siyasi parti içinde iktidar aktörlerinin değişmesinden oluşacak bir demokratik düzene ilerlediğini söylemek hayalcilik olmaz... İstikamet bu ise, elbet yönetici sirkülasyonu ve yönetim mekanizmasının dengesi ülkenin en önemli meselelerinden birisi haline gelir. Bu da parlamenter rejim-başkanlık rejimi tartışmalarını gerçek kılar (Ali Bayramoğlu, "Türkiye'nin yeni düzeni", Yeni Şafak, 17 Haziran 2012).

Bayramoğlu yazısında bir halk inşası için gerekli olan karşıt konumlanışları partiler üzerinden cisimleştirmiştir: AKP ve parlamentodaki diğer iki parti CHP ve MHP. Burada dikkat çekici husus Kürt Siyasal Hareketinin parlamentodaki temsilcisi olan BDP'nin karşıtlık içinde ele alınmamış olmasıdır. Bu durum AKP'nin yeni anayasa yapım sürecine ilişkin birkaç planın en başından beri var olması ile ilgilidir. Bunlardan bir de BDP ile yeni bir anayasa yapma fikridir. Bu yazıdan bir yıl sonra Zaman gazetesi yazarı Mustafa Ünal hem BDP ile anayasa yapma fikrine hem de başkanlık sistemi tartışmasına değinmektedir.

Erdoğan, partileri tek tek sıralayarak 'BDP ile de yapabiliriz' dedi. Bu, referandumlu anayasa demek. Çünkü iki partinin toplamı 367'yi bulmuyor. AK Parti, BDP ile birlikte anayasa yapmaya pek sıcak bakmıyordu. Siyasi riskler taşıdığını düşünüyordu. Çözüm süreci iklimi değiştirdi. Sürecin nasıl gelişeceği belirsiz. Terör unsurlarının ülkeyi terk etmesi konusunda yaşanan 'tıkanma' henüz aşılamadı. Yeni anayasayı AK Parti'nin BDP ile birlikte yapmasının toplumda bazı tereddütlere yol açacağı açık. BDP'nin talepleri ne ölçüde karşılanacak? Vatandaşlık tanımı nasıl yazılacak? Başkanlık sistemi ne şekilde yer alacak? Sistem değişikliği kamuoyunda tartışıldı ancak tam olgunlaşmadı (Mustafa Ünal, "*BDP ile anayasa yapmak*", Zaman, 31 Mart 2013).

AKP tarafından BDP'nin tam bir zıtlık içinde yer almaması yeni Sunni ulus devlet projesinin Kürt kimliğini Kemalizm gibi dışsallaştırmaması İslam kardeşliği söylemiyle belli ölçülerde içermesine bağlıdır. Ancak bu söylem AKP'yi eleştirdiği Kemalizm'le benzer bir tarih inşasına taşımakta; Kemalizm'in Osmanlı'yı neredeyse yok sayması gibi AKP'yi de yaşanan seküler bir ulus devlet deneyimine yabancılaştırmaktadır (Aktoprak, 2014: 231).

Ünal yazısında Yeni Şafak gazetesinin köşe yazarlarından farklı bir şekilde olası bir AKP-BDP ittifakına karşı şüphecidir. Bu yönüyle Gülen cemaatine yakınlığıyla bilinen Zaman gazetesi daha milliyetçi bir konumda yer almaktadır. Dolayısıyla yazıda olası bir AKP-BDP ittifakının yeni anayasada vatandaşlık

tanımı, başkanlık sistemi gibi konulardaki yönelimi hakkında ikircikli bir bakış açısı hakimdir.

Yeni Şafak yazarı Abdülkadir Selvi ise dönemin Başbakan Yardımcısı Bekir Bozdağ'la yaptığı bir görüşme üzerinden başkanlık sistemini değerlendirmektedir.

Bekir Bozdağ'ın dikkat çektiği önemli bir noktada burasıydı. İşte sözleri: "Başkanlık sisteminde ayak oyunları ile hükümet değişiklikleri ya da Güneş Motel olayı veya 28 Şubat'ta olduğu gibi müdahaleler olmaz" Darbelerle bizde zayıf siyaset, güçsüz siyasetçi hedeflendi. Bunda büyük ölçüde de başarılı oldu. Askeri müdahale dönemlerinde tanzim edilen sistem, parlamenter sistem olmaktan çıktı. Kriz üreten sistem her zaman askere davetiye çıkaran, çözüm üretemeyen, ara rejimleri davet eden sistem olarak işledi. Daha doğrusu işleyemedi. Bekir Bozdağ rejim boyutuna da dikkat çekti ki, bence işin püf noktalarından biri. "Parlamenter sistem, istikrarı getirmiyor. 2 darbe ve 2 muhtıra ve sayısız müdahaleler var. Nerede istikrar? "Kimse sağa sola çekmesin. Yakın tarihimizin gerçeği bu. (Abdülkadir Selvi, "*Başkanlık mı Padişahlık mı*", Yeni Şafak, 8 Mayıs 2012).

Selvi'nin yazısında bahsettiği Güneş Motel Olayı 1977 yılında CHP lideri Bülent Ecevit'in Milliyetçi Cephe (MC) partilerinin iç çatışmalarından yararlanarak AP'den ayrılan milletvekillerinin (Bila, 2008: 271) Ecevit'in bakanlık vaadiyle kurulacak yeni hükümete destek vermeleri için yapılan görüşmelerin adlandırılmasıdır. Gizli planlanan görüşmelerin basına sızması ile görüşmelerin yapıldığı Güneş Motel'in adı ile anılan olay, tarihe bu şekilde geçmiştir. AP'den 12 milletvekili istifa etmiş, ancak 11'i CHP'ye doğrudan destek vermiştir. Söz konusu istifalarla 2. MC Hükümeti çoğunluğunu yitirmiş ve meclisteki gensoruyla hükümet düşürülmüştür (Bila, 2008: 271). Özdemir'e göre (1997: 244) 2. MC hükümeti, Cumhuriyet tarihinde gensoru ile düşürülen ilk hükümettir. Yine

Özdemir'in aktarımına göre (1997: 245) AP'den istifa eden milletvekilleri 11'ler olarak nitelenmiştir.

Selvi, Güneş Moteli Olayı ve 28 Şubat Darbesi'ni aynı düzlemde ele alarak istikrarsız bir siyaset tablosu çizmekte bunu da Türk Sağ'ının travmatik deneyimlerini somutlayıp güncel yeni anayasadaki başkanlık tartışmalarıyla ilişkilendirerek yapmaktadır. Selvi'nin başvurduğu ilk söylemsel strateji kriz üreten bir istem olarak parlamenter rejimin soyutlanmasıdır. Bir hükümet sistemi olarak parlamenter sistem İngiltere'de ortaya çıkmıştır.

Parlamenter hükümet sistemi, halkın verdiği oyla oluşan parlamentonun yasama görevi yanı sıra kendi içerisinde yürütme organını çıkarıp göreve getirdiği ve denetlediği modelin adıdır. Bu modelde yürütme iki başlıdır. Yürütmede iki kanattan birincisi kral ya da cumhurbaşkanı, ikincisi ise Bakanlar Kurulu'dur. Yürütmede birinci kanat sembolik yetkilere sahip sorumsuz, Bakanlar Kurulu ise yetkili ve parlamentoya karşı sorumludur (Hakyemez, 2012: 272).

Selvi'nin başvurduğu ikinci söylemsel strateji ise parlamenter sistemin kriz üreten bir sistem olarak askeri darbelere, ara rejimlere davetiye çıkardığı argümanı üzerine kurulmaktadır. Muhafazakâr basında 12 Eylül 2012 Anayasa Referandumu sırasında belirgin bir izlek olarak ortaya çıkan darbe karşıtlığı retoriği parlamenter sistem karşıtlığı ile özdeş hale gelmektedir. Selvi, söylemsel olarak yeni hegemonya dönemi koşullarını hazırlamaya çalışmaktadır. Jessop'un da ifade ettiği gibi yayılmacı hegemonik proje popüler demokratik konularda yaygın bir destek sağlayarak politik ideolojik hakimiyet sistemini tehdit edenlere (örneğin yeni toplumsal hareketler) veya popüler kitle örgütlerine özellikle işçi sınıfıyla bağlantılı olanlara karşı verilen açık bir manevra savaşıdır (Jessop, 2008: 287).

Bu açık manevra savaşı AKP tarafından yürütülen toplantılarda da kendini göstermektedir. AKP AR-GE tarafından 17 ilde eş zamanlı olarak düzenlenen

Başkanlık Sistemi Toplantıları kapsamında konuşan Yeni Şafak yazarı ve AKP MYK üyesi Yasin Aktay'ın konuşması da buna örnektir:

Başkanlık sistemi yalnız birinin, Sayın Başbakanın başkan olması gibi bir amaç taşıyor. Olayı bundan ibaret görmek, mevcut sistemin önümüzdeki dönemde kesin olacak krizlerini görmezden gelmek anlamına geliyor. Bizim amacımız, bu sistemin yararlarını halka anlatmak ve bir uzlaşma zeminine ulaşmaktır⁵¹.

Ancak Yeni Şafak gazetesinde Başkanlık Sistemi'ni onaylamayan yazılar da yer almıştır. Bu yazıları yazan yazarlardan biri de Kürşat Bumin'dir.⁵²

Muhafazakâr basının anayasayı yapılış yöntemi ve bu yöntemler etrafında konumlanan ittifakları da ele aldığı gözlenir. Özellikle başkanlık, yarı başkanlık, yetkilendirilmiş cumhurbaşkanlığı sistemleri tartışmaları bu açıdan da önemlidir.

⁵¹ <http://www.sondakika.com/haber/haber-ak-parti-nin-baskanlik-sistemi-toplantilari-4434885/> (Erişim Tarihi: 10.08.2014)

⁵² 1997 yılında Yeni Şafak gazetesinde yazmaya başlayan Kürşat Bumin 2013 yılında insan kaynaklarından gelen bir telefonla görevinden ayrılmak zorunda kalmıştır. Bumin'in ayrılışına ilişkin açıklaması şu şekilde olmuştur: "Aşağıdaki yazı -büyük ihtimal- yarınki Yeni Şafak'ta yer almayacak. Çünkü gazetenin "İnsan Kaynakları Şefi" olduğunu söyleyen (Ruhi Bey'di sanki!) bir görevli telefonla gazete ile ilişkimin kesildiğini bildirdi. İbrahim Bey'in (Karagül) talimatıymış. Hatırlayanlar vardır belki, on ay kadar önce de yine bu "İnsan Kaynakları"ndan gelen bir telefonla haftalık yazı sayım 5'ten 3'e indirilmişti. Bu durumda ben de, madem yazı yazılıp gönderildi, ziyan olmasın diyerek T24'e postladım. Görüldüğü gibi yazının ilk bölümü yıllardır hakkında yazıp çizdiğim "başörtülülere getirilen yasaklar" konusunda. Yazının ikinci bölümü olan "not"ta ise Yeni Şafak'ta köşe tutmuş bir kalemin (Salih Tuna) geçenlerde yayımladığım bir yazıma ilişkin iler tutar tarafı olmayan "eleştirisi"ni değerlendiriyorum. Yazının bu faslı –özellikle- asap bozucu olarak algılanmış olacak. Her ne ise de, 16 yıldır sırasında (Alper Görmüş ile hazırladığımız "Kronik Medya" sayfasını da sayacak olursak) haftada 10 yazı ile yer aldığım Yeni Şafak'tan (hem de bir "İnsan Kaynakları Şefi"nin telefonuyla!) ihraç edilmiş bulunuyorum" http://www.radikal.com.tr/turkiye/kursat_bumin_yeni_safaktan_kovuldu-1140345 (Erişim Tarihi: 17.08.2014).

Yeni Şafak Genel Yayın Yönetmeni İbrahim Karagül'ün Kürşat Bumin'in ayrılmasıyla ilgili açıklaması ise şu şekilde olmuştur: "Yeni Şafak gazetesi, kurulduğundan bu yana çok sesliliği ve düşünce özgürlüğünü esas alan bir yayın çizgisi izledi. Bundan sonra da bu yayın prensibinden hiçbir ödün vermeyecektir. Gezi eylemlerinin oluşturduğu sert rüzgarlar sırasında Yeni Şafak'taki çok seslilik hiçbir gazetede yoktu. Yazarlarımızın önemli bir bölümü, gazetenin yayın politikasından farklı olarak kişisel düşüncelerini özgürce ifade etmişlerdir. Kendi gazetelerinin yayın çizgisine muhalif tek cümle kuramayanların gazetemizi bu açıdan sorgulamalarını ciddiye bile almıyoruz. Kürşat Bumin'in gazetemizden ayrılmasının düşünce özgürlüğü ya da bu çokseslilikle hiçbir ilgisi yoktur. Yazısında yer alan, kurumumuzu hedef alan ve rencide edici bulduğumuz bir ifadesinden dolayı, yollarımızı ayırma kararı verdik" http://www.medyatava.com/haber/kursat-bumin-yeni-safak-tan-neden-kovuldu-iste-ibrahim-karagul-den-aciklama_92575 (Erişim Tarihi: 17.08.2014).

Kürşat Bumin yeni anayasa tartışmalarının oldukça eklektik bir dilde devam ettiğini vurgulamaktadır. Bumin gazetesinin genel bakışının aksine başkanlık sistemi üzerine inşa edilecek bir anayasa tartışmasını da sakat bulmakta, Türk usulü bir sistem olarak eleştirmektedir.

Bu öyle bir sistem ki, sanki Ak Parti'nin 'hukukçu kurmayları'nın bütün enerjisi ve dikkati 2014'de başkanlık koltuğuna oturacak olan genel başkanlarının canını asla sıkmayacak yepyeni bir sistem inşasına kilitlenmiş. 'Başkanlık' sisteminde parlamentoyu 'fesih yetkisi' mi yok; zararı yok onu da 'yarı başkanlık' sisteminden ödünç alırız. / 'Yarı başkanlık' sisteminde parlamentoya karşı sorumlu bir hükümet mi var, zararı yok onun yaratabileceği sakıncayı da 'başkanlık' sisteminin ilkesini alarak gideririz. / 'Yarı başkanlık' sisteminde başkanın yardımcılarını isimlerini açıklayarak seçime girmesi görülmemiş bir şey mi? Zararı yok, bir kere daha 'başkanlık' sistemindeki uygulamaya yaklaşıyoruz./ Başkanın atayacağı bakanların milletvekili olmaması mı isteniyor? O halde doğru 'Başkanlık'a!../ 'Başkanlık' ve 'yarı başkanlık' sistemlerinin her ikisinde de çift meclis mi var? Önemli değil, biz yine tek meclisle idare edebiliriz. / 'Yarı başkanlık' sisteminde başkan meclisi feshetmesi durumunda hâlâ görevinin başında mı? Olsun, bunun da önemi yok, biz fesih durumunda – bugüne kadar görülmemiş biçimde- başkanın da görevine son verebiliriz./ 'Başkanlık' sisteminde 'bütçe' meselesi başkan ve Kongre arasında cereyan eden son derece yoğun tartışmalara/pazarlıklara mı sahne oluyor? Ne önemi var canım, bizim sistemde meclise sadece artırma/eksiltme yetkisi verilse işler mutlaka daha yolunda gider” (Kürşat Bumin, “*Türk Usulü Bir Sistem*”, Yeni Şafak, 25 Kasım 2012).

Bumin yazısında ironik bir şekilde başkanlık sistemi tartışmalarını eleştirmektedir. Başkanlık, yarı başkanlık sistemindeki yetkilerin AKP Genel Başkanı'na göre belirlenmeye çalışıldığını ifade etmektedir. Bumin, başkanlık ve yarı başkanlıkla ilgili tartışmalarının Türk usulü melez bir sistem arayışında

kendini somutladığını söyleyerek ironik bir üslupla bu durumu eleştirmektedir. Başkanlık sistemi Yazıcı'nın (2009) da ifade ettiği gibi katı bir sistemdir.

Başkanlık sistemlerinde yürütme gücünün yegane sahibi olan başkan, halk tarafından sabit bir süre için bu göreve seçilmektedir. Başkanın yürütme yetkilerini sabit bir süreyle kullanmasının nedeni, bu sistemlerde yasama organının, başkanın hukuki varlığını sona erdirecek yetkilere sahip olmamasıdır [...] Başkanlık sistemleri, halkın seçtiği başkana, yürütme gücünü bir sonraki başkanlık seçimine kadar kesintisiz olarak kullanma olanağı sunmaktadır. Başkanlık hükümetine mutlak istikrar kazandıran bu özellik, aynı zamanda bu sistemleri esneklikten yoksun bırakmakta katılığa yol açmaktadır (Yazıcı, 2009: 215).

Döner, başkanlık sisteminin olumlu yönü olarak siyasi istikrarı sağlamasını işaret ederken olumsuz yönlerinden biri olarak katı ve siyasi tıkanıklıklara, buna paralel olarak da rejim sorununa yol açma ihtimaline dikkat çeker (Döner, 2013: 876). Yine Döner, 1982 Anayasası'nı örnek vererek parlamenter sistem olarak dizayn edilmesine rağmen sorumsuz bir cumhurbaşkanının geniş yetkilerle donatılmış olmasının uygulamada birçok sorunu beraberinde getirdiğini vurgular (Döner, 2013: 879). Öte yandan Fransa'da uygulanan yarı başkanlık sistemi de hükümet sistemi tartışmalarının ana eksenlerinden biridir. Fransa'daki yarı başkanlık sisteminde, parlamenter hükümet sisteminin iki başlı yürütme, hükümetin yasamanın güvenine dayanması, yürütmenin yasamayı feshedebilmesi gibi özelliklerine cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesi, yürütmede cumhurbaşkanının da güçlü yetkilerle donatılması koşulları eklenmiş ve ortaya çıkan model yarı-başkanlık sistemi olarak adlandırılmıştır (Eroğul ve Kabaoğlu'ndan aktaran, Hakyemez, 2012: 273). Tezcan (2013) da 1982 Anayasası'nın getirdiği modeli Fransız modeliyle İngiliz modeli arasında değerlendirir. Yine Tezcan'a göre 21 Ekim 2007 tarihli anayasa değişikliği referandumu sonrası Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilecek olması Türk siyasi sistemini Fransız sistemine daha da yaklaştıracaktır (Tezcan, 2013: 870).

Muhafazakâr basında başkanlık sistemi ve yarı başkanlık sistemi tartışmaları yapılırken hükümet sistemi politik bir soyutlamanın konusu olmamıştır. Arzu edilen hegemonik bir projenin sınırları silikleşmiş bir gizemi olarak başkanlık sistemi muhafazakâr basının yeni boş göstereni olmaya başlamıştır. Bu seferki boş gösteren mağdurun dilinde kristalleşmemekte hegemonyanın yeni sahibi olan muhafazakârların mağrur dilinde yalnızca bir hükümet sistemi olarak değil bir gösterge sistemi olarak da sabitlenmeye çalışılmaktadır. Türk sağının tarihsel hafızasında bu boş gösterenin izleri bolca yer almaktadır. Güneş Moteli olayından, anayasa fırlatma krizlerine derin devletin başat politik bürokratik güç olduğu 1990'ların karanlık günlerine kadar. Başkanlık sistemi aynı zamanda siyasal bir aygıt olarak AKP'nin kaderinin gittikçe tek adamın eline bağlanıyor olmasının da hikâyesidir. Kültleşmiş bir siyasal figürün öyküsünde parti sadece onun iradesine tabii politik bir aparata dönüşmektedir. Siyasal sistemin gittikçe tek bir adamın iradesinde belirleniyor olması muhafazakâr basının iki ana yönelimini temsil eden Zaman ve Yeni Şafak gazetelerinde de çatallaşmalara yol açmıştır. Zaman gazetesi yazarları başkanlık sistemi tartışmalarında parlamenter sisteme daha yakın dururken Yeni Şafak gazetesi yazarları Başbakan Erdoğan'ın siyasi karakterinde cisimleşen güçlü lider figürü üzerinden başkanlık sistemi tartışmalarında olumlu bir söylemsel strateji izlemiştir. Ancak her iki gazetede de başkanlık sistemi tartışmalarında yekpare bir tutum alamamıştır. Yeni Şafak gazetesinde Kürşat Bumin başkanlık sistemi tartışmalarına mesafeli bir tutum alırken Zaman gazetesinde Hüseyin Gülerce ve Etyen Mahçupyan başkanlık, yarı başkanlık sistemi önerilerine daha yakın durmuştur. Gülerce⁵³ başkanlık sistemine muhafazakâr basında sıkça kullanılan sivillik uğrağı üzerinden eklemlenmiştir.

⁵³ Hüseyin Gülerce 17 ve 25 Aralık operasyonları sonrası gazetesinin genel eğilimin aksine Başbakan Erdoğan'ı destekleyen yazılar yazmış, bir süre sonra ise gazetede yazılarına ara vermiştir. Bu durum Gülerce'nin gazetesinden kovulduğuna dair iddiaları gündeme getirmiştir. Gülerce konu ile ilgili olarak twitter adresinden şu açıklamayı yapmıştır: "Gülerce, şahsi Twitter hesabında, "Zaman Gazetesi'nden ayrıldığım, en kötüsü "kovulduğum" iddiaları doğru değildir." diye yazdı. Zaman Gazetesi Genel Yayın Müdürü Ekrem Dumanlı ile konuştuğunu belirten Gülerce,"Talebim üzerine kitap çalışmam için 4 ay

Mesele Sayın Erdoğan'ın cumhurbaşkanı olmasıyla ilgili değil. Tekrar edeyim, meseleyi şahsilikten arındırarak ele almalıyız. Bunun için elimizde önemli bir fırsat, önemli bir imkân da var. Sivil, demokratik yeni anayasa... Bu anayasada yönetimle ilgili en evvel cumhurbaşkanının görev ve yetkileri belirlenmelidir. Halkın seçtiği ve güçlü konumuyla yeni cumhurbaşkanının varlığı, başkanlık ya da yarı başkanlık sistemini gerekli kılıyor mu? Böyle bir değişiklik için Meclis'ten yeterli destek çıkar mı? Çıkmazsa, parlamenter sistemin özü korunarak, cumhurbaşkanının yeni konumuna, orta yol bir formül bulunabilir mi? Bunları tartışmak zorundayız (Hüseyin Gülerce, "Mesele Erdoğan ve Gül ile mi ilgili", Zaman, 2 Kasım 2012).

Bir başka yazısında ise Gülerce Cumhurbaşkanını halkın seçmesiyle sistemin yarı başkanlığa gideceğini ifade temektedir. Hükümet sistemi tartışmalarının önemsiz olduğunu vurgulayan Gülerce bakacağı temel kriterin demokrasi olduğunu söylemektedir. Ancak burada demokrasi bir boş gösterendir ve her türlü hükümet sistemi ile işleyebilecek bir anlam dizgesinde kullanılmıştır. Yine yazısında Gülerce AKP döneminde mitleştirilen küresel güç kavramını kullanmaktadır. Demokrasi kavramı küresel bir gücün gerekliliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Hali hazırdaki sistemi de yarı başkanlığa benzeten Gülerce Erdoğan'ın seçilmesiyle Türkiye'nin fiilen yarı başkanlık sistemine geçeceğini vurgulamaktadır. Gülerce hükümet sistemi tartışmalarını Yeni Şafak yazarlarının aksine açık bir şekilde Erdoğan kültürü üzerinden değil zorunlu bir neden sonuç ilişkisi üzerinden yaparak yarı başkanlık sistemine eklenmiştir. Kasım 2012'deki yazısının aksine Gülerce Mayıs 2012'de başkanlık sisteminden çok yarı başkanlık sistemine eğilimlidir.

Aslına bakılırsa şu andaki sistem, adı konmamış bir yarı başkanlık sistemidir. Ancak başkan, "başbakan"dır... Şu anda Sayın Başbakan'ın

yetkileri ve gücü, yarı başkanlık sistemindeki başkandan daha fazladır. Sayın Başbakan, cumhurbaşkanlığına aday olduğu takdirde bu güç Çankaya'ya taşınacaktır. Yani cumhurbaşkanını halkın seçecek olması, halkın seçtiği ilk cumhurbaşkanının da Sayın Recep Tayyip Erdoğan olması, bugünkü durumu yeni anayasal çerçeveye oturtacaktır. Bu açıdan yeni anayasada cumhurbaşkanının bir-iki yetki daha üstlenmesi, Türkiye'yi otomatikman yarı başkanlık sistemine taşımış olacaktır. Bu iyi mi olur, kötü mü olur? Bunu da halka sormak gerekir. Zaten yeni anayasa referanduma götürülecektir. Benim gönlüm, küresel bir güç olma yolunda yıldızı parlayan Türkiye'nin önünü tıkamayan, yürütmenin elini ayağını bağlamayan gerçekten demokratik bir sistemden yanadır. Dünyada parlamenter, başkanlık, yarı başkanlık sistemlerinin üçünün de örnekleri var. Sistemin başarısı pek çok faktöre bağlı. Temel mesele, demokrasi (Hüseyin Gülerce, “*Gidiş, yarı başkanlığa mı*”, Zaman, 16 Mayıs 2012).

Etyen Mahcupyan⁵⁴ ise demokratikleşme uğrağı üzerinden yarı başkanlık sisteminin savunusunu yapmıştır.

Türkiye'nin önümüzdeki yılları eğer bir AKP çoğunluğunu ima ediyor ve buradan türetilen iktidarların daha demokratik davranması umut ediliyorsa, yarı-başkanlık sistemi çok daha elverişli gözüküyor. En azından bu sistem, muhalefeti farklı bir enerjiye davet ediyor... Kabul etmek gerek ki, parlamento seçiminde AKP milletvekili çoğunluğunu engellemek zor. Ama muhalefetin başkanlık seçiminde yüzde elliye geçebilecek bir adayda anlaşabilmesi o kadar zor değil. Dolayısıyla yarı-başkanlık, muhalefeti yeniden siyasete çekecek bir dinamiği de tetikleyebilir. Bu durumda hem söz konusu başkan adayının toplumsal

⁵⁴Etyen Mahcupyan'ın Zaman gazetesindeki yazıları 22 Mayıs 2014 tarihinden itibaren yayımlanmamıştır. Etyen Mahcupyan'ın konuyla ilgili açıklaması şu şekilde olmuştur:“Haftada 3 gün yazı yazan bir yazarın yazılarının bir güne düşürülmesi elbette ki bir sorundur. Benim için çok şaşırtıcı olmadı. Türkiye 'nin geldiği bu kutuplaştırıcı siyasi ortamın medyaya da yansımaları oluyor. Medya son zamanlarda çok fazla siyasileşti, aktörleşti. Bazı medya organları siyasi parti haline dönüştü. Nasıl ki siyasi partiler kendi içlerinde çatlak bir ses istemezse medyada da istenmiyor” <http://www.yenisafak.com.tr/gundem-haber/etyen-mahcupyan-zamandan-ayrildi-26.05.2014-652563> (Erişim Tarihi: 17.08.2014).

duyarlılıklara açık biri olması gerekecektir, hem de AKP'nin Meclis'e hakim olması durumunda, muhtemel bakanlar kurulunun da birleştirici nitelikte olması beklenir. Kısacası yarı-başkanlık sistemi, şu anki duruma kıyasla siyasetin önünü açan, farklılıkların gerçek anlamda konuşmasını sağlayan bir zemin oluşturabilir. Parlamenter sistemin çoğunlukçu ve kaba siyasetinin kırılması mümkün hale gelebilir. Öte yandan yarı-başkanlık sistemi yerel yönetimlerin güçlenmesine 'de facto' olarak daha açık bir rejimi ifade edebilir. Bu ise katılımcı ve vatandaş denetimine açık bir idari yapının kurulmasını sağlayabilir (Etyen Mahcupyan, “*Yarı-başkanlık ve siyaset*”, Zaman, 11 Temmuz 2012).

Mahcupyan yazısında AKP iktidarını Türk demokrasisi için değişmez bir öz olarak görmekte, bu sabitlik üzerinden demokrasi tartışmasını türetmektedir. Demokratik bir rejimde tek bir partiye dayalı demokrasi tasavvuru zımni olarak rejimin otoriterleşmesinin kabulü anlamına gelmektedir. Oysa Tilly'in de belirttiği gibi demokratikleşme çok sayıda sıradan insanın istişareyle bütünleşmesine bağlıdır (Tilly, 2011: 320). Mahcupyan yarı başkanlık sistemi tartışmalarını açarken hegemonik ama mağdur bir iktidarın diline başvurmakta, 12 Eylül Darbesi'nin kurucusu olduğu bir sistemi eleştirmekte, bu sistemin yarattığı tıkanıklıkları aşmak için yarı başkanlık sistemini önermektedir. Mahcupyan parlamenter sistemi çoğunlukçu ve kaba olarak nitelendirmektedir. Mahcupyan'ın kaba olarak nitelendirdiği parlamenter rejim yarı başkanlık istemi tartışmalarını türettiği AKP iktidarını hegemonik hale getirmiştir. Mahcupyan muhalefet için de bir fırsat olarak yarı başkanlık sistemini önermektedir. Öte yandan Mahcupyan yazısının sonunda katılımcılıkla yarı başkanlık sistemini birbirine eklemeye çalışmaktadır. Ancak katılımcı demokrasi ve yarı başkanlık sistemini bir arada kullanarak birbiriyle zıt ve çelişen bir ifade kullanmaktadır. Dolayısıyla katılımcı demokrasi ve yarı başkanlık istemi oksimoron bir ifadenin nesnelere olmaktadır.

Zaman gazetesi yazarı Mümtazer Türköne gazetesinin genel izleğine uygun bir şekilde Gülerce ve Mahcupyan'dan farklı düşünmektedir.

Başkanlık sistemi ile parlamenter sistem arasındaki fark, rugby ile futbol arasındaki farka benzer. Rugby, oval bir topla 15'er kişilik takımlarla, iri kıyım oyuncuların birbirini ezip geçtiği, kemik seslerinin duyulduğu sert bir oyun. Futbol ise stratejinin, zekânın, tekniğin bir birleşimi. Birinde en kestirme yoldan sonuç almak, diğesinde ise seyirlik bir oyun çıkartmak önemli. Başkanlık sisteminin yegane başarılı örneği olan ABD'de rugbynin futboldan daha popüler olması bu yüzden tesadüf değil. Tercihiniz ne? Sonunda 'biz kazandık' diyeceğiniz kuralların asgari düzeyde işlediği kıran kırana bir mücadele mi? Yoksa 'ofsayt mıydı, değil miydi?' muhabbetleriyle sosyalleşmek mi? (Mümtazer Türköne, “Başkanlık sistemi tartışması (II): Anayasa mühendisliği”, Zaman, 22 Nisan 2011).

Türköne'nin başkanlık sistemi ile parlamenter sistemini karşılaştırdığı yazının başlığı “Başkanlık sistemi tartışması (II): Anayasa mühendisliği”dir. Yazısının başlığı toplum mühendisliğine bir gönderme içermektedir. Kahraman, toplum mühendisliği kavramını şu şekilde açıklamaktadır: Devlet, bir yandan merkezi planlamayla hem yeni düzeni sağlam ve akılcı bir zemin üstüne oturtacak, böylelikle pozitivistimin bir gereğini yerine getirecek, bir yandan da bilgiyi elinde bulunduranların ona dayanarak geliştirdikleri otoriter tutumlarını kendisiyle bütünleştirmesine olanak sağlayacaktır (Kahraman, 2002: 3). Tam da bu noktada Türköne'nin yazısı başlığı itibariyle muhafazakârlığa özgü pozitivistim eleştirisini söylemsel kuruluşunda barındırmaktadır. Yazı aynı zamanda cumhuriyet modernleşmesinin siyasal hafızasında canlandırdıkları üzerinden de günümüz muhafazakârlarının hükümet sistemi eğilimlerinde anaakım yönlerden birini temsil eden başkanlık sistemi tercihlerini de metaforik bir dille eleştirmektedir. Değişimi kültürel kopuşla sağlama tercihinden hareket eden Cumhuriyet modernleşmesi, cari gelenekleri yok sayan bir başlangıç politikası izlemişti (Mollaer, 2009: 163). Yine Mollaer'in (2009) ifade ettiği gibi Cumhuriyet modernleşmesine karşı 'gelenek olmadan modernleşme olmaz' tezini ileri süren bir yaklaşım da olmuştur. Şimdi bu yaklaşımın ardılları Cumhuriyet

modernleşmesine benzer saiklerle bir kültürel kopuş gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar. Muhafazakâr iktidar toplumsal yaşamda yıllarca ötekisi olarak yaşadığı radikal bir siyasal yönelimini yeni anayasa tartışmalarında kabuk değiştirmiş bir öz olarak kendi içinde yeniden üretmektedir.

Türköne'nin metforik anlatısında başkanlık sistemi rugbyye parlamenter sistem ise futbola benzetilir. Türköne'nin başkanlık istemini rugbyye benzetmesi çift taraflı bir anlatının kuruluşunu da işaretlemektedir. Amerika'ya özgü topla oynanan ve dünyanın geri kalanının pek de ilgi çekmeyen bir oyun olan rugby ve Amerika'yla beraber anılan bir hükümet sistemi olarak başkanlık. Parlamenter sistem ise daha evrensel ve dünyaya yayılmış bir oyun olan futbola benzetilmektedir. Yazıda olumsuz özellikler (sertlik, iri kıyım oyuncular) rugby ile ilişkilendirilirken futbol ise zekanın, tekniğin, stratejinin bir bileşimi olarak nitelendirilmektedir. Rugbyde en kestirme yoldan sonuç alınmaya çalışılırken futbol da ise oyunun seyirlik olması önemlidir. Tam da bu noktada söylemsel ilişkileri belirleyen söylemin dışındaki ilişkilere bakmak gereklidir.

Söylemsel ilişkiler, görüldüğü gibi, söylemin içinde değildi: Kavramları ya da sözcükleri birbirine bağlamaz, cümleler ya da önermeler arasında dedüktif ya da retorik bir yapıyı gerçekleştirmez. Bununla birlikte, söylemi sınırlayacak ya da ona bazı biçimleri kabul ettirecek veya bazı koşullarda bazı şeyleri ifade etmeye onu zorlayacak olan söylemin dışındaki ilişkilere (Foucault, 2011: 61).

Yazı, 2011 yılında iktidar bloğunun iki tarafını temsil eden AKP ve Gülen Cemaati arasındaki ilişkilerin daha bozulmadığı bir tarihte yazılmıştır. Yazı 2012'deki MİT krizi ve sonrasında 2013'teki 17 Aralık ve 25 Aralık operasyonlarıyla çözülecek olan simbiyotik ilişkinin⁵⁵ sahip oldukları farklı

⁵⁵ AKP bu simbiyotik ilişkide kitle desteğini sağlarken Gülen Cemaati ise devletteki kadrolarını kilit önemde tutmuştur. Bu ilişki özellikle 2008- 2010 tarihleri arasında yapılan Balyoz ve Ergenekon operasyonları sürecinde ortak tutumla daha sıkı bir hal almıştır.

yönelimlerinin ipuçlarını vermektedir. Türköne'ye göre başkanlık sisteminin demokrasi için bazı maliyetleri vardır:

Hızlı karar almak ve uygulamak siyasî istikrarı ve ekonomik güven ortamını sağlamak konusunda başkanlık sisteminin görece avantajlarının olması gibi. Doğal olarak tercih ettiğiniz her normun bir de alternatif maliyeti vardır. İstikrarı gözetirken adaleti, demokrasiyi gözetirken verimliliği, güvenliği gözetirken özgürlüğü bir miktar da olsa feda etmek zorunda kalırsınız. Matematik, bu maliyetlerin hesaplanması ve doğru tercihlerde bulunulması için devreye girer (Mümtazer Türköne, “*Başkanlık sistemi tartışması (II): Anayasa mühendisliği*”, Zaman, 22 Nisan 2011).

Şahin Alpay da Türkiye için uygun sistemin parlamenter sistem olduğunu düşünmekte ve Başbakan Erdoğan ekseninde tartışılan başkanlık sisteminin demokrasiye zarar vereceğini belirtmektedir:

Anlamalı olan, yeni anayasa ile Başbakan Erdoğan'ın 2024'e kadar iktidarda kalmasını değil, Türkiye'de demokrasiyi güven altına alacak hükümet ve seçim sistemini teşhis ve tesis etmek. Benim, en az otuz yıldır süren bu tartışmaya ilişkin sayısız yazıda dile getirdiğim görüşüm belli: Uzlaşma kültürünün zayıf; siyasi, dinsel, etnik ayrımların çok sayıda olduğu Türkiye'ye uygun sistem, yürütmenin yasamanın içinden çıktığı parlamenter sistemdir. Başkanlık sistemlerinde halkoyuyla seçilen başkan ile parlamento çoğunluğunun ayrı partilere mensup olmaları halinde, yönetim ciddi tıkanıklıklara uğrayabilir, karar alamaz hale gelebilir. (Bizde başkanın AKP'den, parlamentonun muhalefet çoğunluklu olduğu bir ortamda başımıza gelebilecekleri bir düşünün...) Başkanlık sistemlerinin ihmal edemeyeceğimiz bir sakıncası da toplumu ikiye ayırıp kutuplaştırma eğilimi (Şahin Alpay, “*Başkanlık niçin bize yaramaz?*”, Zaman, 29 Mayıs 2012).

Alpay yeni anayasanın Başbakan'ın iktidarını kalıcılaştırmanın bir aracı olarak tartışılmasından rahatsızdır. Bu noktada bir boş gösteren olan demokrasi kavramına başvuran Alpay, Başbakan Erdoğan figüründe tartışılan başkanlık sistemi boş gösterenine karşı alternatif bir hegemonik anlatı inşa etmeye çalışmaktadır. Alpay'ın korkusu Türkiye'nin daha da kutuplaşacak olmasıdır. Bu korku aynı zamanda Erdoğan'ın yönetme tarzına da bir eleştiridir. Erdoğan'ın Türk sağının tarihsel hafızasından çıkartarak tutarlı bir söylem inşa ettiği düşman figürlerine karşı savaşımları aynı zamanda popülist⁵⁶ bir siyasal aklın yoludur.

O halde zaten bildiğimiz gibi, toplulukçu bir uzam içerisinde radikal bir dışlama yer alacaktır. İlk durumda ayrımsallık ilkesi tek baskın eşdeğerlilik olarak kalabilir; ikincisinde ise bu yeterli olmaz: Topluluk içinde çok etkin bir gücün yadsınması popüler zincirin bütün halkalarının bütün fark iddialarının ortak bir paydada billurlaştırılan özdeşlik ilkesiyle özdeşleştirilmesini gerektirir- ve ikincisi, elbette pozitif bir sembolik ifade gerektirir (Laclau, 2007: 100).

Erdoğan popülist bir aklın yolu olarak Türk sağının düşmanlık figürlerinden yararlanarak radikal dışlamayı gerçekleştirmektedir. Ancak pozitif sembolik bir ifade olarak demokrasi vurgusunu yapmamaktadır. Alpay'a göre böylesi bir durum için etnik, dinsel, siyasi ayrımların belirginleştiği bir ülke resmi çizmektedir, bu da var olan kutuplaşmaları derinleştirebilmektedir. Öte yandan Alpay, başkanlık sistemine içkin teknik bir konuya da dikkat çekmekte, başkanlık sistemlerinde halkoyuyla seçilen başkan ile parlamento çoğunluğunun ayrı partilere mensup olmaları halinde, yönetimin ciddi tıkanıklıklara uğrayabileceğini de söylemektedir.

Yeni anayasada yönetim sistemi tartışmaları muhafazakâr basınının iki temel aktöründe fikir ayrılıklarının belirgin bir şekilde görüldüğü temalardan biri

⁵⁶ Popülist kavramı burada pejoratif bir anlamda kullanılmamıştır. Bir siyaset tarzını izah eden bir kavram olarak kullanılmıştır.

olmuştur. Yeni Şafak gazetesi dönemin Başbakanı⁵⁷ Erdoğan kültünde cisimleşen başkanlık-yarı başkanlık sistemi önerilerini daha çok gündeminde tutarken; Gülen Cemaatine yakınlığıyla bilinen Zaman gazetesi kimi zaman düşük bir profille, kimi zaman ise daha belirgin bir şekilde parlamenter sistemin devamlılığında yana bir yayın politikası izlemiştir. Ancak not edilmesi gereken bir başka nokta da her iki gazetede de gazetelerinin ana yönelimlerinin dışında fikir beyan eden yazarlar olmasıdır. Ancak her iki gazete de süreç içinde farklı gerekçeleri öne sürerek bu yazarlarıyla yollarını ayırmıştır. Zaman içinde her iki gazetenin de yayın politikası daha yekapare bir hal almıştır. İktidar blokları arasında 2013'ün sonunda dersanelerin kapatılması tartışmalarıyla görünür hale gelen ve 17 Aralık-25 Aralık yolsuzluk operasyonlarıyla kriz noktasına ulaşan ayrışmanın öncü ipuçları yeni anayasadaki yönetim biçimi tartışmalarında ilk ipuçlarını vermiştir. İktidar blokları arasındaki bu ayrışmada aynı zamanda 12 Eylül Anayasa Referandumu sırasında söylemsel bir birliktelik taşıyan iki gazete yeni anayasa tartışmaları sırasında söylemsel süreklilikleri aşınmaya başlamıştır.

4.11. Reel Politika, Konjonktür ve Yeni Anayasa

Muhafazakâr basında yeni anayasa tartışmaları yalnızca soyut ya da ilkesel bir konu olarak ele alınmamış, reel politikadaki gelişmeler konjonktürel ittifaklar çerçevesinde de ele alınmıştır. Örneğin Abdülkadir Selvi yeni anayasa tartışmalarını olası ittifaklar çerçevesinde ele almakta tartışmayı reel politika ile sınırlamaktadır. Böylesi bir tavır pek tabii ki kapitalist devlete özgü sınıfsal farklılaşmaları, içinde bir öz olarak barındırdığı sınıfsal mücadeleleri göz ardı edip temsili demokrasi içerisinde partilerce temsil edildiği varsayılan politik çıkarların dışavurumuna indirgemektedir. Ne var ki çoğu zaman iddia edildiği gibi Türkiye'de devlet, sınıflar üstü bir yapıya sahip değildir ve izlenen sermaye birikim sürecinin temel yasalarına ve sınıf mücadelelerinin yükselen/ alçalan

⁵⁷ Erdoğan için "dönemin Başbakanı" ifadesinin kullanılması tezin bu kısmının yazıldığı zaman diliminde (10 Ağustos 2010 Cumhurbaşkanlığı Seçimleri) Erdoğan'ın ilk defa halk tarafından seçilecek Cumhurbaşkanlığı makamına seçilip Türkiye'nin 12'nci Cumhurbaşkanı olmaya hak kazanmasından dolaydır.

ivmesine oldukça uygun politikalar geliştirmektedir (Coşkun, 2007: 104). Herhangi bir devlet sisteminin sahip olabileceği gerçek birlik ve tutarlılık dayatmak isteyen özgül siyasi proje ve mücadelelerden kaynaklanır (Jessop, 2005: 145). Reel politikanın başat öge olduğu anayasa tartışmalarında AKP'nin siyasal zaafı başkanlık sistemi önerisini özgün bir hegemonik proje haline getirmeyişi olmuştur. Zamansal olarak değişen ittifak arayışlarıyla hegemonik olmaya çalışmıştır. Belli ölçülerde hegemonik olmayı başarmasına rağmen Mahçupyan'ın KONDA'nın araştırmasına dayanarak iddia ettiği toplum olma isteğini, başarılı bir yeni anayasa yapım sürecinde, başarılı bir siyasi programa dönüştürememiştir.

Ancak izlenecek yöntem henüz belirlenmiş değil. Üç alternatif söz konusu. 1-Yeni Anayasa teklifi 2-Geniş kapsamlı olmayan sivil Anayasanın ruhunu oluşturacak, içinde Başkanlık sistemi ve Cumhuriyetin nitelikleri gibi maddelerin yer alacağı bir paket 3-Cumhurbaşkanı seçildiğinde bir sistem krizi yaşanmaması için, siyasal sisteme uyumu sağlayacak mini düzenleme. Bunlardan biri tercih edilecek. Bir paket ya da mini düzenleme olsa da nihai olarak yeni Anayasa'dan vazgeçilmeyecek ama zamanlama konusunda bir tercih yapılacak. Şimdi mi, yoksa 2015 seçimlerinden sonra mı? Siyaset imkan sanatı. MHP destek vermeyecek. CHP'nin içinde sayıları 12'yi bulan değişimden yana olan isim olduğu söyleniyor. Bunların bir kaçından destek gelebilir ama AK Parti'nin, onların desteği ile yola çıkmak gibi bir planı yok. BDP'den ve bağımsızlardan 5-6 milletvekilinin desteğiyle bu sağlanabilir. Ama AK Parti, PKK ile birlikte Anayasa yapıyorlar şeklindeki kara propagandayı da dikkate alıyor. Anayasa konusunda sadece üç sandık yok, üç ayrı alternatif var. Ama hepsi de siyasetin sırat köprüsü gibi... (Abdülkadir Selvi, "Anayasada üç alternatif", Yeni Şafak, 22 Mayıs 2013).

Selvi'nin yazısı muhafazakâr basının 12 Eylül 2010 Anayasa Referandumu sırasında hegemonyasını tam sağlarken kullandığı ötekilik zincirine bağlı işlettiği

siyasal değerler sisteminin işlemez hale geldiğini göstermektedir. 12 Eylül Referandumu sırasında Kürt Siyasi Hareketi, CHP ve MHP'yi aynı ötekilik zincirinde birbirine eklemleyerek ortak bir kötülük heyulası yaratılmışken şimdi bu zincir iktidar tarafından kırılıp yeni eklemleme ilişkisinin aktörleri yapılmaya çalışılmaktadır. Selvi yeni anayasada izlenecek üç yol olduğunu söylerken Yeni Şafak gazetesinde belirgin bir biçimde var olan başkanlık sistemi yine ana eksenlerden biridir. Sivillik ve başkanlık sistemi birbirine eklemli hale getirilmeye çalışılmaktadır. Böylece Selvi bir yandan yazısına liberal bir meşruluk sağlamaya çalışırken öte yandan AKP'nin ve Başbakan Erdoğan'ın temel siyasi ufkunun da çok uzağına düşmemektedir. Üç yıl önceki referandum sırasında antagonistik bir biçimde konumlanılan CHP, MHP ve BDP'ye ise ittifak yapılabilecek adaylar gözüyle bakılmaktadır. Ancak BDP'nin tanımlanışında PKK ile ilişkilendirilmesi ve bunun bir meşruluk sorunu doğuracağına ilişkin önerme olası ittifakların uç sınır noktasını da göstermektedir. Anayasanın 2015 seçimleri sonrasında bırakılabileceği iddiası ise muhafazakâr hegemonyanın anayasa tartışmaları sırasında çoğulculuk anlayışının çoğunlukçuluğa her an dönebileceğinin ipucunu vermektedir. Öte yandan Mouffe'un (1999) da dediği gibi demokrasi için gerçek tehdit karşıtlığın silinmesi evrensel bir uzlaşma hedeflemektir. Özellikle sivillik uğrağında muhafazakâr basın evrensel bir uzlaşmayı hedefler gibi yapmıştır. Özellikle Hilal Kaplan, İhsan Dağı gibi yazarlarla bu vurgu başkanlık sistemi tartışmalarıyla yan yana yapılmıştır. 12 Eylül 2010 Referandumu'nda tam anlamıyla sağlanan muhafazakâr liberal hegemonyanın ilk çatlakları yeni anayasa tartışmaları sırasında görünür olmuştur. Başkanlık sistemi anayasal yurttaşlık, sivillik gibi kimi otoriter kimi daha liberal kavramlar yan yanalıklar şeklinde birlikte var olmuştur. Bu muhafazakâr hegemonya için sorunlu bir noktadır. Farklı kavramlar arasında tam bir eklemleme ilişkisi yaratamayarak hegemonik konumunu kırılğan hale getirmiştir.

Bu eklemleme hali Mümtazer Türköne için de geçerlidir. Türköne, 2011 yılında yazdığı "*Başkanlık sistemi tartışması (II): Anayasa mühendisliği*" yazısına karşıt

bir yazı da kaleme almıştır. Türköne'nin bu yazısı daha çok 2012 yılında yazdığı “*Muhafazakâr hegemonya*” yazısıyla süreklilik içindedir. Mümtazer Türköne ise liderin politik manevralarına bakmakta hem de niçin yeni bir anayasa yapmakta olduğunu vurgulamaktadır. Vurgusu bir konsensüs ihtiyacından çok çubuğu liderin siyasal zorunluluklarına doğru bükülmektedir. Aslında Türköne özellikle 12 Eylül Referandumu'ndan sonra eskinin bittiğinin fakat yeninin henüz doğmadığının farkındadır. O yüzden yeni anayasanın yapılması elzemdir.

AK Parti anayasayı yapmak zorunda. Başarısızlığı, on yıl boyunca adım adım inşa ettiği muhteşem mimariyi yerle bir eder. Başbakan, anayasa yapım sürecinde AK Parti olarak öne çıkmayı, lokomotif görevi üstlenmeyi değil sadece sonuç almayı hedefliyor. Yeter ki ortaya bir anayasa çıksın, başarının şerefini paylaşmaya hazır. AK Parti'nin inşa ettiği yeni Türkiye, -Başbakan'ın kendi tabiriyle- "faniler" in omzunda duruyor. Anayasa başarırsa yeni bir sistemin üzerinde duracak. Dün Star'daki köşesinde yeni anayasa yapmaktan öte "sistem değişikliği" ne işaret eden Osman Can haklı. Bugün eski sistem yeni aktörlerle sürdürülüyor. Fani aktörler değişirse sistem asli sahiplerine rücu edecek (Mümtazer Türköne, “*Erdoğan'ın anayasa stratejisi*”, Zaman, 26 Nisan 2012).

Türköne yazısında açık bir AKP mitolojisi çizerek iktidarda geçirdiği on yılın başarılarına gönderme yapmaktadır. Bu mitoloji yaratımı ve ardından gelen bu cümle; “başbakan, anayasa yapım sürecinde AK Parti olarak öne çıkmayı, lokomotif görevi üstlenmeyi değil sadece sonuç almayı hedefliyor” cümlesi anayasa yapım sürecinde uzlaşmanın dışlanmadığını ama temel bir saik haline getirilmediğinin de kabülü gibidir. Yazının ardında kazananların yazdığı bir tarih yazımı gizlidir. Vesayete karşı mücadele edilmiş, demokratik reformlar yapılmış, dışta daha güçlü bir ülke haline gelinmiştir. Ancak bu mücadele kurumsallaşmamıştır. Başbakan Erdoğan ölümlülerle bu “kutlu” mimariyi kurmuştur. Sıra bu mimarinin kurumsallaşmasına gelmiştir. Bu ise yeni bir anayasanın yapılmasıyla olacaktır. Yazı da AKP lokomotif konumunda

betimlenirken diğerk politik aktörler bu muhafazakâr hegemonyaya eklenecek entiteler olarak görölmektedir. Osman Can'a atıf yapan Türköne eskinin bittiğini ama yeninin doğmadığını söylemektedir. Bu aynı zamanda AKP için olası bir organik bunalım uyarısıdır. Organik bunalım yapıyla üstyapı arasında bir kopmadır. Yapının evrimi ile üstyapının buna koşut evrim yokluğu yüzünden ağırlaşmış bulunan çelişkilerin sonucudur: Bunalım eskinin ölmesi ve yeninin doğmaması olgusunun ta kendisine dayanır (Portelli, 1982: 127). Eski sistemin yeni aktörlerce sürdürüğünü söyleyen Türköne sistemin de yeni aktörlerce yapılmasından yanadır. Türköne 2011'de yazdığı "*Başkanlık sistemi tartışması (II): Anayasa mühendisliği*" yazının aksine bu kez sistemden tam bir kopuş halini desteklemektedir. Sistemden tam bir kopuş olmamasının ise "fani"ler üzerine kurulu siyasal bir anlatının tüm inşa ettiklerinin yerle bir olmasıyla sonuçlanabileceğini söylemektedir.

Şahin Alpay da lider-politik manevra ilişkisini lider-politik model ilişkiselliğiyle çerçeveler. Alpay tıpkı Bumin gibi Türk tipi başkanlık sisteminin zaafalarını ve uygulanabilirliğini tartışmaktadır. Ancak bunu yaparken Bumin'den ve diğerk başkanlık konusunda yazan köşe yazarlarından farklı olarak referansı yabancı bir politikacıya Rusya Devlet Başkanı Putin'e vermektedir. Bilindiği gibi Putin Rusya rejimin gittikçe otokratik bir hal almasının sorumlusu olarak görölmektedir.

Zira başta demokratik bir anayasa talep eden, keyfî yönetimi reddeden dindar kesim ve Kürtler olmak üzere, bugüne kadar AKP iktidarını destekleyen seçmen kitlesinin önemli bir bölümünün tek kişi yönetimine onay vermeyeceğini söylemek kehanet olmaz. Bana göre, son seçimlerden bu yana tutturduğu Putinvari çizgiyi sürdürmesi halinde Erdoğan, 2014'te halkoyuyla yapılacak cumhurbaşkanlığı seçimini de, yukarıda saydığım nedenlerle, kaybetme ve siyaset dışı kalma riskiyle karşı karşıyadır (Şahin Alpay, "*Putinizm Türkiye'de tutmaz*", Zaman, 20 Aralık 2012).

Alpay yazısında demokratik anayasa kavramını bir talep şeklinde kullanarak Laclau'nun (2007) deyimiyle pozitif kurucu bir kavram olan demokrasiden popüler bir talep inşa etmektedir. Ancak bu inşayı yaparken Türk sağının sıkça kullandığı merkez-çevre karşıtlığını yeniden üretmektedir. Çevrede tarihsel olarak konumlanmış dindar kesim ve Kürtler vardır. Ancak Alpay'ın merkez tanımı belirsizdir. Demokratik anayasa 1980 Darbesi sonucu yapılmış bir anayasanın doğal karşıtı ve o anayasa ile dışlanan kimlikleri içerecek yeni bir aşamadır. Ancak bu içerme kimliklerle sınırlıdır. Tıpkı Selvi'nin "*Anayasada üç alternatif*" yazısında olduğu gibi devleti belirleyen sınıfsal mücadelelere kapalıdır. Öte yandan Alpay farklı kimliklerin uzlaştığı bir anayasadan yanadır. Birbiriyle çatışan unsurların çatışmacı bir uzlaşmasından yana değildir. Dolayısıyla yazar müzakereci demokrasi kavramına daha yakındır. Müzakereci demokrasi kavramının yeni anayasa tartışmaları sırasında kullanılması önemlidir. Çünkü muhafazakâr basın 12 Eylül 2010 Referandumu sırasında biz ve ötekiler ayırımına dayalı politik bir cepheleşmeyi işlevselleştirirken müzakereci demokrasinin çok uzağında çoğunlukçu bir demokrasi anlayışında konumlanmıştır. Aslında Alpay'da belirsiz olan merkez tanımı oluşmakta olan ve Başbakan Erdoğan'da cisimleşen otoriter yönelimleri silikçe işaretler. Oluşan ama tanımı net bir biçimde yapılamayan bu merkez eskinin merkezine benzerlik göstermektedir. Pozitivist ve jakoben gelenekten beslenen Türk seçkinlerinin modern devleti kurması, Türkiye'de toplumsalı insan tarafından, yani aşkın, toplumüstü bir kaynağın aracılığı olmadan düşünülebilir kılmıştır (Göle, 2008: 101). Şimdi yeni merkezin kurucusu AKP bir tek adam kültüründe toplumsalı yeniden inşa etmeye çalışmaktadır.

Aydınlanma geleneğinin akılcılığına romantik bir tepki olan muhafazakârlık, tek adam vurgusuyla milletin adamı metaforunu kullanarak yeni bir merkez haline gelmektedir. Cumhuriyet modernleşmesi tarafından dışlanan toplum kesimleri ancak bu yeni millet-temsil ilişkisine dahil olabilmeyi kabul ettikleri ölçüsünde onay görmektedirler. Tam da bu noktada Alpay bu kesimlerin bu yeni içerime rıza gösteremeyeceklerini ifade etmektedir. Erdoğan'ın tam da bu nedenle 2014

seçimlerinde siyaset dışı kalabilme riski barındırdığını vurgulamaktadır Alpay. Ancak tarihsel seyir Alpay'ın yazdığı gibi olmamış, Gezi İsyanı ve 17-25 Aralık Yolsuzluk Operasyonlarıyla açık bir hegemonya bunalımına giren AKP ve Başbakan Erdoğan 30 Mart 2014 yerel seçimlerinden % 45,50'lik; 10 Ağustos 2014 Cumhurbaşkanlığı seçiminde de aldığı % 51,65'lik oy oranlarıyla bu hegemonik bunalımı şimdilik bertaraf etmeyi başarmıştır. Ancak Erdoğan'ın yeni hegemonik projesinin sınırları ve içerimleri hale belirsizdir. Bu da gelecekte oluşabilecek bir hegemonya bunalımına hala kapıların açık olduğu anlamına gelmektedir.

Muhafazakâr basında anayasa tartışmalarının sürdürüldüğü önemli bir hat da anayasaya ait ilkelerdir. Bu ilkeler kimi zaman anayasanın değişmez maddeleri olduğu gibi kimi zaman vatan, millet gibi kavramlar üzerinden olmuştur. Hüseyin Hatemi'ye göre de anayasada vatan, millet, resmi dil kavramlarına yer verilmelidir.

'Vatan' ve 'Millet' kavramları için Anayasa'da şöyle bir maddenin yer almasını teklif ediyorum: 'Vatandaşların tümü Millet'i oluşturur. Ülke de bu Millet'in ve bireylerinin ortak vatanıdır./ Millet içinde dil ve din farklılıkları gibi özellikler devlet tarafından bir halk topluluğunun diğer halklarda üstünlüğüne gerekçe kılınamaz/Yukarıda değinilen farklı özellikler, 'Millet'i ve 'Vatan'ı bölmeye de asla gerekçe kılınamazlar.Resmi dil konusunda da Anayasa'da şöyle bir maddeye yer verilebilir.'Resmi dil Türkçe'dir/ Resmi dil ilkesi, ana dillerin öğrenilmesi, öğretilmesi, konuşulması ve bu dillerde yayın yapılmasına engel olacak şekilde yorumlanamaz. 'Gündemde mutlaka ele alınması gereken yeni bir konu belirmezse, bir süre ve belki iki üç yazı daha Anayasa konusu üzerinde durmak istiyorum. 'Vatan, millet, resmi dil, ulusların kendi kaderini belirleme hakları' konularında -benim e-posta adresim açılırsa- gerçek Azizan'ın görüşlerini bekliyorum (Hüseyin Hatemi, "*Anayasa'da Millet ve Vatan kavramları*", Yeni Şafak, 19 Mayıs 2012).

Hatemi sağın vatandaşla ilişkiselliğinde önemli bir yer tutan millet kavramını inşa edilen bir gerçeklik olarak halk kavramına karşı kullanılmaktadır. Örneğin AP'liler nezdindeki imajının en önemli unsuru; partinin, kendinde milleti gerektiğinde kendi rızası hilafına da olsa yönetme hakkını gören bir azınlığa karşı çıkan demokratik bir hareket olduğudur (Demirel, 2004: 219). "Milliyetçilik merkez sağ siyasetin Cumhuriyetin kuruluğu ve onu takip eden dönemin 'ulus' tanımına alternatif olarak geliştirdiği 'millet' tanımı çevresinde gelişmişti (Mert, 2002b: 63). Öte yandan milletle vatandaş arasında kurulan salınımlı ilişki Kaplan ve Dağı'nın yazılarında karşımıza çıkan anayasal yurttaşlık kavramını çağrıştırmaktadır. Millet genel ve kapsayıcı bir form olarak halkın yerine kullanılmış halk ise milletin bünyesinde yaşayan farklı toplulukları imler hale gelmiştir. "Millet içinde dil ve din farklılıkları gibi özellikler devlet tarafından bir halk topluluğunun diğer halklarda üstünlüğüne gerekçe kılınamaz/Yukarıda değinilen farklı özellikler, 'Millet'i ve 'Vatan'ı bölmeye de asla gerekçe kılınamazlar" diyerek Hatemi bir yandan çokkültürlü bir söylemin taşıyıcılığını yaparken bunu ulus devlet kavramıyla çeliştirmeyerek ulus devletle eklemli hale getirmiştir. Taşkın'ın da belirttiği gibi muhafazakârlık milleti sessiz muhafazakâr kitle asli unsur gibi yüceltmelerin nesnesi haline getirmiştir (Taşkın, 2009b: 161).

Bu yüceltim bir yandan edilgen ve dışarıda bırakılan millet'le özdeşlik ilkesine dayanırken, diğer yandan edilgen milletin sahici organik temsilcileri olarak bizzat Muhafazakârları işaretler. Böylece milletin 'yüksek siyasetin icaplarının' dışında bırakılması normalleştirilirken, asıl mesele temsilin kimde olduğu veya sahteciliği/sahiciliği noktasına kilitletir (Taşkın, 2009b: 161).

Hatemi özellikle anayasanın başlangıç kısmında krize neden olan resmi dil tartışmalarında ise ana dille eğitime belli ölçülerde (öğrenilmesi, öğretilmesi, yayın yapılması) özgürlük verilmesini savunmaktadır. Ancak resmi dilin Türkçe olması konusunda katidir. Hatemi'nin yazısının genel izleği ulus devlet ve ilkelerinin anayasal yurttaşlık perspektifine eklemli hale getirilmesine dayanmaktadır. Hatemi izleğinin söylemsel kuruluşunu batılı kavramlarca

yapmamış ama onlara gizil göndermelerde bulunmuş sağ diskura ait vatan, millet gibi istismar edilmesi kolay olan kavramlarca yapmıştır.

Referandum sandığı da kolay değil. Komisyon dağılmadı, çalışmalarını sürdürüyor fakat dörtlü veya üçlü uzlaşma pek mümkün görünmüyor. İkili belki... Onun da ciddi riskleri var. BDP'yi kastediyorum. Erdoğan, dün 'Partiler milletvekillerini kilitlemezse 330'u bulabiliriz' dedi. Başbakan, muhalefetten olumlu oy geleceği kanaatinde. 330'un da garantisi yok. Anladığım kadarıyla Erdoğan'ın yeni anayasa konusunda bir 'oyun planı' var. Bazı işaretler verse de elini tam göstermiyor. 'Referandum sandığı' açıklaması planın bir parçası mı, yoksa bazı yerlere mesaj mı, onu çözemedim. 2014 hâlâ çok bilinmeyenli denklem (Mustafa Ünal, "*Bir yıla üç sandık*", Zaman, 22 Mayıs 2013).

Dönemin Başbakanı Erdoğan'ın "*2014'te üç sandık olabilir*" açıklamasından sonra yazısını kaleme alan Ünal reel politika ve onun aktörlerinin çizdiği bir çerçevede yeni anayasa çalışmalarını ele almıştır. Ünal'ın yazısını belirleyen bir diğer önemli faktör de konjonktürdür. Zira yazının yazıldığı tarih olan 2013 yılında henüz Cumhurbaşkanlığı seçimi yapılmamıştır. Yazıda yeni anayasa tartışmaları toplumsalın dahil olduğu bir uğrak üzerinden ele alınmamış; Başbakan Erdoğan'ın siyasi tahayülleri doğrultusunda çerçevlenmiştir. Yine Selvi'de olduğu gibi Ünal da 12 Eylül 2010 referandumu sırasında ötekileştirdiği toplum kesimlerinin politik aygıtlarını olası ittifak edilecek unsurlar şeklinde yazısının konusu yapmıştır. Bu durum muhafazakâr cenahın referandum sırasında ötekilik zinciri üzerinden sağladığı hegemonyanın belli ölçeklerde de olsa aşındığının kanıtıdır.

Tezin bu bölümü birbirini ardın sıra izleyen iki önemli tarihsel gelişmenin muhafazakâr basındaki köşe yazarlarınca nasıl değerlendirildiğine ayrılmıştır. Bunu yaparken muhafazakâr basında biri sivil İslam geleneğinden gelip muhafazakâr anaakım gazetelerden biri olan Zaman; ötekisi ise kuruluşundan yana siyasal İslam geleneğini içinde belli ölçülerde muhafaza edip AKP rejiminin

daha belirgin bir şekilde varoluş kazanmasıyla egemen muhafazakâr söyleme eklemlenen Yeni Şafak gazetesi incelenmiştir. Tezin bu kısmında öncelikle 4 gazetenin incelenmesi amaçlanmıştır (Yeni Şafak, Zaman, Milli Gazete, Türkiye) Milli Gazete'nin Saadet Partisine ve Milli Görüş çizgisine yakın bir yayın politikası devam ettirmiş olması Türkiye gazetesinin ise Eylül 2013'teki değişimiyle beraber⁵⁸ yayın politikasının daha liberal bir hal alması bu gazetelerin araştırmanın sınırlılıklarına dahil edilmemesinin ilk nedeni olmuştur. İkinci bir neden ise özellikle yeni anayasaya ilişkin tartışmaların daha çok Yeni Şafak ve Zaman gazetelerinin köşe yazarlarıyla sürdürülmüş olması, Türkiye ve Milli Gazete'den yeni anayasa tartışmalarına ilişkin yeterli veri toplanamamış olmasıdır.

Daha önce de belirtildiği gibi birbirini izleyen iki tarihsel süreç olan 12 Eylül 2010 Anayasa Referandumu ve 19 Ekim 2011 ile 25 Aralık 2013 tarihleri arasında Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki Anayasa Komisyonu tarafından yapılmaya çalışılan yeni anayasa çalışmaları, Laclau ve Mouffe'un hegemonya kavramsallaştırmaları çerçevesinde söylem analizi yöntemiyle analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu süreçlerden ilki olan 12 Eylül 2010 Anayasa Referandumu hegemonyanın tam olarak tesis edildiği bir tarihsel an olarak ele alınmıştır.

Bunun ilk nedeni özellikle Referandum öncesi muhafazakâr basında kurulan söylemsel inşanın işe yaradığı olması ve anayasa paketinin % 57.88'lik bir oy oranıyla halk tarafından kabul edilmesidir. İkinci bir neden ise iktidar bloğunu farklı kanatları (Gülen Cemaati, siyasal İslamcılar, liberaller, eski solcular, eski ülkücüler) arasında 12 Eylül Anayasası'nın değiştirilmesine yönelik Referandum Paketi üzerinde tam bir oydaşmanın sağlanmasıdır.

Muhafazakâr basının referandum sırasında kullandığı temel strateji bir yandan 12 Eylül'ün mağdurlarını bir eşdeğerlilik zinciri içinde birbirine eklemlenmiş, Kubilay'ın (2010) ifade ettiği gibi kurucusu dışarıda kavramıyla -bu kavramı

⁵⁸ Bu değişimin vitrindeki yüzleri liberal eğilimli Taraf gazetesinden transfer edilen Melih Altınok ve Yıldırım Oğur olmuştur.

muhafazakâr basın da statüko, vesayet olarak tanımlayarak- Kemalist bürokrasiye örtülü bir atıfla inşa etmiştir. Statüko ve vesayet kavramları muhafazakâr basının olanaklılık koşulunu oluşturmuştur. Muhafazakâr basın bu stratejisinin taktiksel çerçevesinde ise kendi siyasal programının boş göstereni olarak demokrasi kavramını kullanmıştır. Demokrasi kavramı tüm 12 Eylül mağdurlarının buluşturulduğu ortak, evrensel bir değer olmuştur. Bu eşdeğerlilik zincirinin karşısında ise Laclau'nun (2007) deyimiyle radikal dışlanmanın gerçekleştiği statüko ve vesayet kavramlarıyla ilişkilendirilmiş bir ötekilik zinciri kurulmuştur. Bu zincirin tarihsel hafızasını ise Türk sağına ilişkin düşmanlık figürleri oluşturmuştur. Bu figürler Alevilik, Kürtlük, Ermenlik, Yahudilik, Masonluk, Kemalizm gibi kimlikler ve kavramlar etrafından yapılandırılmıştır. 12 Eylül 2010 Referandumu sırasında muhafazakâr basın için ancak kendinin doldurduğu bu yönüyle de hegemonik olan demokrasi kavramını operasyonel hale getirmek için Türk sağının tarihsel düşmanlık anlatılarına sıklıkla başvurmuştur. 12 Eylül Referandumu sırasında Yeni Şafak ve Zaman gazetelerindeki yazılar arasında tam bir koşutluk var olmuştur.

2011 yılının Ekim ayında başlayan ve 2013'ün Aralık ayında sona eren yeni anayasa yapım çalışmaları ise muhafazakâr hegemonyanın⁵⁹ kırılma hali geldiği bir tarihsel süreç olmuştur. İlk olarak muhafazakâr basın, yeni anayasa yapım çalışmaları söylemsel stratejisini bir ötekiliğe karşı kuramamıştır. Bunun nedenlerinden biri her partinin Anayasa Komisyonu'nda eşit üyelerce temsil edilmesidir. İkincisi anayasa meselesine çoğunluğu sağlamak için ittifaklar penceresinden bakılmasıdır. Muhafazakâr basın ilkin konuyu her kesimin ortaklaşabileceği kavramlar etrafında örmeye çalışmıştır. Bu kavramlar yurttaşlık, sivilite, kısmen de olsa demokratikleşmedir. Bu kavramlar dolaşıma sokulurken liberal söylem muhafazakâr söyleme eklenmiş, yalnız eklenme ilişkisi 12 Eylül 2010 Referandumu'nun aksine bazı zaafı en

⁵⁹ Muhafazakâr hegemonya kavramıyla bu kavramla önce eklenme daha sonra ise bir masedilme ilişkisi içine giren liberalizm de imlenmektedir. Bu iç içe geçme hali 2012 yılının sonlarında ayrılmaya başlamış, Gezi İsyanı ve 17- 25 Aralık yolsuzluk operasyonları sonucunda tam bir ayrılmaya gitmiştir. Bu hususta Taraf gazetesinin yayın serüveni oldukça öğreticidir.

başından itibaren barındırmıştır. AKP hükümeti 2011'den 2013'e kadar giden süreçte otoriter tınlarını arttırmıştır. Bu durum özellikle her iki gazetenin kadrosunda yer alan bazı yazarlarda (İhsan Dağı, Kürşat Bumin gibi) derin bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Dolayısıyla gazetelerin yazar kadrolarında 12 Eylül 2010 Referandumu'nun aksine yeni anayasa üzerinde tam bir koşutluk sağlanamamıştır.

Muhafazakâr basın tartışmayı ilkin tüm toplumun ortaklaşabileceği kavramlar üzerinde kurmaya çalışsa da anayasa yapım çalışmalarında karşıtı konumlanabileceği güçlü bir öteki yaratamamıştır. Kısmen 12 Eylül Anayasası'nın bizatihi varlığı bu ötekiliği sağlamaya çalışsa da yeterince güçlü olamamıştır. Bunun en önemli nedenlerinden biri Kemalizm ve onun askeri bürokratik aygıtı Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Balyoz ve Ergenekon gibi süren davalarla siyasetin dışına itilmesidir. Bir boş gösterenin tam anlamıyla kurulamamış olması iktidar blokları arasındaki oydaşmanın kırılma hale geldiğini göstermektedir. Yeni Şafak boş gösteren bulamama sıkıntısını 2012 yılı itibarıyla başkanlık sistemi kavramıyla aşmaya çalışmış, bu kavramı Başbakan Erdoğan'la özdeşleştirerek tartışmalarını kişi kültü etrafında inşa etmiştir. Zaman gazetesi farklı düşünen yazarları olmasına rağmen parlamenter demokrasiden yana vurguları sıkça yapmıştır. Her iki gazete de tartışmalarını soyut kavramlar ve ilkeler üzerinden gerçekleştirmemiş reel politika ve konjonktürün çizdiği sınırlar çerçevesinde ele almıştır. Dolayısıyla muhafazakâr söylemde popülist bir akıl bir türlü söyleme dahil olamamıştır. Son olarak yeni anayasa çalışmaları sırasında AKP Sünni ulus devlet projesini inşa etmeye çalışmış, bu doğrultuda Kürt Açılımını başlatmıştır. Bu yeni ulus devlet projesinin yeni ötekileri 31 Mayıs 2013 tarihinde İstanbul Gezi Parkı'nda başlayan bir isyanla tarih sahnesine çıkmışlar, kırılma hale gelen AKP hegemonyasının bir hegemonya bunalımına da dönüşebileceğinin işaretlerini vermişlerdir. Ancak bu hegemonik kriz 30 Mart 2014 yerel seçimleri ve 10 Ağustos 2014 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinden alınan galibiyetlerle şimdilik ertelenmiş gözükmektedir.

5. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu çalışma muhafazakâr hegemonyanın 2010 ile 2013 yılları arasında geçirdiği dönüşümü muhafazakâr ideolojinin dolaşıma sokulduğu mecra olarak muhafazakâr gazeteler üzerinden anlamaya çalışmıştır. Çalışmanın yazılmaya başlandığı 2010 yılında AKP hegemonyasının zamanla daha derinleşeceği ve bu hegemonik halin bir tür toplum mühendisliğine evrileceği öngörülmüştü. Yeni bir toplum tasavvurunun uç vereceği ve toplumsal tanımlamak için bu tasavvurun temel referans noktası olacağı düşünülmüştü. Bu çalışmanın beklentisi toplumun bir tür totolojiye, kapalı bir sisteme doğru dönüşeceği şeklinde olmuştur. Ancak Laclau'nun vurguladığı gibi toplum evrensel bir mutlak etrafında bir kez yapılandırılıp kalmıyordu, tikelin bıraktığı boşlukta Durna'nın (2010) da ifade ettiği gibi geçici olarak kurulan bir yok bütünlük olarak varlık gösteriyordu. Hegemonyanın kendisi sınır uçlarında antagonistik ilişkilerin bulunduğu ucu açık bir süreç olarak işlemekteydi. Dolayısıyla bu çalışma ilkin AKP'nin devlete yolculuğu sırasında ucu açık bir süreç olarak hegemonyasını nasıl kurduğunu analiz etmeye çalışmıştır. Ancak çalışmanın analiz kısmının yazılmaya başlandığı 2011 yılında AKP yeni bir seçim zaferi daha kazanmıştı, muhalefet partileri tarafından kapsayıcı, umut vaat eden alternatif bir hegemonya projesi de bulunmamaktaydı. Aşınan Kemalist söylem kuruculuk özelliğini kaybetmiş, gittikçe demokratiğini kaybeden muhafazakâr demokrat bir söyleme yerini bırakmıştı. Zamanın ruhu bu çalışmanın analiz kısmına tıpkı ülkenin politik iklimi gibi ağır ve derinden çökmekteydi. 31 Mayıs gecesi Taksim'de Gezi Parkı'nda başlayan ve Haziran ayına yayılan olaylar ülkenin politik iklimini değiştirdiği kadar çalışmanın da analiz kısmına yönelik bakış açısını revize etme ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu olaylar sonrasında muhafazakâr hegemonyanın mutlaklaştırılması olarak ele alınması düşünülen anayasa yapım süreci bir kez daha farklı bir gözle okunmaya çalışılmıştır. Bu okuma Laclau ve Mouffe'un eserlerinin farklı bir gözle yeniden değerlendirilmesine olanak sağlamıştır. Siyaset yukarıdan aşağıya bir kez kurulup kalmıyordu. Poulantzas'ın (2004) ifade ettiği gibi kapitalist devlet

toplumsal mücadeleler tarafından oluşmaktaydı. 31 Mayıs gecesi sosyolojik ve siyasal olarak heyecan verici ve farklı bir toplumsal mücadelenin fitilini ateşlemişti. Bu durum tıpkı Kemalizm gibi muhafazakâr hegemonyanın da sonlu olabileceğini göstermişti. Bu yeni duruma uygun olarak çalışma iki tarihsel uğrak üzerinden kurulmaya çalışılmıştır. Bu uğraklardan ilki AKP hegemonyasının sınır etkilerinin politik merkeziliğini alan Laclau'nun (2007) vurguladığı gibi popülist bir siyasal akla tam anlamıyla işlerlik kazandıran 2010 Anayasa Referandumu oldu. Çalışmanın omurgasını oluşturmayı düşündüğüm anayasa yapım çalışmaları ise hegemonyanın kırılma noktası olduğu bir tarihsel uğrak olarak ele alındı. Tarihsel süreklilik taşıyan bu iki olay tam anlamıyla hegemonyanın ve eklemlenme ilişkilerinin açık uçluluğunu gösteriyordu. Çalışmada anayasa yapım çalışmalarının hegemonik bir kriz değil de hegemonyanın kırılma noktası olarak kavramsallaştırılmasının temel nedeni AKP'nin özellikle ikinci Kürt Açılımı hamlesiyle muhalif Kürt Siyasi Hareketini tarafsız bir konumda tutmayı başarmış olması ve böylece oluşabilecek hegemonik bir krizin önünü almış olmasıdır. Gezi İsyanı AKP'nin hegemonik parti konumunu sarstı ama popüler talepleri bir eşdeğerlik zinciri etrafında birleştirmeyi başaramaması nedeniyle hegemonik bir krize yol açamadı.

AKP 2010 Referandumunda anlamlandırılabilir bir boşluk olarak demokrasi kavramını dolaşıma sokmuştur. Bu kavramın siyasetin çatışmalı doğası gereği güçlü bir antagonizmaya da ihtiyacı vardı. Aslında bu antagonizma da bir boş gösteren gibi işlemekteydi. Bu antagonizma darbe karşıtlığı üzerine kurulmuş vesayet kavramı etrafında yapılandırıldı. Bir halk inşası için gerekli karşıtlık bir kez kurulduğunda farklı kimliklerin taleplerinin eklemleneceği popüler bir talep biçimini aldı demokrasi. Bu aynı zamanda demokrasi boş göstereninin silikleşmesi anlamına da geliyordu. AKP tarafından silikleşen demokrasi boş göstereni muhafazakâr demokrat bir içerikle doldurulmaya başlandı. Demokrasi talebi aynı zamanda kimliklerin çoğulluğunun kesiştiği bir talepti. Daha çok demokrasi isteği liberallerin, Kürtlerin, Alevilerin, kadınların, LGBT bireylerin, İslamcılarının, muhafazakârlarının, işçilerin Türkiye solunun farklı kesimlerinin de

talebiydi. AKP'nin büyüleyici başarısı bu farklı kimlikleri kendi muhafazakâr demokrat söylemine eklemeyi başararak bir halk inşasını gerçekleştirmiş olmasıdır. Ancak AKP bunu yaparken içinden çıktığı Türk sağının temel referans çerçevelerine yabancılaşmamıştır. Tam da bu noktada AKP'nin muhafazakâr demokrat hegemonya projesinin Türk-İslam senteziyle devamlılık arz ettiği düşünülebilir. Ancak Türk-İslam sentezi hiçbir zaman belirli bir partiye ya da siyasi gruba özgü olmamıştır. AKP patentli muhafazakâr demokrat hegemonya projesi ise bir siyasi partiye aittir. Türk-İslam sentezi bir aidiyet kaynağı olarak Kemalizmi üretirken muhafazakâr demokrat hegemonya projesi 2010 yılından itibaren Kemalizmin antagonistik sınırlarını aşındırarak Kemalizmi şimdilik bertaraf etmiş gözükmektedir. Muhafazakâr demokrat söylem 2010 yılından itibaren giderek otoriterleşen bir devlet ideolojisi haline dönüşürken, Türk-İslam sentezinin iktidarla ilişkileri pek açık olmamıştır.

AKP Türk sağına ait referans çerçevelerinin içinde kalarak halk inşasını gerçekleştirmiştir. Özellikle askeri vesayete karşı millet vurgusu güçlü bir şekilde yapılmıştır. Zira AKP kuruluşundan itibaren güçlü bir şekilde milletin otantik temsilcisi olduğunu ısrarla vurgulamış, seçim başarılarına dayalı hegemonyasında milletinle tam bir özdeşlik sağladığını belirtmiştir. Dolayısıyla millete ait olmayan devlet, AKP'nin aracılığıyla millete geçmiştir. Bu durum AKP'yi sağ seçmenin gözünde bugüne kadar olan sağ partilerden farklı kılan özellik olarak AKP'nin sağ seçmenle kurduğu ilişkiyi daha sahici yapmıştır. Kısacası AKP demokrasi isterken solcular, Kürtler, Aleviler gibi geleneğe yabancı bir demokrasi istememiştir. AKP'nin demokrasi isteği aynı zamanda dışarıda bırakılmış, sisteme yabancılaştırılmış geleneğin yeniden ihyasını da içeriyordu. Bir not olarak belirtmek gerekir ki geleneğin yeniden ihyası arzusu 2011 seçimlerinden sonra AKP eliyle geleneğin yeniden üretimi şeklini almıştır. Tam da bu nedenden dolayı AKP'nin demokrasi boş göstereni özellikle yeni anayasa çalışmaları sırasında yeterince işlerlik göstermemiştir. AKP'nin demokrasi talebi aslında en başından beri sistemin asıl sahiplerinin sistemin merkezine gelmesiyle sınırlıydı. Bu sınırlılık kendini karşısında konumlandığı

Kemalizm'in içini doldururken bir semptom olarak belirmişti. AKP 2010 Anayasa Referandumu sırasında özellikle 12 Eylül Anayasasının bir darbe anayasası olduğunu kuvvetli bir şekilde hatırlatmıştır. Bu hatırlatma aynı zamanda ideolojinin öznelere çağırmasıdır.

AKP'nin darbe karşıtlığı en güçlü motivasyonunu 28 Şubat Darbesi'nde almasına karşın tüm darbeleri kendi darbe karşıtı anlatısına eklemiştir. Tüm darbe mağdurları bu anlatı eşliğinde yeni bir halk inşasına ve ona koşut bir yeni tarih yazımına çağırılmıştır. Artık darbe mağduru solcular, Kürtler, ülkücüler, İslamcılar demokrasi taleplerini hegemonik olma yolunda giden muhafazakâr demokrat bir söyleme eklenerek ifade edebileceklerdir. Ancak bu eklenme hali bir antagonistik oluşun sınır uçlarında olabilir. Bu sınır ucu ise askeri vesayettir. Bu bir halk inşası için oldukça güçlü bir ötekiliktir. Ancak AKP'nin muhafazakâr ve henüz demokrat söylemi bu ötekiliğin içini de doldurmuştur. Bu ötekiliğin içi doldurulurken geleneksel sağ mitolojinin düşmanlık figürlerinden yararlanılmıştır. Aleviler, Masonlar, Kürtler, Ermeniler, Yahudiler, komplo teorileri, Kemalistler, CHP, komünistler askeri vesayet yanlısı düşman figürler olarak dolaşıma sokulmuşlardır. AKP'nin muhafazakâr demokrat söyleminin sınırları içinde kaldıkça demokrasi söyleminiz değerlidir. Bir Alevi, bir Kürt, bir solcu AKP'nin sınırlarını çizdiği demokrasi kavramını radikalleştirdikleri oranda dışlanmışlardır. Muhafazakâr demokrat söylem aynı zamanda hakikatin sınırlarını çizen bir uç noktadır. Referandum döneminde incelenen Yeni Şafak ve Zaman gazetesinin köşe yazarlarında 12 Eylül 2010 Referandumu sırasında tam bir koşutluk, fikir birliği vardır. Biri sivil İslam'dan biri siyasal İslam'dan beslenip AKP ile beraber muhafazakâr bir kimlik kazanmış iki gazetenin yazarlarında da güçlü bir anti-komünist hissiyat, ortak bir Kızılbaş algısı hep var olmuştur. Dolayısıyla muhafazakâr basın halk inşasını gerçekleştirirken eş zamanlı hareket etmiş temalarda ortaklaşmıştır. Bu ötekilik zinciri muhafazakâr söylemin negatif kurucu ögesi olmuş ve pozitif öğeler olan demokrasi ve sivillik kavramlarından daha fazla kullanılmıştır.

AKP'nin ve muhafazakâr basının kullandığı ortak bir tema olarak sivillik menziline katılımcı demokrasi, radikal demokrasi ya da müzakereci demokrasi gibi kavramlara çevirmemiştir. Sivillik vurgusu askeri vesayet karşıtlığına sıkışıp kalmıştır. Öte yandan sivillik vurgusu sivil toplum kavramıyla beraber küreselleşme ve postmodernizmle birlikte İslami taleplere meşruluk sağlayan bir sürecin sonucu olarak da muhafazakâr demokrat söylemin İslami kökenlerinin düşünsel izlerine de göndermede bulunmaktadır. İkincil bir nokta olarak da sivillik Kemalist millet tasavvuruna karşılık muhafazakâr bir millet muhayyilesi ile ilişkilendirilmiştir. Yine dikkat çekici bir nokta da ötekilik zinciri kurulurken hakikatin temsilcisi olarak muhafazakâr söylem politik konjonktüre göre ötekilik zincirinin kimliklerini birbirine eklelemiştir. Hayırcı Cephe içinde yer alan MHP, komünistler ve PKK'yla aynı çizgide olmakla eleştirilmiştir. Öte yandan referanduma hayır diyen aktörler toptan bir vesayet yanlılığıyla eleştirilmiş, sahip oldukları heterojenlik değersiz kılınmıştır. Kimi zaman DİSK ile TÜSİAD kimi zaman da bir Yargıtay üyesiyle bir PKK'lı muhafazakâr basının söylem stratejileri içinde kendilerini karşıtlarıyla eklemlenmiş bulmuşlardır. Referandumdan elde edilen % 57.88'lik oy oranı muhafazakâr demokrat hegemonyanın zirve noktası olmuştur. Referandumdan elde edilen başarıdan sonra Hayır Cephesi'nin politik aktörleri bu sefer farklı bir düzeyde ötekileştirmenin özneleri olmuş ve sarkastik figürler olarak muhafazakâr basında çerçevenlenmişlerdir.

Referandumdan elde edilen oy oranından sonra sivil ve demokratik bir anayasa talebi AKP tarafından toplumun gündemine sokulmuştur. Sivillik ve demokrasi kavramları yeni anayasa talebi ve 12 Eylül Referandumu arasında tarihsel bir geçişlilik sağlamaya yardımcı olmuştur. AKP tarafından muhafazakâr demokrat hegemonyanın ucu açık bırakılmış yeni ve popüler bir taleple halk inşası kati bir egemenlik isteğinin aracı haline getirilmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi yeni bir anayasa egemen ideoloji haline gelen muhafazakâr demokratiğin Kemalizm'in boşalttığı resmi ideoloji tahtına oturma talebiydi aynı zamanda. AKP'nin belirlediği bu siyasal talebin dışında kalmanın siyasetin dışına itilmek

anlamına geldiğini anlayan muhalefet partileri bu talebe eklenerek, seçim programlarına yeni bir anayasa taleplerini ekleyerek AKP'nin sınırlarını çizdiği siyasal gündemin içine dahil olmuşlardır. Ancak AKP'yi diğer partilerden ayıran temel farklılık ise AKP'nin muhalefet partilerinin aksine bir hegemonya projesine sahip olmasıdır.

Çalışmanın ikinci uğrağı olan yeni anayasa çalışmaları ise yeni anayasa yapım sürecinin başladığı 2011 Ekim ayı ile çalışmaların sona erdiği 2013 Aralık ayına kadar muhafazakâr basının temsilcileri olan Zaman ve Yeni Şafak gazetelerinin köşe yazarları aracılığıyla takip edilmiştir. Çalışmada köşe yazıları için kronolojik bir sıra izlenmemiş temalara göre bir sınıflandırma yapılmıştır. AKP'nin yeni anayasayı değiştirecek çoğunluğu seçimlerden elde edememiş olması AKP için bir zaafı da barındırıyordu. Bu durum AKP'nin zorunlu olarak Meclis'te temsil edilen diğer partilerle birlikte hareket etmesini zorunlu kılmıştır. Bu zorunluluk aynı zamanda muhafazakâr demokrat hegemonyanın yeni anayasa yapım çalışmalarında sınır noktasını oluşturmuştur. Demokrasi ve sivilite boş gösterenlerinin muhalefetin de boş göstereni haline gelmesi anlamına gelmiştir. Boş gösterenlerin paylaşılıyor olması AKP'nin bu kavramların içeriğini pratik olarak da doldurmasını, sahiciliğini ispat etmesini gerekli kılmıştır. Ancak 2011-2013 yılları arasında AKP'nin söylemiyle siyasi pratiği arasında tarihsel bir yarıma meydana gelmiştir. AKP halk kavramının içeriğini iki düzeyde doldurmuştur. Bunun bir yanı mağdurlukken öteki yanı dindarlık olmuştur (Koyuncu, 2014: 321-322). Mağduriyet üzerinden kurulacak olan halk inşası muhafazakârlığın egemen ideoloji haline gelmesiyle sınırlarına dayandığı için devlet eliyle dindarlık toplumsal yaşamın tüm veçhelerine enjekte edilmeye başlanmıştır. Muhafazakâr siyasetçilerin Kemalizm'i eleştirmek için kullandığı toplum mühendisliği kavramı bu kez muhafazakârları eleştirmek için kullanılmaya başlanmıştır. Buna karşın AKP anılan yıllarda söylemlerinde demokrasi ve sivilite vurgularını devam ettirmiştir. Bu yarıma hali söylemi sadece dilsel bir pratik olarak değil merkezinde iktidar kavramının yer aldığı toplumsal bir fenomen olarak da ele almayı gerekli kılar.

Muhafazakâr basın yeni anayasa çalışmalarını sivillik, devletin sınırlarının çizilmesi, hükümet sistemi tartışmaları, reel politika ve konjonktür düzeylerinde ele almıştır. Muhafazakâr gazeteler olan Yeni Şafak ve Zaman gazetesi köşe yazarlarının yeni anayasa çalışmaları sırasındaki sivillik vurgusu 12 Eylül Anayasa Referandumu'ndaki sivillik vurgusuyla tematik bir süreklilik göstermiştir. Sivillik vurgusu yine Türk sağının temel izleklerine yabancılaşmadan bu izleklerin politik konjonktüre göre yeniden üretimi şeklinde olmuştur. Sivillik vurgusu aynı zamanda resmi ideoloji haline gelmek isteyen muhafazakâr ideoloji için operasyonel bir kavram olarak iş görmüştür. Burada muhafazakâr demokrat ideolojiyi tanımlarken yalnızca muhafazakârlık kavramının kullanılmasının nedeni AKP'nin 2011 yılından itibaren demokratik nosyonlarından uzaklaşması, ağır bir muhafazakâr otoriter tınıyı özellikle siyasal pratiklerinde belirgin bir şekilde arttırması nedeniyledir. Sivillik, muhafazakâr basının köşe yazarları tarafından Türk sağının fetişleştirdiği milli irade kavramı etrafında yapılandırılmıştır. Sivillik, Türk sağının sıklıkla şikayetçi olduğu bürokratik yapının aşılması için araçsallaştırılmış, milli iradenin tecellisinin bir yolu olarak sunulmuştur. Öte yandan sivillik vurgusu örtük olarak devletin gerçek sahiplerine geçmesi arzudur. Sivillik, yeni anayasa yapım çalışmaları sırasında muhafazakâr basının söylemsel stratejisinin kurucu bir ögesi olarak rol oynarken Türk sağına ait kutsallaştırılmış devlet fikri, aşındırılmamış devlet kavramı bir eleştiri nesnesi haline gelmemiştir. Toplumsal bir fenomen olarak söylem burada eski seçkinlerin tasfiyesinin nedeni yeni ve milletin değerleriyle barışık bir seçkin kümesinin gizil iktidar talebinin taşıyıcısı olmuştur. Sivillik Türk sağına ait güç istenci ve sınıf hıncını maskeleyen, bunu yaparken de liberal değerlerle lehimleyen bir kavram olarak işlemiştir. Muhafazakâr basında liberal değerlere lehimli sivillik kavramı temsili demokrasinin sınırları içerisinde ele alınmıştır. Demokrasinin müzakereci ya da katılımcı boyutları görmezden gelinmiştir. Muhafazakâr basındaki sivillik vurgusu muhafazakâr sivil toplum kuruluşlarının yaptıkları yeni anayasa toplantılarıyla derinleştirilmeye çalışılmıştır. Bu durum devlet tarafından yukarıdan aşağıya enjekte edilen muhafazakârlığın aynı zamanda tabanda karşılık bulması anlamına gelmekte ve

devletle aşağıdan yukarıya doğru bir etkileşime girdiğini göstermektedir. Sivilliğin anlamının yalnızca statükonun antagonistik karşıtlığına indirgenmesi, muhafazakâr söylemin eklenilebileceği siyasal kimlikleri sınırlamıştır. Bu durumun temel nedenlerinden biri, statüko olarak içi doldurulan heyula 2008’de başlayan Ergenekon ve 2010’da başlayan Balyoz operasyonlarla askeri olarak etkisizleştirilmiş; 2010 Anayasa Referandumu’yla da sivil bürokratik aygıtına ölümcül bir darbe vurulmuştur.

Muhafazakâr söylem örtük olarak Kemalizm ve onunla ittifak ilişkisi içine giren kesimleri tanımlamak için kullandığı statüko kavramının sınırlayıcılığından bağımsızlaşmıştır. Böylece statüko kavramı Referandum sırasındaki kadar güçlü bir antagonistik varoluş haline gelememiştir. Bunun sonucunda sivillik talebi demokrasi boş gösterenini tamamlayan bir tema olarak 12 Eylül 2010 Referandumu’ndaki kadar güçlü olmamış, bu yanıyla da muhafazakâr demokrat muhayyilenin demokrasi kavrayışının sınırlarını imleyen bir gönderge olmuştur. Öte yandan yeni anayasa çalışmaları sırasında sivillik vurgulanırken, bu söylemin toplumsalı kurduğu momentte sivil özgürlükler muhafazakâr bir biyopolitika eşliğinde kısıtlanmıştır. Böylece muhafazakâr söylem bir inandırıcılık sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Muhafazakâr basın yeni anayasa tartışmaları sırasında Kemalizm’in kutsadığı şekliyle devlet fikrinin soy kütüğüne yönelik söylemsel hamlelerde de bulunmuştur. 12 Eylül 2010 Referandumu sonrası oluşan muhafazakâr liberal tarih yazımı özellikle devletin sınırlarının çizilmesi olarak yeni anayasa teması etrafında devam ettirilmeye çalışılmıştır. Devlet kavramıyla bahsedilen Kemalizm ve onun jeolojik tortularının izleridir. Yoksa muhafazakâr söylem hiçbir zaman kendisini devlet fikrinin varlığının dışında tutmamıştır. Sorunsallaştırılan Türklerin ve Osmanlı’nın kurumsallaştırdığı devlet geleneği olmamıştır. Bizzat muhafazakâr söylem 2011 Genel Seçimi’nden sonra bu geleneğin asli taşıyıcısı olduğunu açıkça dile getirilmiştir. Ancak hegemonyanın kurulması için gerekli eklemleme ilişkilerini sağlayacak etkili bir ötekilik olarak Kemalist devlet bir ihtiyaç olarak hasıl olmuştur. Muhafazakâr söylem liberalizmin devlet hakkındaki teorik cephanesini

kendi hegemonik projesi için işlevselleştirmiştir. Özellikle yeni anayasa yapım sürecinde komisyonda tartışmalara neden olan Türklük tanımı muhafazakâr basında tekçi bir anlayışla tartışılmamıştır. Türklük tanımının liberal bir teorik çevreden eleştirilmesi AKP'nin siyasal pratiğine bakıldığında tesadüf değildir. AKP söylem ve icraatları ile din ögesini, büyük ölçüde modernist ulus devlet stratejilerine uygun bir biçimde ulusal kimlik tahayyülünün içerisinde yeniden konumlandırarak ulusal kimliğin İslamileşerek yeniden pekişmesini sağlamıştır (Koyuncu, 2014: 323). Bu durum aynı zamanda Kemalist devletle olan karşıtlıkların daha cesur bir biçimde ifade edilmesine olanak sağlamıştır. Kemalist devletle kurulan karşıtlıklar ise muhafazakâr söylemin teorik ardyöresinde yapılmıştır.

Belirtilmesi gereken bir diğer nokta da AKP'nin anadilde eğitim ve vatandaşlık tanımı önerilerinin komisyondaki BDP dışındaki partilere göre daha liberal olmasıdır. Bu durum muhafazakâr basında AKP'nin önerisine koştur sivillik vurgusunun daha ötesinde özgürlükçü yazılar çıkmasına neden olmuştur. BDP dışındaki muhalefet partileri Türklük tanımındaki ısrarlarıyla muhafazakâr liberal tarih yazımının çerçevesi dışına itilmiş, muhafazakâr basının yazarlarınca arkaikleştirilmişlerdir. Dindarlık üzerine kurulu yeni ulus devlet projesi anayasa tartışmaları sırasında uç vermiş, görünür bir biçimde şekillenmeye başlamıştır. Bu yeni ulus devlet projesi özellikle vatandaşlık tanımını esnekletirmeye çalışarak Kürt Siyasi Hareketi ile bir eklemleme olanağı yaratmıştır. BDP yeni anayasa çalışmaları sırasında Referandum sürecindeki şeytanlaştırılmış bir ötekilik aktörü olmaktan çıkmış, yer yer yeni anayasanın yapılması için hükümetin planlarında ittifak yapılabilecek bir unsur haline gelmiştir. Vurgulanması gereken bir diğer nokta da milli olanın Kemalizm'e özgü Türklük etrafında değil İslamiyet'e referansla tanımlanılmaya çalışılması olmuştur. Özellikle muhafazakâr basının liberal kalemleri farklı kimlik taleplerini ortak bir ufukta eklemleyerek merkezine yurttaşı koyduğu anayasa yapım sürecini siyasal bir mesele olarak toplumsalın alanına çekmeye çalışmışlardır. Ancak AKP'nin siyasal alanda gittikçe otoriterleşmesi muhafazakâr basındaki liberal

kalemlerde bir hayal kırıklığı yaratmış; ufukta yurttaşın olduğu bir mevziden temel haklar ve özgürlükler düzeyine taleplerini geriletmişlerdir. Bu söylemsel farklılaşma Zaman gazetesi köşe yazarlarıyla Yeni Şafak gazetesi köşe yazarlarının söylemleri arasında hissedilir şekilde olmuştur. Zaman gazetesinin liberal köşe yazarları devlet aygıtları eliyle yaygınlaştırılan otoriter dalgaya özellikle 2012'nin ortalarından itibaren mesafe koymaya, eleştirmeye başlamışlardır. Yeni Şafak gazetesinin yazarları gazetenin kuruluşunda (1994) iktidar kavramıyla kurdukları mesafeli ilişkiyi iktidar lehine aşındırmışlardır. Her iki gazetenin yazarlarının homojen bir bütünlük arz etmediği belirtilmelidir. Ancak Gülen Cemaati'yle hükümetin simbiyotik ilişkisinin ayrışmasıyla beraber Zaman'dan Etyen Mahçupyan ve Hüseyin Gülerce; Yeni Şafak'tan ise Ali Akel ve Kürşat Bumin gibi yazarlar gazetelerinin yayın politikalarına uyum sağlayamamalarından ötürü gazetelerinden ayrılmak zorunda kalmışlardır.

Muhafazakâr basının yeni anayasa yapım çalışmalarındaki uğraklarından biri de hükümet sistemi tartışmaları olmuştur. Hükümet sistemi tartışmaları Zaman ve Yeni Şafak gazetelerinin köşe yazarları arasında belirgin bir ayrışma halinin görünürlük kazandığı tema olmuştur. Kemalist resmi ideolojinin tasfiye edilmesi toplumsal taleplerin eklemlenebileceği yeni bir boş gösterenin ve yeni bir antagonizmanın ortaya çıkmasını gerekli kılmıştır. Muhafazakâr söylem antagonistik bir karşılık bulamamasının yarattığı zorluğu Kemalizm'le ilişkili eski antagonizmaları dolaşıma sürerek aşmaya çalışmıştır. İlk demokrasi, sivil toplum gibi kavramları kullanarak 12 Eylül Referandumu'ndaki gibi toplumsal talepleri bir eşdeğerlilik zinciri içinde kendine eklemeye çalışmıştır. Ancak 2011 yılından itibaren muhafazakâr söylemin Kemalizm'in boşalttığı ideolojik boşluğu doldurmaya başlaması, toplumsalda söylemsel bir kırılmaya neden olmuştur; daha öncede belirtildiği gibi bir inandırıcılık sorunu vuku bulmuştur. Toplumsal taleplerin eklemlenebileceği bir boş gösterenin tam anlamıyla kurulamamış olması iktidar blokları arasındaki oydaşmayı da kırılğanlaştırmıştır. Yeni Şafak gazetesi köşe yazarları bu yok bütünlüğü sağlamak için başkanlık sistemi ve onun getireceği siyasi istikrarı bir boş gösteren olarak inşa etmeye

çalışmışlardır. Zaman gazetesinin köşe yazarlarının büyük bir kısmı ise bu boş gösterene eklemlememişlerdir. Dolayısıyla yeni boş gösteren toplumun tüm kesimlerine değil yalnızca sağ seçmene açık bir hal almıştır. Bu yönüyle de başkanlık sistemi daha başından kırılğan, sınırlı ve ucu yeterince açık olmayan bir hegemonya projesinin embriyo halidir. Bu hegemonya projesinin kırılğanlığının bir diğer nedeni de kültleştirilmiş bir Erdoğan figürünün etrafında cisimleştirilmesi olmuştur. Parti ve davası geri plana itilmiş, kişi kültü ön plana çıkmıştır. Bu haliyle de başkanlık sistemi tartışmaları mağdurların içinin doldurduğu bir hegemonya projesinden çok bir egemen ideolojinin kurumsallaşmış halinin görünümüdür. Yeni anayasa da toplumsal yaşamın her alanına sızan muhafazakâr söylemin hukuksal zaferinin bir aracı haline gelmektedir. Başkanlık sistemi talebi aynı zamanda tüm partilerin uzlaşmasıyla yapılacak geniş katılımlı bir anayasa projesinin de sonu anlamına gelmektedir. Son olarak muhafazakâr basın, ama ağırlıklı olarak Yeni Şafak gazetesi yazarları anayasa tartışmalarını soyut ve ilkesel kavramlar eşliğinde ele almamış, reel politikanın ve konjonktürün çizdiği bir çerçevede yeni eklemleme olanaklarına açık bir şekilde de ele almışlardır. Buradaki eklemleme ilişkilerinin ağırlık merkezini AKP ve onun yönelimlerini taşıyan bir anayasanın ortaya çıkabilmesi ihtimali belirlemiştir.

AKP hep bir antagonizmaya karşı kendini konumlandırırken 2013 yılının 31 Mayıs'ında patlak veren Gezi İsyanı'nı muhafazakâr söylemin kendisinin bir antagonistik varlık olabileceğini göstermiştir. Haziran ayı boyunca yayılan isyan ve hükümetin politik refleksi Türkiye siyasal coğrafyasında yeni karşıtlık eksenlerinin oluştuğu bir duruma işaret etmektedir. Artık demokrasi talebi muhafazakâr muhayyilenin iktidar yolculuğu sırasında kullandığı bir boş gösteren değil toplumun yeni ötekilerinin daha katılımcı boyutlarıyla içini doldurabileceğini gördüğü popüler bir talep haline gelmiştir. Gezi İsyanı bu yönüyle demokrasi kavramını muhafazakâr söylemin elinden almış kendine ait kılmıştır. Muhafazakâr söylem artık mağdurların değil muktedirlerin dilidir. Muhafazakâr demokrat tarih yazımı popüler bir isyanla kırılmış, bu yeni resmi

tarih yazımının baştan sona gözden geçirilmesine neden olmuştur. Ancak Gezi İsyanı'nın örgütsüz oluşu, çoğulluk temelinde ortaya çıkması, tepkisel olması ve alternatif bir hegemonya projesine tam anlamıyla sahip olmaması kısıtlılıklarını oluşturmuştur. Muhafazakâr söylem kısa sürede toparlanarak Gezi İsyanı'na katılanları yeni ötekileri olarak ilan etmiştir. İronik bir şekilde Gezi İsyanı'nda AKP'nin yeni antagonizması bulunmuştur. Kemalizm'in boşalttığı güçlü ötekiliğin yerini Gezi İsyanı'na katılanlar ve destek verenler doldurmuştur. Bu ötekilik üzerinden yeni bir mağduriyet dili inşa edilmeye çalışılmıştır. Gezi İsyanı'nın ardı sıra gelen 17-25 Aralık yolsuzluk operasyonları iktidarın iki bloğu arasındaki çatlakları derinleştirip söz konusu blokların kopmasına yol açmıştır.

Muhafazakâr söylem yekpare bir bütün olmaktan çıkmıştır. AKP bu kez yeni karşıtlıklarının menziline yıllarca simbiyotik bir ilişki içinde olduğu Gülen Cemaati'ni yerleştirmiştir. AKP bu antagonizmaları yeni vesayet odakları olarak nitelendirmiş, karşısına kendisinde ve liderinde cisimleşmiş milli irade kavramını koymuştur. Milli irade ve vesayet karşıtlığı kavramı aynı zamanda kırılma olmuş tarihsel anlatısını onarmanın süreklilik kazandırmanın bir yolu olmuştur. Tüm olumsuzluklara rağmen 30 Mart 2014 yerel seçimlerinden ve 10 Ağustos 2014 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinden elde edilen galibiyetler muhafazakâr hegemonyanın kendini bu yeni karşıtlıklar ekseninde yapılandırması için gerekli zamanı kazandırmıştır. Dolayısıyla önümüzdeki süreçte Haziran 2015 Genel Seçimleri'ne kadar yeni anayasa tekrar tartışmaya açılacaktır. Yeni Türkiye kavramının görünür yüzeyini oluşturduğu daha dindar bir ulus devlet projesi hegemonik proje olarak dolaşıma sokulacak, bu hegemonik projenin hükümet sistemi olarak karşılığını ise başkanlık sistemi tartışmaları oluşturacaktır. Pek tabii ki bu hegemonik projenin başarılı olma şansı toplumsal mücadelelere ve uluslararası konjonktürdeki gelişmelere bağlı olacaktır.

Kaynakça

- Açikel, F. (1996). Kutsal mazlumluğun psikopatolojisi, *Toplum ve Bilim*, Sayı: 70, ss. 153-198.
- Açikel F. (2012). Muhafazakâr sosyal mühendisliğin yükselişi. *Birikim*, Sayı: , ss. 14-20.
- Adaklı, G. (2006). *Türkiye’de Medya Endüstrisi Neoliberalizm Çağında Mülkiyet ve Kontrol İlişkileri*, Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Adaklı, G. (2009). Türk medyasında AKP etkisi, *AKP Bir Dönüşümün Bilançosu*, (Der: İlhan Uzgel ve Bülent Duru), Ankara: Phoenix Yayınları, ss. 559-613.
- Adaklı, G. (2010). Gazetecilik etiğini belirleyen yapısal unsurlar: mülkiyet ve kontrol sorunu, *Televizyon Haberciliğinde Etik*, (Der: Bülent Çaplı ve Hakan Tuncel), Ankara: Fersa Matbaacılık, ss. 61-98.
- Ahmad, F. (2002). *Modern Türkiye’nin Oluşumu*, (Çev: Yavuz Alogan), İstanbul: Doruk Yayınları.
- Akçam T. (2009). Türk ulusal kimliği üzerine bazı tezler, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik* (Der: Tanıl Bora). İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 53-62.
- Akdoğan Y. (2004). *AK Parti ve Muhafazakâr Demokrasi*. İstanbul: Alfa.
- Akdoğan, Y. (2010). Muhafazakâr-demokrat siyasal kimliğin önemi ve siyasal İslamcılıktan farkı, *Toplumsal Değişimin Yeni Aktörleri*, (Der: H. Yavuz). İstanbul: Kitap Yayınevi, ss. 31-59.
- Akkaş, H., H. (2004). *Muhafazakâr Düşünce ve Edmund Burke*, Ankara: Kadim.
- Akman, A. (2009). Milliyetçilik kuramında etnik/sivil milliyetçiliğin karşıtlığı, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, (Der: Tanıl Bora), İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 81-90.

- Akşit, B., Şentürk, R., Küçükural, Ö., Cengiz, K. (2012). *Türkiye’de Dindarlık Sosyal Gerilimler Ekseninde İnanç ve Yaşam Biçimleri*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aktay, Y. (2004). İslamcılıkta muhafazakâr bakiye, *Muhafazakârlık*, (Der: Ahmet Çiğdem). İstanbul: İletişim Yayınları.ss.346-360.
- Aktoprak, E. (2014). AKP’nin çözüm politikasında dinin rolü, *Toplum ve Bilim*, Sayı: 130, ss. 214-235.
- Akyaz, D. (2006). *Askeri Müdahalelerin Orduya Etkisi Hiyerarşi Dışı Örgütlenmeden Emir Komuta Zincirine*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Alpman, P., S. (2012). Neo-liberal zamanlarda milli iradenin islami restorasyonu, *Birikim*, Sayı: 283, ss. 99-104.
- Althusser, L. (2003). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, (Çev: Alp Tümertekin), İstanbul: İthaki Yayınları.
- Anderson, P. (2007). *Gramsci Hegemonya Doğu-Batı Sorunu ve Strateji*, (Çev: Tarık Günersel), İstanbul: Salyangoz Yayınları.
- Arditi, B. (2010). *Liberalizmin Kıyılarında Siyaset Farklılık, Popülizm, Devrim, Ajitasyon*, (Çev: Emine Ayhan), İstanbul: Metis Yayınları.
- Armağan, M. (2005). Heidegger, Nasr ve Hodgson: gelenekle yeniden yüzleşme, *Muhafazakâr Düşünce*, 1(3), ss. 29-38.
- Ataay, F. (2008). *Neoliberalizm ve Muhafazakâr Demokrasi 2000’li Yıllarda Türkiye’de Siyasal Değişimin Dinamikleri*, Ankara: Deki Yayınları.
- Atay, T. (2004). Gelenekçilikle karşı-gelenekçiliğin gelgitinde Türk gelenekçi muhafazakârlığı, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık* (Der: A. Çiğdem). İstanbul: İletişim Yayınları, ss.154-178.
- Atay. T. (2011). *Din Hayattan Çıkar Antropolojik Denemeler*, İstanbul: İletişim Yayınları.

- Ateş, K. (2011). *Yurttaşlığın Kıyısında Aleviler “Öz Türkler” ve “Heretik Ötekiler”*, Ankara: Phoenix Yayınları.
- Atılğan, G. (2008). *Yön-Devrim Hareketi Kemalizm ile Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar*. İstanbul: Yordam Yayınları.
- Ayvazoğlu, B. (2009). *Tanrı Dağı'ndan Hıra Dağı'na Milliyetçilik ve Muhafazakârlık Üzerine Yazılar*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Bağımsız Sosyal Bilimciler (2009). *Türkiye’de ve Dünyada Ekonomik Bunalım 2008-2009*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Baudrillard, J. (2003). *Sessiz Yiğınların Gölgesinde Toplumsalın Sonu*, (Çev: Oğuz Adanır). İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Bayramoğlu A. (2001). *28 Şubat Bir Müdahalenin Güncesi*, İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Bedirhanoğlu, P. (2009). Türkiye’de Neoliberal Otoriter Devletin AKP’li Yüzü, *AKP Kitabı Bir Dönüşümün Bilançosu*, (Der:İ. Uzgel ve B.Duru), Ankara: Phoenix Yayınları, ss. 40-66.
- Beneton, P. (2011). *Muhafazakârlık*, (Çev. Cüneyt Akalın). İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Bila, H. (2008). *CHP: 1919-2009*, (4. Basım), İstanbul: Doğan Kitap.
- Birand, M., Ali ve Yıldız, R. (2012). *Son Darbe 28 Şubat*, İstanbul: Doğan Kitap.
- Bora, T. (1997). Muhafazakârlığın değişimi ve Türk muhafazakârlığında bazı yol izleri, *Toplum ve Bilim*, 74 (Güz), ss. 6-32.
- Bora, T. (2003). *Türk Sağının Üç Hali Milliyetçilik, Muhafazakârlık, İslamcılık*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bora, T. (2014). Ruşen Çakır’la söyleşi: “İslamcılık artık sistemin merkezinde, *Birikim*, 303-304, ss. 44-54.
- Bora, T., Can, K (2004). *Devlet ve Kuzgun: 1990’lardan 2000’lere MHP*, İstanbul: İletişim Yayınları

- Bora, T., Can, K. (2009). *Devlet Ocak Dergâh: 12 Eylül'den 1990'lara Ülkücü Hareket*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Boratav, K. (2012). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Bourdieu, P., Wacquant, Loic, J.D. (2003). *Düşünsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*, (Çev: Nazlı Ökten), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Buğra, A. (2008). *Kapitalizm Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bulaç, A. (2005) İslam'ın üç siyaset tarzı veya İslamcılarının üç nesli, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık*, (Der: Y. Aktay), İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 48-67.
- Bulaç, A. (2008). *Din-Kent ve Cemaat Fettullah Gülen Örneği*, İstanbul: Ufuk Kitap.
- Burke, E. (2005). Gelenekçilik, *Muhafazakâr Düşünce*, 1(3), ss. 11-28.
- Butler J. (2005). *Kırılgan Hayat Yasın ve Şiddetin Gücü*, (Çev. Başak Ertür), İstanbul: Metis Yayınları.
- Callinicos, A. (2001). *Postmodernizme Hayır Marksist Bir Eleştiri*, (Çev. Şebnem Pala). Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Can, K. (2002). Radikal milliyetçiliğin en büyük örgütü ülkü ocakları, *Türkiye'de Sivil Toplum ve Milliyetçilik*, İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 201-234.
- Can, O. (2012). *Yol Ayrımında Statükodan Önce Son Çıkış*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Cantzen, R. (2000). *Daha Az Devlet Daha Çok Toplum Özgürlük/Ekoloji/Anarşizm*, (Çev. Vaysel Atayman). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Carnoy, M. (2014). *Devlet ve Siyaset Teorisi*, (Çev. Simten Coşar, Aykut Örküp, Mete Pamir, Mehmet Yetiş), Ankara: Dipnot Yayınları.
- Cop, B. (2013). *AKP'nin Yükselişi ve Düşüşü*, İstanbul: Destek Yayınevi.

- Copeaux, E. (1998). *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine*, (Çev: Ali Berktay), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Coşkun, Mustafa K. (2007). *Demokrasi ve Toplumsal Hareketler*, Ankara: Dipnot Yayınları.
- Çaha, Ö. (2007). *Dört Akım Dört Siyaset*, Ankara: Orion Yayınları.
- Çakar, Özgün Y. (2009). Otoriter düzenleme zihniyeti olarak anayasacılık. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Dönemler ve Zihniyetler*, (Der. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil), İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 259-272.
- Çakır, R. (1995). *Ayet ve Slogan Türkiye’de İslami Oluşumlar*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Çakır, R. (2005). Milli görüş hareketi, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: İslamcılık*, (Der. Yasin Aktay), İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 544-575.
- Çaylı, E. , Depeli, G. (2012). *İfade Özgürlüğünün On Yılı*. İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları.
- Çavdar, A. (2012). Kemalist “boş gösteren”e dönüş, *Express*, (127), ss. 48-53.
- Çelebi, A. (2012). Demokratik bir anayasanın siyasal yapıtaşları: halk egemenliği ve siyasal temsilin demokratikleşmesi, *Toplum ve Bilim*, (124), ss. 36-60.
- Çelik, N. B. (2002). Kemalizm: hegemonik bir söylem, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, (Der. Ahmet İnsel), İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 75-96.
- Çelik, N. B. (2005). *İdeolojinin Soykütüğü Marx ve İdeoloji 1*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınevi.
- Çetinsaya, G. (1999). Rethinking nationalism and Islam: some preliminary notes on the roots of “Turkish-Islamic Synthesis” in modern Turkish political thought, *The Muslim World*, LXXIX (3-4), 350-376.
- Çınar, M. (2005). *Siyasal Bir Sorun Olarak İslamcılık*. Ankara: Dipnot Yayınları.

- Çınar, M. (2011). Anti-vesayetçiliğin ötesinde bir demokrasi gündemi olacak mı?, *Birikim*, 266, ss.10-26.
- Çiğdem, A. (1997). Muhafazakârlık üzerine. *Toplum ve Bilim*, 74 (Güz), ss. 32-52.
- Çiğdem, A. (2001). *Taşra Epiği "Türk İdeolojileri ve İslamcılık"*, İstanbul: Birikim Yayınları.
- Çiğdem, A. (2004). Sunuş, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık*, (Der. Ahmet Çiğdem). İstanbul:İletişim Yayınları, ss.13-21.
- Çiğdem, A. (2005). İslamcılık ve Türkiye üzerine bazı notlar, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık* (Der. Yasin Aktay). İstanbul: İletişim Yayınları, ss.26-33.
- Dağı, D. İ. (1998). *Kimlik, söylem ve siyaset*. Ankara: İmge yayınları.
- Dağıstanlı, M., A. (2014). *5 Ne 1Kim Medyanın Mutfağından Sansür Otosansür Hikayeleri*, İstanbul: Postacı Yayınevi
- Demirel, T. (2004). *Adalet Partisi İdeoloji ve Politika*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Doğan, E., A. (2007). *Eğreti Kamusal Kayseri Örneğinde İslamcı Belediyecilik*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Doğan, E., A. (2009). 29 Mart seçimleri ve AKP: Türkiye'nin siyasal coğrafyası açısından bir değerlendirme, *Praksis* 21(3), ss. 113-133.
- Doğanay, Ü. (2007). AKP'nin demokrasi söylemi ve muhafazakârlık: muhafazakâr demokrasiye eleştirel bir bakış, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 62(1), ss. 66-88.
- Döner, A. (2013). Yeni anayasa sürecinde hükümet sistemi sorunu, *Yeni Türkiye* 50 (Ocak-Şubat), ss. 872-883.
- Dönmez, R. Ö. (2011). Adalet ve Kalkınma Partisi İslamcılıktan post Kemalîst bir anlatıya doğru, *Doğu Batı*, 14(58), ss. 37-59.

- Dural, B.A. (2004). Muhafazakârlığın tarihsel gelişimi ve muhafazakâr söylem, *Muhafazakâr Düşünce*, 1(1), ss. 131-145.
- Durna, T., Kubilay, Ç. (2010) Söylem Kuramları ve Eleştirel Söylem Çözümlenmeleri. Medyadan Söylemler (Der. Tezcan Durna). İstanbul: Libra Kitap, ss. 47-81.
- Dursun, Ç. (2002). *İdeoloji ve Özne: Türk İslam Sentezi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Dursun, Ç. (2007). Eleştirel söylem çözümü, *Felsefe Ansiklopedisi*, Cilt 5, (Der. Ahmet Cevizci). İstanbul: Nobel, ss. 335-344.
- Eagleton, T. (2005). *İdeoloji*, (Çev. Muttalip Özcan), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ekzen, N. (1999). Medya ve ekonomi: Türk basın endüstrisinde yoğunlaşma-toplulaşma-tekelleşme, *Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar*. (Der. Korkmaz Alemdar), İstanbul: Afa Yayınları, ss. 85-107.
- Ekzen, N. (2009). AKP iktisat politikaları, *AKP Kitabı Bir Dönüşümün Bilançosu*. (Der. İlhan Uzgel ve Bülent Duru), İstanbul: Phoenix Yayınları.
- Elmas, E., Kurban, D. (2011). *İletişimsel Demokrasi-Demokratik İletişim Türkiye’de Medya: Mevzuat, Politikalar, Aktörler*, İstanbul: TESEV Yayınları.
- Emre, Y. (2013). *CHP, Sosyal Demokrasi ve Sol: Türkiye’de Sosyal Demokrasinin Kuruluş Yılları (1960-1966)*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erdoğan, M. (1993). *Liberal Toplum Liberal Siyaset*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Erdoğan, M. (2012). Müzakereci demokrasi ve sınırları. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 22, Güz , ss. 25-43.
- Erdoğan, N. (2002). Neo Kemalizm, organik bunalım ve hegemonya, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, (Der. Ahmet İnsel), İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 584-590.

- Ercan, F. (2005). Türkiye’de yapısal reformlar, *Kapitalizm ve Türkiye I: Kapitalizm, Tarih ve Ekonomi*, (Der. Fuat Ercan ve Yüksel Akkaya), Ankara: Dipnot Yayınları.
- Ertan. M. (2012) Türk sağının kızılbaş algısı, *Türk Sağı Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri* (Der. İnci Özkan Kerestecioğlu ve Güven Gürkan Öztan), İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 203-241.
- Ertekin, Orhan, G. (2011). *Yargı Meselesi Hallolundu Yargıçların “Eşekli Demokrasi” ile İmtihanı*, Ankara: Epos Yayınları.
- Foucault, M. (2011). *Bilginin Arkeolojisi*, (Çev. Veli Urhan), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gerbaudo, P. (2014). *Twitter ve Sokaklar Sosyal Medya ve Günümüz Eylemciliği* (Çev: Osman Akınhay), İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Göktürk, E.,D., (2009) 1919-1923 dönemi Türk milliyetçilikleri. *Milliyetçilik Cilt 4* (Der. Tanıl Bora), İstanbul İletişim,ss.103-116.
- Göle, N. (2008). *Mühendisler ve İdeoloji Öncü Devrimci Seçkinlerden Yenilikçi Seçkinlere*, İstanbul Metis Yayınları.
- Gönenç, L. (2006). 2000’li yıllarda merkez çevre ilişkilerini yeniden düşünmek, *Toplum ve Bilim*, Sayı 105, ss. 129-152.
- Gözler, K. (2012). Asli ve tali kurucu iktidar ayrımı TBMM yeni bir anayasa yapabilir mi?, *Demokratik Anayasa Görüşler ve Öneriler* (Der. Ece Göztepe ve Aykut Çelebi), İstanbul Metis, ss. 45-61.
- Gramsci, A. (2007). *Hapishane Defterleri*, (Çev. Adnan Cemgil), İstanbul: Belge Yayınları.
- Gülalp, H. (2003). *Kimlikler Siyaseti Türkiye’de Siyasal İslamın Temelleri*, İstanbul: Metis Yayınları.

- Güler, Z., E. (2008). Muhafazakârlık: kadim geleneğin savunusundan faydacılığa, *Modern Siyasal İdeolojiler* (Der. H.Birsen Örs), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul, ss.115-163.
- Güngörmez, B. (2004). Muhafazakâr paradigma: “dogma” ve “önyargı”, *Muhafazakâr Düşünce*, 1(1), ss. 11-33.
- Günlü, R. (2008). Devlet ve yurttaşları: Türkiye’de siyasal mücadele ve demokrasi, *Devlet ve Sermayenin Yeni Biçimleri* (Der. Ramazan Günlü), Ankara: Dipnot Yayınları.
- Güvenç, B., Şaylan, G., Tekeli, İ., Turan, Ş. (1991). *Dosya: Türk-İslam Sentezi*, İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Habermas, J. (2001). *İletişimsel Eylem Kuramı* (Çev. Mustafa Tüzel), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Habermas, J. (2010) Demokratik anayasal devlette tanınma savaşı, *Çokkültürcülük Tanınma Politikası* (Der. Amy Gutman), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, ss.125-161.
- Hakyemez, Y., Ş. (2012). Hükümet sistemi arayışları ve yeni anayasa, *Demokratik Anayasa Görüşler ve Öneriler*, (Der. Ece Göztepe ve Aykut Çelebi). İstanbul Metis, ss. 270-297.
- Hardt, M. ve Negri, A. (2004). *Çokluk: İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi*, (Çev. Barış Yıldırım), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Helvacı, A. (2004). Muhafazakâr duruştan, demokrat tavra anakronik bir yolculuk, *Muhafazakâr Düşünce*, 1(2), ss. 193-206.
- Heper, M. (2011). *Türkiye’nin Siyasal Hayatı*, (Çev. Kadriye Göksel), İstanbul: Doğan Kitap.
- Heywood, A. (2007). *Siyasi İdeolojiler*, (Çev. Ahmet Kemal Bayram), Adres Yayınları: Ankara.

- Hoş, M. (2014). *Abluka: Medya Nasıl Teslim Alındı*, İstanbul: Destek Yayınları.
- Hoşgör, E. (2011). Islamic capital anatolian tigers past and present, *Middle Eastern Studies*, 2(47), ss. 343-360.
- Howart, D. ve Stavrakakis, Y. (2000). Introducing discourse theory and political analysis, *Discourse Theory and Political Analysis and Social Change* (Der. David Howarth, Aletta J.Norval ve Yannis Stavrakakis), Manchester University Press: New York, ss. 1-23.
- İnce, H., O. (2010). *Muhafazakâr İdeoloji Din-Siyaset*, İstanbul: Alan Yayınları.
- İnce, B. (2012). *Citizenship and Identity in Turkey: From Atatürk's Republic to the Present Day*, New York: I.B. Tauris.
- İrem, N. (1997) Kemalist modernizm ve Türk gelenekçi-muhafazakârlığının kökenleri, *Toplum ve Bilim*, 74 (Güz), ss. 52-102.
- İrem, N. (2002). Cumhuriyetçi muhafazakârlık, seferber edici modernlik ve 'diğer batı' düşüncesi, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 57(2), ss. 42-60.
- İrem, N. (2004). Bir değişim siyaseti olarak Türkiye'de cumhuriyetçi muhafazakârlık, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık*, (Der. A. Çiğdem), İstanbul: İletişim Yayınları, ss.105-118.
- İrem, N. (2011). Türk muhafazakâr modernleşmesinin sınırları: kültürelci özgünlük ve eksik liberalizm, *Doğu Batı*, 14(58), ss. 27-37.
- Jacoby, T. (2010). *Sosyal İktidar ve Türk Devleti*, (Çev. Devrim Evcı). Ankara: Birleşik Yayınları.
- Jessop, B. (2005). *Hegemonya Post- Fordizm ve Küreselleşme Ekseninde Kapitalist Devlet*, (Der. Betül Yarar ve Alev Özkazanç), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Jessop, B. (2008). *Devlet Teorisi Kapitalist Devleti Yerine Oturtmak*, (Çev. Ahmet Özcan), Ankara: Epos Yayınevi.

- Kabaoğlu, Ö.,İ. (2012). *Hangi Anayasa*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Kafesoğlu, İ. (1970). *Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Karaosmanoğlu, K. (2009). Bir komplo söyleminden parçalar: komplo zihniyeti sıradan faşizm ve new age, *Ki*, 12 (1), ss. 95-126.
- Kaya, R., A. (2009). *İktidar Yumağı Medya-Sermaye-Devlet*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Kaya R., Çakmur B. (2010). Politics and the mass media in Turkey, *Turkish Studies*, 11: 4, ss. 521-537.
- Kaya Y. (2006). Yurttaşlık, azınlıklar ve çokkültürcülük, *Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar*, (Der. T.H. Marshall ve Tom Bottomore), (Çev. Ayhan Kaya), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, ss. 95-136.
- Kaya, A., Tarhanlı T. (2006). Türkiye’de azınlıklar ve anayasal yurttaşlık, *Türkiye’de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları*, (Der. Ayhan Kaya ve Turgut Tarhanlı), İstanbul: TESEV Yayınları, ss. 9-31.
- Kaya, A. (2013). Yeni Anayasa Çalışmaları: Siyasal Partilerin Önerilerinin Söylemsel Analizi, <http://anayasaizleme.org/anayasa-sureci-nerede-tikandi-i-ayhan-kaya/>
- Kentel F., Köke L., Uçum M., Gen., Ö. (2012). *Yeni Anayasa Sürecini İzleme Raporu Şubat 2012 - Haziran 2012*, İstanbul: TESEV Yayınları.
- Kepenek, Y., Yentürk, N. (2000). *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kerestecioğlu, İ., Ö. (2012). Korku ve siyaset: Türk sağının ezberlerini çözümlmek, *Türk Sağı Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri*, (Der. İnci Özkan Kerestecioğlu ve Güven Gürkan Öztan), İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 29-43.
- Keyder, Ç. (2003). *Türkiye’de Devlet ve Sınıflar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kıvılcımlı, H. (1970). “Devrimci ordu gücü”, *Devrim*, 16 Haziran 1970.
- KONDA (2012). Anayasaya Dair Tanım ve Beklentiler Saha Araştırması Eylül 2012 TESEV Demokratikleşme Programı.

- Koyuncu, B. (2014). "Benim Milletim..." AK Parti İktidarı, Din ve Ulusal Kimlik, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Köker, L. (1995). *Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kubilay, Ç. (2008). Hegemonik Söylem Karşısında Siyasal İslam'ın Kamusal Alan Tasavvuru: Türkiye'de Türban Tartışmaları, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi.
- Kubilay, Ç. (2010). *İslamcı Söylemde Kamusal Alan ve Türban Tartışmaları*, İstanbul: Libra Kitapları.
- Kurban, D., Sözeri, C. (2012). *İktidar Çarkında Medya Türkiye'de Medya Bağımsızlığı ve Özgürlüğü Önündeki Siyasi, Yasal ve Ekonomik Engeller*, İstanbul: TESEV Yayınları.
- Kurtoğlu, Z. (2005). Türkiye'de islamcılık düşüncesi ve siyaset, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık*, (Der. Yasin Aktay), İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 201-217.
- Kushner, D. (2004). *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*, (Çev. Mehmet Zeki), İstanbul: Ay Köprüsü Yayınları.
- Küçükömer, İ. (2006). *Batılaşma Düzenin Yabancılaşması*, İstanbul Bağlam Yayınları.
- Laclau E., Mouffe C. (1992). *Hegemonya ve Sosyalist Strateji*, (Çev. Ahmet Kardam ve Doğan Şahiner), İstanbul: Birikim Yayınları.
- Laclau, E. (1998a). *İdeoloji ve Politika*, (Çev. Hüseyin Sarıca), İstanbul: Belge Yayınları.
- Laclau, E. (1998b) Söylem, *Felsefe Tartışmaları* (Çev. Mehmet Küçük), İstanbul: Panaroma,ss. 162-169.
- Laclau, E. (2007). *Popülist Akıl Üzerine*, (Çev. N. Betül Çelik), Ankara: Epos Yayınları.

- Laclau E., Mouffe C. (2008). *Hegemonya ve Sosyalist Strateji Radikal Demokratik bir Politikaya Doğru*, (Çev. Ahmet Kardam), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Laclau, E. (2012). *Evrensellik, Kimlik ve Özgürleşme*, (Çev. Ertuğrul Başer), İstanbul: Birikim Yayınları.
- Landau, J. M. (1988). Muslim Turkish attitudes towards Jews zionism and Israel, *Die Welt des Islams* XXVII, ss. 291-300.
- Larrain, J. (1995). *İdeoloji ve Kültürel Kimlik*, (Çev. Neşe Nur Domaniç), İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Leledakis, K. (2000). *Toplum ve Bilinçdışı Toplumsal Teori ve Toplumsalın Bilinçdışı*, (Çev. Abdullah Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Maksudyan, N. (2005). *Türklüğü Ölçmek Bilimkurgusal Antropoloji ve Türk Milliyetçiliğinin Irkçı Çehresi*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Mannheim, K. (2004). *İdeoloji ve Ütopya*, (Çev. Mehmet Okyayuz), Ankara: Epos Yayınları.
- Mardin, Ş. (2000). Türkiye siyasasını açıklayabilecek bir anahtar merkez- çevre ilişkileri, *Türkiye’de Toplum ve Siyaset Makaleler I* (Der. Mümtaz’er Türköne ve Tuncay Önder). İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 35-76.
- Mardin, Ş. (2005). Operasyonel kodlarda süreklilik ve kırılma ve yeniden inşa: dün ve bugün Türk islami istisnacılığı, *Doğu Batı*, 8 (31), ss. 34-46.
- Mardin, Ş. (2007). 19. yüzyılda düşünce akımları ve Osmanlı devleti, *Türk Modernleşmesi: Makaleler 4*, (Der. Mümtaz’er Türköne ve Tuncay Önder), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mavioğlu, E. (2012). *Cenderedeki Medya Tencedeki Gazeteci*, İstanbul: İthakiYayınları.
- Mavioğlu, E. (2014). Monarşiden bugüne Türkiye medyasında baskı ve sansür AKP iktidar ve yeni medya karteli, *Medya ve İktidar Hegemonya, Statüko, Direniş*,

- (Der. Esra Arsan ve Savaş Çoban), İstanbul: Evrensel Basım Yayın, ss.137-152.
- McChesney, R., W. (2006). *21.Yüzyılda İletişim Politikaları Medyanın Sorunu*, (Çev. Çiğdem Çıdamlı, Emel Coşkun, Erdoğan Usta), İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.
- McLellan, D. (2009). *İdeoloji*, (Çev. Barış Yıldırım), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Mert, N. (2002a). Cumhuriyet Türkiye'sinde laiklik ve karşı laikliğin düşünsel boyutu, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, (Der. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil), İstanbul: İletişim Yayınları, ss.197-209.
- Mert, N. (2002b). Türkiye'de merkez sağ siyaset: merkez sağ politikaların oluşumu, *Türkiye'de Sivil Toplum ve Milliyetçilik*. İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 45-83.
- Mert, N. (2004). Muhafazakârlık ve laiklik, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık*, (Der. Ahmet Çiğdem), İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 314-334.
- Mert, N. (2005). Türkiye islamcılığına tarihsel bir bakış, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık*, (Der. Yasin Aktay), İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 411-420.
- Mollaer, F. (2004). Rasyonalist düşünce geleneği karşısında muhafazakârlık: Burke'ten Hayek'e, *Muhafazakâr Düşünce* 1(2), ss. 157-192.
- Mollaer, F. (2009). *Muhafazakârlığın İki Yüzü*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Mollaer, F. (2011). Klasik muhafazakârlıktan tekno-muhafazakârlığa: tanım sorunları, temeller ve değişmeler, *Doğu Batı*, 14(58), ss. 59-73.
- Mouffe, C (1999). Demokrasi, iktidar ve 'siyasal düzen', *Demokrasi ve Farklılık*, (Der. Seyla Benhabib), (Çev. Zeynep Gürata ve Cem Gürsel), İstanbul: Demokrasi Kitaplığı, ss.347-363.
- Mouffe, C (2008). *Siyasetin Dönüşü*, (Çev. Fahri Bakırcı ve Ali Çolak), Ankara: Epos Yayınları.

- Mouffe, C. (2009). *Demokratik Paradoks*, (Çev. A. Cevdet Aşkın), Ankara: Epos Yayınları.
- Munck, R. (2007). Neoliberalizm ve siyaset, neoliberalizmin siyaseti, *Neoliberalizm Muhalif Bir Seçki*, (Der. Alfredo Saad Filho ve Deborah Johnston), (Çev. Seyda Başlı ve Tuncel Öncel), İstanbul: Yordam Kitap.
- Neocleous, M. (2013). *Sivil Toplumunu Yönetmek Devlet İktidarı Kuramına Doğru*, (Çev. Bahadır Ahıska), Ankara: NotaBene Yayınları.
- Newman, S. (2014). *Bakunin'den Lacan'a Anti Otoriteryanizm ve İktidarın Altüst Oluşu*, (Çev. Kürşad Kızıltuğ), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Nisbet, A.R. (2002). Muhafazakârlık, *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, (Der. T.Bottomore ve R. Nisbet). Ankara: Ayraç Yayınevi, ss. 93-129.
- Nisbet, A. R. (2007). *Muhafazakârlık Düş ve Gerçek*, (Haz. Kudret Bülbül). İstanbul: Kadim Yayınları.
- Okay, T. (2013). Gezi "Hadise"si ve Mizah, <http://www.birikimdergisi.com/birikim/makale.aspx?mid=1038>.
- Ova, N. (2011). Karşı Hegemonik Bir Söylem Olarak Dindar Kadın Söylemi: Çatışma ve Kırılmalar, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi.
- Öğün, S., S. (1995). *Modernleşme, Milliyetçilik ve Türkiye*, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Öğün, S., S. (1997). Türk muhafazakârlığının kültür kökenleri ve Peyami Safa'nın muhafazakâr yanılığısı, *Toplum ve Bilim*, 74 (Güz), ss. 102-155.
- Öktem, K. (2011). *Angry Nation Turkey Since 1989*, London: Zed Books.
- Öngen, T. (2004). Yeni liberal dönüşüm projesi ve Türkiye deneyimi, *Küresel Düzen: Birikim Devlet ve Sınıflar*, İstanbul: İletişim Yayınları.

- Öz, A. (2014). “Yaşadığımız büyük tecrübe”: “reel islamcılığın” “sivil islam” çerçevesinde eleştirisine dair, *Birikim*, 303-304, ss. 159-180.
- Özbudun, E. (2012). *1924 Anayasası*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Özbudun, E., Hale, W. (2010). *Türkiye’de İslamcılık, Demokrasi ve Liberalizm: AKP Olayı*, (Çev. Ergun Özbudun-Kadriye Göksel), İstanbul: Doğan Kitap.
- Özdalga, E. (1999). Sivil toplum ve düşmanları: Türkiye’deki islami öğrenci hareketindeki son gelişmeler ışığında bir tartışma üzerine son gelişmeler, *Sivil Toplum Demokrasi ve İslam Dünyası*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Özdalga, E. (2006). *İslamcılığın Türkiye Seyri Sosyolojik Bir Perspektif*, (Çev. G. Türkoğlu), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özdemir, H. (1997). *Siyasal Tarih (1960-1980)*, içinde Türkiye Tarihi: Çağdaş Türkiye: 1908-1980, Cilt 4, (Yay. Yön. Sina Akşin), (5. Basım), İstanbul: Cem Yayınevi.
- Özdemir, R. (2011). Medyada Sahiplik ve Yoğunlaşma, Oluşturduğu Sorunlar ve Şeffaflığın Sağlanması, *Uzmanlık Tezi*, Ankara: Radyo ve Televizyon Üst Kurulu.
- Özgün, Y. (2003). *27 Mayıs Dönemi Demokrasi Söylemi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Özipek, B., B. (2004a). *Muhafazakârlık Akıl, Toplum, Siyaset*, İstanbul: Liberte Yayınları.
- Özipek, B. B. (2004b). Muhafazakârlık, devrim ve Türkiye, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık*, (Der. Ahmet Çiğdem), İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 66-83.
- Özkazanç, A. (2007). *Siyaset Sosyolojisi Yazıları Yeni Sağ ve Sonrası*, Dipnot Yayınları: Ankara.

- Özman, A., Dede, K. (2012). Türk sağı ve masonluğun söylemsel inşası: iktidar, bilinmezlik, komplo, *Türk Sağı Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri* (Der. İnci Özkan Kerestecioğlu ve Güven Gürkan Öztan), İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 169-201.
- Özokçu, E. (2011). Görsel-İşitsel Medyada Sahiplik, *Uzmanlık Tezi*, Ankara: Radyo ve Televizyon Üst Kurulu.
- Öztan, G., G. (2012). 'Ezeli düşman ile hesaplaşmak' Türk sağında 'Moskof' imgesi, *Türk Sağı Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri* (Der. İnci Özkan Kerestecioğlu ve Güven Gürkan Öztan), İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 75-105.
- Öztürk, Ö. (2011). *Türkiye'de Büyük Sermaye Grupları Finans Kapitalin Oluşumu ve Gelişimi*, İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı.
- Parla, T. (1992). *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları Cilt 3 Kemalist Tek-Parti İdeolojisi ve CHP'nin Altı Ok'u*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Parla, T. (2005). *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*, İstanbul: Deniz Yayınları.
- Philips, L., Jorgensen, M. (2002). *Discourse Analysis as Theory and Method*, London: Sage.
- Portelli, H. (1982). *Gramsci ve Tarihsel Blok*, (Çev. Kenan Somer), Ankara: Savaş Yayınları.
- Poulantzas, N. (2004). *Faşizm ve Diktatörlük*, (Çev. Ahmet İnel), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Poulantzas, N. (2006). *Devlet, İktidar, Sosyalizm*, (Çev. Turhan Ilgaz), Ankara: Epos Yayınları.
- Purvis, T., Hunt, A. (2014). Söylem ideoloji, söylem ideoloji, söylem ideoloji, (Çev. Simten Coşar), *Moment Dergi*, 1(1), ss. 9-36.

- Ranciere, J. (2014). *Demokrasi Nefreti*, (Çev. Utku Özmakas), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Rousseau, J. J. (1965). *Toplum Sözleşmesi*, (Çev. Vedat Günyol), (2. Basım), İstanbul: Çan Yayınları.
- Safi, İ. (2005). *Türkiye’de Muhafazakârlığın Düşünsel Siyasal Temelleri ve Muhafazakâr Demokrat Kimlik Arayışları*, Yayımlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Safi, İ. (2007). *Türkiye’de Muhafazakâr Siyaset ve Yeni Arayışlar*, Ankara: Lotus Yayınları.
- Sallan-Gül, S. (2001). Muhafazakârlık tartışmaları ve muhafazakâr bir gazete olarak zaman gazetesi, *Mülkiye*, XXV, 227, ss. 145-170).
- Sarıbay, Ali, Y. (1998a). Türkiye’de demokrasi ve sivil toplum, *Kürselleşme Sivil Toplum ve İslam*, (Der. Ali Yaşar Sarıbay ve E. Fuat Keyman), İstanbul: Vadi, ss. 14-33.
- Sarıbay, Ali, Y. (1998b). Küreselleşme, postmodern uluslaşma ve islam, *Kürselleşme Sivil Toplum ve İslam*, (Der. Ali Yaşar Sarıbay ve E. Fuat Keyman), İstanbul: Vadi, ss. 88-110.
- Savran, S. (2004). 20. yüzyılın politik mirası, *Sürekli Kriz Politikaları*, (Der. N. Balkan ve S. Savran), İstanbul: Metis Yayınları, ss.13-44.
- Saymaz, İ. (2014). Yeni Şafak’ın gezi parkı karnesi entelektüel gazeteden parti broşürüne, *Medya ve İktidar Hegemonya, Statüko, Direniş* (Der. Esra Arsan, Savaş Çoban). İstanbul: Evrensel Yayınları, ss. 188-198.
- Sazak, D. (2014). *Batsın Böyle Gazetecilik İmralı Zabıtları/Gezi/17 Aralık*, İstanbul: Boyut Yayınları.
- Sevinç, M. (2012). Anayasaların doğumu: TBMM yeni bir anayasa yapabilir mi?, *Toplum ve Bilim*, (123), ss. 10-43.

- Sönmez, E. (2010). Yeni Osmanlılık: Özal dönemi organik aydınlarının AKP'ye bıraktıkları miras, *Hegemonyadan Diktatoryaya AKP ve Liberal-Muhafazakâr İttifak*, (Der. Çağdaş Sümer ve Fatih Yaşlı), Ankara: Tan Kitabevi Yayınları, ss. 357-384.
- Sönmez, M. (2003a). *İşte Eseriniz 100 Göstergede Kuruluştan Çöküşe Türkiye Ekonomisi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sönmez, M. (2003b). Türkiye medyasında yeni sahiplik yapısı: cepheler ve profiller, *Türkiye'de Gazetecilik Eleştirel Bir Yaklaşım*, (Der. L. Doğan Tılıç), Ankara: ÇGD Yayınları, ss. 107-132.
- Sönmez, M. (2003c). *Filler ve Çimenler: Medya ve Finans Sektöründe Doğan/ Anti-Doğan Savaşı*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sönmez, M. (2010). *Medya, Kültür, Para ve İstanbul İktidarı*, İstanbul: Yordam Yayınları.
- Sönmez, M. (2014). Dünden bugüne Türkiye'de medyanın ekonomi politikası, *Medya ve İktidar Hegemonya, Statüko, Direniş*, (Der. Esra Arsan ve Savaş Çoban), İstanbul: Evrensel Basım Yayın, ss. 86-102.
- Sözeri, C., Güney, Z. (2011). *Türkiye'de Medyanın Ekonomi Politikası Sektör Analizi*, İstanbul: TESEV Yayınları.
- Subaşı, N. (2005). 1960 öncesi islami neşriyat: sindirilmiş, tahayyül ve tefekkür, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık*, (Der. Yasin Aktay), İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 217-236.
- Şenalp, Gürsan, M. (2012). *Ulusötesi Kapitalist Sınıfın Oluşumu Türkiye ve Koç Holding Örneği*, İstanbul: Sav.
- Şentop, M. (2012). Türkiye'de anayasalar, seçim yoluyla iktidara gelemeyecek bir siyasi görüşün iktidara gelmesini sağlayan bir formüldür, *Binyılın Sonu 28 Şubat Süreklilik ve Kopuş*, (Der. Abdurrahman Babacan). İstanbul: Pınar Yayınları. ss. 597-623.

- Şentürk, Nalan S. (2014). AKP'nin vatandaşlaştırma projesi: nereye?, *İktidarın Şiddeti AKP'li Yıllar, Neoliberalizm ve İslamcı Politikalar*, (Der. Simten Coşar ve Gamze Yücesan Özdemir), İstanbul: Metis Yayınları, ss. 139-157.
- Şeyhanlıoğlu, H. (2011). *Türk Siyasal Muhafazakârlığının Kurumsallaşması ve Demokrat Parti*, Ankara: Kadim Yayınları.
- Taburoğlu, Ö. (2008). Komplo teorileri modern sonrasının politik tahayyülleri, *Birikim*, 235, ss. 31- 41.
- Tanör, B. (2011). *Osmanlı Türk Anayasal Gelişimleri (1789-1980)*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Taş, O. (2012). *Gazetecilik Etiğinin Mesleki Sınırları Profesyonellik, Piyasa ve Sorumluluk*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Taşkın, Y. (2007). *Anti Komünizmden Küreselleşme Karşıtlığına Milliyetçi Muhafazakâr Entelijansiya*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Taşkın Y. (2009a). Türkiye'de sağcılık, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Dönemler ve Zihniyetler*, (Der. Ömer Laçiner), İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 451-473.
- Taşkın Y. (2009b). Türkiye'de sınıfsal yeniden yapılanma, AKP ve muhafazakâr popülizm, *AKP Yeni Merkez Sağ mı?*, (Der. Ümit Kurt), Ankara: Dipnot Yayınları, ss. 157-180.
- Teazis, C. (2011). *İkincilerin Cumhuriyeti Adalet ve Kalkınma Partisi*, İstanbul: Mızrak.
- Temiz, A., D. (2013). İçeridikiler, dışarıdakiler, *Birikim*, 291-292, ss. 27-37.
- Tezcan, E. (2013). Fransız modeli: yarı başkanlık sistemi, *Yeni Türkiye*, 50 (Ocak-Şubat), ss. 865-871.
- Tezel, Y. S. (2004). Tanzimat sonrası imparatorluk ve cumhuriyet Türkiye'sinde "muhafazakârlık" sorunsalı, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Muhafazakârlık* (Der. Ahmet Çiğdem). İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 21-40.

- Therborn, G. (2008). *İktidarın İdeolojisi İdeolojinin İktidarı*, (Çev. İrfan Cüce), Ankara: Dipnot Yayınevi.
- Tilly, C. (2011). *Demokrasi*, (Çev. Ebru Arıcan), Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Topak, O. (2012). *Refah Devleti ve Kapitalizm 2000'li Yıllarda Türkiye'de Refah Devleti*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Toprak, B. (1998). Dinci sağ, *Geçiş Sürecinde Türkiye* (Der. İrvin Cemil Schick ve Ertuğrul Ahmet Tonak), İstanbul: Belge Yayınları, ss. 237-255.
- Tuğal, C. (2010). *Pasif Devrim İslami Muhalefetin Düzenle Bütünleşmesi*, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Turam, B. (2011). *Türkiye'de İslam ve Devlet Demokrasi, Etkileşim, Dönüşüm*, (Çev. Pelin Tünaydın), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Türk, B., H. (2013a). Senden nefret etmeyi seviyorum, *Birikim*, 287, ss. 46-52.
- Türk, B., H. (2013b) "Kanaat teknisyenliği dünyasının yeni yıldızları AKP medyasının "zorlu ikili"si olarak Rasim Ozan ve Nagehan Elçi", <http://www.birikimdergisi.com/birikim/makale.aspx?mid=1059>).
- Türk, B., H. (2014). *Muktedir Türk Sağ Geleneği ve Recep Tayyip Erdoğan*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Uzgel, İ. (2009). AKP: Neoliberal Dönüşümün Yeni Aktörü, *AKP Kitabı Bir Dönüşümün Bilançosu* (Der: İ. Uzgel ve B. Duru), Ankara: Phoenix Yayınları, ss. 11-40.
- Üşür, S. S. (1997). *İdeolojinin Serüveni Yanlış Bilinç ve Hegemonyadan Söyleme*, Ankara: İmge Kitapevi.
- Van Dijk, T., (2003) Söylem ve ideoloji çok alanlı bir yaklaşım, *Söylem ve İdeoloji Mitoloji, Din, İdeoloji*, (Der.Barış Çoban ve Zeynep Özarıslan). İstanbul: Su Yayınları, ss.13-112.

- White, J., B. (2007). *Türkiye’de İslamcı Kitle Seferberliği Yerli Siyaset Üzerine Bir Araştırma*, (Çev. Esen Türey), İstanbul: Oğlak Bilimsel Kitaplar.
- White. J., B. (2013). *Müslüman Milliyetçiliği ve Yeni Türkler*, (Çev. Fuat Güllüpinar ve Coşkun Taştan), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yalman, G. (2014). AKP döneminde söylem ve siyaset, *İktidarın Şiddeti AKP’li Yıllar Neoliberalizm ve İslamcı Politikalar*, (Der. Simten Coşar ve Gamze Yücesan Özdemir). İstanbul: Metis Yayınları, ss. 23-46.
- Yankaya, D. (2014). *Yeni İslami Türk Burjuvazi Türk Modeli*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yaşlı F. (2010). Bir uzlaşmanın tarihçesi: Türk sağ, devlet ve AKP, *Hegemonyadan Diktatoryaya AKP ve Liberal-Muhafazakâr İttifak*, (Der. Çağdaş Sümer ve Fatih Yaşlı), Ankara: Tan Kitabevi Yayınları, ss. 207-224.
- Yaşlı, F. (2014). *Yeni rejim ve sunni ulus üzerine tezler*, <http://telgrafhane.org/fatih-yasli-yazdi-yeni-rejim-ve-sunni-ulus-uzerine-tezler/>.
- Yazıcı, S. (2009). *Demokratikleşme Sürecinde Türkiye*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Yavuz, H. (2005). *Modern Müslümanlar Nurcular, Nakşiler, Milli Görüş ve AKP*, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Yavuz, H. (2010) Giriş Türkiye’de İslami hareketin dönüşümünde yeni burjuvazinin rolü, *Ak Parti toplumsal Değişimin Yeni Aktörleri*, (Der. Hakan Yavuz) İstanbul: Kitap Yayınevi, ss. 7-28.
- Yeğen, M. (1999). *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yeğen, M. (2002). Kemalizm ve hegemonya, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, (Der. Ahmet İnel), İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 56- 72.
- Yeğen, M. (2006). *Müstakbel Türk’ten Sözde Vatandaşa Cumhuriyet ve Kürtler*, İstanbul: İletişim Yayınları.

- Yeldan, E. (2006). *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi Bölüşüm, Birikim, Büyüme*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yeldan, E. (2008). *Küreselleşme Kim İçin?*, İstanbul: Yordam Kitap.
- Yentürk, N. (2005). *Körlerin Yürüşü Türkiye Ekonomisi ve 1990 Sonrası Krizler*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Yılmaz, B. (2014). Siyasal İslam'dan AKP iktidarına islamcı burjuvazi ve demokrasi: eleştirel bir değerlendirme, *İktidarın Şiddeti AKP'li Yıllar Neoliberalizm ve İslamcı Politikalar*, (Der. Simten Coşar ve Gamze Yücesan Özdemir), İstanbul: Metis Yayınları, ss. 91-113.
- Yılmaz, R., K. (2005). Türkiye'de kapitalizmin gelişim evreleri: sermaye birikimi sınıf merkezli bir çerçeve, *Kapitalizm ve Türkiye I* (Der. F. Ercan ve Y. Akkaya), Ankara: Dipnot Yayınları. ss. 211-239.
- Young, I., M. (1999). İletişim ve öteki: müzakereci demokrasinin ötesinde, *Demokrasi ve Farklılık Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması*, (Der. Seyla Benhabib), (Çev. Zeynep Gürata ve Cem Gürsel), İstanbul: Demokrasi Kitaplığı, ss. 174-196.
- Zavala, A. V. (2006). *Katılımcı Demokrasi Dünyadaki Katılımcı Demokrasi Deneyimleri*, (Çev. Naile Aras), Ankara: Dipnot Yayınları.
- Zizek, S. (2004). *İdeolojinin Yüce Nesnesi*, (Çev. Tuncay Birkan). İstanbul: Metis Yayınları.
- Zürcher, E., J. (1999). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, (Çev. Yasemin Saner Gönen), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Zürcher, E., J. (2004). Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve siyasal muhafazakârlık, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık*, (Der. Ahmet Çiğdem), İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 40-53.

İnternet Kaynakları

<http://www.dyh.com.tr/tr/> (Erişim tarihi: 20.12.2012)

http://www.calik.com/TR/Medya/yazili_medya__gazeteler_ve_dergiler (Erişim tarihi: 20.12.2012)

http://www.calik.com/TR/Medya/yayincilik_ve_dagitim (Erişim tarihi: 20.12.2012)

<http://www.dogusgrubu.com.tr/> (Erişim tarihi: 20.12.2012)

<http://www.cinergroup.com.tr/medya> (Erişim tarihi: 20.12.2012)

<http://www.albayrak.com.tr/Kurumsal/tarihce> (Erişim tarihi: 20.12.2012)

<http://ik.zaman.com.tr/ik/mainAction.action?sectionId=0> (Erişim tarihi: 21.12.2012)

<http://www.ihlas.com.tr/index.aspx> (Erişim tarihi: 21.12.2012)

<http://www.kozaipekholding.com/tr.html> (Erişim tarihi: 21.12.2012)

<http://www.habervesaire.com/news/kanalturk-koza-ipek-grubu-na-satildi-532.html>
(Erişim tarihi: 21.12.2012)

<http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/380489.asp> (Erişim tarihi: 19.12.2012)

<http://www.anayasa.gen.tr/5982.htm> (Erişim tarihi: 27.05. 2014)

<http://www.disk.org.tr/hakkimizda/> (Erişim tarihi: 14.04.2014)

<http://www.tusiad.org.tr/tusiad/tarihce/tusiad-retro> (Erişim tarihi: 14.04. 2014)

<http://haber.sol.org.tr/devlet-ve-siyaset/fatih-yasli-yazdi-turk-sagi-akp-ve-anti-emperyalizm-haberi-78774> (21.06.2014)

http://www.sabah.com.tr/Gundem/2010/09/04/biz_farkli_konusmayiz (Erişim tarihi: 15.07.2014)

<http://yenisafak.com.tr/roportaj/?i=82599> (Erişim tarihi: 17.07.2014)

<http://t24.com.tr/yazi/anayasa-uzlařma-komusyonu-kisa-bir-deęerlendirme-notu/6121>
(Erişim tarihi: 24.07.2014)

<http://yenianayasa.tbmm.gov.tr/calismaesaslari.aspx> (Erişim tarihi: 25.07.2014)

http://www.zaman.com.tr/politika_musiad-anayasa-onerisini-acikladi_1208850.html
(Erişim tarihi: 11.08.2014)

http://www.zaman.com.tr/politika_anayasa-uzlasma-komisyonu-feshedildi_2188700.html (Erişim tarihi: 26.07. 2014)

TBMM Anayasa Uzlaşma Komisyonu'nda Kabul Edilen 60 Madde Üzerine I Abbas Kılıç, <http://anayasaizleme.org/60-madde-uzerine/> (Erişim tarihi: 26.07.2014)

<http://anayasaizleme.org/anayasa-uzlasma-komisyonu-calismalarına-kronolojik-bir-bakis-01-31-mayis-2013-gozde-burcu-ege> (Erişim tarihi: 27.07.2014)

Kars-Kaynar, A. (2013). Yeni Anayasanın Uzlaşma Komisyonu'nda Yazımı, [http://www.birikimdergisi.com/birikim/makale.aspx?mid=919&makale=Yeni Anayasanın Uzlaşma Komisyonunda Yazımı](http://www.birikimdergisi.com/birikim/makale.aspx?mid=919&makale=Yeni-Anayasanın-Uzlaşma-Komisyonunda-Yazımı) (Erişim tarihi: 28.07. 2014)

Köker , L. (1998). Resmi İdeoloji ve Türkiye'de Demokratikleşememe Sorunu, <http://birikimdergisi.com/birikim/dergiyazi.aspx?did=1&dsid=99&dyid=2345&yazi=Resm%EE%20%DDdeoloji%20ve%20T%FCrkiyede%20Demokratikle%FEememe%20Sorunu> (Erişim tarihi: 22.08.2014)

http://www.zaman.com.tr/politika_abant-platformundan-yeni-anayasa-icin-cesur-oneriler_1257586.html (Erişim tarihi: 26.07.2014)

Peköz, M. (2010). İslamcı 'sivil' toplum kurumları ne işe yarar? – <http://www.sendika.org/2010/02/islamci-sivil-toplum-kurumlari-ne-ise-yarar-mustafa-pekoz/> (Erişim tarihi: 28.07.2014)

Şükrü Hüseyinoğlu, İdeolojisiz Anayasa Talebi ve Müslümanlar 23.10.2011, http://www.islamvehayat.com/makale_yazdir.php?Yazi_id=897 (Erişim tarihi: 03.08.2014)

Vahap Coşkun (2009) Anayasal Vatandaşlık Köprü Dergisi Kış 105
<http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=978> (Erişim tarihi: 03.08.2014)

<http://telgrafhane.org/fatih-yasli-yazdi-yeni-rejim-ve-sunni-ulus-uzerine-tezler/> (Erişim tarihi: 05.08.2014)

<http://www.sondakika.com/haber/haber-ak-parti-nin-baskanlik-sistemi-toplantilari-4434885/> (Erişim tarihi:10.08.2014)

http://www.radikal.com.tr/turkiye/kursat_bumin_yeni_safaktan_kovuldu-1140345
(Erişim tarihi: 17.08.2014)

http://www.medyatava.com/haber/kursat-bumin-yeni-safak-tan-neden-kovuldu-iste-ibrahim-karagul-den-aciklama_92575 (Erişim tarihi: 17.08.2014)

<http://www.haksozhaber.net/huseyin-gulerce-4-ay-izine-ayrildi-48568h.htm> (Erişim tarihi: 17.08.2014)

<http://www.yenisafak.com.tr/gundem-haber/etyen-mahcupyan-zamandan-ayrildi-26.05.2014-652563> (Erişim tarihi: 17.08.2014)

Hasan Bülent Kahraman (2002) Postmodernite ile Modernite Arasında Türkiye 1980 Sonrası Zihinsel, Toplumsal, Siyasal Dönüşüm
<http://www.altinicizdiklerim.com/ozetler/Postmodernite%20ile%20Modernite%20Arasnda%20T%C3%BCrkiye%20-%20H.B.Kahraman.pdf> (Erişim tarihi: 21.08.2014)

Ceren Sözeri Türkiye’de medya sahipliği ve getirileri <http://t24.com.tr/haber/turkiyede-medya-sahipligi-ve-getirileri,244181> (Erişim tarihi: 24.08.2014)

<http://www.milliyet.com.tr/tmsf-show-tv-nin-turgay-ciner-e/ekonomi/detay/1913865/default.htm> (Erişim tarihi: 24.08.2014)

<http://www.gazetevatan.com/dk-gazetecilik-e-kayyum-atandi-396550-ekonomi> (Erişim tarihi: 25.08.2014)

<http://www.diken.com.tr/9-soruda-sabah-atv-satisi/> (Erişim tarihi: 25.08.2014)

<http://www.sendika.org/2013/12/taksim-in-katili-kalyon-inaat-medya-patronu-oldu>
(Erişim tarihi: 20.08.2014)

Arsan, Esra Sivil İtaatsizlik Bağlamında Bir Araştırma Gazeteci Güzüyle Sansür ve Otosansür, 2011, http://academia.edu/943533/Sivil_Itaatsizlik_Bağlamında_Gazeteci_Gozuyle_Sansur_ve_Otosansur_2011_,
(Erişim tarihi: 23.08.2014)

<http://freedomhouse.org/country/turkey-.VCwGpUu8ySZ> (Erişim Tarihi: 20.09.2014)

<http://bianet.org/english/siyaset/124030-yetmez-ama-evet-diyenler-gerekcelerini-anlatiyor> (Erişim Tarihi: 17.07.2014)

<http://t24.com.tr/yazarlar/dogan-akin/musiad-ile-tusiadin-karsilastirmali-anayasa-onerileri,4364> (Erişim Tarihi: 12.10.2014).

<http://c.yenisafak.com/ekonomi-haber/musiad-turkiyeye-baskanlik-sistemi-yak-30.6.2014-662792> (Erişim Tarihi: 12.10.2014).

EK 1:

Analiz Edilen Köşe Yazıları (Tarih Sırasına Göre)

Mustafa Ünal, '*Bir ses kaydı hayırcının umudu Öcalan*' Zaman, 1 Eylül 2010.

Yasin Doğan, "*Hayır deyince de hayır çıkarsa da kaybedecekler*", Yeni Şafak, 2 Eylül 2010.

Salih Tuna, "*AKP'nin herkesten gizlediği anketin sırrı*", Yeni Şafak, 2 Eylül 2010.

Fehmi Koru, "*Halkoylaması Meydan Muharebesi*", Yeni Şafak, 2 Eylül 2010.

İbrahim Öztürk, '*Referanduma giderken*', Zaman, 2 Eylül 2010.

Yasin Doğan, "*Asıl hedef demokratikleşme*", Yeni Şafak, 3 Eylül 2010.

Yusuf Kaplan, "*12 Eylül'de yasaklanan millet aklanacak*", Yeni Şafak, 3 Eylül 2010.

Fehmi Koru, '*Yürekten yüreğe giden yol*', Yeni Şafak, 3 Eylül 2010.

İhsan Dağı, "*MHP'nin geleceği CHP'ye emanet*", Zaman, 7 Eylül 2010.

İhsan Dağı, '*Kim yönetecek halk mı, bürokrasi mi?*' Zaman, 10 Eylül 2010.

Mehmet Kamış, "*Egemenliği devletten alıp millete vermek için 'evet'*", Zaman, 11 Eylül 2010.

Ahmet Turan Alkan, "*Çook Hayırlı Oldu*", Zaman, 13 Eylül 2010.

Nedim Hazar, "*Kedi ciğer muhasebesi*", Zaman, 18 Eylül 2010.

Mümtazer Türköne, “*Başkanlık sistemi tartışması (II): Anayasa mühendisliği*”, Zaman, 22 Nisan 2011.

İhsan Dağı, “*Post Kemalist bir anayasaya var mısınız*”, Zaman, 4 Ekim 2011.

Mümtazer Türköne, “*Adıyaman’ın Anayasası*”, Zaman, 22 Ocak 2012.

Ali Bulaç, “*Türkiye yeni anayasayı konuşuyor*”, Zaman, 20 Şubat 2012.

Abdülhamit Bilici, “*Abant’ın 4 mesajı*”, Zaman, 13 Mart 2012.

Mümtazer Türköne, “*Erdoğan’ın anayasa stratejisi*”, Zaman, 26 Nisan 2012.

Abdülkadir Selvi, “*Deviren de yoktu, devrilen de*”, Yeni Şafak, 5 Mayıs 2012.

Abdülkadir Selvi, “*Başkanlık mı Padişahlık mı*”, Yeni Şafak, 8 Mayıs 2012.

Mümtazer Türköne, “*Muhafazakâr hegemonya*”, Zaman, 15 Mayıs 2012.

Hüseyin Gülerce, “*Gidiş, yarı başkanlığa mı*”, Zaman, 16 Mayıs 2012.

Hüseyin Hatemi, “*Anayasa’da Millet ve Vatan kavramları*”, Yeni Şafak, 19 Mayıs 2012.

Hilal Kaplan, “*Yeni anayasa nasıl yeni olur*”, Yeni Şafak, 27 Mayıs 2012.

Hilal Kaplan, “*Yeni anayasa ve haddini bilen devlet*”, Yeni Şafak, 28 Mayıs 2012.

Şahin Alpay, “*Başkanlık niçin bize yaramaz?*”, Zaman, 29 Mayıs 2012.

Ali Bulaç, “*İki yıllık yeni süreç*”, Zaman, 16 Haziran 2012.

Ali Bayramoğlu, “*Türkiye'nin yeni düzeni*”, Yeni Şafak, 17 Haziran 2012.

Etyen Mahcupyan, “*Yarı-başkanlık ve siyaset*”, Zaman, 11 Temmuz 2012.

Hilal Kaplan, “*AK Parti'nin demokratiği*”, Yeni Şafak, 30 Temmuz 2012.

Ali Bayramoğlu, “*Rota: Çankaya*”, Yeni Şafak, 14 Eylül 2012.

Hüseyin Gülerce, “*Cumhuriyet, ilkler, İP ve CHP*”, Zaman, 31 Ekim 2012.

Hüseyin Gülerce, “*Mesele Erdoğan ve Gül ile mi ilgili*”, Zaman, 2 Kasım 2012.

Kürşat Bumin, “*Türk Usulü Bir Sistem*”, Yeni Şafak, 25 Kasım 2012.

Şahin Alpay, “*Putinizm Türkiye'de tutmaz*”, Zaman, 20 Aralık 2012.

Etyen Mahcupyan, “*Toplum olma arzusu*”, Zaman, 3 Ocak 2013.

Abdülkadir Selvi, “*Anayasada üç alternatif*”, Yeni Şafak, 22 Mayıs 2013.

Mustafa Ünal, “*Bir yıla üç sandık*”, Zaman, 22 Mayıs 2013.

İhsan Dağı, “*Uzlaşmak imkansız mı*”, Zaman, 23 Aralık 2013.

Mümtazer Türköne, “*Cemaatler ve dini devleştirmek*”, Zaman, 4 Temmuz 2014.

EK 2⁶⁰:

Türkiye’de Medya Sahipliği ve Getirileri

Şirket	Medya Şirketleri	Diğer Sektörler
Doğan Grubu	<p>Gazete: <i>Hürriyet, Hürriyet Daily News, Radikal, Posta, Fanatik, TME Gazeteleri (Iz Ruk v Ruki, Aviso, Expressz, Oglasnik</i></p> <p>Dergi-Kitap Yayıncılığı:</p> <p><i>Doğan Burda Dergi, Doğan Egmont, Doğan Kitap</i></p> <p>Basım: Doğan Printing Center (DPC), Doğan Ofset</p> <p>Dağıtım: YAYSAT (Doğan Dağıtım)</p> <p>Dergi Pazarlama Planlama (DPP)</p> <p>Haber Ajansı: DHA</p> <p>TV (Ulusal Kanallar) Kanal D, CNNTürk, tv2</p> <p>Radyo: RadyoD, CNNTürk Radyo, Slow Türk, Show Radyo</p> <p>TV ve Müzik Yayıncılığı ve Yapımcılık: D Productions, InDHouse, Kanal D Home Video, Doğan Music Company (DMC)</p> <p>Dijital TV Platformu: D-</p>	<p>Enerji: Doğan Enerji çatısı altında Boyabat Barajı ve HES projesi, Boyabat Elektrik Üretim ve Ticaret Limited Şirketi’nin % 33’ü, Aslancık Barajı ve HES projesi’nin % 33’ü, Galata Wind Enerji A.Ş., Mersin RES’i (Akdeniz Elektrik Üretim A.Ş). Gas Plus Erbil şirketi aracılığıyla (% 20 net pay) Kuzey Irak’ta bulunan petrol arama-üretim faaliyetleri, 2012 yılında Bastora sahasında test üretimi.</p> <p>Perakende: D&R (şirket Nisan 2013’te online kitap, CD, DVD satış şirketi idefix.com’u satın almıştır)</p> <p>Sanayi: Çelik Halat, Ditaş (Otomotiv Yan Sanayi), Doğan Organik Ürünler ((Migros’un M Life, Metro Gross Market’in Fine Life ve Karamiş Grup’un Siryana markaları)</p> <p>Ticaret: Milpa (Automall ve Milpark Konutları)</p> <p>Finans: DD Konut Finansmanı (DD Mortgage)</p> <p>Turizm: Milta bünyesinde Milta Bodrum Marina, Işıl Club Bodrum, Işıl Tur, Milta Havacılık, Nakkaştepe Gayrimenkul Yatırımları, Kandilli Gayrimenkul Yatırımları</p>

⁶⁰ <http://t24.com.tr/haber/turkiyede-medya-sahipligi-ve-getirileri,244181> (Erişim Tarihi: 24.08.2014),

	<p>Smart, Doğan Teleshopping</p> <p>Online mecralar: hurriyet.com.tr , kanald.com.tr</p> <p>yenibiris.com.tr, hurriyetemlak.com</p> <p>hurriyetoto.com</p> <p>arabam.com, yakala.co</p> <p>Avrupa:</p> <p>DMG International , TME,</p> <p>Kanal D Romania , Euro D</p> <p>Diğer Faaliyetler: Doğan Dış Ticaret (Foreign Trade),Doğan Factoring</p> <p>Sosyal Faaliyetler: Aydın Doğan Vakfı</p>	
Doğuş Grubu	<p>Televizyon: NTV, Star TV, CNBC-E, NTV SPOR, NTV SPOR Smart HD, Kral TV, e2,</p> <p>İnternet: ntvmsnbc, ntvspor.net, oley.com, cnbce.com, tvyo</p> <p>Radyo: NTV Radyo, Kral FM, Virgin Radyo, Radyo Eksen</p> <p>Dergi: <i>Vogue, GQ , National Geographic Türkiye, National Geographic Kids, Robb Report, , CNBC-e Dergi ,</i></p>	<p>Bankacılık ve Finans: Garanti Bankası, Garantibank International N.V., Garanti Bank SA, Garantibank Moscow, Garanti Yatırım, Garanti Portföy, Garanti Leasing, Garanti Filo Yönetim Hizmetleri A.Ş., Garanti Factoring, Garanti Emeklilik ve Hayat, Garanti Ödeme Sistemleri, Garanti Mortgage, Garanti Filo Yönetim Hizmetleri A.Ş Garanti Teknoloji</p> <p>Otomotiv: Doğuş Otomotiv (Volkswagen Binek Araç, Volkswagen Ticari Araç, Audi, Porsche, Bentley, Lamborghini, Bugatti, SEAT, Skoda, Scania, Krone ve Meiller), İştirakler ve Kuruluşlar (Doğuş Oto, DOD, D- Auto Suisse, Yüce Auto, Oto-Fix,</p>

	<p>Yayıncılık: NTV Yayınları</p>	<p>vdf Grubu, TUVTÜRK ve LeasePlan), Lojistik Hizmetler (Volkswagen, Audi, SEAT, Porsche, Bentley, Lamborghini, Scania, Krone ve Meiller marka araç ve yedek parçaları ile Scania Endüstriyel ve Deniz Motorları, Thermo King Mobil Isı Kontrol Sistemleri ve yedek parçalarının ithalatı, depolanması ve yetkili servislere sevk edilmesi), Üretim (Meiller Doğu Damper Fabrikası, Krone Doğu Treyler Fabrikası)</p> <p>İnşaat: Doğu İnşaat (Boyabat Barajı ve HES İnşaatı, Artvin Barajı ve HES İnşaatı, İstanbul Otogar-Kirazlı-Başakşehir Metrosu, Üsküdar-Ümraniye- Çekmeköy Metrosu inşaat ve elektromekanik işleri, Konya-Akşehir-Afyon Yolu, Tokat-Niksar karayolu, Libya Sirte Üniversitesi Kompleksi, Ukrayna Kiev Borispol Uluslararası Havaalanı Projesi, Bulgaristan Sofya Metrosu), Teknik Mühendislik ve Müşavirlik A.Ş., Ayson Sondaj ve Araştırma</p> <p>Turizm ve Hizmetler: Doğu Turizm Grubu (uluslararası zincirler tarafından işletilen oteller: Park Hyatt İstanbul, Maçka Palas, Grand Hyatt İstanbul, MARITIM Hotel Club Alantur, Alanya. Grup tarafından işletilen oteller: D-Hotel Maris, D-Resort Grand Azur Marmaris, D-Resort Göcek ve Rixos Grup tarafından işletilen Rixos Downtown), Doğu Perakende Grubu (Emporio Armani, Armani Jeans, Armani Junior, Giorgio Armani, Gucci, Hublot, Loro Piana ve Porsche Design markaları)</p> <p>D-Marin Marinalar Grubu (Türkiye'de D-Marin Turgutreis, D-Marin Didim, D-Marin Göcek, D-Marin Dalaman [yapılacak], uluslararası alanda: Hırvatistan'da -</p>
--	---	---

		<p>D-Marin Mandalina, D-Marin Dalmacija, D-Marin Borik. İştirakler sayesinde Atina'da 'Flisvos Marina' ile Gouvia, Lefkas ve Zea marinaları), D-Gym, D-Life, Körfez Havacılık</p> <p>Gayrimenkul: Doğuş GYO (Doğuş Center Maslak Projesi, Antalya 2000 Plaza), Doğuş Gayrimenkul,</p> <p>Enerji: Boyabat Elektrik Üretim ve Ticaret Ltd. Şti. (Boyabat Barajı ve Hidroelektrik Santrali), Doğuş Enerji Üretim ve Tic. A.Ş. (Artvin Barajı ve Hidroelektrik Santrali), Aslancık Elektrik Üretim ve Ticaret Ltd. Şti. (Aslancık Barajı ve Hidroelektrik Santrali),</p> <p>Doğuş Enerji Toptan Elektrik Ticaret A.Ş</p> <p>Yeme-içme: D.ream (Kiva, Nusr-Et et lokantası, Armani Ristorante, GoMongo, Doors Grup, Azumi Group, GQ Bar ve Mezzaluna markaları)</p>
<p>Çalık Grubu</p>	<p>Gazete: Turkuvaz Medya Grubu (<i>Sabah, Sabah Avrupa, Yeni Asır, Takvim, Fotomaç</i>)</p> <p>Dergi: <i>Turkuvaz</i> Dergi Yayıncılık (Aylık: Cosmopolitan, Cosmo Girl, Auto Motor Sporları, Sinema, Harper's Bazaar, Esquire, Forbes, Sofra, Bebeğim, House Beautiful, Global Enerji, Transport, Touch İstanbul, China Today. Haftalık: Para, Otohaber, Şamdan, Aktüel</p> <p>TV: ATV, ATV Avrupa, A Haber, Minika TV</p>	<p>Tekstil: Gap Güneydoğu Tekstil, Gap Pazarlama, Çalık Cotton</p> <p>Enerji: Çalık Enerji (Adacami HES Projesi , Gürcistan'da Gardabani Kombine Çevrim Santrali [yapım aşamasında], Türkmenistan Aşkabat şehrinin elektrik dağıtım sisteminin modernizasyonu ve yenilenmesi, Limak Holding ile ortak olarak 1,5 milyon aboneyi kapsayan Kosova Elektrik Dağıtımı, Özbekistan'da Navoi Kombine Çevrim Santrali [yapım aşamasında], Irak'ta Al Khairat ve Nainawa Enerji Santralleri [yapım aşamasında], Samsun-Adana/Ceyhan ham petrol projesi ve Adana/Yumurtalık'ta</p>

	<p> Radyo: <i>Radyo Turkuvaz</i></p> <p> Online Mecralar: <i>sabah.com.tr, ahaber.com.tr, takvim.com.tr, Sabah TV</i></p> <p> Dağıtım: Turkuvaz Dağıtım Pazarlama A.Ş., Turkuvaz Kitap, Turkuvaz Matbaacılık</p> <p> Reklam Pazarlama Danışmanlık ve Haber Ajansı: <i>Turkuvaz Reklam Pazarlama Danışmanlık, Turkuvaz Haber Ajansı</i></p> <p> Reklam Pazarlama Danışmanlık ve Haber Ajansı: <i>Turkuvaz Reklam Pazarlama Danışmanlık, Turkuvaz Haber Ajansı</i></p> <p> Teknik Hizmetler: Turkuvaz Teknik Hizmetler</p>	<p> geliştirilmesi planlanan rafineri ve petrokimya projesi, şeyl-gaz/shayl-petrol çalışmaları kapsamında Bismil ruhsatında Çalıktepe-2 numaralı kuyunun kazılması), Çalık YEDAŞ (Samsun, Ordu, Çorum, Amasya ve Sinop illerini kapsayan bölgede, elektrik dağıtım ve perakende satış faaliyeti)</p> <p> İnşaat: Gap İnşaat (Türkmenistan'da bir dizi hastane projesi, Irak'ta Bağdat Yol Projesi, Türkiye'de Tarlaş, Fener-Balat-Ayvansaray Kentsel Yenileme Projeleri, Üsküdar Burhaniye'deki Şehrizar Konakları Projesi ve Ataşehir'deki Metropol İstanbul Projesi), Çalık Gayrimenkul</p> <p> Finans: Aktif Bank, Arnavutluk'ta Banka Kombetare Tregtare (BKT), E-Kent (Bursa, Kayseri, Gaziantep, Sakarya, Tokat, Kütahya, Düzce, Bitlis, Konuralp, Çankırı, Anamur, Edremit, Kahta, Akçakoca, Simav, Bitlis, Aksaray ve Fethiye bölgelerinde belediyeçilik ödemelerinde, müze, otopark, alışverişte kullanılan elektronik ücret toplama sistemi)</p> <p> Telekomünikasyon: Arnavutluk'ta ALB Telecom, ve Eagle Mobile</p> <p> Madencilik: Lidya madencilik (Erzincan Çöpler Köyü'nde Çöpler Altın Madeni'nde ortaklık), Polimetal Madencilik</p>
<p> Ciner Grubu</p>	<p> Ciner Yayın Holding:</p> <p>Gazete <i>Habertürk</i>, Ciner Medya Yatırımları, Ciner Gazete Dergi (dergi yayıncılığı), Habertürk</p>	<p> Enerji ve Madencilik: Park Termik (Çayırhan Termik Santrali), Park Teknik (Akyazı-Pazarköy'de bulunan hidroelektrik santralinin işletmesi), Eti Soda (Beypazarı Trona Yatağı'nda tabii soda kültü</p>

	<p>Gazetecilik ve Matbaacılık, C Yapım Filmcilik, GD Gazete Dergi (dergi yayıncılığı)</p> <p>TV: Habertürk , Bloomberg HT, Show TV</p> <p>Radyo: Habertürk Radyo, Bloomberg HT Radyo</p>	<p>çıkarılması ve işletilmesi), Park Elektrik (Siirt/Madenköy bakır sahası işletmesi, Tarihler Hidroelektrik Santrali, Gaziantep İslahiye'de iki adet maden sahası üzerinde Boksit Maden Ocağı ve Kırma Eleme Tesisi), Silopi Elektrik(Silopi'de Termik Santral), Park Toptan Elektrik, Konya Ilgın Elektrik (Termik Santral), Kazan Soda Elektrik</p> <p>Ticaret, Sanayi ve Hizmet: Park Holding, Ciner Hava Taşımacılığı, Park Tıp Sağlık, Havaş, Larespark Hotel, Park Denizcilik (Hopa Limanı), Denmar Depoculuk, Park Sigorta, Park İnşaat , Park Cam, Ciner Denizcilik, Ciner Gemi, Lares Turizm</p>
<p>Çukurova Grubu</p>	<p>Gazete: Akşam, Güneş</p> <p>TV: SkyTurk360</p> <p>Dijital Platform: Digitürk</p> <p>Radyo: Alem FM</p> <p>Dergi: Alem, Platin, FourFourTwo, Autocar</p>	<p>Enerji: Genel Enerji (Kürdistan Bölgesi, Fas, Malta, Fildişi Sahili, Somali ve Etiyopya'da faaliyet gösteren İngiliz - Türk ortaklığında petrol ve gaz şirketi)</p> <p>Telekomünikasyon: TURKCELL, Kuzey Kıbrıs TURKCELL, Turkcell Teknoloji, Geocell, Azercell, Moldcell, Life, Global Tower, Turkcell Superonline, KVK, Millenicom, KVK Teknik Servis, TURKCELL Teknoloji, Atel, Topaz, Inteltek, Hobim, Moldcell</p> <p>Taşımacılık ve Hizmet: Geden Lines, Baytur Trading S.A., Anadolu Uluslararası Ticaret ve Taşımacılık A.Ş., Inter Depo, Pamuk Spor, Çukurova Havacılık A.Ş.</p> <p>Endüstri: BMC, Çukurova İthalat ve İhracat Türk A.Ş., Çukurova Makine İmalat ve Ticaret A.Ş., Çukurova İnşaat Makineleri Sanayi ve Ticaret A.Ş. (Çimsataş), Çukurova Mümessillik Müşavirlik, Çukurova Ziraat,</p>

		<p>Çukurova Powergeneration, Çukurova Kimya, Kamplamin Ambalaj, Noksel, Noksel Espana, Daussan Group, Maysan Mando, Selkasan, SCA Packaging, OVA Oluklu Mukavva Kutu Ambalaj San., Atkasan</p> <p>Finans: Banque de Commerce et de Placements (BCP)</p> <p>İnşaat: Baytur (Yeşilyurt- Yeşilkoy sahil düzenleme projesi, Gazi Mahallesi altyapı işleri, Ereğli Demirçelik Fabrikası sahil düzenleme projesi, Antalya Havaalanı ikinci pist, apron ve taksiyolu, THY Uçak Bakım Hangarı, THY Simulator altyapı işleri, Gümüşhane Torul Otoyolu tünelinin yer değişimi, İstanbul Maçka-Taşkışla arası teleferik sistemi, Gümüşhane Torul Hidroelektrik Santrali, İstanbul Kongre Merkezi, İstanbul Kuyumcukent, Marmara Depremi sonrasında Adapazarı'nda altyapı ve yeniden yapılanma işleri)</p>
<p>Feza Gazetecilik, Samanyolu Yayıncılık</p>	<p>Gazete: <i>Zaman, Today's Zaman, Zaman Azerbaycan, Zaman Kazakistan, Zaman Avusturya, Zaman Avrupa Zaman Bulgaristan, Zaman Romanya, Zaman Türkmenistan, Zaman Amerika</i></p> <p>Dergi: <i>Aksiyon, Sızıntı, Gonca</i></p> <p>TV: STV, STV Avrupa, STV Amerika, S Haber, Mehtap TV, Ebru TV, Yumurcak TV, Küre TV, Hazar TV, Dünya TV (Kürtçe), MC TV</p> <p>Haber Ajansı: Cihan Haber Ajansı, SEM Haber Ajansı</p> <p>Radio: Burç FM, Dünya Radyo,</p>	

	<p>Samanyolu Haber, Berfin FM</p> <p>Kitap Yayıncılığı: <i>Zaman Kitap</i></p> <p>Yapım: <i>Ser Film Yapım Pazarlama Dağıtım ve Ticaret A.Ş</i></p> <p>Reklam ve Medya Planlama: <i>Işık Medya Planlama Reklamcılık Filmcilik Sanayi ve Ticaret A.Ş.</i></p>	
<p>Albayrak Grubu</p>	<p>Gazete: <i>Yeni Şafak</i></p> <p>TV: TVNET</p> <p>İnternet: <i>Yenişafak.com.tr</i></p> <p>Dergi: <i>Derin Tarih</i></p>	<p>İnşaat: Albayrak İnşaat (İstanbul Metrosu, Düzce merkezde Bayındırlık ve İskan Bakanlığı için yapılan 502 dairelik 3. Bölge Kalıcı Deprem Konutları, İETT Motor Yenileme Fabrikası, İETT Ayazağa Garajı ve Adapazarı, Yalova, İzmit-Sopalı, İzmit-Merkez ve Bolu'da inşa edilen prefabrik hastaneler)</p> <p>Sanayi: Tümosan Traktör ve Motor Fabrikası, Ereğli Entegre Tekstil Fabrikası, Varaka (Kağıt)</p> <p>Lojistik: Trabzon Limanı, Albayrak Araç Kiralama, Albayrak Personel Taşımacılığı, Nakil Lojistik</p> <p>Hizmet: Albil Bilgi İşlem, Atık Yönetimi (İstanbul: Kağıthane, Beyoğlu, Sarıyer, Esenyurt, Arnavutköy, Üsküdar Belediyeleri, İSTANBUL İstanbul Büyükşehir Belediyesi Asya Yakası Transfer hizmetleri;Ankara: Sincan Belediyesi; Şanlıurfa: Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi;Gaziantep: Şahinbey Belediyesi; Kocaeli / İzmit: İzaydaş Körfez Transfer İzaydaş Derince Transfer), Sayaç Okuma (İstanbul'da İSKİ, TEDAŞ, İGDAŞ; Ankara ve Trabzon'da TEDAŞ)</p>

		<p>Enerji: Kuvve Elektrik</p> <p>Turizm: Marmaris Turizm Tesisi, Didim Turizm Tesisi, Kümbet Turizm Tesisi</p>
Koza İpek Grubu	<p>Gazete: <i>Bugün</i></p> <p>TV: Kanaltürk, Bugün TV</p> <p>Radio: Kanaltürk Radyo</p>	<p>Matbaa: Koza Davetiye, Koza İpek Basın ve Basım Sanayi Ticaret A.Ş.,</p> <p>Maden: Koza Altın İşletmeleri A.Ş (Ovacık Altın Madeni, Mastra Altın Madeni), Koza Anadolu Metal Madencilik İşletmeleri A.Ş., Özdemir Antimuan Madenleri A.Ş., İpek Doğal Enerji Kaynakları A.Ş, Doğu Anadolu Maden Arama ve Sondaj A.Ş, Konaklı Metal Madencilik Sanayi A.Ş</p> <p>İnşaat: ATP İnşaat ve Ticaret A.Ş</p> <p>Ticaret: Koza-İpek Tedarik Danışmanlık A.Ş, AE İpek Danışmanlık Proje Reklam ve Organizasyon Hizmetleri Tic. A.Ş., AZ İpek Danışmanlık Proje Reklam ve Organizasyon Hizmetleri Tic. A.Ş., BB İpek Danışmanlık Proje Reklam ve Organizasyon Hizmetleri Tic. A.Ş.</p> <p>Tarım ve Hayvancılık: ATP Koza Gıda Tarım Hay. San. Ve Ticaret A.Ş</p> <p>Havacılık: ATP Havacılık Ticaret A.Ş</p> <p>Eğitim: İpek Üniversitesi, Koza-İpek Eğitim Sağlık Hizmet Yardım Vakfı</p> <p>Turizm: ATP-Koza Turizm Seyahat</p>

		ve Ticaret A.Ş
FOX Grubu	Televizyon: Fox TV, Foxlife, FX, Foxcrime, 24Kitchen, Baby TV İnternet: Myspace.com	
İhlas Grubu	Gazete: <i>Türkiye</i> TV: TGRT Haber, TGRT Haber TV EU, TGRT Belgesel Haber Ajansı: İHA Reklam: İhlas Reklam Ajansı Medya Pazarlama: TGRT Pazarlama Dergi Grubu: Türkiye Çocuk Dergisi, Toyuncak Dergisi, Baby Store Dergisi, Tekstil & Teknik Dergisi, Konfeksiyon Teknik Dergisi, Home Textile Exports Dergisi, Contract Textile International Dergisi, Home Textile Sourcing Dergisi, Decor Dergisi, Sleep Well Dergisi, Fiber & Yarn Trends Dergisi, Yemek Zevki Dergisi, Food Turkey, Beauty Turkey Dergisi, Automotive Exports Dergisi, IT Network Dergisi, Yapı Malzeme Dergisi, Nalbur Teknik Dergisi, Boru ve Teknolojileri Dergisi, Güneş Enerjisi ve Teknolojileri Dergisi, Medikal Teknik Dergisi, Pharma Turkey, Dijital Teknik Dergisi, Matbaa Teknik Dergisi, Partner Dergisi, Hi-Tech Dergisi, Made in Turkey Gazetesi İnternet: İhlas.net	İnşaat: İhlas İnşaat Grubu: İhlas İnşaat Proje Taahhüt Turizm A.Ş., İhlas Yapı Turizm A.Ş. (Gaziosmanpaşa ilçesi Kentsel Dönüşüm Projesi), Armutlu Tatil ve Turizm A.Ş. ve Kuzuluk Kaplıca A.Ş. Üretim: İhlas Ev Aletleri, Bisan, Kristal Kola, İhlas Meşrubat, Kristal Gıda, Şifa Yemek, Sağlık ve Turizm: Türkiye Gazetesi Hastanesi, İhlas Armutlu Tatil Köyü, Kuzuluk Tatil Köyü, Kuzuluk Termal Otel Eğitim: İhlas Koleji Madencilik: İhlas Madencilik A.Ş Lojistik: KPT Lojistik
Hayat Görsel Yayıncılık A.Ş ve Nokta Elektronik	TV: Kanal 7, Kanal 7 Avrupa, Ülke TV	Euro 7 Weiss Handels und Investment

<p>Medya Ltd. Şti.</p>	<p> Radyo: Radyo 7</p> <p> Internet: Haber7.com, Haber7Emlak</p> <p> Haber Ajansı: Yurt İletişim ve Haber Ajansı A.Ş</p> <p> Yapım: Set Programcılık Tanıtım ve Teknik Hizmetler Ticaret A.Ş</p> <p> Pazarlama: Mepa Medya A.Ş</p>	<p>GmbH</p> <p>Beyaz Holding</p> <p>Beyaz İletişim A.Ş</p> <p>Mega Telsiz Taksi Hizmetleri Tic. Ltd.</p> <p>İskele Yapı İnşaat ve Taahhüt Sanayi Ticaret A.Ş</p> <p>Eğitim: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Sanat ve Meslek Eğitimi Kursları (İSMEK), İzmir Büyükşehir Belediyesi Meslek Edindirme Kursları (İZMEB), Bursa Büyükşehir Belediyesi Sanat ve Meslek Eğitimi Kursları (BUSMEK), Odunpazarı Belediyesi Meslek Edindirme Kursları (OMEK) ve Beyoğlu Belediyesi Semt Konakları</p>
<p>Demirören Grubu</p>	<p>Gazete: <i>Milliyet, Vatan</i></p> <p>Pazarlama: Demirören Digital Dağıtım A.Ş</p>	<p>Demirören Şirketler Grubu:</p> <p>Gaz : Milangaz, Likidgaz, Mutfakgaz, Güneşgaz, Demirören EGL Gaz Toptan Tic. A.Ş</p> <p>Akaryakıt: Kaan Akaryakıt San. ve Ticaret A.Ş</p> <p>Enerji: Demirören AXPO, Enerji Toptan Tic. A.Ş, Demirören Jeotermal Enerji San.Tic.A.Ş,</p> <p>Makro Enerji Yatırım ve Yönetim A.Ş, Demirören Enerji Madencilik Sanayi ve Tic. A.Ş</p> <p>Madencilik: GK Madencilik</p>

		<p>Nakliyat San. ve Tic.A.Ş</p> <p>KG Madencilik Turizm İnşaat San. ve Tic. A.Ş</p> <p>Sanayi :Demirören Tüp A.Ş, Azerbaycan Ağır Sanayi, Parsat Piston A.Ş, Demirören Ağır Metal Sanayi A.Ş, D Mermer San. A.Ş, Marmara Gıda Demirören Ham Yağ San.A.Ş</p> <p>İnşaat : Demirören İnşaat, Kemer Yapı ve Turizm A.Ş, Taksim Gayrimenkul Yatırımı Geliştirme ve İşletmecilik A.Ş</p> <p>Turizm: SU-TUR SUN Turizm San. A.Ş</p> <p>Eğitim : Ata Koleji</p>
Dünya Grubu	<p>Gazete: <i>Dünya</i></p> <p>Dergi: <i>Dünya Gıda, Makina Magazin ve Dünya İnşaat</i></p> <p>Yayıncılık: Dünya Aktüel A.Ş.,</p> <p>Basım: Dünya Süper Web Ofset A.Ş</p> <p>Dağıtım: Dünya Süper Dağıtım</p> <p>İnternet: kobiden.com, dunyastore.com, pcworld.com.tr, computerworld.com.tr, byte.com.tr, dunyagida.com.tr, dunyainsaat.com.tr, Dünya Ekonomi TV</p>	
Termikel Grubu	KTV Yayıncılık: Kanal A	Sanayi: Termikel A.Ş. Termikel Bilişim Teknolojileri, Elektromed, Eldaş Deney Ve Kalibrasyon

	Radyo: RadyoA	Merkezi Sağlık: Alfamed Tıbbi Görüntüleme, Teşhis ve Tıp Laboratuvarları Merkezi İnşaat: Faber İnşaat (İSKİ Ambarlı İleri Biyolojik Atıksu Arıtma Tesisi İnşaatı) Enerji: Jeoden (Denizli Saraykoy'de jeotermal elektrik santrali)
Mediasa (Sabancı)	Fashion TV Türkiye, Fashion TV Magazine, Z TV, World Travel Channel	Perakende: Demsa, MCJ Shopping Turizm: Pera Palace Hotel, Jumeirah, Tatilsa, Maçka Palas Hotel Sağlık: Onkim Kök Hücre Teknolojileri A.Ş. Denizcilik: Densa Denizcilik Sanayi ve Ticaret A.Ş. İnşaat: Kandilli Konakları Sanat: Demsa Koleksiyon
Spectrum Medya:	Radyo: Süper FM, Metro FM, Joy FM, JoyTurk, Radyo Mydonose, Mydonose Türk Pop	Actera Group (Özel Fon) Mey İcki, Karnaval.com, Karma Acikhava, G2M, LBT Varlık Yönetim, Mars Entertainment Group, Cinemaximum, MAC, Joker, Tam Faktoring, Standard Profil, Celebi, Kamil Koc
Power Group	Radyo: Power FM, Power Türk,	Giyim: Vakko, Vakkorama, V2K

	Power XL,	Designers, W Collection
Saran Group	<p>Radyo: Radyo Spor, Radyo Trafik, Radyo Müzik, Radyo Slow Time</p> <p>Seslendirme: Saran Digital Studios</p> <p>Lisans: Saran Medya</p> <p>Online Mecralar: tuttur.com, Ajansspor.com, NBA.com'un Türkçe içeriği, Samsung akıllı cihazlar için 724sinema.com</p>	<p>Hizmet: Anadolu Çağrı Merkezi</p> <p>Havacılık: Saran Havacılık (Bell Helicopter Textron distribütörü)</p> <p>Turizm: Cedok</p> <p>Enerji: Saran Güç Sistemleri ve Yenilenebilir Enerji Yatırımları (güneş ve rüzgar enerjisi)</p> <p>Savunma Sanayi: Saran Savunma (Bell Helicopter A Textron Company, Raytheon International, Israel Aerospace Industries, Elbit System Ltd. ve Rada Technologies firmalarının Türkiye temsilcisi)</p>